

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE ASKERİ DARBELER VE BASININ TAVRI
(1946-1997)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

HAZIRLAYAN
GÜRHAN SAVGI
2501410995

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. GÜL BATUŞ

İSTANBUL-2006

ÖZ

Bu tezin amacı, basının askeri müdahaleler karşısındaki tutumunu tespit etmektir. Türkiye’de sivil-asker ilişkilerinin 1946 - 1997 yılları arasında basına yansımalarından kesitler getiren çalışmada gazetelerin ve köşe yazarlarının gelişen olayları ele alış şekilleri incelenmiştir. İncelenen dönemde yayın hayatını sürdüren Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet ve Tercüman gazeteleri taranmıştır. Ancak tez konusu ile ilgili önemli haber ve yorum yayınlayan diğer gazetelere de yer verilmiştir. İncelenen bölümler haberler ve köşe yazılarından oluşmaktadır. Önemli görülen karikatür, sayfa mizanpajı ve resimlere de dikkat çekilmiştir.

Metot olarak içerik çözümlemesinin bir türü olan tutum/eğilim çözümlemesi tercih edilmiştir. Mesajın kaynağından yola çıkılarak, mesajın ne olduğunu ve kaynak ile arasında nasıl bir ilişki kurulabileceğini sorgulamaktadır. Sivil asker ilişkilerine teorik yaklaşımlar ortaya konulduktan sonra diğer ülkelerden örnekler verilmiştir. Basının topluma karşı sorumlulukları da konuyla ilgili kuramlar çerçevesinde incelenmiştir.

Basının her zaman demokrasiyi desteklemesi ve güçlendirecek yayın politikaları takip etmesi konusunda görüş birliği vardır. Ancak incelenen dönem içinde basının bu misyonunu tam olarak yerine getiremediği ortaya çıkmaktadır. Bu duruma, hükümetlerin meşruiyetlerini kaybetmesi, ekonomik bozulmanın yanı sıra gazetecilerin ideolojik tavırları sebep olmuştur.

İncelenen dönemde, yazılı basının genel olarak askeri müdahaleleri desteklediği gözlemlenmiştir. Ancak ilerleyen yıllarda demokratik olmayan uygulamalar sebebiyle eleştiriler yapılmıştır. Askeri darbeyi gerçekleştiren yönetimler basına çeşitli cezai yaptırımlar uygulamıştır. Olağanüstü dönem yargılamalarından pek çoğu da mahkumiyetle sonuçlanmıştır. Başlangıçta darbeye destek veren çok sayıda gazete ve gazeteci çeşitli cezalara çarptırılmıştır.

ABSTRACT

Aim of this thesis is to determine attitude of press towards military coups. The study points out reflection of relationship between society and army in press in Turkey, within period 1946-1997. How are these events taken and evaluated by newspapers and article writers is examined. Researched newspapers are Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet ve Tercüman which were prominently existing in this period, but important articles about subject of this thesis published in other newspapers are also pointed out. Research based on news and articles. Noteworthy cartoons and photographs are also mentioned.

Method used is attitude / tendency analysis which is a kind of implicit analysis. Beginning with source of message, it has been examined that ; what kind of connection could exist between source, message and what is message. Theoretical approaches to relationship between army and civilian society and examples from other countries has been mentioned. Responsibilities of press for society are also studied by considering related theories.

It has been commonly agreed that press should always follow a policy to support and strengthen democracy, But it is revealed that, press did not follow this mission during studied period. This is caused by loss of ideologically sided writers.

It is concluded that, written press supported military coups, meanwhile criticism rised with in press in proceeding years due to non-democratic actions of military coup.

Authorities of military coups applied penal sanctions to press in different forms. Most of the prosecutions made during military coup periods for press resulted with sentence of different punishments. Newspapers and writers supporting military coups were also sentenced to punishments.

ÖNSÖZ

Basının yasama, yürütme ve yargıdan sonra demokratik toplum düzeninde ‘dördüncü kuvvet’ olduğu kabul edilmiştir. Bu fonksiyonunu yerine getirebilmesi için hür olması gereken basının topluma karşı sorumlulukları vardır. Nesnel, doğru, tarafsız, objektif olarak haberleri topluma iletmesi beklenen basından yorumlar yoluyla da tartışma ortamı oluşturması beklenir. 1946 – 1997 yılları arasındaki askeri müdahalelere ve bu çerçevede gelişen olaylara basının ve köşe yazarlarının nasıl bir tavır aldığı demokrasinin gelişmesi ve yerleşmesi açısından önemlidir. Bu tez çalışması, silahlı kuvvetlerin ve basının misyonlarına ilişkin kurumsal yaklaşımlar ile incelenen dönemde yayınlanan gazete nüshaları üzerinde yapılan içerik çözümlemelerinden oluşmaktadır. Çalışmanın, Türkiye’de gazetecilik mesleğinin ilkelerine uygun bir şekilde icra edilmesine ve demokrasi kültürüne katkı sağlamasını umuyorum.

Geçirdiğim trafik kazası sebebiyle ara vermek zorunda kaldığım bu çalışmanın, öğrenci affı sonrasında tamamlanmasına imkan sağlayan Prof. Dr. Suat Gezgin ve Doç. Dr. Aslı Yapar Gönenç’e teşekkür ederim. Tanıdığım geniş zaman ve yönlendirmelerinden dolayı tez danışmanım Prof. Dr. Gül Batuş’un da katkılarını hiç unutmayacağım. İngilizce çeviriler konusunda yardımcı olan Adnan Coşkun’er’e ve katkıları dolayısıyla eşim Av. İlknur Savgı’ya müteşekkirim.

Ayrıca demokrasi kültürünün ülkemizde yerleşmesi için çalışan ve bu çalışmada atıf yapılan tüm öğretim üyesi, gazeteci ve yazarların emeklerinin de daima hatırlanmasını diliyorum. İnceleme yapılan yaklaşık yarım yüzyıllık süre içindeki yayınlara ulaşmam için imkanlarını sunan Milli Kütüphane Genel Müdürlüğüne ve Genelkurmay Başkanlığına da teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
GİRİŞ.....	1
1. SİLAHLI KUVVETLERİN TANIMI VE TARİH İÇİNDEKİ GELİŞİMİ....	2
1.1. Silahlı Kuvvetlerin Özellikleri	2
1.2. Sivil Asker İlişkilerine Yönelik Kuramlar	5
1.3. Sivil Denetim	13
1.4. Sivil-Asker İlişkileri ve Sivil Denetim Konusunda Birkaç Örnek	21
1.4.1) ABD	22
1.4.2) Doğu Avrupa	24
1.4.3) İsrail	26
1.4.4) Türkiye	28
1.5. Siyasete Müdahale Biçimleri, Amaçları ve Siyaset Sahnesinde Kalış Sürelerine Göre Darbelerin Sınıflandırılması.	29
1.6. Müdahaleyi Kolaylaştıran Faktörler	33
1.6.1) Siyasal Yönetimin Başarısızlığı ve Ekonomik Bozulma	33
1.6.2) Meşruiyetin Kaybedilmesi	34
1.7. Türkiye’de Askeri Darbelere Karşı Basının Tavrı....	35
1.8. Demokratik Sistemlerde Basının Misyonu	36
1.9. Kamuoyunun Oluşmasında Basının Rolü	43
2. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDEKİ MÜDAHALELER VE BASININ YAKLAŞIMI (1950-1960)	48
2.1. Demokrat Partin İktidara Gelme Sürecinde Basının Tavrı	51
2.2. Menderes’in TSK Komuta Kademesinde Yaptığı Değişiklikler (6 Haziran 1950)	55
2.3. 1950 Basın Kanunu	63
2.4. Demokrat Partinin Basınla İlişkileri	63

2.5. Yalman Suikastı ve DP Basın İlişkilerinin Bozulması	65
2.6. Ethem Menderes'in Görevden Alınması	66
2.7. 27 Ekim 1957 Seçimleri	67
2.8. 6 Eylül Olaylarından Sonra Basının Durumu	71
2.9. Sıkıyönetimden Sonra Basın Özgürlüğünü Kısıtlayan İki Yasa	72
2.10. 9 Subay Olayı (26/27 Aralık 1957)	76
2.11. Tahkikat Komisyonu (18 Nisan 1960)	78
2.12. Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Gürsel'in Muhtırası (3 Mayıs 1960)	81
2.13. Harbiyelilerin DP'yi Protesto Yürüyüşleri (15 ve 21 Mayıs 1960)	82
2.14. Başbakan Menderes'in Eskişehir Havaalanında Subay Tarafından Protesto Edilmesi (1960)	84
2.15. Demokrat Partinin Resmi İlan Dağıtımı	84
2.16. 27 Mayıs 1960 Darbesi Öncesi ve Sonrasında Gazetelerin Manşetleri	85
2.17. I. Ve II. Gürsel Hükümetleri (30 Mayıs 1960- 20 Kasım 1961)	106
2.18. 27 Mayıs Darbesinden sonra Milli Birlik Komitesi ve Basın İlişkileri ...	108
2.19. 27 Mayıs Darbesinin Basına Etkisi	114
 3. 14 EKİM 1961 SEÇİMLERİNDEN 12 MART 1971 MUHTIRASINA KADAR SİYASİ ORTAM VE BASININ DURUMU	116
3.1. 12 Mart Muhtırasına Karşı Basının Tavrı	125
3.2. Balyoz harekatı ve 1402- 1488 Sayılı Kanunlar	138
3.3. 12 Mart Muhtırasının Basına Etkisi	140
 4. 12 MART 1971 MUHTIRASINDAN 12 EYLÜL 1980 DARBESİNE KADAR SİYASİ ORTAM VE BASININ DURUMU	145
4.1. 12 Eylül Darbesi ve Basının Tutumu	158
4.2. 12 Eylül Darbesinin Basına Etkisi	164
 5. 24 ARALIK 1995 SEÇİMLERİNDEN REFAH-YOL HÜKÜMETİ KURULUNA KADAR GEÇEN SÜREÇ VE BASININ TAVRI.....	171
5.1. Refah-Yol Hükümeti	178
5.2. Sincan'da Tankların Yürümesi (4 Şubat 1997)	186
5.3. 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı	189
5.4. Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın bazı gazetecilere karşı yaptığı suç duyuruları	195
5.5. Genelkurmayın Basın Brifingi (11 Haziran 1997)	199
5.6. Anadol D Hükümeti (12 Temmuz 1997)	204
5.7. Andıç Olayı (20 Mart 1998)	205
5.8. DSP-MHP-ANAP Koalisyonu	215
5.9. Hizbullah Operasyonu (17 Ocak 2000)	221
5.10. Türk Basınında Darbe Tartışmaları	226
5.11. Kültür ve Turizm Bakanı Erkan Mumcu'nun konuşması ve Genelkurmay Bildirisi	228

SONUÇ	231
-------------	-----

KAYNAKÇA	235
----------------	-----

EKLER

1-27 Mayıs 1960 Darbesi Öncesi ve Sonrasında Gazetelerin Manşetleri	244
---	-----

2- Sansasyonel Haberler	254
-------------------------------	-----

3- 27 Mayıs 1960 "Askeri Müdahalesine Karşı Köşe Yazarlarının Tavırları	260
---	-----

4-12 Mart 1971 Muhtırası Dönemi Öncesi ve Sonrasında Gazetelerin Manşetleri	270
---	-----

5-12 Mart 1971 Muhtırası Dönemi Öncesi ve Sonrasında Köşe Yazarların Tavırları	274
---	-----

6-12 Eylül 1980 Askeri Darbesi Öncesi ve Sonrası Gazetelerin Yayınları	276
--	-----

7-12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi'nden Sonra Köşe Yazarların Tavırları	279
--	-----

GİRİŞ

Bu çalışmanın temel sorusu basın, 1946 ile 1997 yılları arasında askeri müdahalelere ve bu çerçevede gelişen olaylara karşı nasıl bir tavır aldığıdır. Müdahaleler ve gelişen olaylardan; askerlerin başta cumhurbaşkanı, parlamento ve hükümet olmak üzere sivillere yönelik tutum ve eylemleri kast edilmektedir.

Demokratik toplumlarda sivil asker ilişkilerinin nasıl olması gerektiği, üzerinde durulan diğer bir konudur. İncelemede sorulan diğer yan sorular şunlardır: Basın, müdahaleler karşısında farklı haber görüşlere yer verdi mi ? Tarafsızlığı ne ölçüde sağlayabildi ? Müdahaleler karşısında alınan tavırlarda, halkın temsilcilerine mi, yoksa müdahaleyi gerçekleştiren güçlere mi destek verildi ? Askeri dönemlerde basın halk adına denetim görevini ne kadar yerine getirebilmiştir? Sivil ve askeri yönetimlerin incelenen dönemde basına sağladıkları haklar ve kısıtlamalar nelerdir ?

Ordunun yapısal özellikleri, siyasal kültür, siyasal yönetimin başarısızlığı, ekonomik bozulma, meşruiyetin yok olması ve modernleşmenin müdahaleler üzerine etkisi de çalışmada ele alınmıştır. Darbelerin tüm açıklama modellerine göre karmaşık bir süreç olması ve bu olgunun tek bir değişkenle açıklanması mümkün değildir. Ancak, incelenen müdahalelerde hangi değişkenlerin etkili olduğunu, bunların basının değerlendirmelerindeki etkisi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın getirdiği diğer bir yenilik ise 1946 ile 1997 arasında yaşanan belirgin olaylar karşısında gazetecilerin yaklaşımını detaylı bir şekilde ortaya koymasındır. Araştırmanın kapsadığı dönemde etkili olan yazılı basın gözden geçirilmiştir. Müdahalelerin bir hafta öncesi ve sonrasında haber ve yorumlar “ekler” bölümünde kayda geçirilmiştir. Bundan amaç, müdahaleye zemin hazırlayacak yayın yapıp yapılmadığı, müdahale sonrasında da tutumu net olarak belirleyebilmektir. Haberin veriliş tarzına, yapılan tanımlamalara ve kullanılan sıfatlara bakılmıştır. Kişisel görüşleri ortaya koyan köşe yazılarında ise, müdahaleye karşı nasıl tavır takınıldığına, ne tür mesajlar verdiği ve

yönlendirici olup olmadığına dikkat edilmiştir. Yorumlarla ilgili olarak tarafsız, lehte ve aleyhte değerlendirmeleri yapılmıştır.

Haber ve yorumlardan yola çıkarak objektif bir sonuca varmaya yönelik bu çalışma tümevarım yöntemini kullanmaktadır. Tez boyunca nesnellikten uzaklaşmamak için metinlerin açık içeriği dikkate alınmıştır. Tarama yapılırken resmi açıklamaların yorumsuz bir şekilde verildiği metinler dikkate alınmıştır.

1. SİLAHLI KUVVETLERİN TANIMI VE TARİH İÇİNDEKİ GELİŞİMİ

Ordu kısa olarak bir devletin ya da topluluğun askeri imkanlarının tamamıdır. Yüzyıllar boyunca orduların yapılan ve önemi coğrafi duruma, ırk kompozisyonuna, ekonomik ve siyasi koşullara ve farklı kültürü ve kurucu önderlerin iradesine ve tekniklerin gelişimine bağlı olarak değişmiştir. Tarihi süreç içinde orduların belli başlıları, antik çağ siteleri ve ortaçağ cumhuriyetlerindeki milis ordusu, Hunlar, Türkler ve Moğolların Atlı kavim orduları, Abbasi ve Memlukların köle asker orduları, Romalıların, Büyük İskender'in, Arapların, ve Çin'deki savaşçı senyörlerin paralı asker ordusu ve milliyetçiliğin ortaya çıkışı ile ortaya çıkan ulusal ordular olarak ele almak mümkündür.

1.1 Silahlı Kuvvetlerin Özellikleri

Orduların hiyerarşik bir yapısı vardır ve merkezileşmiş bir emir komuta zincirine dayanmaktadır. Otorite aşağıya doğru, sorumluluk ise yukarıya doğru işlemektedir.¹ Aslında ordunun da bürokratik bir yapı olduğu söylenebilir. İdeal tip bürokrasinin ayırıcı özellikleri terfilerin belirlenmesinde başarı kriterinin kullanılması karar alma sürecinde rasyonellik prensibine bağlılık görevlerin ve bu görevleri işgal edenlerin katı bir hiyerarşi disiplin ve düzen içinde olmalarıdır.

¹ S.E Finer, **The Man On Horseback: The Role of Military in Politics.** Middleses, Penguin Books 1975. s.6-7

Disiplin askeri kurumları bir arada tutan en önemli özelliklerden birisidir. Ordu bir otorite piramidi şeklinde şekillenmiştir. Her bir rütbe ve kademe bir üstüne itaat etmek zorundadır. Otorite bireyin kendisine değil sahip olduğu rütbededir. En üstten en alta emirler ve en alttan en üste doğru itaat belirli bir silsile izlemekte ve atlama olmaksızın belirli kanallarla iletilmektedir.

Modern ordu profesyonel bir organizasyondur ve bu ordunun askeri de profesyonelliğin gerektirdiği özelliklere sahip olmak zorundadır. Modern ordunun profesyonellik özellikleri onu eski çağların savaşçılarından ayırmaktadır. Özel bir meslek olması ve profesyonelliğin ayrıcalık özellikleri uzmanlık, sorumluluk ve grup bilincidir.² Profesyonel kişi, önemli bir beşeri uğraş alanında uzmanlaşmış, bilgi ve hünere sahip kişidir. Profesyonelliği toplumun genel kültürel yapısından ayırmak mümkün değildir. Profesyonellik, öncelikle genel kültürel bir emek ve ikinci olarak mesleğin uzmanlaşmış hüner ve bilgisini vermek olarak iki aşamadan oluşur.³ Profesyonel kişinin topluma karşı bir sorumluluğu vardır. Hizmetin temel ve genel özelliği ve hünerin tekeli, profesyonel kişiye toplumun ihtiyacı olduğunda uzmanlık alanına giren hizmeti verme sorumluluğu vermektedir. Bu sosyal sorumluluk profesyonel kişiyi diğer meslek gruplarından ayırmaktadır. Maddi mükafat profesyonel kişinin mesleğini yerine getirirken birinci amacı değildir. Maddi ödül beklentisi ile düzenlenmeyen bu profesyonellik anlayışı kendi mesleğinden olmayanlar ile ilişkilerinde belirli davranış ve değer kalıplarını içeren normları kendinde taşır. Bunlar profesyonel eğitim ile aktarılan yazılı olmayan normlar dizisi olabileceği gibi yazı esaslar şeklinde de düzenlenmiş olabilir.⁴

Bir meslek üyeleri, organik bir birlik duygusunu ve diğer mesleklerden ayrı bir grup olmak bilincini paylaşırlar. Bu kolektif duygunun temeli profesyonel uzmanlık için gerekli disiplin ve eğitimde ortak çalışmada ve sosyal sorumluluğu paylaşmada yatmaktadır. Bu nedenle özel bir uzmanlığa sahip olma ve özel bir üyelik sorumluluğu kabul etmenin yanı sıra, profesyonel bir örgüte üyelik profesyonel kişiyi o mesleğin dışında olanlardan ayıran profesyonel statünün bir kriteri halini alır.

²S.P Huntington, **The Soldier and the State**, Cambridge, Mass. Harvard University Press, 1974, S.8

³ A.e., s.9

⁴ A.e., s.13

Şiddete dayalı gücü örgütleme teçhiz etme ve eğitime faaliyetlerini düzenleme ile savaş içinde, dışında operasyonları planlama askerin birincil işlevleridir. Askeri işlevlerin yüksek düzeyde uzmanlık gerektirdiği açıktır. Entelektüel yeteneği ve liderlik özellikleri ne olursa olsun hiç kimse belirli bir eğitim ve deneyimi olmaksızın bu fonksiyonları etkili bir biçimde yerine getiremez. Subayın bu işlevleri ne aktarılamaz bir yeteneği gerektiren bir sanattır ne de mekanik bir ustalıktır. Bu geniş kapsamlı bir eğitim ve öğretimi gerektiren oldukça karmaşık bir hünere ve edindir. Bir askerin mesleğin entelektüel içeriğini kazanabilmesi için profesyonel yaşamının üçte birini formel eğitime ve oldukça uzun bir zamanını da mesleki pratiğe ayırması gerekmektedir⁵

Subayın uzmanlığı ona özel bir sosyal sorumluluk yüklemektedir. Sahip olduğu uzmanlığı kendi kişisel çıkarları için değil toplumun istek ve yararlarına uygun olarak kullanmak zorundadır. Toplum şiddetin kontrolünü elinde bulunduran ordudan şiddeti sadece toplumun güvenliğini sağlamak amacıyla kullanmasını bekler. Bu sorumluluk duygusu bir misyon üstlenme duygusunu da beraberinde getirmektedir.⁶ Bu misyon içinde yaşadığı toplumun güvenliğini sağlama devletin prestijini yükseltmektir. Bu misyonun yeterince yerine getirilmesi bir ordu için her şeyin üzerinde bir değere sahiptir. Kendisine yüklenen bu misyon ile birlikte sorumluluk duygusu, askerlerde kendilerini toplumun geri kalanının dışında ve hatta üzerinde görme eğilimi yaratmaktadır. Askerlerin zaman zaman siyasete müdahaleleri ulusal güvenliği siyasetin üzerinde görmek eğilimlerinden kaynaklanmaktadır.

Aynı eğitim sürecinden geçerek aynı değerlere sahip olma aynı misyonu ve sorumlulukları paylaşma ordu mensuplarında birliktelik gurup bilinci ve dayanışma kazandırmaktadır. Askeri birime giriş toplumdaki diğer birçok mesleki gruba oranla çok daha sınırlıdır. Toplumun geri kalanından ayrı yaşar ve çalışır. Gerek fiziksel olarak gerek sosyal olarak diğer profesyonel kişilerle profesyonel olmayan konularda daha az temasta bulunurlar. Hem kendi aralarındaki hem de sivillerle aralarındaki sınır üniforma ve rütbeyi gösteren işaretlerle sembolize edilir.

⁵ A.e., s. 10

⁶ George S. Harris, "The Role Of The Military In The Turkish Politics" Part 1, **The Middle East Journal**, 19 Winter 1965

1.2. Sivil Asker İlişkilerine Yönelik Kuramlar

Dünyanın çeşitli yerlerinde çok sayıda ülkede askerlerin siyasal yaşama sık sık müdahalesi söz konusu iken, diğerlerinde aynı kurumun siyasetten göreceli olarak daha uzak kalıp kendi profesyonellik sınırlarının dışına pek çıkmadığını görmekteyiz. Açıkça anlaşılmaktadır ki askerlerin potansiyel olarak sivil yönetimin müdahale eğiliminin varlığı genel olarak kabul edilmekle birlikte bu eğilimin eyleme dönüşmesi için belirli koşulların varlığını gerektirmektedir. Bu koşulların neler olabileceği konusunda farklı açıklamalar bulunmaktadır.

Bir grup siyaset bilimcisi, ordunun fiziksel gücü verilen eğitim ile aşıl原因an değerler ve amaçlar bakımından zaten her an siyasete hazır olduğunu ileriye sürmektedir. Bir başka grup ise çevresel faktörlerden ülkenin kültürel özelliklerinin askerleri müdahaleye sevk etmede en önemli etken olduğunu savunmaktadır.

Ayrıca diğer çevresel faktörler diyebileceğimiz sivil siyasal yönetimin idari etkisini yitirmesi meşruiyetinin aşınması sivil düzenin bozulup siyasal şiddet ve terörün yaygınlaşması, ekonomik gelişmenin durması ve ekonominin çökmesi ülke içinde etnik ayrılıkların bulunması gibi değişkenlerde askeri müdahalelerin nedenleri arasında sıkça görülen faktörlerdir.

Konuyla ilgili literatürde eserleri olan tanınmış olan akademisyenlerin çalışmalarının temelinde sağlıklı bir sivil asker ilişkisinin nasıl sağlanabileceğine cevap

aranmaktadır. Samuel Huntington sivil denetimi öznel ve nesnel olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Öznel denetim bir bakıma sivil gücün son derece güçlü duruma gelmesi demektir. Buradaki sivil güç kavramı hem hükümeti, hem de başta sivil toplum kuruluşları olmak üzere toplumdaki diğer güçleri içermektedir. Öznel sivil denetim modelinde kontrol sivil kurumlar aracılığıyla yapılmaktadır.

Huntington modelinin, temelini nesnel sivil denetim teşkil eder. Huntington'a göre sivil denetimi sağlayabilmenin yolu askerin profesyonelleşmesinden geçmektedir. Modele göre orduda profesyonelleşme arttıkça gönüllü itaat de artar. Askerlere tanınan özerklik profesyonelleşmeye, profesyonelleşme politik tarafsızlığa, o da gönüllü itaate yol açar. Ana strateji ve askeri politikanın temel çerçevesini siviller çizerken, operasyona ait taktik detaylar askerlere bırakılır. Siviller detaylara müdahale etmez. Askeri konularda askerlerin bilgisine ve yeterliliğine güvenilir. Askerler tamamen güvenlik konuları ile meşgul olurlar. Siviller özerk bir askeri profesyonelleşme ve bağımsız bir askeri hareket alanının varlığını kabul eder. Askeri işlere müdahale profesyonelleşmeyi zayıflatır ve sonuçta nesnel sivil denetim ilkesine zarar verir.

Askeri işleri uzmanlarına bırakmanın rahatlığı ve güvenliğiyle siviller enerjilerini ekonomik, sosyal ve politik işlere ayırır. Askerler bu sivil alanlara müdahale etmezler.⁷ Profesyonel ordu askeri konular dışındaki yetersizliğini kabul eder ve hükümete itaat eder.⁸ Eğer askerler sivil konular hakkında göreceli olarak daha az bilgi sahibi olurlarsa sivillerden daha iyi yapamama korkusuyla müdahale etmekte isteksiz olacaklardır. Nesnel sivil denetim, orduyu askeri anlamda güçlendirirken politik olarak zayıflatır. Yüksek derecede profesyonelleşmiş bir ordu meşru hükümetin emirlerini yerine getirmek için hazır bekler. Bu nedenle devlet bağımsız askeri alanı teşvik etmelidir. Askerin sivil gruplar tarafından politikanın içine çekilmesi bir yandan etkinliğini azaltır ve güvenliği tehlikeye düşürür, öte yandan askerleri politikaya müdahale etmeye teşvik eder.

Huntington'un modeli bugünkü durumu açıklamada yetersizdir. Askeri okullarda askeri eğitimin yanı sıra siyaset bilimi, hukuk, ekonomi ve işletme gibi alanlarda da dersler verilmektedir. Başka bir ifadeyle askerler kendi uzmanlıkları dışında sivillere ait birçok konularda da uzmanlaşmaktadır. Teorik olarak profesyonelleşmenin orduyu politikadan uzaklaştıracağı ve savunma konularında uzmanlaşmaya yönelteceği varsayılmıştır. Ancak burada iki temel sorun vardır. Birincisi Kohn'un ve Huntington'un formüllerinde yeralan ve

⁷ S.P. Huntington, **Democracy and Armed Forces**: Reforming Civil-Military Relations Current, Issue 380 ,February 1961, 5.1/6.

⁸ S.P. Huntington, "Civil-Military Relations", **International Encyclopedia of the Social Sciences**, ed. David. C. Sills, New York, 1972, s.493.

paradoks olarak tanımlanan sorun, askerin özerkliği arttıkça gerçek anlamda sivil denetimin zayıflamasıdır. Nesnel sivil denetim askerin politikaya müdahalesini azaltabilir ancak öte yandan bu alanın tamamen askerlere bırakılması sivillerin askeri işler üzerindeki kontrolünü de zayıflatır.

Sonunda askeri ve sivil sorumluluğun sınırlarının nerede ve nasıl başlayıp bittiği konusunda daima bir anlaşmazlık olacaktır.⁹ İkinci sorun ise iyi eğitim nedeniyle askerlerin askerlik dışı konularda öne çıkmalarıdır. Yani bir yandan siviller savunma konusunu tamamen askerlere bırakarak bu konuya yabancılaşırken öte yandan askerler sivillerin uzmanlık alanlarına yakınlaşmaktadır.

Huntington'un modeli, demokratikleşme sürecindeki ülkelerdeki sivil asker ilişkilerini açıklamaktan uzaktır. Demokrasinin tamamen yerleşmemiş olduğu ülkelerde askerlerin profesyonelleşme ümidiyle denetimden uzak bırakılması telafisi güç veya imkansız sorunlara yol açabilmektedir. Örneğin Latin Amerika ülkelerinde profesyonelleşme, müdahaleleri önlemek yerine kişisellikten kurumsallığa dönüştürmüştür.¹⁰ Türkiye'de ordunun profesyonelleşmesi politikaya ilgisini azaltmayıp tam tersine arttırmıştır. Askerler güvenlik dışında birçok konuda kendilerine görev düştüğüne inanmaktadır. Kaldı ki güvenliğin tanımı konusunda da sivillerle askerler arasında görüş birliği olduğu söylenemez. Demokratik değerleri tamamen özümsemiş toplumlar için belki uygun olabilecek bu yaklaşım, Kohn'un dediği gibi yine de risklidir.

Samuel Finer'a göre; yalnız başına profesyonelleşme askerin siyasete müdahalesini önleyemez. Profesyonelleşmenin bazı özellikleri orduyu sivil idareyi devirmeye teşvik edebilir. Örneğin askerlerin kendine güveni artar ve rahatlıkla darbe yapabileceği duygusuna kapılabilirler. Ayrıca profesyonel ordularda kendilerini iktidardaki hükümetten çok devletin hizmetçisi görme ve böylece sivil önderlerin otoritesini zayıflatma eğilimi

⁹ R .H. Kalın, "The Fargatteu Fundamentals of Civilian Control of the Military in Democratic Goverment", **Project on U.S. Post Cold-WarCivil-Militar- Relations Working Paper** No 1 I, Cambridge: Harvard University, fohn M. Olin Institute for Straregic Smdie5, fune 19971, s. 4/4.

¹⁰ C.E.Welch, No Farewell to Armes, **Military Disengagement From Politics In Africa and Latin America** (Boulder: Westview, 1987) s. 35

vardır.¹¹ Bir ülkede askeri müdahalenin derecesi o toplumun siyasi kültürünün ve sivil örgütlerinin gelişmişlik düzeyine bağlıdır. Politik kültürün gelişmemiş olması daha çok askeri müdahaleye yol açabilir. O nedenle askerler gönüllü olarak sivil denetim ilkesine bağlı olmalıdırlar.

Apolitik ve tarafsız, toplumdan göreceli olarak ayrılmış bir askerlik mesleğini öngören Huntington'un aksine Janowitz, politikaya duyarlı ve toplumla bütünleşmiş bir ordu modelini savunmaktadır. Janowitz'e göre askerlik mesleği diğer mesleklerin ve kurumların da nüfuz ettiği ciddi bir dönüşüm süreci geçirmektedir. Dolayısıyla sivil denetim ancak sosyalleşme süreciyle sağlanabilir.¹² Askeri işlerin her aşamasında sıkı bir sivil denetim gereklidir. Ordunun toplumun değerlerine sıcak bakması ve sempati duyması sivil-asker iletişimini kolaylaştırır. Janowitz karşılıklı anlaşmayı arttırmak için sivil toplum ile ¹³ordu arasındaki bağların arttırılmasının yararlı olacağını savunmaktadır.¹⁴ Janowitz'e göre ordunun temel sorumluluğu topluma karşıdır ve eğer toplum değişiyorsa, ordu da bu değişime ayak uydurmalıdır. Tartışılan şey askerlere bırakılacak mesleki özerkliğin sınırlarıdır. Bu da ulusal savunma politikalarından ziyade ordunun iç işleyişine yöneliktir. Feaver'ın teorisini diğerlerinden ayıran özellik onun sivil denetimin nasıl sağlanabileceğinden ziyade demokratik bir ülkede sivil asker ilişkilerinin nasıl olması gerektiğine vurgu yapıyor olmasıdır.

Schiff'in uyum teorisi de Janowitz'e benzer şekilde sivillerle askerler arasında karşılıklı anlayışa vurgu yapmaktadır.¹⁵ Bu kuram sivillerin orduyu kontrolü yerine askeri ve siyasal elit ile toplum arasında diyalog ve uzlaşmayı ön plana çıkarmaktadır. Üç grubun ordunun sosyal kompozisyonu, siyasi karar süreci askere alma metodu ve ordu tipi gibi

¹¹ S.E. Finer, A.g.e., s.24-27.

¹² M. Janowitz, "Prom Institutional to Gceupatiana: The Need for Conceptual Clarity" **Armed Forces & Society**, vol.4, Issue, November 1977.

¹³ J.A. Williams, **The Military and Modern Society; Civil-Military Relations in Post Cold War America**, (September 1999), vol. 14, 15sue 9, s. 2.

¹⁴ Williams, s..4.

¹⁵ R.L. Schiff, Civil-Military Relations Reconsidered: A Theory of Coneardance, **Armed Forces & Society**, Fall, 1951, s. 12-13

konularda fikir birliği içinde olmaları müdahale ihtimalini azaltır. Uyum teorisi sivil ve askeri kurumlar arasındaki sınırın karışmasını tavsiye etmediği gibi kesin bir ayrımı da önermez.

Bland'a göre; sivil denetimin sağlanması sivil ve askeri liderler arasında sorumluluğun paylaşılması ile mümkündür.¹⁶ Teori iki temel varsayım üzerine kurulmuştur. Birincisi ordunun yönetimi ve faaliyetlerinin yegane meşru kaynağının askeri yapı dışındaki siviller olduğudur. Buna göre ordu istediği gibi davranma hakkında sahip değildir. İkinci varsayıma göre sivil denetim değişen fikirler, değerler, şartlar, olaylar, kişilikler, kriz ve savaş baskısından kolayca etkilenen dinamik bir süreçtir. Richard Betts'e göre askeri liderler bu süreçte karar mekanizmasında yer almalıdırlar. Sivil yöneticilerin askeri liderleri göz ardı etmeleri halinde askerler yönetime yabancılaşırlar. Bland'a göre hükümet görüşlerini dikkate almayacak olsa bile üst düzey askeri komutanlarla istişare etmelidir. İstikrarlı bir ilişki ancak sivillerle askerler arasında bir uzlaşma olması durumunda mümkündür.

Kurallar üzerindeki tek taraflı değişiklikler karşı tarafın buna direnmesine yol açacak ve belki şiddetli bir anlaşmazlık doğacaktır. İki taraftan sivil kanat en azından ulusal politikaları, savunma kaynaklarının dağıtımı politikası ve nihayet güç kullanımı gibi konularda belirleyici olmalıdır. Askerler ise askeri doktrin, disiplin, iç işleyiş ve örgütleme, general altı rütbelerin dağıtımı ve operasyonlarda birliklerin taktik yönetimi konularında söz sahibi olmalıdır. Bu ortak sorumluluk alanları yasalar ve normlar tarafından açıkça belirlenmiş olmalıdır.

Sivil-asker ilişkisi konusundaki teorilerinin geliştirilemediğinden şikayet eden Feaver'a göre konu ile ilgili çok sayıda akademik çalışma yapılmış olmakla birlikte bunların neredeyse tamamı Huntington ve Janowitz tarafından otuz kırk yıl önce kurulan modeller hakkındadır. Oysa ne Huntington, ne de Janowitz sivil denetim sorununu tam olarak açıklayamamıştır. Dolayısıyla onların modelleri gelecek için rehberlik teşkil etmekten

¹⁶ D.L. Bland, A United Theory of Civil-Military Relations **Armed Forces & Society**, vol. 26, Issue 1, Fall 1991, S2.

uzaktır.¹⁷ Sadece darbeler üzerinde yoğunlaşan teoriler sivil-asker ilişkilerini yeterince açıklayamazlar. Bu nedenle yeni bir teorinin geliştirilmesi gerektiğine inanan Feaver kendi modelini kurmuştur. Feaver'ın modeli öncelikle Amerika Birleşik Devletlerindeki sivil-asker ilişkisini açıklamaya yöneliktir. Ancak Feaver, modelinin bütün demokratik ülkelere uygulanabileceğini söylemektedir. Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Huntington, Janowitz, Schiff, Bland ve burada yer verilmeyen birçok akademisyenin teorik çalışmalarının temelinde sağlıklı bir sivil-asker ilişkisinin nasıl kurulabileceği sorusuna aranan cevap yatmaktadır. Huntington 'un profesyonelleşme, Janowitz'in sosyalleşme ve Bland'in de sorumluluğun paylaşılması yaklaşımlarında sivil denetimin gerekliliği konusunda bir görüş ayrılığı yoktur. Yaklaşımların hepsi ordunun mutlak surette sivillerin kontrolünde olması gerektiğini savunmaktadır.

Feaver tarafından geliştirilen Aracılık teorisi (agency theory) sivil-asker ilişkilerini devam eden bir stratejik etkileşim süreci olarak değerlendirmektedir. Teoriye göre sivil-asker ilişkileri aracılığın dezavantajlarını uzmanlaşmanın avantajları ile dengelemek isteyen sivillerle başlar. En büyük avantaj, askeri görevin uzmanlar tarafından ifa edilmesi nedeniyle sivil yöneticilere diğer işler için boş zaman ve enerji sağlamasıdır. Dezavantaj ise sivillerin işlerin bir kısmını havale ettiği aracılardan, yani askerlerin konumlarını halkın değil de kendi çıkarları için kullanması ihtimalidir. Teoriye göre siviller özellikle güç kullanımı gibi alanlarda politika oluşturulmasında askerlere yetki devrederler. Sonra siviller devredilen yetkinin nasıl denetleneceğini belirlerler. Askerler de yetki devrini arttıracak, denetlemeyi azaltacak uyumlu politikalar izlerler.¹⁸ Siviller askerlere güvenip yetki devrederken askerlerin sivil talepleri en iyi şekilde uygulayacaklarını kabul ederler. Siviller özellikle maliyetin yüksek olduğu, askeri uzmanlıkla yakından ilgili, kamuoyunca fazla önemsenmeyen konularda yakın geçmişte bir çatışma olmamışsa askerlere yetki devrederler.

¹⁷ P.D. Feaver, "The Civil-Military Problem, Samuel Huntington, Morris Janowitz, and the Question of Civilian Control." **Armed Forces & Society** 2.3 (Winter 1996), s.2/20.

¹⁸ Feaver, (Winter, 1961, s.3/55.)

Feaver, sivillerle askerler arasındaki ilişkiyi bir amir-memur, üst-ast ilişkisi olarak tanımlıyor ve bunu oyun teorisi ile açıklıyor. Oyun, zoraki denetlemenin birtakım maliyetlerinin olduğu bir ortamda sivillerin askerleri nasıl denetleyeceklerine karar vermeleri ile başlıyor.¹⁹ Siviller denetimin türüne karar verirken zoraki bir denetimin varlığı ve yokluğu durumunda askerlerin nasıl tepki vereceklerini dikkate alırlar. Zoraki denetlemede askerin hoşuna gitmeyecek bazı denetim mekanizmaları askere rağmen devreye sokulur. Sivillerin kararından sonra askerler o kararı kabul edip uymak veya kabul etmeyip bir şekilde uymama arasında tercih yaparlar. Askerler nasıl davranacaklarına karar verirken tavırlarının cezalandırılıp cezalandırılmayacağını dikkate alırlar. Modele göre sivillerde zoraki denetleme, askerlerde de bu denetime uymama eğilimi olunca sorun çıkar.

Siviller denetleme mekanizmasına karar verdikten sonra askerler denetime uyma ile denetimden kaçma, sivillerin istediğini tam olarak yapma ile sivil emirleri ihlal etmek arasında bir karar verir. Askerler sivillerin istediğini sivillerin istediği şekilde tam bir ustalık ve titizlikle ve karar verme sürecinde sivillerin üstün rolünü güçlendirecek tarzda tam olarak yaparlarsa emre uydukları kabul edilir. Tembellik, itaatsizlik veya önüne geçilebilir bir yetersizlik sebebiyle askerler sivillerin istediğini yapmazsa veya sivillerin istediği şekilde yapmazsa veya sivillerin gelecek kararları verebilme yeteneğini baltalar tarzda yaparsa kaytarmış, denetimden kaçmış oldukları kabul edilir.

Siviller eğer ısrarlı bir denetim yaparsa itaatsizlik veya kaytarma olup olmadığını tespit edebilirler. İtaatsizliğin tespit edilmesi halinde iki türlü davranış sergilenebilir: İtaatsizliği cezalandırmak veya cezalandırmamak. Burada esas nokta cezalandırmanın kaçınılmaz sonuç olmadığıdır. Zaman zaman siviller cezalandırmaktan kaçınabilirler veya askerler de cezalandırılmayacaklarını düşünebilirler. Feaver'a göre cezalandırma ihtimali sivillerle askerlerin göreceli

¹⁹ P.D. Feaver, "Crisis as Shirking: An Agency Theor Explanation of the Souring of American Civil-Military Relation,." **Armed Forces & Society** vol.24, Issue3, (Spring 1998), s.2/18

güçlerine bağlıdır. Zoraki müdahale sorun çıkartır. Çünkü bütün bürokratlar gibi askerler de işlerinde özerklikten yanadır. Aynı şekilde sivillerin emrine itaatsizlik de sorun çıkartır. Kaytarma cezalandırıldığında çatışma kaçınılmazdır. Kaytarma cezalandırılmasa bile böyle bir davranış demokrasi teorisinde idealize edilen mükemmel sivil asker ilişkisinden sapma olarak kabul edileceği için sorun olmaya devam eder.

Feaver, modelinin demokratik ülkelere genelleştirilebileceğini söylerken ordunun kimi patron olarak gördüğü gibi önemli bir soruna işaret etmektedir. Model, askerlerin daima itaat ettiğini varsaymaz. Ancak modelde kesin olan bir şey varsa o da askerlerin kendilerini hükümetin hizmetinde görmeleri gerektiğidir. Bağlılık hükümetedir, devlete veya başka bir şeye değil. Sivil asker ilişkileri bir çeşit amir-memur ilişkisidir ve askerler halk tarafından seçilmiş hükümetlerin kararlarına uymak zorundadırlar.

1.3. Sivil Denetim

Sivillerle askerler arasındaki ilişkiler üç düzeyde gerçekleşir. Birincisi bir bütün olarak ordu ile toplum arasındaki ilişkilerdir. İkincisi ordunun üst düzey komutanları (elit kesim) ile toplumun elitleri arasındaki ilişkidir. Üçüncüsü de silahlı kuvvetlerin komutanları ile toplumun üst düzey siyasi liderleri arasındaki ilişkidir.²⁰ Sivil asker ilişkilerinden kasıt bu üç düzeyde gerçekleştirilen ilişkilerin tamamıdır. Askeri müdahale deyince aklı ilk olarak darbeler gelmektedir. Welch'e göre siyasi sisteme askeri müdahale genellikle zor/güç kullanılarak sivil hükümetlerin değiştirilmesi anlamında kullanılmaktadır.²¹ Oysa demokratik sistemlerde askeri müdahale, hükümetlerin zor kullanılarak yıkılmasından daha fazla bir anlam ifade etmektedir. Bir ülkede sağlıklı sivil-asker ilişkilerinden bahsedebilmek için askeri darbelerin olmaması yeterli değildir. Darbe sorununu çözmek askerin tarafsızlığı ve genel denetim sorununu çözmek anlamına gelmiyor. Feaver askerlerin istediğimiz

²⁰ Huntington, 1971, s.487

²¹ Welch, s.12.

şeyleri yapıp yapmayacaklarını soruyor. Bir ordu darbe yapmadan da sivil denetimi zayıflatabilir.²²

Welch askeri müdahale ile sivil denetim arasında kalan bir "gri" alanın varlığına işaret etmekte ve bu alanı askerin politikaya katılımı olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşım günümüzdeki sivil-asker ilişkilerini anlamayı kolaylaştırmaktadır. Çünkü birçok ülkedeki politik durum ne tam bir askeri müdahale ne de tam bir sivil denetim koşullarına uymaktadır.²³ Askeri müdahale olmamasına rağmen askerlerin politikada etkin rol oynamaları o ülkede politik yaşamın müdahale ile sivil denetim arasındaki gri alanda gerçekleşmesine yol açmaktadır. Welch'in gri alan olarak tanımladığı askerin politik katılımı Türkiye'de çoğu kez sivil hükümetlere rağmen olduğundan ve demokratik seçimlerle iş başına gelmiş hükümetlerin tavır, tutum ve politikalarını yeniden gözden geçirmelerine veya değiştirmelerine yol açtığından bu tür "katılımlar" müdahale olarak değerlendirilmiştir.

Otto Pick, Stefan Sarvas ve Stanislav Stach sivil-asker ilişkilerini ordu ile toplum arasında resmi ve gayri resmi ilişkiler ağı olarak tanımlamaktadır. Bu ilişki resmi düzeyde ordunun toplum içerisindeki pozisyonunu belirleyen kanunlar ile toplum tarafından uygulanan kontrol mekanizmalarını içermektedir. Gayri resmi düzeydeki ilişkilerden kasıt ordu ile politikacılar, siyasi partiler, iş dünyası, basın ve halk arasındaki resmi olmayan ilişkilerdir.²⁴

Marina Caparini'ye göre ilişkileri askeri kurum ile hükümet, kamuoyu liderleri ve toplum arasındaki etkileşimler oluşturmaktadır.²⁵ Sivil denetimden kasıt temel kararların sivillerin başında bulunduğu hükümet tarafından verilmesi ve askerlerin de bu

²² Feaver, Winter 1996 s..4/20

²³ Welch, s.12-13.

²⁴ O.Pick, S Sarvas ve S Stach "Democratice Control Over Security Policyand Armed Forcees", **Centre for Security Studies and Conhict Research website**, (çevrimiçi), http://www.fsk.ethz.ch/jpub/jzuercherjzu_41_ch3.htm, s.3/31

²⁵ M Caparini, "The Challenge of Establishing Democratic Civilian Control Over the Armed Forces of Central and Eastern Europe", **Canadacian Defense Quarterly**, (Winter 1997), s.16

kararlara uyup gereklerini etkin bir şekilde yerine getirmeleridir. Nihai güç hükümet başkanındadır.²⁶ Teorik olarak ulusal güvenlik dahil hükümetin bütün kararları silahlı kuvvetler üyeleri dışındaki görevliler tarafından oluşturulmalıdır. Bu görevliler demokrasilerde halk tarafından seçilen temsilciler veya onların atadıkları kişilerdir. Demokrasinin gereği, idari yapıda aralarında askerlerin de bulunduğu seçilmemişlerin, başka bir ifade ile atanmışların seçilmişler tarafından yönetilmesidir.²⁷ Prensip olarak sivil denetim mutlak ve kuşatıcıdır. Sivil liderler tarafından görevlendirilmedikçe askerlerin hiçbir karar alma yetkileri ve sorumlulukları yoktur. Kohn'a göre askerlerin seçilmiş siviller tarafından kontrol edilmesi esastır. Ordu toplumu tanımlamak için değil, savunmak için vardır. Bir ülkede demokrasi olmadan sivil denetim sağlanmış olabilir ancak demokrasinin olabilmesi için sivil denetimin mutlaka olması gereklidir.²⁸ Caparini sivil denetimi halk egemenliğine dayalı sivil kurumların, askeri liderler dahil savunma ve güvenlik politikasını oluşturan süreçte üstün olması olarak tanımlamaktadır. Sadece demokratik yollardan seçilmiş veya atanmış siviller meşru olarak ve halk adına politika belirleyebilir ve uygulayabilirler. Seçilmişler sadece kendilerini seçenlere karşı sorumludurlar.²⁹ Kenneth W. Kemp ve Charles Hudlin sivil denetimin iki temel prensibinden bahsetmektedir. Birincisi hükümet politikasının amaçlarının siviller tarafından belirlenmesidir. Askerler politika yapıcısı değil, uygulayıcısıdır. İkincisi amaçlarla araçlar arasındaki sınırın da siviller tarafından belirlenmesidir.³⁰

Etkili bir sivil denetimin dört temel ayağı vardır. Başta anayasa olmak üzere kanunlarda sivil ve askeri yetkililerin sorumluluklarının açık olarak tanımlanması, savunma bütçesinin kontrolü aracılığıyla parlamentonun orduyu denetlemesi, sivil bir savunma bakanı tarafından genelkurmay ve askeri komutanların denetimi ve nihayet ordunun toplum nezdinde bozulan imajının düzeltilmesidir.³¹

²⁶ Welch, s.12.

²⁷ Momayezi, "Civil-Military Relations in Turkey", **International Journal of World Peace**, (1998) s.10

²⁸ R. H. Kohn, "How Democracies Control the Military." **Journal of Democracy**, (8 October 1997), s.141-142. 147) Caparini, s.17

²⁹ Ae s.18

³⁰ Armed Forces & Society (Fall 1992), s.2

³¹ Sarvas & Others, s.4/31

Richard H. Kohn sivil denetim için iki temel kıstas belirlemiştir. Birincisi toplumdaki sivil gücün, yani hükümetin sivillerin elinde olmasıdır. İkincisi içerde ve dışarıda, barış veya savaş zamanında, temel strateji gibi önemli veya daha detay ve önemsiz konularda politikaların ve uygulamaların devlet başkanı, hükümet ve parlamento gibi sivil otoriteler tarafından belirlenmesidir. Kohn'a göre her türlü karar siviller tarafından alınmalıdır. Siviller daha az veya daha çok bilgili, daha az veya daha çok tecrübe sahibi, daha az veya daha çok dürüst ve samimi, daha az veya daha çok açık görüşlü olabilirler. Ancak sivil ve asker arasındaki sınırı siviller belirlemelidir. Sivil denetimdeki gerçek sorun askerlerin hükümetin sadece askeri politika ve savaş değil, dış politika, ekonomi, savunma ve sosyal politikalar gibi konulardaki kararlarında göreceli ağırlığı ve etkisidir.³²

Kohn bir başka makalesinde sivil denetimin dört temel üzerine oturduğunu söylüyor. Bunlardan birincisi demokratik yönetimdir. Kohn'un demokratik yönetimden kastı hukukun üstünlüğü, sivil özgürlükler, hükümetin barışçı yollardan değişmesi için sağlam bir metot, hükümet ve görevlilerin seçimi için elitlerin ve halkın gözünde meşru olan çalışır pratiklerdir. Devlet, ordunun rolünü açıkça tanımlamalıdır. Ordu kendi görevlerini veya amacını kendisi belirleyemez. Ordunun dış güvenlikle sınırlı kalması için her türlü çaba sarf edilmelidir. Böylece içerde taraf olmaktan çıkartılıp tüm toplumun temsilcisi olur. Ordu kendisini halkın koruyucusu olarak görmelidir. Halk da orduyu böyle görmelidir.³³ İkinci olarak ordu sadece başbakan veya devlet başkanına değil, hükümetin bütün kurumlarına karşı sorumlu olmalıdır. Üçüncü olarak ordunun müdahalesini önleyebilmek için bir karşı güç olmalıdır. Bu toplum içerisinde oluşturulmuş polis veya milis gibi ayrı bir silahlı güç olabilir. Ayrıca yasadışı hareketlerin kişisel aşağılanma, emeklilik, ceza, tutuklanma, yargılanma, mahkum olma, cezaevine düşme gibi suçun karşılığı olan ceza ile mutlaka cezalandırılacağına bilinmesi de müdahaleciler için caydırıcı bir unsurdur. Aynı şekilde ayaklanma veya darbenin bir iç krize yol açacağı, silahlı halk tarafından askeri müdahaleye karşı konulacağı veya vatandaşların yasal

³² R H Khon, "Out of Control: The Crisis in Civil-Military Relations National Interest", No.25, s.12, (Spring 1994)

³³ Kohn, (October 1999), s.144 - 152 Kohn, A.g.e., s.145.

olmayan emirlere itaat etmeyeceğinin bilinmesi sivillerin gücünün ve sivil denetimin etkisini arttırır.³⁴ Nihayet siyasi tarafsızlığı benimsemiş bir ordu da sivil denetim için kaçınılmazdır.

Janowitz sivil denetimi devletin veya kurumların kontrolünden çok toplumsal bir denetim mekanizması olarak görüyor. Siyaset bilimcilere göre kurumsal sivil denetim sivil-asker ilişkilerinin özünü oluştururken sosyologlara göre sivil-asker ilişkileri sivil ve askeri kurumların entegrasyonu ile ilgilidir.³⁵

Sivil asker ilişkilerindeki açmaz bir yandan dış güvenlik için ordunun güçlendirilmesi, diğer yandan da sivillere bağlılığının sağlanmasıdır. Feaver'ın tespitiyle dış düşmanlara karşı güçlü bir orduya sahip olmak gerekir. Ancak güçlü ordu, hükümet için bir tehlike oluşturabilir. Feaver sivil-asker ilişkilerindeki bu paradoksu şöyle açıklıyor: "Başkalarından korktuğumuzdan dolayı bizi koruması için silahlı bir kurum oluşturuyoruz ancak sonra da bizi koruması için oluşturduğumuz bu kurumdan korkuyoruz."³⁶

Desch'e göre bir ülkede sivil-asker ilişkilerinin ve sivil denetimin düzeyinin en iyi göstergesi iki grubun tercihleri arasında bir çatışma olması durumunda hangisinin baskın olduğudur.³⁷ Eğer siviller baskın çıkarsa sorun yok, askerler baskın çıkarsa sorun var demektir. Genellikle askeri tercihlerin galip çıktığı durumlarda siviller zayıf konumdadır. Eğer askerlerin tercihi sadece bazı zamanlar baskın çıkıyorsa yine tam bir sivil denetimden bahsedilemez ancak sorun daha az ciddidir. Eer çoğu zaman sivil kararlar galip geliyorsa sivil bir kontrolden söz edilebilir.³⁸ Kohn bu noktaya biraz daha açıklık getirerek sivil

³⁴ Feaver, (Winter 1996), s.12/20.

³⁵ Feaver, 1990, s.2/20.

³⁶ M C Desch, Conterenee on Civil Military Relations and Consolidation of Democraey, **National Endowment for Democracy's International Forum for Democratic Studies and the George C. Marshall European Center for Security Studies**, March (3-14, 1995), web adresi (çevirimiçi)
<http://www.ned.org/jforumjreportsjcivil_111i.htm>

³⁷ M C Desch, "Soldiers, States, and Structures: The End of the eoici War and Weakening U.S. Civilian Control" **Armed Forees & Society**, vol.24, Issue 3, Spring (1998).s.2/12.

³⁸ Kohn, (October, 1997), s.143.

denetimi anlamının, varlığını ölçmenin ve etkinliğini takdir etmenin en iyi yolunun savaş, iç güvenlik, dış savunma ve askeri politika gibi konularda karar verilirken siviller ile askerlerin göreceli etkinliğinde yattığını söylemektedir.³⁹

Deborah Avant'a göre iyi sivil-asker ilişkileri konusunda değişik teorik yaklaşımlar farklı görüşler ileri sürmektedir. Bunlardan bazıları tutarsız olabilir. Bazılarında sorun olsa da hepsinde şu konulara ortak vurgu yapılmaktadır: Sivil ve askeri alanların ayrılması, askeri politikanın siviller tarafından belirlenmesi ve askerlerin bu politikayı uygulaması, sivillerle askerler arasında benzer sosyal ve politik geçmiş bulunması, sivil ve askeri değerler arasında anlamlı bir birleşme olması, sivillerle askerler arasındaki ilişki hakkında ortak beklentiler olmasıdır.

Yehuda Ben Meir'e göre ordu sivillere tavsiyelerde bulunabilir, hükümet içerisinde askerlerin çıkarlarını temsil edebilir ancak askeri çıkarları veya görüşleri sivil otoriteyi sarsacak şekilde alenen savunmamalıdır.⁴⁰ Teorik olarak savaşta ve barışta kararlar halk tarafından seçilenler veya seçilenlerin atadığı siviller tarafından alınır veya onaylanır. Nihai sözü siviller söyler. Temel kartlar sivillerin elindedir. Ne zaman, nerede ve nasıl oynayacaklarına onlar karar verirler. Ve istedikleri zaman kuralları değiştirebilirler. Ancak gerçek oldukça farklıdır. Çeşitli nedenlerden dolayı askeri kurumlar önemli bir güç elde etmiş ve uzun yıllar sivil denetimin olduğu demokrasilerde bile kayda değer bir özerklik kazanmıştır.⁴¹

Desch darbe ihtimalinin zayıf olmasını sivil-asker ilişkilerinin sağladığı anlamına gelmeyeceğini söylemektedir. Ayrıca gelişmiş endüstriyel ülkeler için darbe olması/olmaması ikilemi pek geçerli değildir. Desch başka bazı göstergeler üzerinde durmaktadır. Bunlar ordunun askeri alan dışındaki nüfuzu ve rolü, sivil hükümet ile ordu

³⁹ Kohn, (1997), s.3-4/14.

⁴⁰ Kohn, (1997), s.3-4/14.

⁴¹ D. Avant, Conflicting Indicators of 'Crisis' in American Civil-Military Relations." **Armed Forces & Society** vol.24, Issue 3, Spring (1998), s.4/9.

arasındaki anlaşmazlıkların ve çatışmaların ele alınışı, sivil politikacılar ile askeri liderlerin birbirlerine karşı tavırları ve karar mekanizmasının işleyişidir.

Robert E. Hunter'a göre sağlıklı asker-sivil ilişkilerinin belli gerekleri vardır. Bunlar; yasama ve yürütme organlarının sorumluluklarının net olarak belirlendiği düzgün bir anayasal ve yasal yapı, askeri kurumlar ve savunma bakanlığında sivillerin açık ve belirgin önceliği ve üstünlüğü güçlü bir parlamenter denetim parlamenterleri temel konular üzerinde bilgilendirecek daimi profesyonel uzmanların istihdam edilmesidir.

Huntington'a göre modern bir devlette ordudaki üst düzey askerlerin üç ana görevi vardır. Birincisi idari yapı içerisinde askerlerin ihtiyaçlarını temsil etmek ve gündeme getirmek, ikincisi politika üretiminde orduyu ilgilendiren alanlarda görüş bildirme ve tavsiyelerde bulunmak, üçüncüsü de siyasilerin ordu ile ilgili kararlarını uygulamaya koymaktır. Eğer bir ülkede askerler hükümeti düşürmek için güç veya nüfuz kullanıyorsa veya hükümet politikasının özünü belirleyebiliyorsa orada sivil denetim yok veya çok zayıftır.⁴² Sivil denetimin birtakım şartları vardır. Bunlar, tepesinde hükümet başkanının olduğu net bir komuta zinciri, savaşın ne zaman başlayıp ne zaman biteceği hususunda seçilmiş sivillerin karar vermesi ve askeri politikanın seçilmişler tarafından yapılmasıdır.⁴³

Finer sivillerle askerler arasındaki ilişkilerin iyi olmasındaki belirleyici faktörün askerlerin sivillerin üstünlüğü ilkesine saygı göstermesi olduğunu söylemektedir. Kemp ve Hudlin bu ilkeyi iki parçaya ayırıyor: Birincisi sivillerin politika amaçlarını belirlemeleri ve askerlerin araçlardan sorumlu olması, ikincisi ise amaçlarla araçlar arasındaki çizginin nerede başlayıp nerede bittiğinin siviller tarafından belirlenmesidir.⁴⁴ Kohn da benzer şekilde eski ve yeni demokrasilerde sorunun sadece askerin hükümete müdahalesini önlemek olmadığını, askeri konularda sivillerin üstünlüğünün sağlanması gerektiğini savunmaktadır.⁴⁵

⁴² Kohn, (October 1996) s.146.

⁴³ Ae., s.148

⁴⁴ Avant, s.2./9

⁴⁵ Kohn, (1997), s.2/14.

Ancak işin pratiği oldukça farklıdır. Çeşitli nedenlerden dolayı askeri yapılar kayda değer bir güç kazanmış ve sivil denetimin uzun süre devam ettiği bazı demokrasilerde bile önemli bir özerkliğe sahip olmuşlardır.⁴⁶ Birçok ülkede ordu politikadan çekildikten sonra bile etkinliğini devam ettirmektedir.

ABD'deki sivil-asker ilişkileri, demokratik bir ülkedeki durum bakımından incelemeye değerdir. Hemen belirtmek gerekir ki konu ile ilgili yoğun bir tartışma olmasına rağmen tartışmaların hiçbirisinde askerlerin sivillere itaatsizliğine veya sivillerin üstünlüğü konusunda bir probleme atıfta bulunulmamaktadır.⁴⁷ Bu konuda gerek yasal yönden, gerekse sivillerin ve askerlerin sisteme bakışları açısından bir sorun yoktur. Başka bir ifadeyle ABD örneğinde sivil-asker ilişkilerinde sorun olarak görülen konuların hiçbirisinde askerlerin siviller üzerinde belirleyiciliği söz konusu değildir. Sorun daha iyi eğitim almış olmaları nedeniyle askerlerin dış politika ve savunma gibi alanlarda geçmiş dönemlerle karşılaştırıldığında göreceli olarak daha etkili hale gelmeleridir. Sivillerle askerler arasındaki görüş ayrılığı askeri kararlar ve politikalar üzerinedir ve sivillerin geçmiş yıllarla karşılaştırıldığında bu alanlardaki etkinliklerinin azalmış olmasının yol açacağı sorunlar tartışılmaktadır.

Sivillerle askerler arasındaki ilişkinin tanımı uluslararası politikanın seyrinden etkilenmektedir. Barış zamanının aksine ülke güvenliğinin önem arz ettiği dönemlerde askerler daha etkili olabilmektedir. Bundan dolayıdır ki Caparini, Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin sivil-asker ilişkilerini yeniden tanımlamayı gerektirdiğini ileri sürmektedir. Soğuk Savaş döneminin sona ermesi savunma harcamalarının azaltılması, ulusal ve uluslararası rollerin yeniden tanımlanması, barış gücü gibi yeni görevlerin artması ve NATO'nun genişleme sürecinde Doğu ve Orta Avrupa üyesi ülkelerin üyeliklerinin gündeme gelmesi savunma ve güvenlik konularının eskisi kadar önem arz etmediğinin göstergesidir.

⁴⁶ Ae., s.14

⁴⁷ D. Kinnard, "Civil-Military Relations: The President and the General Parameters" (Summer 1985), s.19.

Eliot A. Cohen sorunu ordunun siyasileşmesi ve sivil toplum ile üniformalılar arasındaki bölünme olarak tanımlamaktadır.⁴⁸ Kohn'un ifadesiyle ordu Amerikan tarihinde ilk defa sivil liderlerine bu kadar yabancılaştı ve sesini yükseltti.⁴⁹ Christopher P. Gibson ve Don M. Snider'a göre ulusal güvenlik karar mekanizmasında zaman içerisinde özellikle askerlerin deneyimlerdeki niteliksel değişim ve 1986 yılında kabul edilen Goldwater-Nichols Yasası ordunun etkisini artmıştır.⁵⁰

1.4. Sivil-Asker İlişkileri ve Sivil Denetim Konusunda Birkaç Örnek

Sivil-asker ilişkileri ülkelerin tarihine, kültürüne ve yönetim biçimine göre farklılık göstermektedir. Genel bir sınıflandırma yapmak gerekirse Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerde sivil-asker ilişkileri büyük ölçüde istikrarlı, demokratik rejime uygun ve diğerlerine model olacak tarzdadır. Doğu Avrupa ülkelerinin birçoğunda geçmişte askerlerin hükümet ve politika üzerinde etkinliği söz konusu iken bugün ilişkiler demokratikleşme yönünde büyük bir dönüşüm geçirmiş veya geçirmektedir. Asya ve Afrika ülkeleri genellikle sivil-asker ilişkilerinde sorunların devam ettiği ve çoğu kez askerlerin egemen olduğu grubu oluşturmaktadır. İsrail tüm bu ülkeler arasında farklı bir konuma sahiptir. Bu farklılık, sürekli bir savaş halinde olmasına rağmen sivil-asker ilişkilerini büyük ölçüde demokratik dengeye oturtmasından kaynaklanmaktadır. ABD, Doğu Avrupa ve İsrail örnekleri daha yakından incelendiğinde sivil denetimden neyin kastedildiği ve nasıl sağlandığı, ne tür uygulama ve eylemlerin itaatsizlik olarak algılandığı daha somut anlaşılacaktır.

⁴⁸ A J Bacevich, "Civilian Control: A Useful Fiction?" **Joint Force Quarterly**, no. 6 Autumn/ Winter 1994-95), s.76.

⁴⁹ C P Gibson and D M Snider, Explaining Post-Cold War Civil-Military Relations: A New Institutional Approach. **Project on U.S. Post Cold-War Civil-Military Relations Working Paper No. 8.** (Cambridge, Harvard University, John M. Olin Institute for Strategic Studies, January 19971, s.3/29.

⁵⁰ Gibson ve Snider, s.10/29

1.4.1) ABD

ABD'de sivil asker ilişkilerinin son 40 yıllık gelişimini kısaca özetlemek gerekirse 1966 yılında Robert Mc Namara'nın bakan olduğu dönemde Savunma Bakanlığında sivillerin bariz bir üstünlüğü vardı ve bakanlığı kimin yönettiği konusunda en ufak bir şüphe yoktu. 1980'lerde askerler mezun oldukları okullar ve bölümler bakımından, siyasi-askeri tecrübe bakımından sivil karşıtları ile kaba bir denge sağlamıştır.⁵¹ Gibson ve Snider, tezlerini test etmek için 1960'lardan bugüne üst düzey sivil yöneticiler ile askeri komutanların eğitimleri ve mesleki tecrübelerini karşılaştırdılar. 1960'lar ile karşılaştırıldığında 1993 yılında durum oldukça farklı idi. Askerler sivillerden hem daha iyi eğitim almış, hem de siyasi ve askeri konularda daha deneyimli idiler.⁵² Gibson ve Snider'a göre eğitimin kalitesi ve ulusal güvenlikle ilgili deneyim arttıkça, siyasi etkinlik de artmaktadır. ABD'de askerlerin ulusal güvenlikte etkinliklerinin artması zaman içerisinde deneyimlerinin ve niteliklerinin artmış olmasından kaynaklanmaktadır.⁵³ Örneğin 1981'den sonra askerler arasında özellikle sosyal bilimler ve işletme bölümlerinden mezun olanların sayılarında artış olmuştur. Askerler zaman içerisinde sürekli kendilerini yenilerken, sivillerin askeri konulara ilgisinin ve bu konulardaki uzmanlıklarının azalması doğal olarak dengeyi askerler lehine etkilemiştir.

Feaver'a göre ABD'deki tartışma üst düzey askeri yetkililerin Soğuk Savaş sonrası savunma tesislerinin büyüklüğü, şekli, asker kullanımı ve diğer stratejik konuları içeren askeri ve siyasi-askeri kararlarda fazla öne çıkıp çıkmadıkları sorusu etrafında yoğunlaşmaktadır.⁵⁴ Örneğin bazı akademisyen ve yazarlar Körfez Savaşı sırasında Genelkurmay Başkanı Colin Powell'ın Saddam iktidarda bırakılarak savaşın biran önce bitirilmesi tezini savunmasını Başkana tek bir çözüm tavsiye etmek ve seçme imkanı

⁵¹ Gibson ve Snider, A.g.e., s.19/29.

⁵² A.e.s s. 3/19

⁵³ Feaver, (Winter 1961), s.1/20.

⁵⁴ C Powell, (John Lehman, William Odam, Samuel Huntington and Richard H. Khon) **An Exchange on Civil-Military Relations National Interest**, no.36, (Sumitler 1994), s.24.

bırakmamak olarak eleştirmiştir.⁵⁵ General Powell, Bosna Savaşında da sınırlı güç kullanımına karşı çıkmış ve bundan dolayı eleştirilmiştir. Desch'in ifadesi ile en azından Soğuk Savaş dönemi ile karşılaştırıldığında göreceli olarak sivillerin askerler üzerindeki kontrolü zayıflamıştır ve sivillerin askerlere istediklerini yaptırabilmeleri artık daha zor olacaktır.⁵⁶

Stanley R. Arthur'a göre dünyadaki hiçbir ordu ABD ordusu kadar sivil denetimi desteklemez. Asıl sorun ordunun gitgide toplumdan yabancılaşması ve kendisini toplumun üzerinde görmesidir. Askerlerin aileleri kendi aralarında kaynaşırken aynı kaynaşmanın asker-sivil aileler arasında olduğu söylenemez. Ev, kreş, eğitim kurumları ve sağlık merkezlerinin sivillerden ayrı olması uygun gibi gözükse de ortada toplumdan ayrı bir topluluk yaratma tehlikesi vardır.⁵⁷

Arthur'a göre fiziki ayrılık askerleri içe dönmeye teşvik etmektedir. Bu durumda askerlerin kendilerini hizmet ettikleri toplumdan üstün görmeyeceklerinin garantisi yoktur. Çözüm askerleri üslerin dışına çıkartmak ve toplumla kaynaşmalarını sağlamaktır.

Kohn'un sorun olarak işaret ettiği husus ABD ordusunun Cumhuriyetçi Parti'ye daha yakın durmasıdır. Örneğin Senatör Strom Thurmond'a Amerikan Ordusu Derneği tarafından ödül verildiği törende sunucunun, Thurmond'un 1964 yılında Demokrat Parti'den Cumhuriyetçi Parti'ye geçtiğini açıkladığında senatörünü alkışlanması ordunun son yıllarda nasıl politikleştiğinin göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bir başka örnek Hava Kuvvetlerine mensup bir subayın Ulusal Savaş Okulunda darbeye yol açabilecek koşullar üzerine yazdığı teze ödül verilmesi ve ordunun önde gelen dergisinde yayınlanmasıdır.⁵⁸

⁵⁵ Desch, Spring 19981, s.1/12.

⁵⁶ S R Arthur, "The American Military: Same Thoughts on Who Are We and What We Are", Civil-Military Relations and the Not-Quite Wars of the Present and Future, ed. Vincent Davis, (October 30, 1996), **Strategic Studies Institute website**, (çevrimiçi) <<http://carlisle-www.army.mil/fusassif>>.

⁵⁷ A.e.,s.16.

⁵⁸ Kohn, (Spring 1994), s.1/12.

Avant ordunun asker alımında ülkenin muhafazakar bölgelerine ağırlık verdiğini, sonuçta ordunun gittikçe muhafazakar ve Cumhuriyetçi bir yapıya oturduğunu söylüyor.⁵⁹

1.4.2) Doğu Avrupa

Eski Doğu Bloku ülkelerinde ordu Komünist Parti'nin kontrolünde idi. Caparini'ye göre bu dönemde silahlı kuvvetler bir yandan dış güvenliğin, öte yandan iç denetimin sağlanması şeklinde ikili bir görev üstlenmiştir. Komünist partilerin orduya derinden nüfuz etmeleri sonucu ordu rejime muhalefetin bastırılması gibi daha çok siyasi amaçlara hizmet etmiştir. Komünizmin yıkılmasından sonraki sekiz yılda bu ülkeler silahlı kuvvetlerin demokratik yollarla seçilmiş sivillere bağlılığı konusunda gerekli altyapıyı hazırlamıştır.⁶⁰

Doğu Avrupa ülkelerindeki demokratikleşme sürecinde sivil-asker ilişkilerinin sağlıklı bir zemine oturtulmasının önünde dört temel engel mevcuttu. Bunlar ordunun politikaya müdahalesi, ordunun önceden gelen ayrıcalıkları, rollerin ve görevlerin tanımı ve yeni askeri teknolojinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasıdır.⁶¹ Sivil-asker ilişkilerinin demokratik zemine oturtulması ve sivil denetimin sağlanması konusunda bugün artık birçok Doğu Avrupa ülkesi önemli bir başarı sağlamıştır. Sarvas'a göre eski Doğu Bloku ülkelerinin birçoğunda demokratikleşme konusundaki ilk savaş kazanılmıştır ve artık Orta ve Doğu Avrupa'da askeri darbe ihtimali yoktur. Bu ülkeler dönüm noktasını geçmiştir. Askeri darbe ihtimalinin düşük olmasının nedeni böyle bir darbenin iç destek bulamayacağı ve dolayısıyla meşru olamayacağı gerçeğidir.⁶²

Anton Bebler, Doğu Avrupa'daki dönüşümün göstergelerini şöyle açıklıyor: savunma politikalarında artan şeffaflık ve parlamentolar ile kamuoyunun daha fazla

⁵⁹ Avant, s.3/9.

⁶⁰ Caparini, s.17

⁶¹ Huntington, (1961), s.4/6.

⁶² S.Sarvas, "Professional Soldiers and Politics: A Case of Central and Eastern European, **Armed Forces & Society**, vol. 26, Issue 1 (Fall 1999) s.2.

denetleyiciliği, savunma bakanlarının sivilleştirilmesi, silahlı kuvvetlerin üst kademelerinde radikal personel değişiklikleri , Moskova'nın etkisinden kurtulma ve ulusal savunma politikalarının belirlenmesi, silahlı kuvvetlerin yerlerinin kısmen değiştirilmesi ve yenilenmiş bir profil, askeri yapılarda katılımcı yönetim sistemi için artan baskı, silahlı kuvvetlerin göreceli olarak siyasi tarafsızlığının sağlanması, ordunun iç güvenlik rolünün eskisi gibi devam etmemesi, ideolojik çeşitlilik dini inançlara karşı zoraki ayrımcılığın kaldırılması, zorunlu askerliğe karşı çıkmanın suç olmaktan çıkartılması.⁶³

Bebler'in sıraladığı kriterlere sivil toplumun militarizm karşıtı tutumunu da eklemek gerekir. Doğu Avrupa örneğinde özellikle Çek Cumhuriyeti'ndeki dönüşüm incelemeye değerdir. Komünizmin yıkılmasından sonra 1990 yazındaki ilk serbest seçimlerle iktidara gelen Vaclav Havel çeşitli nedenlerden dolayı ilk etapta genelkurmay eski başkanı olan Savunma Bakanı'nı değiştirmede. Ancak birkaç ay sonra ilk sivil savunma bakanını atadı. Değişim sürecinde özellikle sivil toplum örgütlerinin sivil savunma bakanı çağrıları yeni atamayı kolaylaştırmıştır. 1992 yazında kabul edilen 361 numaralı kanunla askerlerin siyasi partilere üye olması ve siyasi faaliyetlere karışması yasaklandı. 1990 -1992 döneminde parlamentodaki asker kökenli milletvekili sayısı her ikisi de Komünist Parti üyesi olmak üzere sadece iki idi. Çekoslovakya'nın bölünmesinden önceki 1992 seçimlerinde 23 eski asker aday oldu ve bunlardan 6 tanesi milletvekili seçildi. Sarvas'a göre bu artış Slovak Milliyetçiliğinin canlanmasından kaynaklanmıştır.⁶⁴ Ardından askeri okullardaki müfredat

tamamen değiştirildi. Akademisyenler büyük ölçüde yenilendi ve teknik konulara daha çok yer verildi. Türkiye'deki MGK'nın karşılığı Devlet Savunma Konseyi'ne devlet başkanı başkanlık ediyor. Konseyde Başbakan, Savunma Bakanı, Dışişleri Bakanı, Ekonomi Bakanı, İçişleri Bakanı ve Devlet Başkanının ofisinden bir görevli ile

⁶³ A. Bebler, "The Evolution of Civil-Military Relations in Central and Eastern Europe." **NATO Review, Web Edition**, No.4, August 1994, vol. 42, s.28-32.

⁶⁴ Sarvas & others, s,3/31

Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığından askeri yetkililer vardır. Çek Cumhuriyeti 1994 yılının ikinci yarısında askeri yargıyı feshetti. Orduda işlenen suçların tamamına sivil mahkemelerde bakılmaktadır. Savunma Bakanlığındaki sivil görevlilerin sayısı hızla arttırıldı.⁶⁵ Bugün yeni bazı partiler ordunun tamamen ortadan kaldırılması dahil orduya karşı farklı yaklaşımlar sergilemektedirler.⁶⁶

Ordunun denetimi için iki ayrı organ oluşturulmuştur. Bunlardan birincisi Parlamento Savunma ve Güvenlik Komisyonu, diğeri de Silahlı Kuvvetler Denetçisi'dir. Parlamento Komisyonu'nun ordu üzerinde yeterince etkinliği vardır. Silahlı Kuvvetler Denetçisi Savunma Bakanına bağlıdır. Askeri harcamalar hükümetin sıkı denetimi altındadır. Yüksek Denetleme Kurulu tüm mali harcamaları denetler. Zaman içerisinde profesyonel askerlerin politikaya karışmalarının önü büyük ölçüde kesildi. Ancak bu Huntington'un teorisindeki profesyonelleşmenin doğal sonucu olarak değil, siyasi partiler ve basının yoğun baskısı sonucu gerçekleşmiştir.⁶⁷

1.4.3) İsrail

İsrail' deki sivil-asker ilişkileri diğ er örneklere nazaran biraz farklılık arz etmektedir. Vri Ben-Elizer, İsrail toplumunun kısmen askeri bir toplum ve kısmen de sivilleşmiş bir ordudan oluştuğunu söylemektedir. Etzioni Halevy'ye göre İsrail'de askerlerin sivil otoriteye bağlılıkları konusunda bir sorun yoktur. Sorun siyasi elite askerler arasındaki yakın ilişkidir.⁶⁸ Halevy'ye göre sorunlardan bir tanesi askerlerin gerek siyasi görüşmeler sırasında, gerek kamuoyuna yaptıkları açıklamalarda hükümet politikalarını övmeleri ve desteklemeleridir. Örneğin 1993 yılı sonbaharında zamanın Genelkurmay Başkanı Ehud Barak, Başbakan'ın başka bir parti (Yahadut Hatora) ile yaptığı görüşmelere katılmış ve bu partiyi koalisyon hükümetine katılmaya ikna etmeye çalışmıştır. Başka bir örnek Barak'ın savunma politikaları ve Suriye ile yapılan

⁶⁵ Ae., s.19/31.

⁶⁶ Ae., s.14/31.

⁶⁷ Ae.s, s.15/31

⁶⁸ E. Etzioni-Halevy, "Civil-Military Relations and Democracy: The Case of the Military-political Elites Connection in Israel." **Armed Forces & Society** vol.22 Issue 3, (Sping 1996), s.4/1.

barış görüşmeleri ardından Golan Tepelerinden çekilme yönündeki açıklamalarıdır. Yüksek rütbeli askerler hükümetin Gazze ve Batı Şeria'dan çekilme konusunda Filistin Kurtuluş Örgütü ile yaptığı anlaşmayı da açıkça övmüştür. Halevy'nin müdahale olarak değerlendirdiği diğer bir nokta ise politika oluşturulması sürecinde askerin rol almasıdır. 1967 savaşıdan beri İsrail'de Genelkurmay Başkanı ve bazen de yardımcısı ile üst düzey bazı komutanların kabine toplantılarına katılması bir gelenek haline geldi. Resmen oy hakkına sahip olmasalar da bu yolla hükümetin kararları üzerinde etkili olmaktadır. Üçüncü sorun özellikle Genelkurmay Başkanlığı olmak üzere üst düzey komutanların atanmasında parti tercihlerinin etkili olmasıdır. Örneğin dönemin Genelkurmay Başkanı Amnon Shikari, İşçi Partisi'ni açıkça desteklemiştir.⁶⁹

İsrail'de sivil-asker ilişkilerine yön veren bir başka gelişme de askerlerin bir piramidin tepesinden bir başka piramidin tepesine geçmeleri, yani üst düzey komutanlar iken, daha sonra hükümette üst düzey yöneticiler haline gelmeleridir. Parlatonun yüzde 8-10'unu eski üst düzey askerler oluşturmaktadır. Son dönemde politikaya atılan 46 üst düzey askerden 30'u parlamento üyesi olurken 16 tanesi belediye başkanı seçilmiştir. Parlatoya seçilenlerden 16 tanesi hükümetlerde başbakan veya bakan olarak görev almıştır. Daniel Horowitz, Moshe Lissak ve Schiff'e göre askeri ve sivil yöneticilerin yakın olmaları çatışmayı önleyen bir unsurdur ve darbe ihtimalini azaltarak demokratik rejimi korur. Ancak Halevy bu birlikteliğin demokrasiyi tehlikeye düşürebileceğinden endişe etmektedir.⁷⁰

1.4.4) Türkiye

Türkiye'de sivil asker ilişkileri, daha sonraki bölümlerde somut olarak görüleceği gibi yukarıdaki örneklerin tamamından farklı bir konumdadır. Özellikle 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra askerlerin ağırlığı daha belirgin hale gelmiş ve 1960 darbesinin ardından da askeri müdahaleler Türk demokrasi tarihinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Hikmet Özdemir'in ifadesiyle askerler rejimi sürekli olarak gözetlemekte

⁶⁹ A.e., s.6/11.

⁷⁰ Ae, s. 12/12.

ve gerektiğinde müdahale etmektedir.⁷¹ Demokratik rejimlerde sivil-asker ilişkilerindeki sorunlu alanlardan birisi de askerlerin kendilerini toplumdan ve toplumun değerlerinden soyutlamalarıdır. Bu çerçevede Erkanlı'nın ifadesiyle "Türkiye'de işçi, köylü sınıfı gibi bir de asker sınıfı vardır ve bu sınıfın bel kemiğini subaylar teşkil eder".⁷² Eğitimin bir parçası olarak subaylara her şeyin ve herkesin üstünde bir insan oldukları, çünkü ordu da üstün bilgili ve üstün nitelikli yetiştirildikleri, hem dışarıdaki arkadaşlarından, hem de dünyanın diğer subaylarından farklı oldukları mesajı verilmektedir.⁷³ Hale'e göre gençlik yaşında orduya girip çalışma hayatının tamamını orada geçiren subayların karşı karşıya oldukları ömür boyu toplumsallaşma süreci dikkate alındığında kendilerini ayrı ve elit bir toplumsal grup gibi görmeleri şaşırtıcı değildir.⁷⁴ Askerler kendilerini rejimin koruyucusu olarak görmekte ve sivil politikacıların rejim üzerinde yaptıkları tahribatın onarılmasının kendilerinin görevi olduğuna inanmaktadır.

Kayalı'ya göre Türkiye'de örgütlü veya örgütsüz müdahale amaçlı oluşumların "birleştikleri temel nokta, tarihsel gelişim içinde Türk halkının direnç gösterdiği Atatürk ilkeleri, ideolojisi de dillerinden hiç düşürmedikleri, belki de dünyanın en sağlam ideolojisi olan Atatürkçülüktür."⁷⁵ Müdahalelerin yasal dayanağını ise Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu oluşturmaktadır. Örneğin 27 Mayıs darbesine gerekçe olarak 10 Haziran 1935 tarih ve 2771 sayılı Ordu Dahili Hizmet Kanunu gösterilmiştir. Bu kanunun 37. maddesine göre "Ordunun vazifesi, Türk yurdunu ve Teşkilatı Esasiye Kanunu ile tayin edilmiş olan Türk Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamaktır". Kanun darbeden sonra 4 Ocak 1961 günü Kurucu Meclis'in oluşturulmasından 2 gün önce Milli Birlik Komitesi tarafından çıkarılan 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu ile değiştirilmiştir. Yeni bunun 35. maddesi, eski kanunun 34. maddesi gibidir: "Silahlı Kuvvetlerin vazifesi, Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamaktır". Sonraki darbe ve muhtıralara değişmez gerekçe oluşturan 211 sayılı kanun, "parlamento tarafından değil, hatta Kurucu Meclis tarafından da değil, fakat ihtilal idaresi

⁷¹ H. Özdemir, **Rejim ve Asker**, İstanbul: Afa Yayınları, 1989). s.319.

⁷² O. Erkanlı, **Anılar ... Sorunlar ... Sorumlular**, İstanbul: Baha Matbaası, 1973, s. 376.

⁷³ M.A.Birand, **Emret Komutanım**, İstanbul :Milliyet Yayınları ,1986, s, 509-511

⁷⁴ W.Hale, **Türkiyede Ordu ve Siyaset** , İstanbul s.270

⁷⁵ Kayalı, K., **Ordu ve Siyaset**, İstanbul, İletişim Yay, 1994, s.114.

tarafından çıkarılmış bir kanundur. " Özdemir'e göre 35. maddeyi ordunun iç politikaya müdahale etmeye hakkı olduğu şeklinde yorumlamak mümkün değildir. Ancak buna rağmen madde birçok tanınmış yazar tarafından darbelerin yasal dayanağı olarak değerlendirilmiştir.

1.5. Siyasete Müdahale Biçimleri , Amaçları ve Siyaset Sahnesinde Kalış Sürelerine göre Pretoryenizmin Sınıflandırılması

Eric Nordlinger, pretoryen askerleri, arabulucular (moderators) muhafızlar (guardians) ve yöneticiler (rulers) olarak üç ayrı grupta toplamaktadır. Arabulucular gruba giren pretoryen askerlerin hükmetme gücü veto gücü ile sınırlı olup mevcut siyasal ve ekonomik statüyü koruma eğilimindedirler. Yöneticiler ise , hükmetme gücü en fazla olana gruptur. Bunlar siyasi hakimiyeti kesin olarak ele almış durumdadırlar. Bu sınıflandırmaya göre pretoryen askerlerin siyasal ve ekonomik amaçları gerek niceliksel gerek niteliksel olarak ne kadar fazla ise ellerinde bulundurdıkları hükmetme gücü de o kadar fazla olmaktadır. Dolayısıyla siyasete askeri müdahale düzeyi o kadar yüksek olmaktadır.⁷⁶ Bu sınıflandırmaya göre pretoryen askerlerin siyasal ve ekonomik amaçları gerek niteliksel gerek niceliksel olarak ne kadar fazla ise ellerinde bulundurdıkları hükmetme gücü de o kadar fazla olmaktadır. Dolayısıyla siyasete ve askeri müdahale düzeyi o kadar yüksek olmaktadır.

Diğer bir sosyal bilimci A. Perlmutter de pretoryen orduları profesyonellik düzeyleri, örgütsel yapıları ideolojik tutumları ve amaçları bakımından hakem (arbitrator) ve yönetici (ruler) olmak üzere iki gruba ayırmaktadır. Hakem tip ordu herşeyden önce profesyonel bir ordudur. Ordunun önemli bir kısmı siyasete karışmaya muhaliftir. Bunun nedeni, siyasete katılmanın orduyu bozabileceği şüphesidir. Grup bilinci anlamından profesyonel olan bu ordunun subayları kendi mesleklerini diğer mesleklerden çok farklı görürler. Bir rejim değişimi askerlerin konumunu tehdit edeceğinden siyasal değişime karşı hassastırlar. Bu nedenle mevcut siyasal sistemi kabul edip koruma eğilimi ortaya çıkar. Bu

⁷⁶ Eric Nordlinger, "A, Soldiers in Mufti, The Impact of Military Rule upon Economic and Social Change in teh Nonwestern States." **American Politcal Scien Review** Vol. 64, 1970

tip ordular genellikle bir baskı grubu olarak sahne arkasından eylemde bulunurlar. Siyasete açıkça karışmaktan çekindikleri için hükümetleri etkilemeye çalışarak açık askeri müdahaleleri gereksiz hale getirip sorumluluk üstlenme zorunluluğundan kaçınırlar. Siyasal örgütleri yoktur.

Yönetici tip ordu ise mevcut düzene karşıdır. Düzeni meşru görmemektedir. Bu nedenle onu değiştirme amacındadır. Siyasete müdahalesinin temelinde de bu amaç yatmaktadır. Mevcut siyasal düzende radikal değişim arzusunda olan yönetici tip ordu mevcut kurumları prosedürleri ve ideolojileri tamamen bırakmak veya değiştirmek amacıyla yeni kurumlar oluşturmayı isterler. İdeoloji olarak ise reddettikleri ideolojinin niteliğine bağlıdır. Yönetici tip orduların bir özelliği de siyasal düzensizliğin tek alternatifinin ordu olduğuna inanmış olmalarıdır. Hakem tip pretoryen ordudan farklı olarak yönetici tip ordunun siyasal örgütü vardır. Bunu örgütsüz güçleri manipule etmek amacıyla ortak amaçlara sahip bilinçli bir siyasal grup oluşturarak yapar. Kendi siyasal statüsünü desteklemek için bir ideoloji yaratmak zorundadır. Anayasanın ve rejimin tek koruyucusu olarak gösterilmesi ve bunun böyle kabul edilmesi ordunun varlığını hatta zaman zaman sivil siyasete müdahalesini meşrulaştırabilmektedir.

Pretoryenizmin tarihi süreci S.P Huntington, oligarşik pretoryenizminden, radikal pretoryenizme ve oradan da kitle pretoryenizmine geçişi protoryenizmin değişik biçimlerini ele alarak açıklamıştır. Oligarşik pretoryenizm de hakim sınıf toprak sahipleri, önde gelen din adamları sınıfı ve savaşçılardır. Sınıf üyeleri genellikle siyasal, askeri, dini, sosyal ve ekonomik liderlik rollerini aynı anda kullananlardır. Bu yüzden müdahaleler günümüzde de ordu darbe yaparak siyasal, askeri, dini, sosyal ve ekonomik liderlik rollerini üstleniyor. Aynen olmasa bile bu durum radikal protoryenliktir.

Radikal pretoryen sistemlerin bazıları merkezi geleneksel monarşilerden dönüşmüşlerdir. Bu tür siyasal sistemlerde siyasete katılma sınırlı olduğu sürece meşruiyet ve yönetsel etki yüksek düzeydedir. Siyaset orta sınıfların ortaya çıkışına henüz hazır değildir. Bu nedenle bu sınıfın ortaya çıkması halinde geleneksel monarşik yönetim yıkılarak pretoryen bir siyasal yapıya doğru gidilmeye başlanmaktadır. Siyasal katılmanın artmasıyla kurumsal bozulma ve sivil düzensizlik ortaya çıkar monarşik ve oligarşik siyasal düzenlerin dışında radikal protoryonizmin bir diğer

kaynağı batı kolonyonizmidir. Bu devletler bir yandan sömürgeci devletlere karşı bağımsızlık savaşı verirken diğer yandan siyasal örgütlenmeyi sağlamaya çalışmışlardır. Genellikle bağı siyasal bağımsızlık kazanımı bu örgütlenmeden önemli olmuştur.

Bu bağımsızlık sonrası küçük modern bir entellektüel bir seçkinler grubunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bağımsızlık mücadelesi bu yerli seçkinler tarafından kurulan yeni siyasal düzen genellikle radikal proteryen bir biçim almıştır. Ordu mensupları, toplumdaki diğer hiçbir sosyal grubun sahip olamayacağı ülke içi ve dışı eğitim fırsatlarından yararlanır. İdari ve teknik becerilerini geliştirmeye başlar. Öğretmenler ve sivil hizmetliler gibi toplumun daha ilerici grupları ittifak içine giren subaylar oligarşinin bozulmasından, yetersizliğinden rahatsız olurlar. Rahatsızlığın artmasıyla yönetimi devirmek için gizli cemiyetlerle ilişkiler kurarak devrimi gerçekleştirirler. Bu darbe oligarşi döneminde yapılan hükümet darbelerinden farklıdır. Amaç bir subayın kişisel hırsları değil sosyal ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesidir. 1923 'de Kurtuluş Savaşını yürüterek daha sonra Türkiye' de bir devrim yapan Mustafa Kemal Atatürk daha sonra orta sınıfların siyasete giriş yolunu açmıştır. Ancak bu dönem yaklaşık 22 yıl sürmüştür. İki çok partili hayata geçiş denemesi yapılmıştır. Ordu siyasete siyasal yolla müdahale eder. Bu yüzden müdahale genellikle mevcut siyasal kurumların etkilerinin ve meşruiyetlerinin azalması veya tamamen yitirilmesi ve çeşitli grup ve partilerin çatışmalarının artmasına tepki olarak meydana gelmektedir. Askeri müdahale çoğu kez siyasette şiddetin sona ermesini sağlamaktadır.

Hungtinton'a göre; "Oligarşi dünyasında asker bir radikaldir. Orta sınıf dünyasında katılımcı üretkendir. Kitle toplumunu ufukta görünce mevcut düzenin tutucu gardiyanı haline gelir" Bu nedenle toplum ne kadar geri ise ordunun rolü o kadar ilerici olur. Toplum ne kadar gelişirse ordunun rolü de o kadar reaksiyonel ' olur .⁷⁷

Az karmaşık ve farklılaşmamış bir toplumdan disiplinli ve uyumlu bir topluluk olarak ordu etkili bir biçimde siyasal liderlik rolünü oynayabilmekte ancak toplum daha karmaşık ve farklılaşmış bir hale geldikçe sisteme müdahale güçleşir. Siyasal katılım yaygınlaştıkça darbenin kullanılma sıklığı da azalır. Darbeyi yapan grupları bir araya getiren şey sadece mevcut düzen için

⁷⁷Political Order and Political Decay, **World Politics**, 1965, s.17.

yıkıcı gördükleri eğilimleri durdurma arzusu olduğundan iktidara geldikten sonra her birinin kendi amaçları ön plana çıkar bir birçok klik ortaya çıkabilir. Hungtinton, kitlesel pretoryen toplumlarda askerlerin siyasete müdahalesinde iki temel varsayım öne sürer. Bunlardan birincisi ordunun siyasetin üzerinde yer alması. İkincisi ise ordunun siyasal sistemde değişimi engellemek için siyasete müdahale etmesidir. İkinci varsayıma göre siyasete müdahale askerler, siyasal istemdeki tıkanıklığı gösterecekler de aslında bütün bunlar siyasal sisteme özgü sebeplerdir. Ve toplumun modernleşmesinin önlenemez sonucudur.⁷⁸

1.6. Müdahaleyi Kolaylaştıran Faktörler

Finer, öncelikle dört askeri müdahale düzeyi belirlemiştir. İlki nüfuz düzeyindedir. Bu düzeyde askerler sivillerin gerek mantıklarına gerek duygularına başvurarak belirli konularda istediklerini almak için çalışırlar. İkinci düzey baskı ve tehdittir. Bu düzeyde ordu yaptırım tehdidi ile sivilleri ikna etmeye çalışır. Üçüncü düzey bir kabinenin veya siyasal yöneticinin ordu tarafından değiştirilmesidir. Bu şiddet veya darbe tehdidi ile yapılır.

Dördüncü düzeyde sivil rejim ortadan kaldırılarak onun yerine ordu yerleşir.⁷⁹ Yazar siyasal kültür düzeylerini dört grupta toplar:

- 1- İktidarın el değiştirme prosedürleri konusunda halk arasında yaygın bir onay ve bu prosedürlerin yokluğunda iktidar kullanımının olamayacağı yolunda bir inanç var mı ?
 - 2- Hakim otoritenin yıkımını ve neyin oluşturduğu konusunda yaygın bir kabul veya başka hiçbir kişinin veya iktidar merkezinin meşru ve göreve layık olmayacağı yolunda bir inanç var mı ?
 - 3- Vatandaşların oluşturduğu sivil toplumları oransal olarak geniş midir? İyi Örgütlenmiş midir?
 - 4-Uyumlu dini kurumlar, sınıai dernekler ve firmalar, işçi sendikaları ve siyasal partiler var mıdır ?
- Bütün bu sorulara olumlu cevap verebildiğimiz bir toplumun siyasal kültür düzeyinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

1.6- i) Siyasal Yönetimin Başarısızlığı ve Ekonomik Bozulma:

⁷⁸ Political Order in Changing Societies, New Haven; Yale University Press, 1969

⁷⁹ Finer, (2. baskı)

Nordlinger'e göre askerlerin müdahale de bulunmasının sebebi sivil hükümetlerin başarısızlıkları ve bunun üzerine meşruiyetlerini koruyamama Üzerine inşa edilmiştir. Yazara göre kamu düzenini koruyamama siyasal çatışmaların artışı önleyememe, aşırı kutuplaşma, siyasal şiddet ve terörün tırmanması gibi başarısızlıklar askerlerin müdahale dürtülerini harekete geçirmektedir. Daha da önemlisi bu başarısızlıklar sivil nüfusun gözü önünde siyasal meşruiyetin azalmasına neden olmaktadır.

Askerlerin sivillere karşı giriştikleri eylemlerde en başta gelen üç neden, sivil yöneticilerin anayasaya ve yasalara aykırı eylemleri, ekonomik çöküş ve enflasyon, siyasal muhalefetin şiddetlenmesi, yaygın şiddet ve terör eylemleri ile sivil otoritenin baş edememesidir. Perlmutter de pretoryenizme yardımcı siyasal koşulları; merkez ve çevre arasında kopukluk, siyasal kurumsallaşma düzeyinin düşüklüğü, zayıf ve etkisiz siyasal partilerin varlığı, sivil yöneticilerin kamuoyunun kabullerinin aksine sık sık müdahalesi şeklinde sıralamaktadır. Konuyla ilgili olarak Fidel ve Smith de askeri müdahaleleri etkileyen çevresel faktörleri ekonomik durumun bozulması ve özellikle hükümetin durumdan sorumlu olduğu inancının yaygın olması, barışçıl siyasal değişim konusunda üzerinde anlaşılan prosedürlerin yokluğu veya zayıflığı ile rekabet eden sivil grupların siyasal güç kazanmak amacıyla silahlı kuvvetlerden destek istemeleridir.⁸⁰

I.6- ii) Meşruiyetin Kaybedilmesi

L. Pye'in tanımıyla meşruiyetin yitirilmesi veya meşruiyet krizi otoritenin meşru niteliği ve yönetimin sorumluluklarının uygunluğu konusunda anlaşma problemidir.⁸¹ Birçok devlette meşruiyet sorunu doğrudan doğruya anayasadan kaynaklanır. Özellikle geçiş toplumlarında derin bir otorite krizi bulunmaktadır. Hiç bir lider tam bir meşru otorite hakimiyetine sahip olabilecek durumda değildir.

⁸⁰ Fidel, Kenneth, “**Military Organization and Conspiracy in Turkey**” (der; Kenneth Fidel), New Brunswick. N.J Transaction Books, 1975

⁸¹ Pye, Lucien W, “Armies in the Process of Political Modernization” **Princeton N.J Princeton University Press, 1962**

Bir askeri darbeyi askerler tek başlarına yapmazlar. Hemen hemen tüm darbe planları sivil siyasetçiler ile temas halindedir ve onların görüşlerini alırlar. Böylece darbeyi haklı göstermede sivillerin yardımını garantilemiş olurlar.

Silahlı kuvvetlerin yönetimi sırasında hem teknik ihtiyaçlar hem de başarmakta güçlük çekeceği temsil işlevleri bakımından sivil gruplardan destek alması gerekmektedir. Askerlerin bir takım yetenekleri olmakla beraber bunlar her zaman yeni dönemin gerektirdiği yetenekle dönüşmeyebilir. Bu nedenle askeri darbeyi sadece askerler tarafından gerçekleştirilmiş bir eylem olarak görmemek gerekmektedir. Darbenin gerçekleştirilmesinde olduğu kadar yönetimde bulundukları sürede de sürekli sivil gruplardan destek almak durumundadırlar. Finer'in siyasal kültür sınıflandırmasında siyasal kültür düzeyi ile sivil siyasal otoritelere halktan destek ve bağlılık kastedilmektedir.

1.7. Türkiye’de Askeri Darbelere Karşı Basının Tavrı

Türkiye askerin sivil siyasette ağırlıklarını Cumhuriyet tarihi boyunca korudukları, çok partili dönemde iki dolaylı ikisi dolaysız : askeri müdahaleyi yaşamış bir ülke. Askerlerin toplumda fiili güç kullanımı veya tehdidi ile bağımsız bir siyasal güç haline gelmeleri olarak tanımlanan pretoryenizm özellikle yeni kurulmuş demokrasilerde ve demokratikleşme çabası içinde olan ülkelerde önemli bir sorun ortaya çıkmaktadır. Türkiye de 1945 yılında çok partili hayata geçtikten sonra hemen hemen her on yılda bir askeri müdahale yaşamış bir ülkedir. Siyasal partilerden biri oyların çoğunu alarak iktidarı tek başına veya diğer siyasi partilerle koalisyona gelerek ele geçirmekte ancak bir sonraki dönemde bu parti büyük oy kaybına uğramaktadır. Aşırı siyasallaşma, siyasal partilerin kutuplaşması, hizipleşme, siyasal şiddet, terör, bürokraside bozulma ve ekonomik kriz özellikleri gösteren bu dönem askeri müdahale ile sona ermektedir. Türkiye’de bir çok gazete darbelere neden taraftar olmakta hatta darbeleri çağırmaktadır? Toplumun içine düştüğü bunalımı çözecek reçetelere yer vermek yerine niye umutlar bir askeri darbeye bağlanmaktadır? Askeri müdahalelerin oldukça karmaşık bir süreç olması sebebiyle böyle bir olgunun tek değişkenle açıklamanın mümkün olamamaktadır.

Siyasal bilimciler pretoryanizmi, siyasete müdahale biçimleri, amaçları, siyaset sahnesinde kalış süreleri gibi özelliklere göre sınıflandırmıştır. Bu tip sınıflandırmalar basının askeri darbelere karşı neden istenen ölçüde demokratik bir tavır koyamadığını anlamamıza yardımcı olacaktır

1.8. Demokratik Sistemlerde Basının Misyonu

S. Fred Siebert, Theodore Peterson ve Wilbur Schramm normatif Basın kuramlarını Otoriter veya Otoriteci, Liberal Sosyal Sorumluluk ve Sovyet Totaliter olmak üzere dört gruba ayırmaktadır.⁸² Bu sınıflandırmanın temelinde kitle iletişim araçlarının, her zaman içinde faaliyet gösterdikleri sosyal ve siyasi yapının biçimini ve rengini benimsediği varsayımı yatmaktadır. Bu bölümde gazetelerin askeri müdahalelere yaklaşımını anlayabilmek için otoriter Basın kuramı ile sosyal sorumluluk kuramı incelenecektir. İkinci model, olandan çok olması gerekeni ortaya koyması bakımından kayda değerdir.

Siebert'e göre otoriter kuramda basının asli görevi siyasal iktidarı desteklemek, egemen iktidarın fikirlerini, eylemlerini ve taleplerini topluma aktarmak ve toplumun egemen düzene rızasının sağlanmasına yardımcı olmaktır.⁸³ Kurama göre kitle iletişim araçları siyasi otoriteyi ve düzeni zayıf düşürücü yayınlar yapmamalıdır. Siyasal otoriteye veya resmi politikaya yöneltilen eleştiriler ve saldırılar suç kabul edilir ve cezalandırılır. Basın gerekli görüldüğü zaman, özellikle de ülkenin ve toplumun çıkarlarını korumak gerekçesiyle siyasal güç tarafından sansüre tabi tutulabilir.

Otoriteci basın anlayışını büyük ölçüde ortadan kalkmış ve tarihe karışmış bir yaklaşım olarak değerlendirmek doğru değildir.⁸⁴ O zaman Türkiye'deki askeri müdahaleleri bu modele göre açıklamak mümkün olabilir mi? Süleyman İrvan 27 Mayıs

⁸² F. S. Siebert, T Peterson and W Schramm, **Four Theories of the Press**, Urbana: University of Illinois Press, 1963.

⁸³ Siebert, Peterson and Schramm, A.g.e., s. 1.

⁸⁴ M.S. Çebi, "Medyaya Çekidüzen Kural Ayrılığı Görüşü Çerçevesinde Devlet-Medya İlişkileri", **Yeni Türkiye Dergisi Medya Özel Sayısı**, Sayı 12, Cilt II, Kasım-Aralık 19961, s. 1561.

1960 ve 12 Eylül 1980 darbelerine basının yaklaşımını incelediği çalışmasında otoriter basın kuramının darbe dönemlerinde basına uygulanan kısıtlamaları ve gazetecilerin baskı ortamlarındaki çekingen davranışlarını açıklamak için yeterli olabileceğini ancak gazetelerin her iki darbeyi alkışlamış olmalarını açıklamaktan uzak olduğunu belirtmiştir.⁸⁵

Bu çalışma sadece darbeleri ve sonrasındaki askeri rejimleri değil, serbest seçimler sonrasında halkın oylarıyla seçilmiş hükümetlerin iktidarda olduğu dönemleri de içermektedir. İncelenen kırk yıllık süre içerisinde askeri rejimlerin iktidarda olduğu süre oldukça azdır. Ancak ordunun etkisi sürekli devam etmiştir. Bu nedenle gazetelerin askeri müdahaleler karşısındaki tutumlarını sorgularken sosyal sorumluluk kuramından yola çıkılmıştır. Bu kuram gazetelerin ve gazetecilerin tutumlarını açıklamakta yetersiz kalsa da en azından tutumlarının nasıl olması gerektiğine dair bir çerçeve sunmaktadır.

Otoriter basın kuramının aksine sosyal sorumluluk kuramı basının devlete değil halka karşı sorumluluğunu ve hizmetini esas alır. Kurama göre; Kitle iletişim araçları topluma karşı belli sorumlulukları olduğunu kabul etmeli ve bu sorumlulukları yerine getirmelidir. Basın bu sorumlulukları yerine getirirken bilgi verme, hakikat, nesnellik ve denge gibi mesleki ölçüleri ön plana almalıdır. Bu sorumlulukları üstlenme ve yerine getirmede Basın esas itibarıyla kanuni ve siyasi şartlar çerçevesinde hareket etmelidir. Basın suç, şiddet ve kargaşayı özendirebilecek, etnik ve dini azınlıkları yaralayabilecek yayınlardan kaçınmalıdır. Kitle iletişim araçlarının yapısı çoğulcu olmalı ve toplumdaki çoğulculuğu yansıtmalıdır. Basın değişik bakış açılarına açık olmalı ve alt kültürel zümrelere mensup fert ve toplulukların kendilerini ifade etmelerini temin etmelidir. Basının sosyal sorumluluğu, toplum ve kamunun basından başarılı gazetecilik talep etmesini meşru kılar. Toplum ve kamunun taleplerini gerçekleştirmek için kamu yararı adına Basın düzenine müdahale edilebilir. Gazeteciler Basın sahipleri ve Basın pazarından önce topluma karşı sorumluluk taşımalıdır.⁸⁶

⁸⁵ S. İrvan, "Türkiye'de Basının Askeri Müdahalelere Yaklaşımı." **21-23 Kasım 2001 Ankara 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Tebliği**

⁸⁶ D McQuail, **Kitle İletişim Kuramı**, çev. A.Haluk Yüksel, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Kibele Sanat Merkezi Yayını, 1991, Çebi, s. 1567.

Sosyal sorumluluk kuramına göre basının satış, bilgilendirme ve eğlendirmenin yanı sıra çatışmayı tartışmaya dönüştürme görevi de vardır.⁸⁷ Kitle iletişim araçlarına sahip olanlar ve bu araçları işletenler, yayınlarında toplumun beklentilerini dikkate almalı ve politik görüşleri dengeli bir şekilde aktarılmalıdır.

Model basının kontrolünde sadece kamuoyu, tüketiciler ve hükümet gibi dış faktörler değil meslek ahlak kuralları gibi iç faktörler de dikkate alınmaktadır. Her ne kadar giriş koşulları ve sınırları net olmasa da tüm dünyada genel kabul görmüş gazetecilik meslek ilkeleri vardır. Bu ilkelerin en önemlileri şüphesiz doğruluk-dürüstlük ve tarafsızlıktır. Yalan veya uydurma haber yapmak, haberin bazı kısımlarını çıkartarak ya da manipüle ederek anlamı bozmak gazetecilik etiğiyle bağdaşmaz.⁸⁸ Ayrıca haberlerin sunumunda kişisel veya kurumsal yaklaşımlar rol oynamamalıdır. Haber nesnel bir şekilde olduğu gibi sunulmalı, yorumlar haberden ayrı yapılmalıdır. Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi tarafından kabul edilen Basın Meslek İlkeleri'nin üçüncü maddesinde gazeteciliğin en temel yükümlülüklerinden birisinin haber ile yorum arasında belirgin bir çizgi çizilmesi ve bunların karıştırılmaması olduğu belirtilmiştir. Aynı maddede haber "gerçeklere ve verilere dayalı bilgilendirme", yorum ise yazarın veya yayınlayan basın şirketinin düşüncelerini, inançlarını ve kişisel yargılarını içeren ifadeler şeklinde tanımlanmıştır. Dördüncü madde haberin gerçeklere dayandırılması gerektiğini ve doğruluğunun ispatlanabilir olması gerektiğini, haberin sunumunda ve tasvirinde

tarafsız davranılması gerektiğine işaret etmektedir. Beşinci ve altıncı maddeler ise yorumların öznel olduğunu ve doğruluğu üzerine eleştiri yapılamayacağını belirttikten sonra dürüst ve ahlaki olmaları, gerçekleri ve verileri çarpıtmamaları ve gizlememeleri gerektiğine vurgu yapmıştır.⁸⁹

⁸⁷ W.J Severin ve W. Tankard **İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları**, çev. Ali Atıf Bir, Serdar Seven, Eskişehir Kibele Sanat Merkezi, 1994, s.S05

⁸⁸ Korkmaz Alemdar, **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar**, İstanbul, Afa Yayınları, 1999, s. 253.

⁸⁹ Resolution 1003 on the Ethics of Journalism, Council of Europe website, <http://assembly.coe.int> (July 1993)

John Keane' ye göre basın siyasi ya da ekonomik iktidar sahiplerinin kişisel kazancı ya da karı için değil, tüm yurttaşların kamusal yararı ve eğlencesi için kullanılmalıdır ⁹⁰ C. Edwin Baker'a göre basının beş sosyal sorumluluğu vardır. Bunlardan birincisi günün gelişen olaylarını nesnel, doğru ve yeterince açık olacak bir şekilde halka aktarmaktır. Burada en dikkat çekici husus basının haberleri okuyucuya tarafsız bir şekilde ulaştırmasıdır. Basının bir diğer sorumluluğu yorumlar ve eleştirilere yer vererek halk için bir tartışma zemini sağlamasıdır. Bunun için sınırlı da olsa kendi fikirlerine zıt görüşlere yer verilmelidir. Gazetenin belli bir ideolojiye yakın bir yayın politikası olması buna engel olmamalıdır. Basın toplumu oluşturan grupların görüşlerinin sayfalarında temsil edilmesini sağlamalıdır. Gazete, her grubun kendisini ifade edebilmesine imkan sağlamalıdır. Basının toplumsal sorumlulukları da vardır. Bir gazete toplumun amaçlarını ve değerlerini sunmalı ve yeri geldiğinde netleştirmelidir. Baker'ın atıfta bulunduğu son sorumluluk bilgiye tam bir ulaşım sağlanmasıdır. Ancak böylece halkı bilgilendirme işlevi yerine getirilmiş olur.⁹¹

Denis McQuail'e göre iletişim araçları dikkatleri belirli sorunlara, çözümlere ya da insanlara çekip yönlendirerek güç sahibi olanları kayırıp buna bağlı olarak da rakip birey ya da gruplara yönelmesini önlerler. Ayrıca kitle iletişim araçları statü sağlar, meşruiyeti güçlendirir. Kitle iletişim araçları belirli koşullarda inandırma ve seferber etmenin bir kanalı da olabilir ve belirli türden kamuların oluşmasına ve varlıklarını sürdürmesine yardımcı olabilir.⁹²

Manuel Nunez Encaba haber örgütünün sadece pazar kuralları tarafından yönetilemeyeceğini, çünkü sadece ekonomik bir kurum olmadığını, aynı zamanda toplumsal bir kurum da olduğunu ve halkın doğru ve tarafsız enformasyon alma

⁹⁰ Keane, **Medya Ve Demokrasi**, çev. Haluk Şahin, İstanbul, Ayrıntı, 1991, s.24

⁹¹ E.C.Baker, The Media That Citizens Need, **University Of Pensilvania Law Review** (December 1998), Vol. 147, issue 2

⁹² M.N. Enchabo , "**Gazetecilik Etiği ve Demokrasi**", der. S. İrvan, Medya Kültür Siyaset, Ankara, Ark, 1997, s.228.

hakkına riayet etmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁹³ Bu hak uluslararası sözleşmeler tarafından tanınmış ve garanti altına alınmış bir haktır.⁹⁴ Enformasyon bir meta olmadığı için gazete sahipleri, editörler veya gazeteciler onu istediği gibi eğip bükemezler. Basının amacı kamuyu eğitmek veya ihtilaflı konularda hakimlik yapmak değildir. Basının temel görevi kamuyu ilgilendiren konulara ilişkin enformasyonu ve kanıları aktarmak olmalıdır. Aksi takdirde basın resmi ideolojinin aktarıldığı bir okuldan veya taraflar arasında karar veren mahkemelerden farksız olur. Vatandaşın enformasyon alma hakkına saygının gereği bilgilerin önceden doğrulanması ve tarafsız bir şekilde sunulmasıdır. Sağlıklı bir demokratik rejimde bilgiye ulaşmak, birey açısından önemlidir. Çünkü iyi enforme edilmiş vatandaşlar bilgisizlik veya yanlış bilgi yerine doğru bilgiye ulaşabilmeleri halinde daha sağlıklı kararlar verirler. Ayrıca seçilmişlerin denetimi de doğru bilgi akışı ile mümkün olabilir.

Gazeteler sadece olaylar hakkındaki bilgiyi değil yorumları da iletmeli ve yorumlarda da çeşitliliğe dikkat edilmelidir. Yorumlarda doğruluk aranmaz ancak dürüstlük aranır. Özetlemek gerekirse demokrasilerde basının rolü konusundaki tartışmalar temelde iki göreve vurgu yapmaktadır. Bunlardan birincisi kamu adına gözetim yapmaktır. Basın siyasi ve ekonomik güç odaklarının uygulamalarını halk adına denetler. Gözetimin alanı yasama, yürütme ve yargı organlarının görevlerini nasıl icra ettikleri olmakla birlikte pratikte bu işlev daha çok siyasal iktidarların politikalarına yöneliktir. Bu çerçevede kurumların üzerlerine düşen görevi ne ölçüde gerçekleştirdikleri de sorgulanır. Demokrasilerin temel taşlarından olan ifade ve basın özgürlüğünün kısıtlandığı her rejimde basının gözetim işlevi önemini koruyacaktır.

⁹³ D.McQuail , "İletişim Araçlarının Etkileri Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar, der. Korkmaz Alemdar, Raşit Kaya, Ankara: Savaş Yayınları, 1993.

⁹⁴ Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 19. maddesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. maddesi ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 19. maddesi bilgiyi elde etme hakkını (the right to get information) korumaya almıştır.

Gelenekçi liberal düşünceye göre basın devlet otoritesinin kullanılmasındaki kötü uygulamaları açığa çıkartmak suretiyle devleti denetleyen bir kamu gözcüsü rolü üstlenir, basın sadece devletten değil başka kanallardan gelen baskılara karşı da gözcü rolü üstlenmelidir. Kamu gözcülüğü rolünü hakkıyla yerine getirebilmek ancak serbest pazar kuralları içerisinde mümkündür. Siyasal iktidara bağımlı olan basın bu görevi yerine getiremez. James Curran günümüzde basının eğlendirme fonksiyonunun daha öne geçtiğini, kamu gözcülüğünün basının oldukça politize ve muhalif olduğu bir dönemde ortaya çıktığını, pazar temelli basın sisteminde ekonomik kaygıların siyasi kaygıların önüne geçtiğini söylemektedir.⁹⁵

Basının kamu gözcülüğü fonksiyonunu yapması önünde iki temel engel vardır. Bunlar basın kartellerinin ekonomik çıkar kaygısıyla kendi şirketlerini koruması ve iktidarla ilişkilerinde kamu çıkarlarından çok şirket çıkarlarını öne çıkartması ile siyasal partizanlıktır. Serbest Pazar kuramına göre sağdaki partizanlığı soldaki partizanlık dengelemektedir. Böylece hangi parti iktidarda olursa olsun hükümetin başarısızlıklarını açığa vurmaya hazır bir basın daima bulunacaktır. Curran bu yaklaşımın sağ partilerin iktidarda olduğu ve basının da sağ görüşlü olduğu durumlarda işlemediğini ifade etmiştir.⁹⁶ Yukarıda işaret edilen ideolojik ayrılık 1950-1980 yılları arasındaki Türk basını için geçerlidir. Yani sağ iktidarı denetleyecek sol basını sol iktidarı denetleyecek sağ basın daima olmuştur. Ancak Avrupa örneğinin aksine iktidarda asker olduğu zamanlarda bu model geçerliliğini yitirmiştir. Ne sağ ne de sol basın açık bir şekilde müdahalelere karşı çıkma cesaretini gösterememiştir.

Basının ikinci görevi ise; temsil aktörü olarak hareket edip toplumdaki farklı görüş ve düşüncelere yer vererek serbest düşünce ortamını oluşturmaktır.⁹⁷ Bunun için basın her türlü düşünceye yer vermelidir. Gerek demokratik dönemlerde ve gerekse askeri rejim dönemlerinde halk basından doğru, tarafsız, toplumun değişik kesimlerinin yaklaşımlarına yer veren ve yönlendirici olmaktan çok bilgilendirme

⁹⁵ J. Curran , **Medya ve Demokrasi** der. S . İrvan, Medya Kültür Siyaset, Ankara: Ark, 97,s.142.

⁹⁶ A.e., s.146.

⁹⁷ S. İrvan, "Demokratik Sistemde Medyanın Rolü", **Birikim**, Aralık '94 - Ocak '95, Sayı:68-69, s. 76.77.

amaçlı bir yayın yapması beklemiştir. Böylece vatandaşlar tutumlarını belirlemeden önce farklı alternatifler hakkında bilgi sahibi olacaktır. Bu görev özellikle seçim zamanları çok işlevsel hale gelir. Türkiye örneğini ele aldığımızda demokrasi açısından en az seçimler kadar önemli olan askeri müdahaleler konusunda da basından tarafsız haber ve yorum yapması, farklı yaklaşımlara yer vermesi kamuoyunun düşüncelerinin özgürce ve sağlıklı bir şekilde oluşabilmesi için oldukça önemlidir. Thomas Emerson'un ifadesiyle "Bir yurttaş, sorunun tüm taraflarını, özellikle de farklı görüşü militanca savunanları dinleyebilmelidir. Bu yurttaş, tüm alternatifleri düşünmeli, kendi yargılarını karşıt fikirlerle karşılaştırmalı, yanıltan vazgeçip doğruya ulaşabilmek için farklı düşünceleri tam olarak değerlendirmelidir. Tam aksine bilgi akışının, tartışmanın ya da fikirlerin çatışmasının baskı altına alınması bu yurttaşın en akılcı karara ulaşmasını engelleri yeni düşüncelerin oluşmasını engeller ve yanıltın sürekli hale gelmesine yol açar"⁹⁸

Hallin, gazetecilik dünyasını meşru tartışma, uzlaşma ve sapkınlık olmak üzere üç alana ayırıyor.⁹⁹ Meşru tartışma alanı nesnellik ve dengenin arandığı alandır. Gazetelerin askeri müdahalelere yaklaşımı incelenirken sağlıklı bir uzlaşma ve meşru tartışma alanı oluşturulmasına ne ölçüde katkıda bulunulduğu, muhalif fikirlerin normal karşılanıp karşılanmadığı, ya da sapkın olarak tanımlanıp açığa vurma, suçlama ve kamusal gündemden dışlama şeklinde bir yaklaşım sergilenip sergilenmediği de incelenmiştir.

Shoemaker ve Reese ideolojinin basın üzerindeki etkisinden bahsederken basının durum tanımı yapma ve grupları ve bireyleri sapkın olarak nitelendirme konusundaki etkisine dikkat çekmektedir.¹⁰⁰ Liberal demokrasilerde herkesin eşit değere sahip olduğu ve eşit şekilde yönetime katılmaya hakkı olduğu varsayılır. Gazetelerin müdahalelere yaklaşımları incelenirken toplumdaki güçlü çıkar

⁹⁸ K. R. Middleton ve B. F. Chamberlein, **The Law of Public Communication** , New York: Longman, 1988, s. 40-41.

⁹⁹ Middleton and Chamberlein, A.g.e., s.106.

¹⁰⁰ P. Shoemaker ve Stephen D. Reese, **Teknolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi**, der. S İrvan, Medya Kültür Siyaset, Ankara: Ark, 1997, s.99-136.

gruplarının veya egemen ideolojinin temsilcisi olmak yerine ne ölçüde halkın temsilcisi oldukları da sorgulanmıştır.

1.9. Kamuoyunun Oluşmasında Basının Rolü

Eleştirel okulla ampirik okul arasında basının etkilerinin sınırlı mı sınırsız mı olduğu tartışması süre dursun basının kamuoyunun oluşmasındaki en etkili araç olduğu konusunda görüş birliği vardır.¹⁰¹ Kitle iletişim araçlarının yaygınlığı ve etkisi sonucu basın tarafından öne çıkartılan konular kamuoyunun gündemine oluşturmaktadır. İnsanlar bir olayla ilk defa karşılaştıklarında genellikle basının vurguladığı hususlara ağırlık verme eğiliminde olurlar.¹⁰² Everett M. Rogers ve James W. Dearing'in ifadesiyle belki basın insanlara belli konularda hangi fikirlere sahip olmaları gerektiğini söylemiyor, ancak en azından hangi konularda fikir sahibi olmaları gerektiğini söylüyor.¹⁰³ Basının kamuoyu üzerinde çok büyük bir etkiye sahip olduğu şeklindeki görüş yerini sınırlı bir etkiye sahip olduğu görüşüne terk etse de yapılan araştırmalar kitle iletişim araçlarının var olan etkiyi güçlendirdiği ve toplumun gündemini oluşturduğu sonucunu ortaya koymaktadır.¹⁰⁴

Kitle iletişim araçlarının toplumu etkileme derecesi değişik faktörlere bağlıdır. Bunlardan bir tanesi insanların tercih ettiği iletişim biçimiyle ilgilidir. Bu bağlamda kişiler arası iletişimin zayıf olması basın gündemine bağlılığı artırır. Alternatif iletişim araçlarının yaygın ve kolay ulaşılabilir olmamasının yanı sıra insanların sorunlar hakkındaki deneyimlerinin azlığı, yönlendirilme gereksinimleri ve bu nedenle basına bağımlılıkları basının etkinliğini arttıran diğer faktörlerdir. Araştırmanın kapsadığı dönem bugünkü gelişmiş teknolojiyle karşılaştırıldığında telefon, faks, elektronik posta gibi iletişim araçlarının ya hiç olmadığı ya da yaygın olarak kullanılmadığı bir dönemdir. Televizyon ve

¹⁰¹ C. Anık, "Kamuoyunu Oluşturan Araçlar" **İletişim**, Sayı 1-2, 1994, s.99.

¹⁰² R. Waldahl, "**Siyasal Tutumlar ve Kamuoyu**", çev. Süleyman İrvan, **İletişim** Sayı 1.2, 1994, s. 64.65.

¹⁰³ Waldahl, A.g.e., s. 65.

¹⁰⁴ N. Güz, "Siyasal Tercihleri Belirlemede Kitle İletişim Araçlarının Rolü", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 28, Sayı 1, Mart 1995, s. 115.

radio yayınındaki devlet tekeli dikkate alındığında kullanılan en etkili ve bağımsız iletişim aracının gazeteler olduğu söylenebilir.

Basının, kamuoyunun oluşmasına etkileri konusunda çeşitli yaklaşımlar ve modeller mevcuttur. Melvin L. De Fleur ve Sandra Ball Rokeach tarafından geliştirilen kitle iletişimin etkileriyle ilgili bağımlılık kuramına göre modern toplumlarda bireyler kendi toplumlarında ne olduğu konusunda bilgilendirilmek ve yönlendirilmek beklentisiyle kitle iletişim araçlarının enformasyon kaynaklarına gitgide daha fazla bağlanırlar.¹⁰⁵ Bu bağıllığı etkileyen çeşitli faktörler olabilir. Ancak zaman içerisinde mesajın alıcısı birey ile kitle iletişim aracı arasında birincinin ikinciye bağımlılığı ve hatta zaman zaman bağıllığı şeklinde bir ilişki ortaya çıkmaktadır.

Gündem koyma ve saptama modeline göre kitle iletişim araçları bazı konulara ilgi gösterip diğerlerini göz ardı ederek kamuoyunu etkilerler. Başka bir ifadeyle insanlar kitle iletişim araçlarının gündeminde olan konulara daha çok ilgi duyarlar ve basının öncelik verdiği konulara öncelik verme eğiliminde olurlar. İnsanlar kitle iletişim araçlarından sadece konuların ne olduğunu öğrenmezler aynı zamanda öncelik sırasını da öğrenerek konular arasında bir önem sıralaması yaparlar.¹⁰⁶ Dolayısıyla gündemdeki konulara da çoğu zaman basının verdiği öneme paralel önem verirler. Bu modele göre basının gündeminde ön sıralarda olan konular bir süre sonra kamuoyu tarafından daha fazla kanıksanırken, daha az yer verilen konulara ilgi azalacaktır. Model iletişimin alıcısı olan kişinin iletişim aracına bağımlı olduğu ve ondan etkilendiği tezi üzerine kurulmuştur.

Denis McQuail ve Sven Windahl gündem koyma ve saptamanın kitle iletişim araçlarından mı, kamu üyeleri ve onların gereksinimlerinden mi yoksa kitle iletişim araçlarına kaynak olan seçkin tabakadan mı kaynaklandığı konusunda bazı belirsizlikler olduğunu söylemektedir.¹⁰⁷ Bu çalışma askerlerin sivil hayata değişik şekillerdeki müdahalelerini incelemektedir. Modele göre askerler kitle iletişim araçlarına kaynaklık eden seçkin tabaka olarak kabul edilebilirler. Ancak aynı şekilde halk tarafından seçilmiş

¹⁰⁵ D.McQuail ve S.Windahl ,**Kitle İletişim Modelleri**, çev.. Konca Kumlu Ankara İmge, s.130

¹⁰⁶ a.e, s 122

¹⁰⁷ a.e, s 125

politikacılar da diğer seçkin tabaka konumundadırlar. Demokrasilerde askeri müdahaleler her zaman meşruluk gibi ciddi bir sorunla karşı karşıyadırlar. Türkiye'deki sivil-asker ilişkileri ve askeri müdahaleler dikkate alındığında gündemin oluşmasında kamuoyunun gereksinimleri veya kitle iletişim araçlarına kaynaklık eden seçkin tabakadan ziyade kitle iletişim araçlarının kendi tercihlerinin etkili oldukları görülür.

Kitle iletişim araçlarının birey üzerindeki etkisiyle ilgili bir başka yaklaşım da Noelle-Neumann'ın suskunluk sarmalı modelidir.¹⁰⁸ Kamuoyu, fikirlerin özel alandan kamusal alana geçip orada kendilerine etkin bir yer bulabilmeleri olarak tanımlanırsa, suskunluk sarmalı kuramı fikirlerin özel alandan kamusal alana geçiş sürecini inceler. Kuram görüşlerin değişimini değil ifade edilmesini açıklamaya yöneliktir. Noelle-Neumann'a göre kişilerin fikirleri az veya çok bellidir ve

sabittir.¹⁰⁹ Bu kuram kitle iletişimi, kişiler arası ve toplumsal ilişkiler, düşüncenin bireysel olarak açıklanması ve bireylerin toplumsal çevrelerinde onları çevreleyen düşünce ortamı hakkında sahip oldukları algılama arasında bağlantı kurar. Modele göre toplum uyumsuz bireyleri dışlama ve yalnız bırakma eğilimindedir. Bireyler devamlı yalnızlık korkusuyla yaşarlar. Bu yalnızlık korkusu bireylerin her zaman fikir iklimini tahmin etmeye ve öğrenmeye çalışmasına neden olur. Nihayet bu tahminin sonuçları kamunun davranışını, özellikle de düşüncelerin açıkça ifadesi veya gizlenmesini etkiledi.¹¹⁰ Modele göre kişinin görüşünü açıklama isteği kişinin kendi görüşüyle gelecekteki eğilimi algılaması arasındaki etkileşime dayanır. Modele göre birçok insan önemli kamusal konularda yalnız kalma korkusuyla başat düşüncenin ne olduğu, hangi görüşlerin güç kazandığı veya hangilerinin güçsüzleştiği hakkında ipuçları edinmek için çevresini gözlemler. Bu gözlem iki şekilde olur. Birincisi doğrudan kendi çevresine yönelik yaptığı gözlem, ikincisi de basın aracılığıyla yaptığı gözlemdir. Eğer kendi kişisel görüşlerinin daha az yaygın

¹⁰⁸ E Noelle-Neumann, "Suskunluk Sarmalı Kuramının Medyayı Anlamaya Katkısı", der. S İrvan, Medya Kültür Siyaset, Ankara: Ark, 1997, s.223

¹⁰⁹ E Griflin, , A First Look at Communication Theory New York: McGraw-Hill, 1994 University of Colorado School of Education web sitesi, (çevirimiçi) <http://jwww.afirsdook.comjarchivejsipiral.cfm?source> archther

¹¹⁰ McQuail ve Windahl, s.135.

olan ve daha az kabul gören görüşler arasında olduğuna inanırsa görüşlerini açıkça ifade etmek konusunda çekingen davranır. Kısa vadedeki ilk tepki düşüncelerini açığa vurmayıp saklama şeklindedir. Bu suskunluk zaman içerisinde fikir değiştirip çoğunluğun fikrini kabul etme eğilimine dönüşür.

Birey kendi düşüncesinin baskın veya yaygın fikir içerisinde olduğunu fark ettiğinde kendi fikrini söylemekte daha istekli davranacaktır. Böylece baskın olarak algılanan görüşler daha çok güç kazanır ve alternatifler daha azalır. Zamanla birinin konuşması ve diğerinin susması şeklinde bir sarmal başlar. Sonuçta bu süreç kitle iletişim araçlarınca desteklenmeyen görüşlerin marjinalleşmesiyle sonuçlanır. Neumann'a göre eğer bir görüş kitle iletişim araçlarını devamlı meşgul ediyorsa bu durum kitle iletişim araçlarının bakış açısının fazlasıyla onaylanmasıyla sonuçlanacaktır.

Modelin, basın açısından önemi basının bazı görüş ya da fikirleri baskınmış gibi kamuya algılatmaya çalışmasıdır.¹¹¹ Hangi görüşün geçerli olduğu daha çok basın tarafından belirlenmektedir. Sarmala göre eğer basın azınlığı desteklerse, bu defa çoğunluk kampı sessiz çoğunluk haline gelir.

Noelle-Neumann basın aracılığıyla genel kabul görmüş olarak sunulan yaklaşımlardan farklı düşünenlerin kolayca fikirlerini değiştireceklerini söylememelidir. Ancak bu araştırmanın kapsadığı dönem dikkate alındığında sivil-asker ilişkileri açısından karşıt fikirleri koruyup yaymanın hiç de kolay olmadığı ve hatta ciddi bir maliyeti olduğu görülecektir. Ayrıca örneğin askeri müdahaleleri eleştiren ve onları demokrasi dışı ilan edip karşı çıkan fikirlere yeterince veya hiç yer vermeyen bir yaygın politikasının müdahalelerin meşruluk kazanmasına katkıda bulunacağı açıktır. Buna ilaveten hiç bir şartta fikrini değiştirmeyecek olan azınlığın bugünkü gibi kolayca birbirlerine ulaşma ve iletişim kurma imkanı olmadığı da dikkate alınmalıdır.

¹¹¹ Anık, s. 106

Kurama getirilen en temel eleştiri insan doğası ve kitle iletişime fazla kötümser bir yaklaşım sergilediğidir. Ancak model özellikle basının nasıl sembolik gerçeklikleri meşrulaştırma veya gayri meşrulaştırma aracı olarak işlediğini göstermesi bakımından kışkırtıcıdır.¹¹² Özellikle Türk halkının tarihi ve kültürel yapısı ve devlete bakışı dikkate alındığında gazetelerin askeri müdahalelere yaklaşımlarının halk üzerindeki etkisini incelerken bu model dikkate alınmalıdır.

Suskunluk sarmalı kuramına getirilen bir diğer eleştiri de tek taraflı olması ve fikir ikliminin bireylerin toplam fikirleri olduğu gerçeğini göz ardı etmesidir. Oysa mikro düzeydeki bireysel tutumlar ile makro düzeydeki toplam tutumlar arasında sürekli bir etkileşim gerçekleşir ve bireysel bir görüşün fikir iklimini değiştirebilmesi mümkündür. Bu eleştiri bugün için çok daha anlamlı olsa da 1950-1980 arası Türkiye'si için bireysel fikirlerin basın tarafından desteklenen ve hakim olduğu imajı verilen fikirler karşısında kendilerini ifade etme şansı yok denecek kadar az olmuştur. Dışlanma korkusu vatandaşlar kadar gazeteciler tarafından da ciddi bir şekilde hissedilmiştir.

Waldahl'a göre suskunluk sarmalı kuramının bir diğer önemli eksikliği yerel çevrenin, grup birlikteliğinin ve örgütsel bağların önemini değerlendirmeye almamış olmasıdır. Oysa birçok insan gelişen olaylar karşısında ait oldukları toplumsal grupların üyeleri olarak tavır alırlar. Bu eleştirinin sivil toplumun oldukça zayıf olduğu ve askeri müdahaleler karşısında bir o kadar da korkak olduğu 1950-1980 arası dönem Türkiye'si için geçerli olduğunu söylemek oldukça zordur.

Waldahl'a göre belirleyici olan fikirlerin büyüklüğünden ziyade taraftarlarının bu fikirleri ifade etme isteği ve yeteneğidir. Müdahalelere karşı olanlar basında kendilerini ifade edebilecek zemin bulamamışlardır. Dolayısıyla halkın gündemi ile basının gündeminin pek de örtüşmediği söylenebilir. Gazetelere bakıldığında

¹¹² F Fejes, "Eleştirel Kitle İletişim Araştırmaları ve Medya Etkileri", **AÜBYYO'92, Yıllık** , Ankara, AÜBYYO, 1993, s. 246.

kamuoyundan müdahalelere büyük bir destek geldiği düşünülecektir. Oysa seçim sonuçları bunun aksini göstermiştir.¹¹³

2) DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDEKİ MÜDAHALELER ve BASININ YAKLAŞIMI (1950-1960)

Kurumsallaşmış batı demokrasilerinin aksine Türkiye'de krizlerin çözümü, zaman zaman bir kısım siyasi parti mensuplarının da desteğiyle parlamento dışında aranmıştır. Bu arayışların temelinde "siyasal seçkinler"le "devlet seçkinleri" arasındaki mücadele yatmaktadır. Özbudun, iki grup arasındaki mücadelenin kökenini devletin, Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri süregelen üstünlüğüne ve baskınlığına dayandırmaktadır.¹¹⁴ 14 Mayıs 1950 seçimlerinin ardından halkın doğrudan seçtiği temsilcilerin iş başına gelmesi devlet seçkinlerinin huzurunu kaçırmıştır. Çünkü Karatepe'nin dediği gibi "yüzyılı aşkın süreden beri devletin yönetimini elinde tutan bürokrat ve aydınların gönlünde Halk Partisi yatıyordu."¹¹⁵ Demokrat Parti iktidarı ile parlamentonun yapısı büyük ölçüde farklılaşmıştır. Çok partili sisteme geçişle birlikte yasama organının yapısı serbest meslek sahipleri ve girişimciler lehine değişmiştir.¹¹⁶ Muhalefete, iktidar yolunun açılmasıyla bürokratlar, tek parti dönemindeki üstünlüklerini yitirmiş; halk asker, bürokrat ve aydın kesiminin iktidarına ortak olmuştur.

1950 yılı Türk demokrasi tarihi için geri dönüşü olmayan bir başlangıçtır. Bu tarihten sonra çok partili sistemden tek partili sisteme geri dönüş mümkün olamadığından, mevcut iktidarlar dolaylı veya dolaysız askeri müdahalelerle kontrol altında tutulmak istenmiştir. Bu bağlamda halkın seçimle işbaşına getirdiği birçok hükümetin ömrü bir başka seçimden çok, askeri bir müdahale ile son bulmuştur. Ne siviller, ne de askerler iktidarda sürekli kalabilmiştir. Ülke yönetimi sivillerle askerler

¹¹³ Waldahl, s.70.

¹¹⁴ E. Özbudun, "Türkiye'de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür" **Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür**, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı, 19951, s.5.

¹¹⁵ Ş. Karatepe, **Darbeler Anayasalar ve Modernleşme**, , İstanbul, İz Yayıncılık, 1997, s.213.

¹¹⁶ M. Turhan, **Siyasal Elitler** Ankara: Gündoğan, 1991, s.165

veya asker destekli ara rejim hükümetleri arasında sürekli el değiştirmiştir. Özer Olgun'un deyimiyle "sürekli olanın sivil rejimden askeri rejime, askeri rejimden sivil rejime geçme olduğunu ve bunun da Türk siyasal yaşamında bir 'kurum' haline geldiğini görüyoruz." ¹¹⁷

İncelenen dönem içerisinde iki askeri darbe (27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980) ile yönetim sivillerden askerlere geçerken 12 Mart 1971 muhtırası ve 28 Şubat süreci sonucu mevcut hükümet istifa etmek zorunda kalmış ve yerine bir ara rejim hükümeti kurulmuştur. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi çok partili Türk siyasi hayatında sivil-asker ilişkilerindeki sorunlar ve müdahaleler iki darbe ve bir muhtıradan ve süreçten ibaret değildir. Bu ve sonraki bölümlerde önce teorik bölümde açıklanan kriterler ışığında 1950- 1980 yılları arasında seçilmiş hükümetlere ve parlamentoya karşı yapılmış çeşitli boyutlardaki askeri müdahaleler tespit edilmiş, ardından da gazetelerin bu olayları nasıl ele aldığı incelenmiştir.

Gazetelerin içeriği taranırken haber ve yorum şeklinde iki ana sınıflandırma yapılmıştır. Haber olayla ilgili bilgi kısmını içerdiğinden ve kamuoyunu bilgilendirmeyi amaçladığından yorumdan bağımsız sunulması esas alınmıştır. Haberde amaç olayı tarafsız bir şekilde, olduğu gibi vermek olmalıdır. Basın etiğinin ilk ve en temel prensibi doğruyu yazmaktır.¹¹⁸ Aksi takdirde sağlıklı bir kamuoyu oluşumundan bahsedilemez. Çünkü kamuoyunun sağlıklı bir şekilde oluşabilmesi için konuyla ilgili her fikrin serbestçe ifade edilebilmesi ve tartışılabilmesi gerekir. Karşıt görüşlere yer vermeyen bir iletişim süreci kamuoyu oluşturmaktan çok kamuoyunun yönlendirilmesine hizmet eder. Öte yandan yorumların yer aldığı köşe yazılarını haber metinlerinden ayırmak gerekir. Burada köşe yazarları uzmanlıkları ölçüsünde olaylara yönelik kişisel değerlendirmelerini yaparlar. Haber metinlerinin aksine köşe yazılarının nesnel olması gerekmez. Araştırma boyunca haber metinleri incelenirken kişisel yorumlardan bağımsız, doğru ve tarafsız olup olmadıklarına ve karşıt

¹¹⁷ Ö. Olgun, "12 Eylül ve Siyasal Haklar" **12 Eylül ve Sonuçları - Sempozyum Bildirisi** İstanbul: İHD Muğla Şubesi, 1992, s.86

¹¹⁸ A.D. Gürclan, J.M. Kittross ve C. Reuss, **Controversies in Media Ethics**, New York, Longman, 1996, s. 82

görüşlere yer verip vermediklerine köşe yazılarında da yazarların askeri müdahaleler karşısında nasıl bir yaklaşım sergilediklerine bakılmıştır. İçerik olarak haberin yönü ve bu yönün ifade ediliş şekline bakılmıştır.

Örneğin haber tarafsız olarak mı verilmiştir yoksa doğrudan veya dolaylı olarak lehte veya aleyhte bir tavır takınılmış mıdır? Yazar kişisel tutumunu haber veya yorumlarına yansıtmışsa bunu nasıl yapmıştır? Bunların dışında haber ve yorumlarda başvuru kaynaklar da incelenmiştir. Birtakım iddialar gündeme getirilirken atıfta bulunulan kaynaklar açıkça belirtilmiş midir? Haber kaynağın doğruluğu sorgulanmış mıdır? Asker ve sivil kaynaklara hangi sıklıkta başvurulmuştur? Ayrıca olayla ilgili sadece tek yönlü lehteki veya aleyhteki kaynakların görüşlerine mi başvurulmuş, yoksa her iki tarafın iddiası da gündeme taşınmış mıdır? Finer'a göre sivil politikacıların kamuoyu nezdinde itibar kaybettiği ve ordunun popülerleştiği durumlar askerlerin siyasete girmeleri veya müdahale etmeleri için en uygun fırsatlardır.¹¹⁹ Bu bağlamda örneğin basının sivil-asker ilişkilerine yaklaşımında sivilleri kamuoyunun gözünden düşürme veya askerlere itibar kazandırma gibi bir çaba içerisinde olup olmadığına da bakılmıştır.

Haber ve yorumlar incelenirken dikkat çeken bir husus da kullanılan sıfatlar olmuştur. Bu bağlamda özellikle ordu, askerler, müdahale, parlamento, hükümet, siyasi partiler ve demokrasiden bahsedilirken ne tür sıfatlar kullanıldığına bakılmıştır. İnceleme boyunca bir yandan basının olayları nasıl ele alıp kamuoyuna yansıttığı tespit edilirken bir yandan da gazetelerin kamuoyu adına denetim fonksiyonunu yerine getirip getirmediği veya ne ölçüde yerine getirdikleri sorgulanmıştır. Bu bölümde 14 Mayıs 1950 seçimleri ile başlayıp 27 Mayıs 1960 darbesi ile sona eren Demokrat Parti dönemindeki müdahalelere basının yaklaşımı ele incelenmiştir.

2.1- Demokrat Partinin İktidara Gelme Sürecinde Basının Tavrı

¹¹⁹ Finer, s. 61, 71-72.

İstanbul gazetecilerinin çoğunluğu başta Vatan gazetesi olmak üzere, Ahmet Emin Yalman'ın başyazarlığında; Tasvir-i Efkâr, daha sonraları Yeni Sabah gazetesi DP'nin yanında yer aldı. Ankara'da ise Kuvvet gazetesi şiddetli bir muhalefet yaptı. Kapatıldı arkasından Kudret adıyla çıktı, Tekrar kapatılınca Yeni Kudret olarak muhalefete devam etti. Basın 1946-50 arasında tek parti iktidarına karşı muhalefete başladı. Çok partili demokratik döneme geçilince daha önce övdüğü iktidarı eleştirmeye başladı' DP'nin iktidara gelmesinde basın Önemli rol oynadı. Tek parti iktidarından bunalmış olan basın DP'nin yanında yer aldı ve demokrasiyle hürriyetleri savunmaya başladı.

Dünya Gazetesi sahibi ve başyazarı Bedii Faik DP'nin iktidar olmasında basının rolü çok büyük olduğunu ifade ederek şunları söylüyor: " Bayar bunu çok güzel ifade etmiştir. Biz bir gazeteci heyeti olarak kendisini ziyarete gittiğimiz zaman, bize demişti ki: "Bir kuş, olarak, kanadımıza kuvvetin sizlerden geldiğini biliyoruz.' Matbuat kanununun tadilini istiyorduk. 'Müsterih olun, o kanun çıkacak" dedi. Gazeteci Nazlı Ilıcak ise "Demokrat Parti basın desteğiyle iktidara geldi. Basın kanununda değişiklikler yaptı, daha sonra hürriyetleri geri aldı." diyerek kronolojik olarak süreci özetliyor.¹²⁰

DP Bursa il Başkanı ve Gazeteci İsmet Bozbağ; 1950 öncesi basının kapalı bir rejimden çıktığını belirterek şunları ifade ediyor: Basın kapalı rejimin borazanlığını yaptı. Hepsi de bu işi becerdi. 45'te hareketler başlayınca, İsmet Paşa 19 Mayıs konuşmasını yapınca, gazetelerde faaliyete geçti. Bunların içerisinde Vatan, Cumhuriyet, Son Posta, Tasvir doğrudan muhalefete geçtiler Kıyıcı ve yıkıcı muhalefet yapmıyorlardı. Eksikleri söylüyorlar, DP'yi destekliyorlardı. DP'nin programının hazırlanmasında Ahmet Emin Yalman çok yardımcı olmuştur. 1950' ye kadar Vatan, DP'nin gazetesi gibi çalıştı. Cumhuriyet, önce CHP'ye taraf oldu, tiraj düşünce DP'ye taraf oldu.".¹²¹

Gazeteci Mehmet Barlas ise basının DP'ye verdiği desteği şu örneklerle anlatıyor: " Birde baktık, o dönemde parlayan yıldızlar ortaya çıktı. Mesela Demokrat İzmir'in Mithat Perin'i 1946-1950 arasında 47 defa gözaltına alındı. Ahmet Emin Yalman, adeta Celal

¹²⁰ Nazlı Ilıcak, **15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor** , Cilt II, İstanbul Kervan Yay 1975, s.460

¹²¹ Davut Dursun, **Ertesi Gün Demokrasi Krizinde Basın ve Aydınlar**, İşaret Yay 2000, s.34

Bayar'ın yardımcısı gibi Vatan Gazetesi'nde reklamını yaptı. CHP'li olmalarına rağmen Yunus Nadi'nin çocukları Doğan ve Nadir Nadi, İnönü'yü beğenmiyorlardı. Onlar da DP'yi tutmaya başladılar. Bu yüzden basın içinde çok yoğun bir grup DP'li oldu. Böyle bir kamplaşma var. Böyle bir kamplaşma var. Madem ki hürriyet geldi, madem ki Amerika'nın baskısıyla faşist Almanya'nın yıkılmasıyla Türkiye'ye çok partili demokrasi geldi, bizde demokrat olacağız diye. DP iktidarının ilk 2-3 yılında DP'li oldular. Bunların içinde Nadir Nadi, A. Emin Yalman, Selim Ragıp Emeç'in Son Postası var. " ¹²²

Tek parti iktidarının sona ermesi ve İsmet İnönü'nün hükümetten ayrılması ordu içindeki CHP-DP ayrımını iyice su yüzüne çıkartmıştır. İki grup arasındaki güç mücadelesi zaman zaman ilginç boyutlara varmıştır. Örneğin Ankara-Erzurum arasında kurye görevi yapan bir grup askeri uçak şehir ve köylerden geçerken halka İnönü etrafında mutlak surette toparlanması gerektiği çağrısı yapan beyannameler atmıştır. ¹²³

Seçimlerin öncesinde ve sonrasındaki gazetelere bakıldığında Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde birkaç haber çıktığı görülmektedir. 9 Mayıs 1950 tarihli Milliyet gazetesinin ilk sayfasında yer alan küçük bir habere göre ordu, seçim günü bütün subayların garnizon içerisinde kalacağını açıklamıştır. Haberin devamında Genelkurmay başkanlığı tarafından ordulara ve bu kanalla da bütün askeri müessese ve kıtalara gönderilen bir tamimde 13-14 Mayıs günleri subayların ve askeri memurların kışlalarda ve müesseselerde vazifeleri başında kalmalarının emredildiği belirtilmiştir. "Ordu ile yakın ilgisi olan" kimselere atfen bu uygulamaya gerekçe olarak seçim güvenliğinin yanı sıra "aynı zamanda askerleri mümkün olduğu kadar seçimlerden uzakta tutmak ve halk üzerinde herhangi bir tesir yapmalarına imkan vermemek" gayesinin de güdüldüğü belirtilmiştir.

Seçimler öncesinde 10 Mayıs 1950 tarihli Milliyet gazetesinde çıkan ve DP Sivas İl Başkanı Öten'e atfen verilen bir başka haberde Genelkurmay ve Milli Savunma Bakanlığının emrinin aksine askeri ekiplerin şimdiden vilayet emrine teslim oldukları ve seçim propagandalarında kullanıldıkları ifade edilmiştir. Haberin içeriğinde konu ile ilgili

¹²² Dursun, s.22

¹²³ Ali Fuat Başgil, **Ordu ve Politika**, der: Metin Öztürk, Ankara, Gündoğan Yay, s. 156.

yorum yer almamıştır. Taranan tarihler arasında Milliyet gazetesinde köşe yazıları çıkan Ali Naci Karacan ve Bedii Faik her iki konu ile ilgili olarak yorum yapmamışlardır.

11 Mayıs 1950 tarihli Cumhuriyet gazetesinin ilk sayfasında çıkan "Politika Münakaşaları ve Ordu: Milli Savunma Bakanlığının Tebliği" başlıklı haberde Milli Savunma Bakanı Hüsni Çakır imzalı açıklamanın tam metnine yer verilmiştir. Yorumsuz olarak verilen metinde şöyle denilmiştir: "Son günlerde günün politika münakaşaları arasında orduya ait bazı muamele ve tedbirlerin karıştırılmakta olduğu görülmektedir. Milli Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay başkanlığınca alınan bütün tedbirler, her türlü parti ve politika düşünceleri dışında ve üstünde ve yalnız ordu disiplini ve mevcut kanunların hükümleri icabıdır." Bakan, mesajının sonunda ordu camiasının parti ve politika konuları dışında tutulması hususundaki milli menfaatin her tarafça korunmasını önemle rica etmiştir. 7-29 Mayıs 1950 tarihleri arasında Cumhuriyet gazetesinde yazan köşe yazarlarından Nadir Nadi, Abidin Daver, Burhan Felek ve Ömer Sami Coşar'ın yazılarında yukarıdaki haberlere ilişkin yorum yer almamıştır.

Hürriyet gazetesinde bu dönemde iç politika ile ilgili yorumlar sadece ikinci sayfadaki Düşünceler isimli ve her gün farklı yazarların yazdığı köşede yer almıştır. Ancak yukarıdaki üç haber Hürriyet gazetesinde yer almadığı gibi köşe yazılarına da konu olmamıştır. Tercüman gazetesi 1955 tarihinden itibaren yayınlanmaya başlanmıştır.

Seçimlerin ardından 1. Menderes Hükümetinin kurulmasından önce ve sonra basında hükümetin kuruluş şekline dair askerlerin görüşlerini ifade eden bir haber veya yorum yer almamıştır. 14 Mayıs 1950 seçimleri, Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan beri iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi seçimi kaybetmiştir. Seçimlerde Demokrat Parti 408, Cumhuriyet Halk Partisi 69, Millet Partisi 1 ve Bağımsızlar da 9 milletvekilliği kazanmıştır. Böylece ilk defa CHP iktidardan ayrılmak durumunda kalmıştır. Dönemin Kurmay Albayı Seyfi Kurtbek'in, Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar'la yaptığı görüşmede Bayar kendisine birkaç Generalin İsmet Paşa ile giderek Meclisi açtırıp açtırmayacağını sorduklarını ve fikrini almak istediklerini, İsmet Paşanın da bunu katiyetle reddettiğini söylemiştir. Ulay böyle bir ihtimalden korkarak

tedbir olarak o zamanki Zırhlı Tugay Komutanı'nı arayıp açılış günü Ulus'taki Meclis arkasında sıkı tedbirler alınması sağlamıştır.¹²⁴

Seçim sonuçları gazetelerde şu baskılarla duyurulmuştur: Cumhuriyet Gazetesi sekiz sütuna “Seçim tam bir sükunet içinde geçti. Katılma oranı büyük. Tahminleri aştı” şeklinde haberi verirken Vatan Gazetesi, Demokrat Partinin büyük farkla başta gittiğini bildiriyordu. Yeni Sabah, “Seçimler sükun içinde geçti” diyor, Milliyet “Demokratlar her yerde kazanıyor” derken Hürriyet Gazetesi “Demokrat Parti mecliste çoğunluğu kazandı” diyerek son ve kesin sonucu millete ilan ediyordu. Demokrat Parti Döneminin ilk günlerinde Hürriyet Gazetesi bu partiyi desteklemiştir. Ancak daha sonra muhalif bir gazete haline gelmiştir. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti 396 milletvekili çıkarmıştı .

24 Mayıs günü Hürriyet'in Geleceklerle Haspihal adlı başyazısı yeni İktidara seslenen haber şöyleydi: "Sayın Baylar; Dünden itibaren iktidar sandalyesine oturdunuz. Unutmayınız ki bu sihirli bir sandalyedir. Burada oturmasını olduğu kadar kalkmasını da peşinen bilmek şarttır"

2.2. Menderes'in Yüksek Komuta Kademesinde Yaptığı Değişiklikler (6 Haziran 1950)

5 Haziran 1950'de bir Albay, Başbakan Adnan Menderes'e 8-9 Haziran gecesi yeni hükümete karşı bir darbe yapılacağı ihbarında bulunmuştur.¹²⁵ 14 Mayıs 1950 seçimlerinden önce ve hemen sonrasında bazı generallerin İnönü ile görüştükleri şeklindeki haberlere bir de darbe ihbarı eklenince Menderes Bayar'la görüşmesinin ardından 6 Haziran'da ordunun üst kademesinde Genelkurmay Başkanı, Genelkurmay İkinci Başkanı, Deniz ve Hava Kuvvetleri komutanları ile Ordu komutanlarını içeren geniş çaplı bir operasyon sonrasında bu komutanlıklara yeni atamalar yapmış, generallerin bir kısmı emekli edilmiş, bir kısmı da merkeze alınmıştır. Seçimlerden hemen sonra yapılan bu operasyonun ardından Menderes'in orduya hakim olduğu söylenmiştir.

¹²⁴ S.Ulay, **Giderayak İstanbul**, AD, 1996. s.34-35.

¹²⁵ Öztürk, s. 66.

Başbakan Adnan Menderes'in 6 Haziran 1950 tarihinde ordunun üst düzey komutanları arasında yaptığı değişiklikler gazetelerde geniş yer bulmuştur. Milliyet gazetesi olayı 7 Haziran 1950 günü manşetten "Ordu Komutanlarının Hepsi Değiştiriliyor: "Genelkurmay Başkanından Sonra Hava ve Deniz Komutanları Vazifelerinden Alındılar" başlığıyla vermiştir. Ankara bürosunun haberinde istifa eden Genelkurmay Başkanı Org. Abdurrahman Nafiz Gürman'ın yerine Kara Orduları Komutanı Org. Nuri Yamut'un atandığı belirtilmiş, haberin devamında da görevden alınan komutanların isimlerine yer verilmiştir. Yorum olarak sadece "diğer bazı askeri komuta vazifelerinde de mühim değişiklikler beklenmektedir" denilmiştir.

Milliyet gazetesinin 8 Haziran 1950 tarihli nüshasındaki haber ve köşe yazılarında değişikliklerle ilgili yorumlara yer verilmiştir. İlk sayfadan verilen "Yüksek Komuta Heyetinde Yapılan Tadilatın Sebebi" başlıklı haberde değişiklikler hakkında bilgi verildikten sonra bunların sebebi olarak bazı çevrelerin ordunun gençleştirilmesini gösterdiğini, ancak asıl sebebin bu olmadığı, "Ankara'da ısrarla dolaşan bir söylentiye göre" "14 Mayıs'tan sonra ve seçimleri DP'nin kazandığının anlaşılmasını müteakip yeni Meclisin henüz toplanmadığı günlerde son değişikliklerde ismi geçen generallerden bazıları sivil olarak İsmet İnönü'yü köşkte ziyaret" ettikleri "hatta bu ziyaretçi generallerden birinin Ankara'ya vazifesinden izinsiz ayrılmak suretiyle gelmiş olduğu" ifade edilmiştir. Haberin devamında bu ziyaretin bir nezaket ziyareti bile olsa yine de böyle nazik bir dönemde iktidarı kaybetmiş bir parti başkanına ordu komuta heyetinden bazıları tarafından yapılmış olması itibarıyla o zaman da hoş görülmediği ve şimdi de "nahış tefsirlere" yol açtığı belirtilmiştir.

Ali Naci Karacan, 8 Haziran 1950 tarihli Milliyet gazetesindeki başyazısını bu konuya ayırmıştır. Karacan değişikliklerin ordu harcamalarının kısılması, askerlik müddeti, yedek subaylık, tayin bedelleri ve milli savunma ile ilgili diğer konularda Demokrat Parti hükümeti ile komutanlar arasında yapılan görüşmeler sırasında "çıkmiş olması muhtemel fikir ve görüş ihtilafları neticesinde yapılmış olabileceği" tahmininde bulunmuş ve değişiklikleri normal karşılamıştır. Yazara göre olay yeni

hükümetin yeni programını uygulayabilmek için yaptığı bir değişiklik olup "hadisenin idari ve zaruri karakterini kabul etmek" gerekir. Karacan önceki dönemlerdeki değişik CHP hükümetlerinin de bu tür değişiklikler yaptıklarını, ancak bu çapta olmadığından dikkat çekmediğini belirtmiştir.

Yeni hükümetin ordunun üst kademesinde yaptığı değişikliklerle ilgili haberler 9 Haziran tarihli Milliyet gazetesinin de ilk sayfasında yer almıştır. Ancak bu defa küçük bir haber olarak sadece konu ile ilgili Resmi Gazete'de yayımlanan kararnameye yer verilmiştir. Gazete 10 Haziran'da Demokrat Parti'nin yüksek komuta kademesindeki değişikliklerle ilgili açıklamasına yer vermiştir. İlk sayfada küçük bir haber olarak "Orduda Değişiklik: Demokrat Parti Bu Meseleyi Cevaplandırıyor" başlığıyla verilen haberde alınan tedbirlerin orduyu siyasete karıştırmayacak mahiyette olduğuna değinilmiştir. Haberin devamında ordudaki değişikliğin Ankara'da günün en mühim meselelerinden biri olduğu muhalefetin olayı "ordunun iktidar tarafından siyasete alet edilmesi şeklinde" yorumladığı, DP'nin ise orduya siyaset bulaştırmanın ve yüksek komuta heyetinden bir kısmını siyasete alet edenin CHP olduğunu, CHP'nin seçimi kaybetmesinin ardından bazı yüksek rütbeli subayların sivil kıyafetle seçimi kaybetmiş bir parti başkanının evinde toplandıkları ve bunu bir emir üzerine yaptıkları gibi çeşitli dedikoduların halkın ağzında dolaştığını, bu ziyaretleri yapanların görevleri başında bırakılmasının orduyu siyasete alet edeceğini, DP'nin gayesinin "her mevzuda olduğu gibi bu meselede de memleket menfaatini birinci planda ele almak ve ordu gücünü arttırmak, yüksek komuta heyetini gençleştirmek, ayrıca bazı siyasi ihtiraslardan da temizlemek" olduğunu belirten görüşlere yer verilmiştir. Haberde ayrıca DP'lilere atfen görevden almaların bütün ordu mensuplarında memnuniyet yarattığı da vurgulanmıştır.

Milliyet gazetesi 11 Haziran'da, değişikliklerle ilgili olarak Milli Savunma Bakanı'nın açıklamasını "Milli Savunma Bakanının Demeci: Bazı Generaller Niçin Değişti?" başlığıyla manşetten vermiştir. Anadolu Ajansı kaynaklı habere göre Bakan açıklamasında değişikliklerin bazı gazetelerde tahrik mahiyetinde yer almasının memleket yararına olmadığını, olayın kanunun hükümete verdiği bir yetkinin kullanılmasından ibaret olduğunu belirtmiştir. Bakanın demeciyle ilgili haberin

devamında yer alan Milliyet imzalı bir başka haberde Ulus gazetesinin komutanların İnönü'yü ziyaretlerini "İğrenç İftira" olarak haber yaptığı ve hiçbir şekilde böyle bir ziyaretin gerçekleşmemiş olduğunu belirttiği, ancak yarın çıkacak olan ve DP'nin fikirlerini belirten Zafer gazetesinde değişikliğin hükümetin savunma politikasının gereği olduğunun vurgulandığı belirtilmiştir.

Cumhuriyet gazetesi değişiklikleri 7 Haziran 1950 tarihli nüshasında manşetten "Org. N. Yamut Genelkurmay Başkanı Oldu" başlığıyla vermiştir. Haberin devamında diğer atamalara değinildikten sonra yeni Genelkurmay Başkanının özgeçmişi hakkında bilgi verilmiştir. 8 Haziran tarihinde "İdare Amirleri Arasında Geniş Değişiklik" başlığı manşete taşınmış ve alt başlık olarak da ordu mensupları arasında değişikliğin devam ettiği belirtilmiştir. Haberin detayına geçilmeden önceki bir diğer başlıkta "Devlet Cihazının Başlıca Vazifelerinde Bulunanlar Arasında Değişikliklere Sebep Bazı Hizmetlerdeki Müfrit Particilerin Zahren Tarafsızlığa Dönmekle Beraber Eski Zihniyetlerinde Devam Ettiklerinin Esefle Görülmesidir" denilmiştir. CHP'lilerin "saltanat demokratlarda, idare bizde" şeklindeki sözlerine atıf yapılan haberin devamında üst düzey bürokraside değişiklik yapılmamasının hükümet politikalarını aksatıcı bir hal alma eğiliminde olduğu ve bu duruma son verilmesi gerektiği de belirtilmiştir. Ayrıca yapılan değişikliklerle bu kadrolarda yıllarca hizmet görmüş olanların mağdur edilmemesi için tedbir alınmakta olduğu da vurgulanmıştır. Haberde değişikliklerin amacının belli şahısları görevden uzaklaştırmaktan çok "içinde bulundukları sistemi değiştirip yeni bir zihniyetle işleyen tarafsız ve istikrarlı bir idare mekanizması kurmak" olduğu ifade edilmiştir.

Abidin Daver, 9 Haziran 1950 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki başyazısında değişikliklerin kamuoyunda geniş yankı uyandırmasının normal olduğunu ifade etmiştir. Çünkü Türk milleti "kendi varlığından doğan ve varlığının koruyucusu olan ordusunu candan sever ve onunla her zaman yakından ilgilenir." Daver daha sonra başta ordunun eğitime katkısı olmak üzere değişik alanlardaki fonksiyonlarına değinmiş ve bu nedenle milletimizin göz bebeği olduğunu ifade etmiştir. Demokrat Parti'nin yüksek komuta kademesinde yaptığı değişikliklerin siyasi maksatlı mı? yoksa askerlik bakımından teknik gerekçelerden mi kaynaklandığı sorusuna ise

"ordumuz siyasetle meşgul olmadığı için yüksek komuta heyetindeki zatlari şü veya bu partiye mensup oldukları ve bu sebepten değıştirildikleri düşüncesi kolayca ileri sürülemez. Benzeri değışiklikler küçük çapta olmakla birlikte CHP hükümetleri döneminde de yapılmaktaydı" şeklinde cevap vermiştir. Daver'e göre değışikliklerin sebebini araştırmaktan ziyade Milli Savunma Bakanının yeni politikalarla ilgili açıklamaları üzerinde durulmalıdır. Gazete konu ile ilgili olarak en son 11 Haziran 1950 günkü sayısında Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İncenin tayinlerle ilgili bazı gazetelerde yazılan yazıların tahrik mahiyetinde olduğu ve değışikliklerin kanunun hükümete verdiği yetkilerin kullanımı olduğu açıklamasına yer vermiştir.

Yüksek komuta kademesindeki değışiklikler 7 Haziran 1950 tarihli Hürriyet gazetesinde manşetten "Genelkurmayda Yapılan Değışiklikler" başlığıyla verilmiştir. Haberin devamında önce Anadolu Ajansına atfen değışiklikler hakkında bilgi verilmiş, daha sonra da "değışikliklerin Genelkurmay ve Milli Savunma erkanı arasında çok müsait bir tesir" yarattığı ifade edilmiştir. Haberde, "yapılan açıklamaya göre" Org. Nuri Yamut'un bütün ordu mensupları arasında fevkalade itibar ve hürmet gördüğü, "çok kıymetli ve aynı zamanda çok sevilen bir komutan" olduğu, Org. Yamut'un büyük meziyetlerinden birinin de "aynı derecede demokrat, herkese karşı mültefit, hatırşinas bir zat oluşu" olduğu belirtilmiştir. Ayrıca "Nuri Yamut'un Türk ordusunun talim, terbiye, sevk ve idaresinde büyük muvaffakiyetler göstereceğine muhakkak nazariyle bakılmaktadır" şeklinde bir yorum yapılmıştır. Gazetenin 8 Haziran tarihli nüshasında askerlik süresi ve subayların tayin bedelleri gibi konularda DP hükümetinin görüşleri hakkında bilgi verildikten sonra yüksek kumanda heyetinde yeniden bazı değışikliklerin yapılmasının kararlaştırıldığı bildirilmiştir.

Hürriyet gazetesi değışikliklerle ilgili olarak 9 Haziran 1950 tarihli nüshasında "Ordu Komuta Heyetinde Yapılan Son Değışiklikler Derin Akisler Uyandırdı" başlığını manşet yapmıştır. Manşetin hemen altındaki başlık "Rivayete göre CHP'nin iktidarı kaybettiği akşam, değıştirilen komutanlar İnönü'ye giderek hatırını istifsar ettikten sonra herhangi bir emri olup olmadığını sormuşlar" şeklindedir. Haberin detaylarına geçilmeden önceki bir diğer başlıkta da "Tasviple Karşılanan Değışikliğin Yeni Bir Hamle Yapmak Gayesi Gütmekte Olduğu" ifade edilmiştir. Emin

Karakuş'un haberine göre değişikliğin sebepleri olarak dolaşan söylentiler arasında "inanılmayacak kadar manasız olanlara da tesadüf edilmektedir." Karakuş komutanların seçimlerden önce İnönü'yü ziyaretlerinin bir rivayet olduğunu belirttikten sonra değişikliğin en kuvvetli gerekçesinin yeni iktidarın her sahada yeni bir hamle yapmak arzusu olduğunu ifade etmiştir. Muhabire göre CHP de orduyu gençleştirmekten bahsetmiş ancak bunu DP gerçekleştirmiştir. Haberin devamında kararların ilgililer arasında büyük bir takdirle karşılandığı belirtilmiştir. 11 Haziran 1950 tarihli Hürriyet gazetesinde yine Emin Karakuş imzalı ve "Ulus Gazetesinin Fuzuli Bir Telaşı" başlıklı yazıda komutanlar arasındaki değişikliklerin gerekçesi ile ilgili iddialar hakkındaki haberlere Ulus gazetesinin aşırı tepki verdiğine ve bunları reddettiğine dikkat çekmiştir. Kore savaşıdan sonra 1952 yılında iç politika olayları yoğunluk kazanmış Demokrat Parti hükümetindeki ilk anlaşmazlık ve İçişleri Bakanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun istifası, ana muhalefet Lideri İsmet İnönü'nün 8 Nisan'da meydana gelen kanlı olaylar nedeniyle Balıkesir'e gidemeyişi, gazeteci Ahmet Emin Yalman'ın Malatya'da Hüseyin Üzmez'in tabancasından çıkan kurşunlarla yaralanması sonucu 10 Ocak 1945 tarihli anayasanın kaldırılıp yerine 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun yürürlüğe konması gibi olaylar Hürriyet Gazetesi'nde geniş bir biçimde yer almıştır.

Sedat Simavi, Demokrat Partiyi desteklediği ve kurucularıyla yakın ilişkide olduğu halde Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün kravatlarını ve parlamentodaki tutumunu eleştiren yazılar yazmaya başlamış ve bu yazılar ikili ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır. Örneğin Demokrat Parti Adana Milletvekili Cezmi Türk tarafından Dışişleri Bakanlığına sorulan bir soruya, Köprülü'nün cevap vermemesine Simavi şu satırları yazmıştır. "Soru soran milletvekilleri unutuyorlar. Köprülüzade Fuat, bu millete hesap vermeye kendini mecbur saymamaktadır. Bu millete hesap vermek senin görevindir.. Her ne yaparsan, millete duyurmaya ve onu aydınlatmaya memursun. Millet bir sürü değildir. Sana bu işi yap diye bol bol para ve imkanlar hazırlamaktan. Eğer ustan Damat Ferit'i taklide yelteniyorsan aldanıyorsun. Çünkü o bu işleri istibdat devrinde yapardı ve arkasında saray vardı. Vakıa senin de arkanda bir saray var ama o saray artık sırça köşk oldu. Üstelik devir de demokrasi devri" ¹²⁶

¹²⁶ Emin Karakuş, **Kırk Yıllık bir gazeteci gözü ile işte Ankara**, Ulus Yay, 1965, S. 219.

Seçim gün ve gecesini parti liderlerinin yanında geçiren Hürriyet Gazetesi Ankara Muhabiri seçim gününü ŗu satırlarla belirlemektedir. CHP, merkezinden içeri girmeden karŗıma çıkan Sahir Kurutoğlu'na. durumu sorduk. ‘Kaybettik’ cevabını verdi. Oradan DP Merkezine yöneldik. Yolda giderken bu memleketi yirmi yedi yıldan beri yöneten CHP artık iktidarda yok öyle mi ? diyor ve hala duyduğum kuŗkuyu içinden atamıyordum Bu seçim memleketin sosyal, siyasal yaŗamından" kansız bir ihtilaldi” denmektedir .¹²⁷

Sadun Tanju da ise o dönemi ŗyle anlatmaktadır. " 1946-50 yıllarında Türk basının manzarası ŗuydu: Zaman ilerledikçe muhalefeti (DP) destekleyen gazetelerin sayısı gittikçe artıyordu. Artmamasına da sebep yoktu. Zira muhalefet dŗncede eylemde her ŗeyin mükemmelini ileri sürüyordu. Genellikle aydınlar demokrasinin bütün nimetlerinin elde edileceği hayali ile etkilenmiŗti. Halk ise adalet ve eŗitlik çığlıkları arasında sigaranın beŗ kuruŗa içileceği, ŗekerin ucuza alınacağı günleri dŗnmeye baŗlamıŗtı.”¹²⁸

ylesine bir ortamda iktidara 396 milletvekili ile gelen Demokrat Parti ilk olarak basının sorunlarına eğildi. Seçimlerden kısa bir süre sonra Ankara’daki bazı gazete muhabirleri Cumhurbaşkanlığınca verilen özel bir yemeğe çağrıldılar. Yemeğe, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Baŗkanı Refik Koraltan, Baŗbakan Adnan Menderes ve Dıŗıŗleri Bakanı Fuat Köprülü de katıldı. Bu toplantı da Adnan Menderes basınla ilgili olarak yapılması dŗnlen kanuni düzenlemeleri anlattı. Anlatılan planın ana baŗlıklarıyla ŗunlardı: İlk iŗ olarak bir af kanunu çıkarılacağı basın sularının toptan affedileceği. Gazetecilerin her bakımdan zgr olarak faaliyetlerini sürdürecekleri. Gazeteler zerindeki her türlü baskının kaldırılacağı. Gazete kapatma yetkisinin hükümetten alınarak mahkemelere verileceği.¹²⁹

¹²⁷ Ae., s.158.

¹²⁸ Ae., s. 159

¹²⁹ Ae, s. 166

Demokrat Parti iktidarınca bu hava içinde hemen bir basın kanunu tasarısı hazırlanarak meclise sunuldu. Bu tasan seçimlerden iki ay sonra 5 Temmuz 1950' de meclisin büyük çoğunluğu tarafından kabul edildi.

Gazeteci Bedii Faik Basın Kanunu'nun kabul edildiği günleri şöyle anlatıyor: "Basın kanunun çıkması için biz Adnan Bey'e müracaat ettiğimiz zaman, muhalefette verdiği sözü vardı, savsakladığını görmüştük. Bu nedenle Celal Bayar'a gitmiştik. Celal Bayar talimatını verdi ki bize Ankara'da kalmamızı söylediler. Basın Kanunu ki Cemiyette bir kanun teklifi hazırlamıştık, müzakeresine başlandı. Harika bir meclis celsesi oldu. Bize diplomatların locası verdiler. Biz üç kişilik basın heyeti olarak, ben, Hayri Abbas, Şevket Rado orada oturduk. Meclise karşıdan bakıyorduk. Bütün milletvekilleri basma hizmet yarışı içindeydiler. Herhangi bir madde biraz tadile uğrayınca hemen gözlerimizin içine bakıyorlardı. Biz onaylayınca parmak kaldırıyor, tadilat isteyenleri yerine oturtuyorlardı. Bu kadar coşku, böyle parlamento basın teşrik-i mesaisi hiç bir zaman görülmemiştir kanun çıktı. ".¹³⁰

2.3. 1950 Basın Kanunu Neler Getirdi

Bu kanun liberal karakterli olarak kabul edilmektedir. Kanunla 1931 yılı kanunun ve sonraki değişikliklerin ortaya çıkarttığı basın üzerindeki baskılara son verilmiştir. Kanunun gerekçesinde şöyle denilmektedir. " Devlet bütün çalışmaların, halk çoğunluğunun düşünüş ve görüşüne uydurulmalıdır. Halk çoğunluğunun düşünüş ve görüşünü açıklayan araçlardan biri de basındır.'. Basının kendisinden beklenen görevleri yapılabilmesi için bağımsızlığını sağlaması zorunludur. Modern demokrasi ilkeleri de bunu gerektirir. Basın özgürlüğüne dayanan demokrasiler gerçek demokrasi niteliğini taşırlar. Hür ve bağımsız aynı zamanda milletçe kalkınmayı sağlar. .. "

Bu kanuna göre;

1-Gazete ve dergi çıkartmak için hükümetin izin vermesine gerek yoktur. Bu konuda bir bildiri vermek yeterlidir.

¹³⁰ Dursun, s. 130

2- Kötü ün sahibi kişilerin gazetecilik yapmalarını yasaklayan her türlü yoruma elverişli eski hükümlere yeni kanunda yer verilmemiştir.

3-Basın suçlananın yargılanması Özel mahkemelerin yetkisine verilmiştir. Böylece gazeteciler yıllarca süren davalardan kurtulmuştur.

4-Cevap hakkı yeniden düzenlenmiş ve gazetelere gönderilen her çeşitli cevap ve düzeltme yazılarının basılmasını önlemek amacıyla mahkemelere bazı yetkiler tanınmıştır.

5- Gazete sahipleri cezai sorumluluklardan kurtulmuşlardır Yani suç sayılan bir yazıdan genellikle yazar ve yazı işleri müdürleri sorumlu tutulmuştur. Gazete sahibinin ancak hukuki ve mali sorumluluğu vardır.¹³¹

II.4- Demokrat Partinin Basınla İlişkileri

Basının demokrasi, hürriyet ve liberallik vaat eden DP'nin yanında yer alması gayet doğaldı. Tek parti döneminde nefes alamayan kimi basın kuruluşları DP'nin ilk yıllarında rahat bir nefes alıyorlardı. Demokrat Parti iktidara geldikten sonra hükümetle basın arasında yakın ilişkiler kurulmuştur. Kuruluş günlerinde basın bürolarına sık sık uğrayan, basının her türlü baskıdan uzak özgür bir ortamda çalışması gerektiğini belirterek, geleceğe yönelik vaatlerde bulundular. Ahmet Emin Yalman'a göre bu dönem yakın tarihte altın bir devirdir.¹³²

22 Kasım 1952' de Ahmet Emin Yalman Malatya' da silahlı saldırıya uğramış bu olaydan bir ay sonra Başbakan Adnan Menderes Ankara' da gazete sahibi ve başyazarlarının katıldığı bir toplantı yapılmıştı. Bu toplantıya iktidar yanlısı, muhalif, tarafsız ayrımı yapılmadan bütün gazeteciler çağırılmıştır.

Toplantının anlayış içinde geçtiği gazetelere yansımıştır. 1952' den 1954'e kadar geçen süre içinde Ankara ve İstanbul'da bu tür aylık basın toplantıları yapılmıştır. Bu olumlu hava sayesinde Halk Partili bazı gazetecilerde Başbakan Adnan Menderes ile yakın ilişkiler kurmuşlardır.

¹³¹ Nuri Uğur, **Türk Basın Tarihi**, Gazeteciler Cemiyeti, 1992 s.265

¹³² Yalman A. Emin, **Gördüklerim, Duyduklarım**, Cilt 4, s298

Basınla hükümet arasındaki iyi ilişkiler iki yıl kadar sürdü. Yürütme organı ile dördüncü kuvvet basının yolları kısa bir zaman sonra ayrılmaya başlıyordu. Başlangıçta hürriyet ve liberalleşme üzerinde ittifak eden kesimler, zamanla hürriyetin tüm topluma yayılmasından rahatsızlık duymaya başladı. DP İktidarının Arapça ezan yasağını kaldırması basında "irtica" suçlamalarının gündeme gelmesine yol açtı. Bu arada 13 Haziran 1952 tarihinde "Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetleri Düzenleyen Kanun" çıkarıldı. Gazete ve dergilerle Demokrat Parti iktidarının 'icraat'ına yönelik eleştiriler yer almaya başlayınca, DP ileri gelenleriyle basın arasında gerginlik baş gösterdi. İktidarla basın arasındaki ilk olumsuz olay 1951 yılında Vur Abasıza adlı mizah dergisini yayımlayan Samim Akay'ın tutuklanması ve 2 yıl 11 ay hapis cezasına çarptırılmasıyla başladı. Dergi " Sahibi hapishanede olmadığı zamanlarda çıkar" üst başlığı ile yayınlandı. Hatta bazı sütunları boş kaldı.

Basın Kanunu'nun çıkarıldığı günlerde hükümetçe Kore' ye asker gönderme kararı alınması üzerine Barışseverler Derneği'nin yayımladığı bu kararın Anayasa'ya aykırı olduğu görüşüne yer veren bildiri dolayısıyla bazı yazarlarla bu derneğin kurucu üyeleri askeri mahkemelere gönderilmiş, tutuklanmış ve cezalandırılmıştır.

13 Şubat 1953' te Basın Kanunu'nun 36. maddesinde değişiklik yapılarak basın yoluyla işlenen hiçbir suçtan dolayı sivillerin askeri mahkemede yargılanamayacağı ilkesi getirildi.¹³³

2.5. Yalman Suikastı ve DP Basın İlişkilerinin Bozulması

Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman'ın 22 Kasım 1952' de Malatya' da suikasta uğraması basınla Demokrat Parti İktidarı arasında ilişkiler açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bazı gazeteciler suikastta Menderes'in rolü olduğunu iddia etmişlerdir. (134) Ancak Ahmet Emin Yalman böyle bir olasılıktan söz etmez. Yalman bu suikastın çok hayırlı bir neticesi olduğunu ileri sürerek şunları belirtir; "Memlekette gericiliğe karşı bir milli cephe kurmak ve milli menfaatlere elbirliği ile bekçilik ve hizmet etmek yolunda bir

¹³³ M Amaç, **25 Yıl Önce Meclis'te**, Cumhuriyet Yay, 1978

istidat ve imkan yarattı. Bu da her şeyden evvel basınla hükümet arasındaki sıkı işbirliği manzarasını aldı"

1953'ün sonlarında basınla iktidar arasında ciddi bir gerginler ortaya çıkmaya başladı. DP listesinden bağımsız milletvekili seçilen Nadir Nadi, Cumhuriyet'te yazdığı başyazıda "Yeryüzünde hem demokrasi yapmak hem de iktidarı incitmeyen bir rejim kurmak bugüne kadar hiçbir millete nasip olmamıştır. Hür basının zararlarını önlemek uğruna göze alınan her tedbir, sonunda mutlaka o basından beklenen faydaları da silip süpürmüş, yani hürriyeti yok etmiştir." demiştir.¹³⁴

2.6. Ethem Menderes'in Milli Savunma Bakanlığı Görevinden Alınması (11 Eylül 1955)

Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes 15 Eylül 1955 tarihinde bu görevden alınmış ve Devlet Bakanlığına atanmıştır. Ulay, Ethem Menderes'in İstanbul'da bulunduğu bir sırada Örfi İdare Kumandanı Nuri Almoz Paşa ile havaalanındaki bir "çekişmeleri" nedeniyle Almoz Paşa'nın Başbakan'a şikayeti üzerine Menderes tarafından başka bir bakanlığa atandığını, yerine de Şemi Ergin'in Savunma Bakanı olarak atandığını yazmıştır.¹³⁵ Böylece ilk defa bir Savunma Bakanı, kendisine bağlı bakanlıkta memur konumunda olan bir askerle tartışmasından dolayı görevinden alınmıştır.

Ethem Menderes'in Milli Savunma Bakanlığından alınması ile ilgili olarak bu görevden alındığı 15 Eylül 1955 tarihinden önceki bir hafta içerisinde gazetelerde herhangi bir haber çıkmamıştır. Bu tarihten sonraki bir haftalık süre içerisinde de gazetelere İstanbul Örfi İdare Komutanı Org. Nurettin Aknoz paşa ile "çekişmeleri" ve Aknoz paşanın Başbakan Menderes'e şikayeti hakkında haber yansımamıştır.

15 Eylül 1955 tarihli Milliyet gazetesinde Milli Savunma Bakanı E.Menderes'in Genelkurmay başkan vekili İsmail Hakkı Tunaboşlu ve Emniyet Genel Müdürü Kemal Aygün ile birlikte 6-7 Eylül olayları sonrasında İstanbul'da yaptığı incelemelere yer verilmiştir. Bir sonraki günkü gazetede ise "Kabinede Bazı Tadilat Yapıldı" başlığıyla

¹³⁴Yalman, A.e. C.5, İst 1971, s 277,298

¹³⁵ S. Ulay, **Giderayak İstanbul, AD, 1996**, s.41.

verilen haberde Devlet Bakanı Osman Kapanı ile Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in istifa ettiği yazılmıştır. 16 Eylül 1955 tarihli Cumhuriyet gazetesi kabinedeki değişiklikleri manşetten vermiş ve Ethem Menderes'in Milli Savunma Bakanlığında istifa ettiğini, Devlet Bakanlığına atandığını yazmıştır. Haber kabine değişikliği olarak 15 Eylül 1955 tarihli Tercüman ve 16 Eylül 1955 tarihli Hürriyet gazetelerinde de yer almıştır. Ethem Menderes'in istifası ile ilgili çıkan haberlerin hiçbirisinde değişiklik dışında bir bilgi ya da yoruma yer verilmemiştir.

1955 yılında basın, yavaş yavaş muhalefet safına geçiyor ve DP iktidarını eleştirmeye başlıyordu. Bu tarihte ekonomik sıkıntılar da yükselmeye başlıyordu. Bu dönemde Nihat Erim, Ulus gazetesinin başyazarlığına geçerek kendi karakterinin aksine gazeteyi son derece hırçın bir yayın politikası içine soktu. Tahir Kamil Burak Adnan Menderes'i kadın kılığında gösteren karikatürler yapmaya başladı. Bu kanun 1956 yılında daha da ağırlaştırılarak ve basın özgürlüğünü önemli ölçüde kısıtladı. Kanunun görüşülmesi sırasında ise ispat hakkı tartışması başladı. Kanun tasarı halinde Adalet Komisyonun da görüşülürken Komisyon Başkanı Halil Özyörük, hakaret davalarında bakanlar ve bazı yüksek memurlar için "ispat hakkına cevaz olmayacağını" ileri sürmüş ve gazetelerin yazı işleri müdürlerini "baldırı çıplaklar" diye nitelendirmişti. Bu nedenle gazetelerde günlerce protesto yazılan yayınlanmıştı.¹³⁶

2.7. 27 Ekim 1957 Seçimleri

Ordu içerisindeki örgütlenmelerin liderlerinden Talat Aydemir, bir an önce yönetime el konulması taraftarı idi. O nedenle Faruk Ateşdağlı ile birlikte 27 Ekim 1957 olarak açıklanan seçim tarihinden önce darbe yapmaya karar verdiler.¹³⁷ Ancak Osman Köksal bu görüşe karşı çıkarak seçimlerde olay çıkmasını beklemeleri gerektiğini, aksi halde müdahale etmenin anlamsız olacağını söyledi. Necati Ünsalan'ın fikri daha ilginçti. "Seçimlerden iki gün sonra Cumhuriyet Bayramı var. Dünder (Seyhan) nasıl olsa zırhlı

¹³⁶ "Hangi Basın Rejimi", **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1953 sf 3

¹³⁷ Hale, s.96; İpekçi ve Coşar, s. 58

birliği ile (törene katılmak üzere İstanbul'dan Ankara'ya gelecek. Bir hafta önce getirir birliğini, ihtilal yapıveririz. "¹³⁸

Seçimlerden önce darbe yapmaya karar veren örgüt üyeleri siyasi bir destek arayışına girmiş ve bu çerçevede İnönü'nün onayını almak istemiştir. Suphi Gürsoyrak'ın CHP'li bir avukat arkadaşının tavsiye ettiği bir diğer avukat Ekrem Özden aracılığıyla durumu İnönü'ye ilettiklerinde bekledikleri ilgiyi göremediler.¹³⁹ Seyhan anılarında bu teklifin amacını "Memleket idaresinde ve iktidarda tecrübeli bir teşkilat olan Halk Partisi ile iş ortaklığı etmek" olarak tanımlamıştır. Seyhan, CHP ile temasa Albay Ateşdağlı'nın vazifeli kılındığını ve Faik Ahmet Barutçu'ya kadar ulaşıldığını yazmaktadır. İnönü'nün "Onlar böyle şeylere karışmasınlar, CHP seçimi mutlaka kazanacaktır" ¹⁴⁰ şeklindeki cevabı destek beklentilerini boşa çıkartırken "yarım yamalak yapılacak bir darbeyi" önlemiştir. Aydemir anılarında Albay Faruk Ateşdağlı'nın CHP'den Faik Ahmet Barutçu ile görüşüp nabız yokladığını yazıyor. Barutçu, İnönü ile görüştüğten sonra İsmet Paşa'nın seçimleri kesin kazanacakları kanaatinde olduğunu ve bu nedenle hükümet darbesine sıcak bakmadığını söylemiştir. ¹⁴¹ Bununla birlikte bazı subayların darbeye kadar olan dönemde CHP ile ilişkileri devam etmiştir.

27 Ekim 1957 günü seçimlerinde DP 424, CHP 178, Cumhuriyetçi Millet Partisi 4 ve Hürriyet Partisi 4 milletvekilliği kazanmıştır. Ancak müdahale niyeti seçimin ardından da devam etmiştir. İnönü'den bekledikleri desteği alamayan subaylar bu defa Demokrat Partinin Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin'e darbe liderliği teklif ettiler. Güventürk, tüm uyarılara rağmen Ergin'e açıkça darbe liderliği teklifinde bulunmuştur. ¹⁴² Güventürk'ün " ... bir tabancam var, onunla emrinizdeyim" teklifini Ergin "Ben basit bir avukatım bir ihtilale liderlik yapacak adam değilim, böyle işlerle uğraşamam" diyerek reddetmiştir. ¹⁴³

¹³⁸ Örsan Öymen, **Bir İhtilal Daha Var** , İstanbul , Milliyet 1986 s.170

¹³⁹ Ae., s 172

¹⁴⁰ D. Seyhan, **Gölgedeki Adam**, İstanbul, N.Uycan M., 1966 s. 63

¹⁴¹ Talat Aydemir, **Talat Aydemir'in Hatıraları** , İstanbul , May Yay. 1968 s. 96

¹⁴² Hale, s. 96

¹⁴³ A. İpekçi ve Ö.S. Coşar, **İhtilalin İç Yüzü**, İstanbul, Toker Matbaası 1965 s.65

Gerek 27 Ekim 1957 seçimleri ve gerekse daha önce 2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan seçimler öncesinde ve sonrasında gazetelerde askerlerin görüşlerini yansıtacak haber ve yorumlara rastlanmamıştır. Aynı durum hükümetin kuruluşundan önceki ve sonraki günler için de geçerlidir.

1957 seçimlerinden sonra DP'nin oylarının yüzde ellinin altına düşmesi ekonomik sorunların uç vermesi, CHP'nin son derece sert bir muhalefet izlemeye başlaması basının da CHP ile birlikte sert eleştirilere yönelmesinin önünü açtı. İspat hakkı tartışmaları, toplu basın mahkemelerinde gazetecilerin yargılanmalarını iktidar-basın ilişkilerini giderek gerginleştirdi. DP iktidarı basınla iyi ilişkileri sürdürmek için çaba gösterdiyse de başarılı olamadı. Başbakan Menderes, değişik zamanlarda gazete patronlarıyla toplantılar yapıyor onlara bazı imkanlar sağlıyordu, ama patronlarla kurulan iyi ilişkiler basınla iyi ilişkileri sürdürmek için yeterli olmuyordu. Bu süreçte, "besleme basın" iddiaları giderek yaygınlaşıyordu, Bu dönemde Hürriyet, Milliyet gibi gazeteler kuruldu. Hükümetten daha fazla taviz koparabilmek için muhalefete doğru kaymak veya şiddetli muhalefet yaparak sus payı alma politikası izlendi.

Aydın Menderes, bu konu hakkında şunları ifade ediyor: Adnan Menderes topluca Babiali patronlarını toplar, onlara konuşur mutabakata varmaya çalışırdı. O gün için bunlardan en fazla devrede olanı da Yeni Sabah Gazetesini çıkaran Rahmetli Safa Kılıçoğluydu. Bugünkü Milliyet Gazetesi el değiştirdi. Aydın Doğan'dan önce Ercüment Karacan'ındı. A. Naci Karacan'ın Milliyet'in makinelerinin değiştirilmesi bugünkü haliyle Milliyet'in temellerinin atılması, 1954-55 yıllarına rastladı ki bu olay Menderes'in özel bir ilgisiyle gerçekleşmiş, onun takibiyle tamamlanmış bir olaydır. Bir araya gelindi, görüşüldü. Sanıyorum o günkü gazete patronlarının da Menderesten ciddi bir şikayetleri yoktu. Ancak DP'nin ve Menderes'in o an için görmediği ya da görmek istemediği, İsmet Paşa ile anlaşmaları basının DP karşısındaki tavrının değişmeyeceği gerçeği idi. O gün için Ulus, CHP'nin resmi yayın organıydı. DP'nin çıkarabildiği Zafer ve İstanbul'daki Havadis dışında bütün basın Ulus gazetesine dönüşmüştü.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Dursun, sf 28

Seçimlerden sonra basın davalarının sayısında da büyük artış görüldü. Özellikle CHP'nin yayın organı Ulus ve Nihat Erim'in çıkarttığı Halkçı gazetelerin yazarlarıyla Metin Toker'in Akis dergisi hakkında çok sayıda dava açıldı. Şinasi Nihat Berker, Metin Toker, Ülkü Arman, Nihat Subaşı, Fethi Giray, Beyhan Cenkçi, Kurtul Altuğ, Yusuf Ziya Ademhan başta olmak üzere bir çok gazeteci basın suçundan mahkum oldu.

Bu arada Demokrat Partiyi destekleyen gazetelerin yazı işleri müdürleri de hapse girdi. Bedii Faik tutuklandı. Dünya Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Ali İhsan Göğüş 12 ay hapse mahkum edildi. Yeni Sabah Gazetesi sahibi Safa Kılıçoğlu matbaasının sivil memurlarca tehdit edildiği ve bir saldırı olursa silahlı karşılık vereceğini belirten bir telgrafından dolayı 6 ay hapis cezasına çarptırıldı Ancak karar temyiz edildi.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın, Halkçı Gazetesindeki makalelerinde Başbakana hakaret ettiği gerekçesiyle verilen 26 ay 20 günlük hapis cezası Yargıtay'ca onaylandı. Yalçın, sekseninci yaş gününü hapishanede kutladı. Hüseyin Cahit Yalçın, 27 gün sonra hastalandı ve olağanüstü önlemlerle hastaneye kaldırıldı. Yurtiçi ve yurtdışından gelen yoğun tepkiler nedeniyle, 108 gün sonra hapis cezası Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından kaldırıldı.

Başbakan Adnan Menderes'te Halkçı gazetesine açtığı, toplamı 100 bin lirayı bulan tazminat davasından vazgeçti. Aynı dönemde Cumhuriyetçi Millet Partisi yöneticilerinden emekli general Sadık Aldoğan bir yazısından dolayı mahkum edilerek Milliyet gazetesi yazı işleri müdürü Hüsnü Zeki Söylemezoğlu ile birlikte cezaevine kondu.

Ulus, Yeni Ulus ve Halkçı gazetelerinde sorumluluğu müdürlüğünü yapan Cemal Sağlam hakkında 69 ayrı dava açıldı. Sağlam'a en ağır ceza 23 Eylül 1954 günü 5 yıl 5 ay 10 gün ağır hapis ve 10 bin 888 lira para cezası şeklinde oldu. Cemal Sağlam'ın vefat ettiği gün 20 Ekim 1955' de Ankara Adliyesi'nde duruşması vardı. Ve Ölümünden iki saat sonra mübaşir tarafından duruşmaya çağrıldı.¹⁴⁵

¹⁴⁵ N, Sağlam, **Cemal Sağlam**, İzmir 1956, s. 10-11, 27-28

2.8. 6 Eylül Olaylarından Sonra Basının Durumu

6 Eylül 1955 günü başlayıp 7 Eylül sabahına kadar İstanbul ve İzmir’de yaşayan azınlıklara ait dükkanlar, kiliseler tahrip edildi ve yağmalandı. İstanbul Valiliğinde toplanan Başbakan Menderes ve yetkililer sıkıyönetim kararı aldıktan sonra 7 Eylül tarihli gazeteleri sansür ettiler:¹⁴⁶

Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Nurettin Aknoz, 10 Eylül günü Harbiye’de düzenlediği basın toplantısında basına konulan yasakları açıkladı: "Halkı heyecanlandıracak haberlerin yayımlanması yasaktır. Meclis'teki görüşmeler halkı heyecanlandıracaksa yazılmayacaktır. Hükümeti tenkit etmek yasaktır. Hükümetin çalışmalarını etkileyecek biçimde yazılar yasaktır. Sıkıyönetimin çalışmalarıyla ilgili haberler yasaktır. NATO devletleriyle ilgili haberler yasaktır. Darlık, kıtlık ve yokluk haberleri yazılmayacaktır. Örneğin ekmek almak için fırınların önünde sıra bekleyenlerin resmini koyamazsınız. 6-7 Eylül olayları ile ilgili haber ve resimler yasaktır. Magazin sayfalarında da halkı heyecanlandıracak resim ve yazılar yasaktır. Çıplak kadın resmi basmak da yasaktır. İkinci baskı yapmak yasaktır.

Sonraki günlerde sıkıyönetim, gazeteler telefonla başka yasak kararlarını da iletmiştir:

Kıbnis’teki olaylarla ilgili haber ve resim basmak yasaktır (12 Eylül)

Heyecan verici cinayet haberlerinin geniş biçimde yazılması yasaktır. (17 Eylül)

Sıkıyönetim Mahkemeleri ile ilgili haberler basılamaz (7 Eylül) Bugün Hürriyette tahrip edilmiş dükkanın sayısı çıkmıştır; iktibas edilmesi yasaktır. (17 Eylül)

19 Eylül 1955 günü Ulus gazetesi İsmet İnönü’nün “ Çetin bir imtihan “ başlıklı makalesini yayımladı. CHP Genel Başkanı Makalesinde şöyle diyordu:

¹⁴⁶ Alpay Kabacalı, **Türkiye’de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, No: 29 sf 301

“Bizce Meclis tekrar toplanmalıdır. Vaziyetin fevkalade nezaketi sebebiyle Büyük Meclisin bu ay nihayetinde meseleyi tekrar tetkik etmesi lazımdır. İktidar gurubunun bu mevzuu düşünmesini dileriz.İcra vekilleri sık sık değişiyor. Meclisin murakabesi fiilen kesilmiştir. Örfi İdarenin temas ettiği mercilerin mütemadiyen değişmesi umumi dikkatten uzak kalmaz. Bugünkü hükümet Büyük Meclise hesap vermek durumunda olarak ayrılmıştır. Büyük meclis hakikatleri bekliyor.”

Ertesi gün Örfi İdare Kumandanı Korgeneral Nurettin Aknoz imzasıyla şu bildiri yayınlandı:

1-Ulus Gazetesi 19 Eylül 1955' te Çetin Bir İmtihan başlığı altında yayınladığı bir makale ile Örfi İdare Kumandanlığının yasağına uymamıştır. Bu sebeple Ulus Gazetesinin basılmasını ve yayınlanmasını süresiz olarak men ettim.

2- 19 Eylül tarihli Hürriyet ve Tercüman Gazeteleri Ulus' ta çıkan makaleyi iktibas ettikleri için Örfi İdare Kumandanlığının yasağına uymamıştır. Bu sebep!e Hürriyet ve Tercüman Gazetelerinin basılmasını ve yayınlanmasını 15 gün men ettim,

3-19 Eylül tarihli Hergün Gazetesi 'Amerika'nın bir tavsiyesi' başlıklı bir yazısı ile Örfi İdare yasağına uymamıştır. Bu sebepten 15 gün süre ile basılmasını ve yayınlanmasını men ettim.

Ankara'da çıkan Medeniyet Gazetesi “Batı Trakya Türkleri ve Acıklı Durumları” başlıklı bir makeden dolayı 22 Eylül 1955' te süresiz; 8 Eylül günlü Dünya Gazetesi "Demokrat Parti grubunda huzursuzluk arttı. Vatan Gazetesi de "Bu Böyle Gidemez" başlıkları kışkırtıcı olarak kabul edilerek 15' er günlük süreyle kapatıldı. Zafer ve İstanbul Ekpres Gazetelerinin de yayınları durduruldu.

2.9. Sıkıyönetimden Sonra Basın Özgürlüğünü Sınırlayan İki Yasa

7 Haziran 1956' da yaklaşık 9 ay süren sıkı yönetimin kalktığında TBMM' de basınla ilgili iki kanun tasarısı görüşüldü. Tasarı DP Meclis Grubunda görüşülmüş ve 29 Mayıs günü yapılan toplantı da 1950' de basın özgürlüğünün sağlanmasının büyük hata olduğu ifade edilmiştir.¹⁴⁷ Kanun kabul edilerek, Basın Kanunun 4,5,7,13,19,25,29,30,32,34,39 maddeleri değiştirildi. Bu değişikliklerle basın özgürlüğü sınırlanıyor ve örtülü sansüre yol açılıyordu.

¹⁴⁷ Karakuş, s.311

Meclisteki görüşmeler sırasında CHP' den İsmet İnönü Hürriyet. Partisinden Turan Güneş ve Millet Partisinden Osman Bölükbaşı tasarımı eleştirdiler. Prof Dr. Güneş, “İngiltere’ de kamu çıkarları açısından gazetecilere hakaret hakkı bile tanındığını, özel yaşamında 'ispat hakkı' dışında bırakılmadığını ve her durumda kamu çıkarının esas alındığını anlattı" ve her iki kanunun da anayasaya. aykırı olduğunu ifade etti.

Sorumlu müdür olabilmek için en az lise öğrenimi zorunlu kılınıyordu, Cevap ve düzeltme yazılarının yayınlanmasını zorlayıcı koşullar öngörülmüştür. "Kanun, nizamname veya resmi teşekküllerce ittihaz olunan karar gereğince gizli yapılan toplantılar" da ki görüşmelerin alınan kararların yada. gizli soruşturmaların ve aşamalarının yargı mercilerinin görüşmelerinin yayınlanması yasaklanıyordu. Ceza Kanunu'nun 141 ve 142 maddelerinde ve aşağıda sözü edilecek yasaya göre mahkumiyete karar verilirse, o yayın bir aydan üç aya kadar mahkeme kararı ile kapatılabilecekti. 32. Madde teşvik veya tahrik edecek şekilde heyecan uyandıracak tafsilatı ile hakiki veya hayali vakıaları hikaye ve tasvir veya tersi nedenleri cezalandırıyordu. Yayınları, içeriğinden söz ederek satanlarda cezalandırılacaktı. Gazeteci sanıkların mahkumiyetleri kesinleşmeden tutuklanmalarını engelleyen 39. madde hükmü de kaldırıldı.

1954'te çıkarılan “Neşir Yoluyla veya Radyo ile. İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun”, kimi maddeleriyle birlikte adı değiştirilerek , “Neşir Yoluyla veya Radyo ile yahut Toplantılarda İşlenen Bazı Cürümler Hakkında Kanun” adını aldı. Bu değişiklikle de Basın Kanunu değişikliği ile birlikte, 7 Haziran 1956' da kabul edildi. 8 Haziran'da yürürlüğe girdi. Kanunun ilk üç maddesi şöyleydi:

Madde– 1 Matbuat vasıtasıyla her ne surette olursa olsun:

- 1- Namus;. şeref, itibar veya. haysiyete tecavüz edilmesi veya hakarete bulunulması,
- 2- İtibar kırarak veya şöhrete meslek veya servete zarar verebilecek bir hususun isnat edilmesi,
- 3-Rıza hilafına hususi veya ailevi ahvalın inşaa edilmesi veya teşhir olunması,
- 4-Yukarıdaki hal ve suretlerde tecavüz, hakaret, isnat, işaa veya teşhire maruz bırakılacağından bahsiyle tehditte bulunulması,

5-Kanunda tasrih edilen haller haricinde resmi sıfatı haiz olanları küçük düşürmeyi hedef tutan veya bunlar aleyhine suizannı davet eyleyebilecek neşriyatta bulunulması, hallerinde fail Iseneden 3 seneye kadar ve 3 bin liradan 10 bin liraya kadar para cezasıyla cezalandırılır.

Yukarıda yazılı cürümler resmi sıfatı haiz olanlar aleyhine sıfat ve hizmetlerinden dolayı işlendiğinde ceza üçte birden yarıya kadar arttırılarak hüküm olunur.

Madde 2- 1.'inci madde de yazılı cürümlerden dolayı takibat icrası şikayete bağlı değildir. Ancak Cumhuriyet Müddeiumumisi tahkikata başlamazdan evvel mağdurun yazılı muvafakatini alır.

Madde 3- Devletin siyasi ve mali itibarını dokunabilecek veya ammenin telaş veya heyecanına mucip olabilecek yahut ammen nizamını veya halkın devlet karşı beslediği itimat ve emniyeti sarsabilecek veya her ne surette olursa olsun ammenin huzur ve sükununun bozulmasını tevlit edebilecek mahiyetteki vesikaları neşredenler veya bu şekilde yazı yazanlar yahut suiniyetle veya maksadı mahsusa müstenit olarak neşriyatta bulunanlar veya devletin veya hükümetin hariçteki itibar veya nüfuzunu kıracak şekilde asılsız, mübalağalı veya maksadı mahsusa müstenit haber, havadis veya malumatı yabancı memleketlerde neşrettirenler veya bilerek neşrine sebebiyet verenler yahut resmi makam, merci, heyet, teşekkül veya resmi sıfatı haiz olanlar aleyhine tahrik edici mahiyette neşriyatta bulunanlar 1 seneden 3 seneye kadar hapis ve 10 bin liradan aşağı olmamak üzere para cezasıyla cezalandırılırlar.

Bu yasa değişiklikleri o dönemde tepki çekmiştir. Uluslararası Basın Enstitüsü (IPI), aylık dergisinde şunları yazmıştı: "Yeni kanunlar sıkıyönetimin kaldırıldığı gün yürürlüğe girmiştir. Bunlar sıkı yönetimi aratmayacaktır. Halkı telaşa düşürecek haberlerin yayılması yasak edilmiştir. Bir parti içinde görüş ayrılıkları olduğunu yazmak yasaktır. Meclis toplantılarının yazılması sınırlandırılmıştır. Cezalar ağırlaştırılmış, sorumluluklar arttırılmış, haberleşme olanakları daraltılmıştır. Yeni kanunlar basın özgürlüğü için çok ağır bir tehdit sayılır.Enstitü, Türk basının çok büyük bir çoğunluğunun yeni tedbirleri protesto etmesini

sevgi ile karşılar, basın özgürlüğünün ve demokratik kuruluşların korunması için savaşıyan Türk gazetecilerine saygılarını bildirir" ¹⁴⁸

1957'de Gazeteciler Sendikası, muhalefet liderlerinin gezilerini izleyen gazetecilerin polisçe dövülmesi, makinelerinin ellerinden alınması dolayısıyla yayımladığı bildiriden ötürü dokuz ay süreyle kapatıldı.

Zaman, Ulus, Milliyet, Cumhuriyet, Yeni Gün, Dünya, Vatan, Tercüman, Yeni Sabah başta olmak üzere bir çok gazetenin sorumluları ve yazarları için sayısız dava açıldı. Mahkumiyet kararları verildi.

1959-60 döneminde basın davalarının sayısı rekor seviyeye yükseldi. Cemil Sait Barlas, Oktay Varol, Cemalettin Ünlü, Tarık Halulu, Yusuf Ziya Ademhan, Beyhan Cenkçi çeşitli davalardan mahkum olmuştu. Bunun dışında, 11 ilde 26 gazeteci için mahkumiyet kararı verilmişti.

Amerika' da Indianapolis ve Arizona Republic gazetelerini çıkaran Eugen Pulliam, Türkiye'yi tanımak ve Başbakanla görüşmek üzere Türkiye' ye geldi. Daha önce Menderes'e başvuran görüşme isteği kabul edilen Amerikalı gazeteci eşiyile birlikte yerleştiği Hilton Oteli'nde üç gün randevu bekledi.. Üç gün sonra Başbakanın vapurla İzmir'e gideceği vapurda kendisiyle görüşebileceği bildirildi. Ancak vapurda Menderes kendisiyle görüşmedi. Pulliam, ABD'ne döndü ve iki sert yazı yayınladı. Bu yazılar Vatan, Dünya ve Ulus gazeteleriyle Kim, Akis ve Altı Ok dergilerinde yayınlandı. 1959-60 yıllarında bu davalar sürüp gitti.

Kim Dergisinden Şahap Balcıoğlu, Vatan Gazetesinden Naim Tiralive Selami Akpınar on altı ay hapse mahkum oldular ve ceza evine gönderildiler. 72 yaşındaki Ahmet Emin Yatmında 15 ay 16 günlük cezasını çekmek üzere 7 Mart 1960' da cezaevine alındı. 15 Nisanda hastalığı nedeniyle serbest bırakıldı. Öteki gazeteciler ise 27 Mayıs

¹⁴⁸ IPI Repport, Temmuz 1956

sabahına kadar ceza evinde kaldılar.Akis ve Kim dergileriyle Vatan Gazetesi birer ay, Ulus Gazetesi iki ay kapatıldı. Ulus'un yazı işleri müdürü Ülkü Arman açlık grevi yaptı.

Gazeteciler Cemiyeti de IPI'nın Türkiye'deki uygulamalarla ilgili protestolarını değerlendirerek, basın rejiminin değişmesi için Başbakanla görüşmeye başladı. 26 Aralık 1959 günü Yönetim Kurulu, Menderes ile Park Otel' de iki saat görüştü. 29 Aralık tarihinde Cemiyet merkezinde dört saat bir toplantı daha yapıldı. ¹⁴⁹

2.10.Dokuz Subay Olayı (25-27 Aralık 1957)

1957 seçimleri öncesinde ve sonrasında aralarında Talat Aydemir, Faruk Ateşdağlı, Dünder Seyhan, Faruk Güventürk, Sezai Okan, Suphi Gürsoytrak, Nuri Hazer, Orhan Erkanlı ve Orhan Kabibay'ın da bulunduğu bir grup subay darbe yapmak için fırsat kolluyor ve çeşitli girişimlerde bulunuyordu. Faruk Güventürk'ün Milli Savunma Bakanı Semi Ergin'e darbe liderliği teklif etmesinin hemen sonrasındaki günlerde İstanbul'da 25,26 ve 27 Aralık 1957 tarihlerinde Aralarında General Faruk Güventürk'le Albay Cemal Yıldırım'ın da bulunduğu ve biri emekli olmak üzere dokuz subay tutuklanmıştır. ¹⁵⁰ 188 Basın yasağı nedeniyle yaklaşık bir ay kamuoyunun olaydan haberi olmamıştır. İddiaya göre bu subayların amacı, Demokrat Parti hükümetini devirip iktidarı İnönü'ye teslim etmektir. ¹⁵¹ Komplo, başarısızlığa uğraması korkusuyla üyelerinden Binbaşı Samet Kuşçu tarafından 20 Aralık Cuma 1957 günü ihbar edilmiştir. 26 Mayıs 1958'de başlayan mahkeme 25 Kasım 1958'de sona ermiştir. Mahkeme sonucu sekiz subay delil yokluğu nedeniyle beraat ederken ihbarı yapan Binbaşı Samet Kuşçu orduyu isyana teşvik etmek suçundan iki yıl hüküm giymiştir. Tehlikenin atlatılmasında Milli Savunma Bakanı'nın yaveri Adnan Çelikoğlu'nun da komite üyesi olmasının rolü büyüktür.

¹⁴⁹ V.Evsal, **Basın Özgürlüğü**, İstanbul, Bab-ı Ali Matbaası, 1961 ,s 102

¹⁵⁰ Toker M, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, İstanbul, Bilgi Yayınları, s.44.

¹⁵¹ Başgil, s. 115-190, Aydemir, s.118

Komite üyesi Çelikoğlu, subaylar için Bakana kefil olmuştur.¹⁵² Başbakan Menderes, ordunun politikaya girmeyeceğine dair "köklü" güveni nedeniyle olayın üzerine gitmemiştir.¹⁵³ İlginç bir ayrıntı olarak olaya karışanlardan Albay Cemal Yıldırım 1946'larda Demokrat Partililere de hükümet darbesi teklif etmiş, ancak Celal Bayar ve Adnan Menderes bu teklife itibar etmemiştir.¹⁵⁴

Milliyet gazetesi 17 Ocak 1958 tarihinde olayı manşetten vermiştir. Haberin devamında Milli Savunma Bakanlığı Temsil Başkanlığı'nın konu ile ilgili açıklamasında yer verilmiştir. Açıklamada geniş çapta tevkiflerin olduğu haberi yalanlanarak tutuklananların biri emekli olmak üzere 3 albay, 1 yarbay, 4 binbaşı ve 1 yüzbaşidan ibaret olduğu belirtilmiştir. Haberde resmi açıklama dışında bir bilgi ve yorum yer almamıştır. Olayla ilgili sonraki günlerde gazetede başka haber çıkmamıştır. Aynı şekilde Cumhuriyet, Hürriyet ve Tercüman gazeteleri de olayı 17 Ocak 1958 tarihli nüshalarında manşetten vermiş, ancak Milli Savunma Bakanlığı Temsil Başkanlığı'nın açıklamasından başka bir bilgi veya yoruma yer verilmemiştir. Dokuz subayın yargılanmasına 26 Mayıs 1958 tarihinde başlanmıştır.

Bu tarihin hemen öncesindeki birkaç gün içinde konu ile ilgili hiçbir gazetede haber veya yorum yayınlanmamıştır. 28 Mayıs 1958 günkü gazetelerden sadece Cumhuriyet ve Hürriyet olayı manşetten vermiştir. Milliyet ve Tercüman ilk sayfada orta büyüklükte başlıklarla olayı haber yapmıştır. Milliyet gazetesinde "İsyan kışkırtıcılığı" ve "fesat çıkarmak" suçlarından sanık dokuz subayın duruşmalarına başlandığı ifade edilmiştir. Cumhuriyet ise diğer üç gazetenin aksine isyana teşvik olayını haber başlığında kullanmamış, "Mevkuf Subayların Duruşması Başladı" başlığıyla olayı haber yapmıştır. Haberin devamında her dört gazetede de mahkeme heyeti, sanıklar ve iddianame hakkında bilgi yer almıştır. Konu ile ilgili yorum yapılmamıştır. Gazetelerde duruşmaya "yarın" (29 Mayıs) da devam edileceği bildirilmiş olmasına rağmen sonraki bir hafta içerisinde mahkeme sonucu hakkında herhangi bir haber ve yorum

¹⁵² Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, Derleyen İsmet Bozdağ, İstanbul, Baha Matbaası, s.119

¹⁵³ A.e., s.194

¹⁵⁴ Karakuş, agy, s433

yayınlanmamıştır. Karar duruşması sadece 8 Kasım 1958 tarihli Cumhuriyet gazetesinde haber yapılmış ve 9 subayın yargılanmasının sona erdiği ve mahkeme heyetinin dosyayı inceleyip karar vereceği bildirilmiştir. Diğer gazetelerde son duruşmanın öncesinde veya sonrasında herhangi bir haber veya yorum yer almamıştır.

2.11. Tahkikat Komisyonu ve Gazeteler

Demokrat Parti, muhalefet ve basınla ilişkilerinin alabildiğine gerginleştiği bir dönemde, 18 Nisan 1960' ta 2247 sayılı "CHP ve bir kısım basının faaliyetlerini tahkike memur Meclis Tahkikat Komisyonu" nun kurulması hakkında kanun çıkarttı. Aynı gün Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın başkanlığında toplanan on beş kişilik Meclis Tahkikat Komisyonu üç bildiri yayınladı.. İlk bildiride komisyon üyelerinin adları açıklandı. İkinci bildiri ise tahkikatın selametle cereyanını temin maksadıyla, bütün siyasi partilerin, bunlara bağlı teşekkül ve kollarının hertürlü siyasi faaliyetlerinin tahkikat neticesine kadar durdurulduğu duyuruldu. Üçüncü bildiride de yine tahkikatın selametle cereyanını temin maksadıyla, tahkikat mevzuu teşkil eden maddelerle Tahkikat Encümeninin vazife ve selahiyetleri ve bilumum karar, tedbir ve faaliyetlerine mütealik her türlü haber, havadis, beyan, tebliğ, mütalaa, vesika, resim ve yazıların ve -TBMM ceridesi hariç- bu takdir ile alakalı TBMM müzakerelerinin her türlü vasıtalarla neşrini yasak etti. Amaç muhalefetin özellikle İnönü'nün konuşmasının yayınlanmasını önlemektir. Ulus Gazetesinde İnönü'nün konuşmasının yayınlanması üzerine, sabaha karşı saat beş dolaylarında Ulus Matbaası basıldı, gazetelere el konuldu.¹⁵⁵

18 Nisan 1960 günü Milliyet şunları yazıyordu: "Her şey önümüzdeki günlerin elektrikli bulutlar getirdiğini göstermektedir.. DP muhalefetinin kesifleşen kampanyasına tahrik ve tertipler görmüş, asabileşmiştir. CHP ise artık çok kuvvetlendiği hissine sahiptir. Bu kanaatin verdiği güvenle iktidara karşı mücadelesini, boyun eğmeden yürütmek azminde görünüyor. Bu haleti ruhiyedeki iki cephenin Mecliste bugün başlayacak müzakereler sırasında çatışmalara yol açmalarından korkuluyor."

¹⁵⁵ Karakuş, a.g.y s. 433

19 Nisan 1960 tarihindeki gazetelerin manşeti "Yurtta siyasi faaliyetler durduruldu" şeklindeydi. CHP'nin, basının ve üniversitenin şiddetle karşı çıktığı komisyon her gün yeni yasaklar getiriyor, muhalefeti iyice kontrol altına almaya çalışıyordu.

27 Nisan 1960' ta 7468 sayılı "Meclis Tahkikat Encümeni'nin Vazife ve Selahiyetleri Hakkında Kanun" çıkarıldı. Kanuna göre TBMM üyelerinden oluşan komisyon Meclis'ten ve adli mercilerden ayrıca karar almaya gerek kalmadan, Ceza Yargılamaları Usulü Kanunu ve Askeri Yargılama Usulü Kanunu, Basın Kanunu ve öteki kanunlarla savcılara, sorgu yargıçlarına, askeri amirlere tanınmış olan yetkilere sahip olabilecek, yayın yasağı koyabilecek her türlü siyasal eylem ve çalışmaları durdurabilecekti. Komisyonun çalışmalarına karşı koyanlar bir yıldan üç yıla kadar, önlemlerin uygulanmasında ihmali olanlar da iki yıla kadar hapis cezasına çarptırılacaktı. Komisyonun çalışmaları gizli olacak, bu gizliliği açığa vuranlara üç aydan üç yıla kadar hapis cezası verilecekti, Komisyonun kararları kesindi ve hiç bir şekilde temyiz ve itiraz edilemiyordu.

Bu yasanın kabul edildiği TBMM oturumu çok gergin geçti. DP'lilerin oylarıyla bir CHP' liye Meclis'ten çıkarılma cezası verildi.

28 Nisanda İstanbul' da gösteriler başladı. Polisin Üniversiteye girmesi üzerine kanlı olaylar çıktı. O gün sıkıyönetim ilan edilmesine karşın 29 Nisan da Ankara' da gösteriler düzenlendi. Tahkikat Komisyonun, 28 Nisan günü Ulus Gazetesi Genel Yayın Müdürü Nihat Subaşı'yı, yazı işleri müdürü Erdoğan Tamer'i, yine Ulus'tan Cenap Çetin'i ve Ulus Matbaasının sorumlusu Muzaffer Erdost'u, CHP' nin İstanbul ve propaganda işleri sorumlusu Cemal Yıldırım'ı, Akis Dergisinden Kurtul Altuğ'u sorguya çekti. Yıldırım ile Altuğ tutuklandı. Akis Dergisi, Dünya, Demokrat İzmir, Sabah Postası Gazeteleri kapatıldı. 29 Nisan günü Forum Dergisi de baskına uğradı.¹⁵⁶ 28 Nisan'daki gösteriler üzerine 72 puntodan büyük harf kullanmamak, sür manşet dışı klişe, espaslı manşet ve dört sütundan büyük resim kullanılması yasaklandı. 30 Nisan günü Cumhuriyet, Ali Ulvi'nin

¹⁵⁶ N.Safa Coşkun, **Meclis**, Fas. İst 1960, s.124

Başbakan Menderes'i başta Neron olmak üzere Hitler, Mussolini, gibi diktatörlerin arkasında çizdiği bir karikatürü dolayısıyla Sıkı yönetim Komutanlığınca kapatıldı.

DP tarafından önerilen Tahkikat Komisyonun kurulması bir kısım basın ve muhalefet için karanlık günlerin başlangıcıydı. Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasını talep eden DP önergesinde CHP ve basın ağır şekilde itham ediliyordu. İtham edilen hususlarla ilgili olarak normal adli mekanizmalar harekete geçirilip varsa suçluları cezalandırmak varken, DP iktidarı konunun Meclis' te kurulacak bir komisyon aracılığıyla soruşturmasını tercih ediyordu.

10 Mayıs günlü gazetelerde subay maaşlarının arttırılması için yeni bir tasarı hazırlandığı, subayların memur göstergesinden ayrılarak rütbe ile maaşlarının farklı bir kategoride değerlendirileceği haberi gazetelerde iki hafta boyunca tartışıldı.

Basına getirilen sansür ve yasak toplumda akıl almaz bir dedikodu furçasının çalışmasına yol açtı. Başbakan Menderes radyo ve mitinglerdeki konuşmalarında dedikodulara ve eleştirilere cevap vermeye çalışıyordu, hükümet yanlısı gazeteler Menderes'in açıklamalarını manşete taşıırken, bu açıklamalar muhalif basında yer almıyordu, Zafer Gazetesi Başbakanın tüm radyo ve mitinglerdeki konuşmalarını eksiksiz vermeye çalışıyordu, 30 Nisanda Zafer, Menderes'in bir gün önce Türkiye Radyolarında yaptığı konuşmayı, "Başvekil'in Radyo konuşması: Memleketin selameti ve asayışı ile oynanamaz " manşeti ile veriyordu. Menderes, vatandaşların maksatlı ve yalan haberlere inanmamaları, bu tür haberleri yapanları hükümete bildirmelerini istiyordu.

İlimli bir yol izleyen Milliyet gazetesi olaylara ve sıkıyönetimin ilanına kadar uyarıcı ve itidale davet edici bir yayın yaparken sıkıyönetimden sonra gelişmelerden artık hiç haber vermiyor, başyazısını bile kaldırıyordu.. 24 Nisan günü başyazıda "Müdahale hak olunca" başlığıyla Güney Kore devlet Başkanı Syngman Rhee'nin basın ve muhalefete karşı izlediği baskıcı politikalar sebebiyle kamuoyunun tepkileri karşısında boyun eğmek zorunda kalması ve istifa etmesini değerlendiriyor ve bir bakıma Menderes'in dikkati çekiliyor, üstü örtülü bir şekilde darbe iması yapılıyordu. 28 Nisan'da Tahkikat

Komisyonunun yetki ve sorumluluklarını yine yorumsuz verirken, 30 Nisan günkü başyazısında, ertesi gün İstanbul'da başlayacak NATO toplantısından söz ediliyordu.

2.12. Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Grsel'in 13 Maddelik Muhtırası (3 Mayıs 1960)

Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Grsel, 3 Mayıs günü izinli olduğuna dair Bakanlık emriyle karşılaşınca bir veda mesajıyla birlikte 13 maddelik uyarı mektubu hazırlamış ve Başbakan Adnan Menderes'e ulaştırılmak üzere Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e vermiştir. Org. Grsel mektubunda bütün kötülüklerin kaynağı olduğuna dair memlekette genel bir kanaat bulunan Cumhurbaşkanının istifa etmesi, bazı bakanların değiştirilmesi, İstanbul ile Ankara vali ve emniyet müdürlerinin değiştirilmesi gibi taleplerde bulunmuştur. Org. Grsel muhtırada ayrıca hükümetin yaptıklarının yetersizliğinden şikayetle iyi şeylerin de yapıldığını, ancak bunları müstemleke idarecilerinin de yapmış olduğunu belirtmiştir. Muhtıranın hedefi Cumhurbaşkanı Celal Bayar'dı. Grsel muhtırada Cumhurbaşkanının istifa etmesini ve yerine A. Menderes'in getirilmesini yegane kurtuluş çaresi olarak öneriyordu. Ancak ymen'e göre, 27 Mayıs'tan sonra açıklanan mektup metninden Menderes'le ilgili bu cümle çıkartılmıştır.¹⁵⁷

Org. Grsel'in Milli Savunma Bakanına göndermiş olduğu muhtıra mektubu, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra 13 Haziran 1960 tarihli gazetelerde yayınlanmıştır. Mektupta yer alan talepler, yayınlandığı tarihteki gazetelerde Grsel'in memleketin içinde bulunduğu buhranlı durumdan çıkması için tavsiyeleri olarak değerlendirilmiş ancak dikkate alınmadığı belirtilmiştir. 27 Mayıs darbesinden sonra Milliyet gazetesinden mer Sami Coşar, 28 Mayıs tarihli yazısında Grsel'in 3 Mayıs 1960 tarihli veda mesajına yer vermiştir. Grsel, en küçük birliklere kadar ulaştırılmasını istediği mesajında askerlerden "memlekette esen hırslı politika havasının zararlı tesirlerinden" kendilerini korumalarını, ne pahasına olursa olsun politikadan uzak

¹⁵⁷ ymen, s.214

durmalarını istemiştir. Coşar yazısının devamında Org. Gürsel'in ne kadar ilkeli ve ordu tarafından sevilen birisi olduğunu dile getirmiştir.

2.13 Harbiyelilerin DP'yi Protesto Yürüyüşleri (15 ve 21 Mayıs 1960)

Ankara ve İstanbul'da üniversite öğrencileri tarafından hemen her gün Demokrat Parti hükümetine karşı gösteriler, protestolar ve yürüyüşler yapılmaktaydı. Daha sonra arkasında CHP'nin ve ordunun darbeci kanadının teşviklerinin olduğu ortaya çıkan bu eylemler Ankara'ya ve askeri öğrencilere de sıçramış ve Ankara'daki protestolara Harp Okulu öğrencileri de katılmıştır. 15 Mayıs 1960 günü Harp Okulu öğrencileri okullarından Kızılay'a, oradan da Büyük Millet Meclisi önüne kadar muntazam sıralı sessiz bir yürüyüş yaptılar.

Üniversitelilerin düzenledikleri 555 K yürüyüşüne katılamadıkları için üzülen Harbiyeliler, Çankaya Köşküne yürümek üzere, 21 Mayıs'ta Sıhhiye Orduevi ve Zafer Anıtı etrafında toplandılar. Toplananlar arasında her rütbeden asker vardı, "hatta albay ve bir de general bulunuyordu." ¹⁵⁸ Meclis Başkanı Refik Koraltan'ın evinin önüne gelindiğinde, Harp Okulu Komutanı Sıtkı Ulay, slogan attırarak askeri öğrencileri teskin etmeyi düşünmüş. Ulay'ın ifadesiyle " ... Bu gaye ile Koraltan Beyin evine girerek konuşmak ve hükümeti istifaya davet etmek ve Çankaya'ya buradan ultimatom gönderme arzularımı yürüyen general arkadaş'a ve yanımdaki albay ve binbaşılara anlatarak tasviplerini" ¹⁵⁹ almıştır. Daha sonra Koraltan'ın evinden Cumhurbaşkanı aranmış ve Bayar'ın tevkif edilen albay ve subayların serbest bırakılması için emir vermesi üzerine yürüyüş durdurulmuştur.

Metin Toker'e göre, bu yürüyüş aslında bir subay yürüyüşüdür. Çünkü yürüyüşe katılanların büyük çoğunluğunu üniformalı veya sivil giyinmiş subaylar oluşturmuştur.

¹⁵⁸ Davut Dursun, **27 Mayıs Darbesi, Hatıralar Gözlemler, Düşünceler**, İstanbul, Şehir Yayınları, 2001 s.62

¹⁵⁹ Ulay, s.54.

¹⁶⁰ Başgil'e göre ise Harp Okulu öğrencilerinin yürüyüşü diğerlerinden farklı idi ve "bu andan itibaren siyasi ihtiras kışının ta içine kadar sokulmuştu. "¹⁶¹

Harp Okulu öğrencilerinin 15 ve 21 Mayıs 1960 tarihlerinde Ankara'da yaptıkları yürüyüşler o günlerde basında yer almamıştır. Darbenin ardından Emin Karakuş, Hürriyet gazetesinde 31 Mayıs 1960 tarihli köşesinde "Harbiyelilerin Yürüyüşü" başlıklı yazısında bu yürüyüşü "büyük bir kabustan kurtulmanın" ilk adımı olarak gördüğünü ifade etmiştir. Nizam Payzın'ın 1 Haziran 1960 tarihli Hürriyet gazetesinin 4. sayfasında "27 Mayıs Cuma Sabahı her şey halloldu ve Türk Milleti İçin Yeni Bir Devir Başladı" başlıklı haberinde de Harbiyelilerin 21 Mayıs yürüyüşü anlatılmıştır. Yazar yürüyüşe müdahale edilmediğini anlatırken daha evvel etrafı toza dumana boğan polislerin çil yavrusu gibi dağıldıklarına dikkat çekmiştir.

2.14. Başbakan Menderes'in Eskişehir Havaalanında Subaylar Tarafından Protesto Edilmesi (25 Mayıs 1960)

İnşaatı tamamlanan bir fabrikanın açılışı için 25 Mayıs'ta Eskişehir'e giden Başbakan Menderes, burada havacı subayların protestosu ile karşılaşmıştır. Subaylar selamlamak yerine Başbakan yaklaştığı zaman ona sırtlarını dönmüş ve daha sonra da "hakaretimiz bir jestle uzaklaşıp gitmiştirler." ¹⁶² Tunçkanat'a göre, subaylar tek sıra halinde hazırola geçtikler ve Menderes gelince de başlarındaki subayın "Geri dön" komutu üzerine hepsi geriye dönüp ellerini arkalarına koymuşlardır. ¹⁶³ Bu protesto 26 Mayıs 1960 tarihli gazetelerde yer almamıştır.

2.15. Demokrat Partinin Resimli İlan Dağıtımı

Demokrat Parti iktidarında da resmi ilanların dağıtımı konusunda CHP dönemindeki oldukça hatalı tutumun izlendiğini göstermektedir. CHP iktidarının Ulus Gazetesini tutması

¹⁶⁰ Toker, A.g.e., s37.

¹⁶¹ Başgil, s.18.

¹⁶² Başgil s.22; İpekçi ve Coşar, s.222

¹⁶³ Tunçkanat, s. 241; Toker, A.g.e, s.56.

ve resmi ilanlarla ödüllendirmesi gibi Demokrat Parti ‘liler seçim öncesi yaptıkları bütün konuşmalarda bu ve benzeri konularda hesap soracaklarını ilan etmişlerdir. 2 Ekim 1950 ile 31 Aralık 1950 tarihleri arasında Ankara’da yayınlanan Ulus Gazetesine 66,638. TL, Zafer Gazetesine 109.350. TL, Kudret Gazetesine 36.681 TL Haber Gazetesine 33.833 TL tutarında resmi ilan verilmiştir. Bu uygulama sonucu Falih Rıfkı Atay’ın deyimi ile (Besleme Basın) diye nitelendirilen gazeteler ortaya çıkmıştır. Meslekle uzaktan yakından ilgisi olmayan, ticaret ve taahhüt işleri ile uğraşan bazı kimselerin gazete çıkarımı denemeleri başlamıştır.

11 Nisan 1960 günü Milliyet başyazısında "Sert tedbirler ne kazandırır" diye sorma gereğini duyuyordu. Milliyet bu yazısında DP'nin basına ve CHP'ne karşı almayı düşündüğü tedbirlerin temelinde şu görüşlerin yattığını yazıyordu: "CHP memlekette silahlı ve tertipli ayaklanmalar hazırlıyor" "Basın CHP'nin yıkıcı faaliyetlerini, hadiseleri ve hakikatleri tahrif etmek suretiyle destekliyor.", Bu yazıda Milliyet, DP iktidarının ta başından beri CHP ve basına karşı aldığı tedbirlerin listesini yayınlıyor ve bunların bir fayda vermediği belirtiliyordu. ¹⁶⁴

2.16. 27 Mayıs 1960 Darbesi Öncesi ve Sonrasında Gazetelerin Manşetleri

Gazeteler yurdun her yanından gelen kutlama haberlerine özel bir sayfa tahsis ediyor, bu tür haberleri renkli ve resimli olarak veriyorlardı. Hürriyet bu tür haberlere son sayfasını ayırmıştı. Cumhuriyette bu tür haberlere geniş yer veriyordu, Gazete sahipleri ve yazı işleri müdürleri ve mensupları 1 Haziran günü bir açıklama yaparak " ... hak ve hürriyetlere kavuşmanın derin sevincini bütün memleketle beraber" olduklarını "inkılabın asıl hedefi olan demokratik nizama en kısa zamanda" ulaşılması için basının “her türlü zararlı neşriyattan sakınacağı, gazetelerin bu konuda titizlik gösterecekleri, “Basının nihayet kavuştuğu hürriyete layık olduğunu ispat için kendi kendini kontrol sistemini devamlı bir hale getirmek arzusunda” olduğu açıklıyorlardı.

¹⁶⁴ Atay Falih Rıfkı, “Sert tedbirler ne kazandırır”, Nisan 1960, **Milliyet**, sf 1

İhtilalden sonra İçişleri Bakanı Tümgeneral Muharrem Kızıloğlu'nun 2 Haziran tarihinde konuşmasında gazetecilere " Artık silahımız basındır; biz silahları kullandık, şimdi siz fikri kullanacaksınız" sözleriyle basına yükledikleri rolü tarif ediyordu.

Cumhuriyet, Dünya, Hürriyet ,Milliyet, Vatan ve Yeni Sabah gazeteleri yayınladıkları ortak bildiriyle MBK'ya "Türk basınını mahrum olduğu hürriyete süratle kavuşturmasından dolayı hudutsuz şükranlarını" bildiriyorlardı. Ardından kağıt tahsisi, resmi ilan konusu gibi problemlerin hallini istiyorlardı. 27 Mayıs 1960 ihtilalinin gerçekleştiği haberini devrin önde gelen gazeteleri, ikinci baskı yaparak duyurdu. İncelediğimiz tüm gazeteciler, darbeyi sevinç ve coşku içinde karşılamış, darbeye ihtilal olarak niteleyerek destek vermişlerdir.

Bazı gazeteler ihtilale geniş yer ayırmışlardı. 27 Mayıs 1960 sabahı Hürriyet şu manşeti atmıştı "Türk ordusu vazife başında.". Bu gazete haberin özetlerinde, ihtilale destek verdiğini açıkça belirtiliyordu Milliyet birinci sayfayı komple ihtilal haberine ayırmıştı. Hiç fotoğrafın yer almadığı bu nüshasında "İdare Orduda" manşetinin altında iri harflerle ihtilalcilerin tebliğlerine yer vermişti. Dünya ve Vatan Gazeteleri de ihtilal günü ikinci baskı yaparak ihtilali duyurmuş, ayrıca köşe yazıları ve baş makaleler de yayınlarak ihtilali sevinçle karşıladıklarını belirtmişlerdi. Bazı gazetelerin daha ihtilalin ilk günü gayet hazırlıklı oldukları gözlenirken bazılarının da haberleri veriş şeklinden acele hazırlandığı belli oluyordu. Gazeteler ihtilale destek veren yayınlarını bir gün sonra hep birlikte yapmaya başladılar. 28 Mayıs tarihli gazeteler ihtilali var güçleriyle desteklediklerini gösterdiler. Bu ihtilal destekleri gazetelerin yalnızca haber ve makaleleri değil, haber başlıkları ve resim altı yazıları da ihtilale destek verir nitelikteydi. Oysa henüz ihtilali kimin yaptığı belli değildi.

Darbenin gece yarısından sonra başlamış olması dolayısıyla 27 Mayıs 1960 tarihli gazetelerde manşetler dışında pek haber ve yorum yer almamıştır. Darbeyi hepsi manşetten olmak üzere Cumhuriyet gazetesi "Kahraman Türk Ordusu Bütün Memlekette Dün Gece Sabaha Karşı İdareyi Ele Aldı", Tercüman gazetesi "Kansız Olarak Ordu İdareyi Ele Aldı Kısa Zamanda Seçime Gidilecek", Hürriyet gazetesi "Türk Ordusu Vazife Başında: Silahlı Kuvvetlerimiz Bütün Yurtta İdareyi Fiilen Ele Aldı" ve Milliyet gazetesi de "İdare Orduda" başlıklarıyla vermiştir. İlk sayfada yer alan diğer haberler radyodan yapılan resmi

açıklamanın metni ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin tebliğleri olmuştur. Bunun tek istisnası 27 Mayıs 1960 tarihli Hürriyet gazetesi olmuştur. Hürriyet ilk sayfasında "Bayram Sevinci: İstanbul Bayraklarla Donandı" başlıklı küçük bir haberde İstanbul'da bir bayram havası yaşandığını, sokağa çıkma yasağına rağmen vatandaşların sevinç içinde olduğunu, bütün evlerin ve binaların bayraklarla donatıldığını yazmıştır.

Gazetelerin darbeye yaklaşımları 28 Mayıs 1960 ve sonrasındaki nüshalarında daha belirgin hale gelmiştir. Halkın oylarıyla iş başına gelmiş bir hükümetin silahlı bir darbe sonucu devrilmesi gazeteler tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Örneğin darbe için "kurtuluş bayramı" "hürriyet hareketi" (Hürriyet 29 Mayıs), "şık ihtilalimiz" (Çetin Altan, Milliyet, 31 Mayıs), "milli inkılap" (Hürriyet, 30 Mayıs) "Mustafa Kemal ihtilalinin devamı", "milletin büyük saygıyla sevgiyle bağrına bastığı ihtilalimiz", (Yaşar Kemal, Cumhuriyet, 5 Haziran), "boynu bükük", "vur ensesine al ekmeğini" sanılan Türk milletinin "uyuşukluğundan birden silkinip bütün o baskıyı, o zorba kuvvetleri coşkun bir sele kapılmış süprüntü küfeleri gibi önüne katıp" götürmesi gibi ifadeler kullanılmıştır. 28 Haziran 1960 günü "İstanbul'un Yaşadığı Tarihi An: 27 Mayıs Cuma Saat 3" manşetiyle çıkan Hürriyet gazetesine göre "Türk ordusu, memlekette özlenen hürriyet ve demokrasi nizamını kurmak için tarihi vazifesini şanına yaraşır şekilde 27 Mayıs Cuma günü başardı." Bu inkılap Türk tarihinde şerefli bir yer işgal edecektir.

Cumhuriyet gazetesinden Hamdi Varoğlu 28 Mayıs 1960 tarihli gazetenin ikinci sayfasındaki Hem Nalına Hem Mihına isimli köşede darbeyi "Türkün vakarına yakışan bir ihtilal", "ihtilal kelimesinin bütün dünya dillerindeki manasını değiştirecek kadar medeni, aydın, günlük güneşlik bir ihtilal" şeklinde tanımlamıştır. Aynı gazetenin 2 Haziran 1960 tarihli nüshasında Burhan Felek darbeyi "fenni ve insani bir ihtilal" diye tanımladıktan sonra "Buna sevinmek, çok sevinmek ve bununla iftihar etmek yeridir" demiştir. 28 Mayıs 1960 günü Tercüman gazetesine göre "her zaman Türkün ismini yücelten, yedi düvele karşı Türk'ün şerefini koruyan Şanlı Ordu şimdi muhteris politikacılara karşı Türk milletinin namusu için, kardeşin kardeşe girmemesi için silah kuşanmıştı." Aynı gazetede 29 Mayıs 1960 günü çıkan yorumda 27 Mayıs ile Türk milletinin sokulmak istendiği sürü konumundan çıkıp şuurlu bir millet olduğu ifade edilmiştir. Nadir Nadi 7 Ekim 1962 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki yorumunda 27 Mayıs hareketinin "Atatürk ilkelerine sırt

çevirdiği için demokratik gelişmemizi soysuzlaştıran, karanlık kuvvetlerin gölgesine sığınarak Anayasayı çiğnemekte sakınca görmeyen ve meşru yollardan iktidar değişimini imkansız hale getiren bir zihniyeti yıkmak amacı ile" göze alındığını belirtmiştir.

Darbeyi destekleyen haber ve yorumlarında zaman zaman ölçü kaçmıştır. Örneğin 28 Mayıs 1960 günü Tercüman gazetesinde Muammer Yaşar "Darbenin Hikayesi" başlığıyla verdiği haberde olayları oldukça abartılı bir ifadeyle kaleme almıştır. Habere göre askerlerin belli binaları tutması nedeniyle Ankaralılar sokaklardaki hareketliliği anlamaya çalışıyorlardı. Ancak "Bakanlıklardan ve Çankaya'dan gelen silah sesleri devamlı bir hal alınca Ankaralılar vaziyeti anladılar. Ordu demokrasi ve hürriyet düşmanlarına karşı harekete geçmişti. Sabaha karşı 04.00 civarında Çankaya istikametine doğru yürüyüşe geçen tanklar Ankaralıları uyandırmış, "damlara, pencerelere ve balkanlara dolan halk 'ordu ordu çok yaşa' diye bağırıyor, kurtarıcıları yürekten selamlıyor, girişilen hareketin başarı ile neticelendirilmesi için dua ediyordu." Cumhurbaşkanı Bayar'ı tutuklamaya gelen General "gayet nazik ve askeri terbiyeye uygun bir lisanla Reisicumhura hitap ederek kendisini götürmeye geldiğini söyledi ... Subayların, harbiyelinin, askerin yüreği pekti. Kararı kati idi. Hepsi geceden abdest alıp, şehitliği kabullenerek bu yola çıkmıştı. Şükür Allah'a ki şimdiye kadar kimsenin burnu bile kanamamıştı. "

Gazetelerin yaklaşımlarının detaylı örneklerine geçmeden önce darbe öncesinde Tercüman ve Hürriyet gazetelerinin DP hükümetine yakın bir yayın politikası izlediği, Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinin ise daha muhalif olduklarını belirtmek gerekir. Dolayısıyla darbenin ardından Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinin yayın çizgisi darbe öncesi ile tutarlılık arz ederken, Tercüman ve Hürriyet gazetelerinin yaklaşımı tam aksi istikamette olmuştur. Örneğin Milliyet gazetesi darbe öncesinde hükümetin aldığı bazı kararları eleştirmekte ve özellikle Ankara ve İstanbul'da meydana gelen olaylara daha çok yer vermekte idi. Bu nedenle gazete 9 Mayıs 1960 gününden itibaren 15 gün kapatılmıştır. Milliyet yazarları darbe sonrasındaki memnurluklarını gizlememiş olmakla birlikte Tercüman'ın aksine bunu daha serinkanlı bir şekilde dile getirmişlerdir. Demokrat Partililerden bahsederken aşağılayıcı veya küçük düşürücü ifadeler konusunda daha dikkatli davranılmıştır. Milliyet gazetesinin ilk sayfasında sol alt kısımda yer alan Durum başlıklı köşede 16 Şubat 1960 tarihinde yayımlanmaya başlanan ve uzun süre imzasız yayımlanan

başyazılar gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni Abdi İpekçi tarafından yazılmıştır. Yakın arkadaşı Ali Gevgilili'nin ısrarı üzerine İpekçi 28 Şubat 1965 tarihinden itibaren başyazılarda ismini kullanmaya başlamıştır.¹⁶⁵ Öte yandan 29 Mayıs tarihli Milliyette Org. Gürselcin İzmir'den Ankara'ya gidişini haber yapan Doğan Özgüdense göre Org. Gürsel'i ilk defa Milliyet ekibi tebrik etmiştir.

Hürriyet gazetesinin 26 Mayıs 1960 tarihli nüshasında Menderes'in Eskişehir'de tezahüratla karşılandığı ve hoparlörlerin çalışmaması nedeniyle 7 dakika süren konuşmasında seçimlerden başka bir yolla iktidara gelmenin imkan ve ihtimal dahilinde olmadığını herkesin bilmesi gerektiği ve "yolumuz seçim yoludur" dediği ifade edilmişti. Ancak 28 Mayıs tarihli gazetede Menderes'in Eskişehir'de huzur bozucu, tahrik edici, sert bir konuşma yaptığı, uluorta tehditler savurduğu, vatandaşlara, gençliğe ve üniversite mensuplarına hadlerinin bildirileceğini ilan ettiği yazılmıştır. Haberin devamında gece saat 03.15'te İstanbul'da valilik önüne gelen gazetecilerden birisi ile genç bir deniz yüzbaşı arasında geçen konuşmaya yer verilmiştir. Gazetecinin neler oluyor sorusuna yüzbaşı "Tamam, beklediğimiz an geldi" diye cevap vermiştir. Gazeteci "Yani her şey olup bitti mi?" diye sorunca, yüzbaşı "Evet tasarlandığı gibi oldu. Fakat haber vermek için acele etmeyin, emir bekleyiniz" demiştir. O andan itibaren Hürriyet gazetesi muhabirinin ifadesiyle yüzlerde "bir sevinç ışığı" uçuşmuştur. Çünkü "Ordu, Cumhuriyeti, demokrasiyi kurtarmış; milleti birbirine düşürmeye çalışan kötü zihniyeti bir anda silkip atmıştır."

Gazetelere göre darbenin en önemli faydalarından birisi getirdiği basın özgürlüğü olmuştur. Örneğin 29 Mayıs tarihli Tercüman gazetesinde Erdoğan Kırsal imzasıyla çıkan habere göre gazeteciler "her taraf size serbest" diyen Türk subaylarından istedikleri malumatı rahatça alıyorlar ve sakın şunu yazmayın, sizin için fena olur tehdidi ile karşılaşmıyorlardı." 29 Mayıs 1960 tarihli Tercüman gazetesinin arka sayfasında çıkan bir resmin alt yazısında ise şu ifadeler yer almıştır: "Eski muhteris politikacıların bertaraf edilmeleriyle şerefine ve itibarına nihayet kavuşan Türk basını gazetecilik tarihinin en önemli günlerini yaşamakta, vazifesini tam ve

¹⁶⁵ M.N İnuğur, **Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları , 1992, s.361

objektif ifa etmektedir." Aynı gazetenin 30 Mayıs tarihli nüshasına da "Artık hiç, ama hiçbir gazeteci, hakikati yazdığı için elleri arkasına bağlanıp götürülmeyecek" denilmiştir.

5 Haziran 1960 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, darbenin lideri Org. Gürsel'in basın mensuplarını kabulünde basın hürriyetinin önemine vurgu yaparak "gazetecinin ve matbuatın hürriyeti kesilirse idarecilere ışık tutan bu müessese kararır, idare de karanlık kalır ve yolunu şaşırır" sözlerine yer verdikten sonra Org. Gürsel'in gazetecilerden kendisini de tenkit etmelerini, yanlış hareketlerini açığa vurmak suretiyle kendilerine ışık tutmalarını istediğini yazmıştır. Ancak Devlet Başkanı Org. Gürsel'in bu talebine ve kavuşulan basın özgürlüğüne rağmen gazetelerde darbeyi ve darbe hükümetini eleştiren haber ve yorumlar yer almamıştır.

Gazeteler darbe-demokrasi ilişkisini farklı boyutlarda ele alarak yapılan müdahalenin meşru olduğunu savunmuştur. 28 Mayıs 1960 tarihli Hürriyet gazetesinin Anayasa Ön Projesi Hazırlama Komisyonunun Tespit Ettiği Esaslara atfen yaptığı yoruma göre Menderes hükümeti meşruluğunu kaybettiğinden müdahaleyi "adi ve siyasi bir hükümet darbesi" saymak doğru değildir. 3 Haziran 1960 tarihli Milliyet gazetesindeki köşe yazısında Refi Cevad Ulunay müdahaleyi memleketin selameti için, memlekette devam eden gayri tabiiliğe son vermek amacıyla yapılmış bir hareket olarak tanımlamış ve "netice, tevessül edilecek çareleri mubah kılar" sözüyle darbenin meşru olduğunu ifade etmiştir. Tercüman gazetesinden Haldun Taner de 30 Mayıs 1960 tarihli yazısında "meşruiyetini kaybetmiş bir hükümeti devirip yurttan demokratik ve sosyal nizamı yeniden kurmanın nasıl kaçınılmaz bir vatan, hürriyet ve insanlık borcu haline geldiğini" savunmuştur.

Gazetelere göre 27 Mayıs 1960 darbesi ülkeye özgürlük getirmiştir. Hürriyet gazetesinin arka sayfasında yeni doğum yapmış bir anne ve bebeğinin resminin altında "Adı Hürriyet" başlığıyla yer alan yazıda "tam bir hürriyet havası içinde hayata gözlerini açan Hürriyet ve annesi görülmektedir" ifadesine yer verilmiştir. 30 Mayıs 1960 tarihli Hürriyet gazetesinde çıkan bir yorumda da darbenin ülkeye hürriyet

getirdiği vurgulandıktan sonra delil olarak da MBK kararları ile tarihimizde ilk defa olarak her gün hürriyetlerin arttığı ifade edilmiştir.

Darbe-demokrasi ilişkisine basın mensuplarının yaklaşımına ışık tutacak son bir nokta olarak 28 Mayıs 1960 tarihli Tercüman gazetesinde çıkan ve muhabirin olaya bakışını yansıtan bir haberden bahsetmek gerekir. Haberde Cumhurbaşkanı Bayar'ın kendisini tutuklamaya gelen askerlere kendisinin millet iradesi ile geldiğini söylediğini yazan gazeteci konu ile ilgili yorumunda "Ama millet iradesi ile geldikten sonra sözünde durmayan politikacıların akıbetini hatırına getirmek istemiyordu hala" demektedir. Her ne kadar çok partili siyasi tarih boyunca ilk defa politikacılar darbe ile görevden uzaklaştırılıyorsa da yazara göre sözünde durmayan politikacının bir sonraki seçimlerden ziyade askeri darbe ile görevden uzaklaştırılmasında bir sakınca yoktur.

Darbenin basına özgürlük getirdiği iddia edilmiş olmakla birlikte Tercüman gazetesinde bu iddiayı gölgeleyen bir gelişme yaşanmıştır. Gazete 27 Mayıs darbesinin ardından yazarlarından Peyami Safa'nın gazete ile ilişkisinin kesildiğini duyurmuştur. Konu ile ilgili "yersiz dedikoduları" cevaplandırmak üzere 30 Mayıs 1960 tarihinde ilk sayfada yer verilen açıklamada Peyami Safa'nın gazetenin yazı işleri müdürü Semih Tuğrul'u Meclis Tahkikat Encümeni'ne şikayet ettiği, bunun üzerine Tuğrul'un 5 Mayıs 1960 sabahı gözaltına alındığı ve 2 gün sonra serbest bırakıldığı ve bu nedenle Peyami Safa'nın gazete ile ilişkisinin kesildiği açıklanmıştır. Ancak olay Mayıs ayı başında meydana gelmiş olmasına rağmen Peyami Safa'nın, Tercüman'la ilişkisi 27 Mayıs darbesinden sonra kesilmiştir.

Darbenin ardından yapılan resimli haberlerde ülkenin her tarafında bütün halkın bayram sevinci içerisinde olduğu mesajını verilmiştir. çoğu zaman ilk sayfadan verilen resimlerle yekiniilmemiş ve arka sayfanın tamamı bu tür resimlere ayrılmıştır. Halkın yaşadığı "bayram sevinci"ne dair haberler her gün başka illerden olmak üzere günlerce devam etmiştir. Kullanılan başlıklardan bazıları şöyledir: "Bütün yurтта hürriyet bayramı

devam ediyor",¹⁶⁶ "Türk milleti bayram yaşıyor",¹⁶⁷ Ankara'da halk 28 Mayıs günü "ordu lehinde büyük tezahürat yaptı",¹⁶⁸ "Yurtta bayram sevinci ve şenlikler devam ediyor",¹⁶⁹ Askeri ortaokul bandosu Kadıköylüleri coşturdu-yurtta ordu, halk ve gençlik kucaklaşması devam ediyor."¹⁷⁰

30 Mayıs 1960 günkü Tercüman gazetesinde yer alan "Yurtta Bayram" başlıklı habere göre "Şanlı Türk Ordusunun İzmir'deki mensupları sokaklarda görüldükçe kendilerine emsalsiz tezahürat yapılmıştır. Bilhassa akademi talebe yurdu önünde yüksek tahsilli gençlerin tezahüratı gece geç vakitlere kadar devam etmiştir." Haberin devamında Aydın, Denizli, Balıkesir, Muğla, Antalya, Söğüt ve Edirne'de de halkın bayram sevinci içinde olduğu belirtilmiştir. 1 Haziran tarihli Tercüman gazetesinde aynı şekilde bütün yurtta şenliklerin devam ettiği belirtilmiş; İzmir, Adapazarı, Gaziantep, Adana, Konya, Elazığ, Burdur, Nevşehir, Mersin, Nazilli ve Kayseri'den örnekle vermiştir. Bu tür haberler aynı şekilde Hürriyet, Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde de yer almış ve günlerce devam etmiştir. 5 Haziran'da Kurban bayramı dolayısıyla bir mesaj yayınlayan Tercüman gazetesi okuyucularının hem kurban hem de 27 Mayıs Hürriyet Bayramını "candan" tebrik etmiştir.

28 Mayıs tarihli Hürriyet gazetesinin arka sayfasında İstanbul'da darbe sonrası çekilmiş resimlere yer verilmiştir. En büyük resim bir talebe yurduna asılmış "Yaşasın Ordumuz" pankartının resmidir. İstanbul Üniversitesi ve önünde iki tankın yer aldığı resmin alt yazısında "Ordu birliklerimizin İstanbul Üniversitesi direklerine çektiği şanlı bayrak aynı zamanda ilim hürriyetinin ve üniversite muhtariyetinin de bir sembolü olarak direklerde ebedi yen kalacak ve gençlerimiz istikbale emniyetle bakabilecekler" ifadesi yer almıştır. Aynı sayfada halkın coşkusunu yansıtan bir başka resmin altına şunlar yazılmıştır: "Huzur ve Sükun: Dün akşam üzeri sokaklar birdenbire dolmuştu, her taraf kucaklaşanlarla, öpüşenlerle, sevinç gözyaşı dökenlerle doluydu. Kahraman ordu mensuplarının

¹⁶⁶ Hürriyet, 30 Mayıs 1960, sf 1.

¹⁶⁷ Cumhuriyet, 28 Mayıs 1960, sf 1.

¹⁶⁸ Cumhuriyet, 29 Mayıs 1960, sf 1.

¹⁶⁹ Cumhuriyet, 1 Haziran 1960, sf 1.

¹⁷⁰ Hürriyet, 12 Haziran 1960 sf 1.

himayesinde ve şanlı bayrağımızın gölgesinde herkes son derece mesut ve tasavvur edilemeyecek kadar da memnundur."

28 Mayıs 1960 tarihli Hürriyet gazetesinde "Ankara'da Bayram Sevinci" başlığıyla çıkan haberde "Şehrimizde olduğu gibi, yurdun dört bir yerinden aldığımız haberlerde Türk Silahlı Kuvvetlerinin memleketi hürriyet e kavuşturması dolayısıyla halk bayram sevinci içerisinde. İstanbul'da dün yaz tatiline giren bütün okullar ders yıllarının son günlerini neşe içinde geçirmişler. Lise ve ortaokullardaki bütün talebeler, son ders saatleri marşlar ve şiirler okuyarak bitirmişlerdir. Bu arada 28 Nisan günü şehit düşen üniversiteli ağabeyleri için 2 dakikalık saygı duruşu yapılmış, müteakiben İstiklal marşı söylenirken gözyaşları dökülmüştür." ifadelerine yer verilmiştir.

Tercüman gazetesi 28 Mayıs 1960 günü halkın sevincini "Milletçe Bayram Sevinci İçindeyiz" başlığıyla manşetine taşımıştır. Ankara bürosundan Muammer Yaşar'ın bildirdiğine göre bütün Türkiye'de olduğu gibi Ankara'da da halk "bayram sevinci" yaşamaktadır.

Gazeteler darbenin ardından başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes olmak üzere Demokrat Parti hükümetine yönelik Yoğun bir eleştiri bombardımanına başlamıştır. Demokrat Parti hükümeti ve mensupları için "Türk milletini ezmeğe kalkışan zihniyet", "diktatör zihniyeti",¹⁷¹ "zorbalar", "gözü dönmüş politika muhterisleri" "diktatörlük maceraperestleri",¹⁷² "iktidar artıkları",¹⁷³ "kardeşi kardeşe vurduranlar, babaya Oğlunu jurnal ettirenler"¹⁷⁴ "Menderes diktatörlüğü"¹⁷⁵ ve "günahkarlar topluluğu"¹⁷⁶ gibi ifadeler kullanılmıştır. 28 Mayıs 1960 tarihli Tercüman gazetesi İçişleri Bakanı Namık Gedik'in askerler tarafından tutuklanışını anlatırken kaçacak yer aradığını ve bu arada komşularının "Dışarı çık hain" diye bağırdığını yazmıştır. Yine

¹⁷¹ Hürriyet, 30 Mayıs 1960

¹⁷² Tercüman, 30 Mayıs 1960

¹⁷³ Hürriyet, 28 Mayıs 1960

¹⁷⁴ Tercüman, 30 Mayıs 1960

¹⁷⁵ Haldun Taner, **Tercüman**, 31 Mayıs 1960

¹⁷⁶ Necati Zincirkıran, **Hürriyet**, 1 Haziran 1960

aynı günkü gazetedede darbenin hikayesi anlatılırken "Türkiye'de herkes sabık Başvekil olmamakta ısrar eden Adnan Menderes'in biran evvel yakalanmasını istiyordu" denilmiş ve Menderes'le Polatkan'ın Harp okuluna getirilerek muhafızlara teslim edilmesinin ardından artık her şeyin tamamlandığı, Türkiye'nin gün ışığına çıktığı ifade edilmiştir. Oysa Tercüman gazetesinin 26 Mayıs tarihli nüshasında Menderes'in Eskişehir'de "muazzam bir tezahüratla" karşılandığını belirtilmiş ve iktidarın seçim yolunda bulunduğunu şeklindeki açıklamasına yer verilmiştir. 28 Mayıs tarihli Tercüman'da Muammer Yaşar'ın haberinin sonunda Tercüman'ın Notu başlığıyla yer alan satırlarda "Aynı yolda hareket eden Tercüman bu askeri harekattan duyduğu memnuniyeti belirtir" ifadesiyle haber ve yorumlarda zaten oldukça açık olarak ifade edilen destek tekrarlanmıştır.

Gazeteler Menderes hükümeti devrilmeseydi neler olacağına dair söylentileri iddia oldukları ve yanlış olabilecekleri uyarısında dahi bulunmadan manşetlerden haber yapmıştır. Örneğin 31 Mayıs 1960 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yer alan "İstanbul'un Geçirdiği Korkunç Tehlike" başlıklı haberde "ısrarla söylendiğine göre" Taşlıtarla ve Zeytinburnu semtlerinde oturan "müfrit DP'lilere muhtelif cinste 7.000 silah" dağıtıldığı, ve "Kazlıçeşme'deki 950 DP'liye de asker elbisesi ve makineli tüfek"verildiği belirtilmiştir. Haberde kaynağın ismi belirtilmediği gibi herhangi bir fotoğrafa da yer verilmemiş, konu ile ilgili olarak göz altına alınanlar olup olmadığından bahsedilmemiştir. Gazetenin haberine göre amaç 27 Mayıs 1960 Cuma günü Taksim'deki Atatürk anıtına elenk koyacak gençlerin arasına karışmak ve sonra da gençleri dağıtmak için gelen askerlere ateş amaktı. Darbe sonrası gazetelerde çıkan haberlerin çoğunda ya kaynaklar meçhul kalmıştır, ya da askerler kaynak gösterilmiştir. Org. Grsel'in 30 Mayıs'taki basın toplantısında eski iktidarın birçok kişiye silah dağıttığı ile ilgili soruya Grsel bununla ilgili emarelerin olduğunu, araştırmanın devam ettiğini ve sonuçlandığında bilgi verileceğini belirtmiştir. Ancak 1 Haziran 1960 günkü Milliyet gazetesinde olayla ilgili çıkan haberde muhabir basın toplantısından sonra görüştüğü bir ilgilinin "gazetelerde son günlerde yayınlanan ve eski iktidar devrinde bazı kimselere dağıtıldığı bildirilen silahlarla ilgili haberlerin maalesef doğru olduğunu" ifade ettiğini yazmıştır. "Aynı ilgili, sabık iktidarın bu silahları orduya, aydınlara ve niversite gençlerine ve kendine karşı koyanlara

kullanmak üzere bazı kimselere dağıttığını ortaya koyan kesin delillerin de ele geçirildiğini söylemiştir."

Cumhuriyet gazetesinin 31 Mayıs 1960 günkü nüshasında Milli Birlik Komitesi'nin yayınlıyacağı belgelere atfen "Bir Kürdistan Hükümeti Tesisi için DP Grubu İçinde alışanlar" olduğu belirtilmiştir. Yayınlanmayan ancak yayınlanacak olan MBK belgelerinden Cumhuriyet gazetesi muhabirinin aldığı habere göre "Rus yapısı bir jeeple vatan haini şeyh Sait'in Oğlunun doğudaki köylerde dolaşmasına göz yumulduğu"nın tespit edildiği ve amacın yeni bir Kürdistan kurulması olduğu belirtilmiştir. 17 Haziran 1960 tarihli Milliyet ve Cumhuriyet gazeteleri de Menderes'in yardım almak için Ardahan'ı Ruslara teklif ettiğine dair haberlere yer vermiştir. Haberi Milliyet "Ardahan'ı Ruslara Satmak İstemişler", Cumhuriyet de "Adnan Menderes Yardım Almak İçin Ardahan'ı Ruslara Mı Teklif Etti?" başlıklarıyla vermiştir. Haber Tercüman ve Hürriyet gazetelerinde yer almamıştır. Nadir Nadi de 2 Haziran 1960 tarihli başyazısında darbenin birkaç gün daha gecikmesi halinde DP iktidarının ülkeyi benzeri görülmemiş bir iç savaşa atacağını iddia etmiştir.

31 Mayıs 1960 tarihli Tercüman gazetesinin manşeti ve sonrasındaki alt başlıkları "Menderes'in korkunç tasavvurları meydana ıktı: Uydurma bir halk hareketi hazırlanacak ve birçok kimse insafsızca ldrlecekti. Ziraat Bankasının ambarında 2 bin tabanca ve kllyetli miktarda asker elbisesi bulundu." şeklinde olmuştur. Haberin içeriğinde kaynağa dair bilgi yer almamıştır. Gazete bir gün sonra bir düzeltme yayınlıyarak "telefonda bir yanlış anlamadan" dolayı Ziraat Vekaleti ve Dahiliye Vekaleti ambarları yerine Ziraat Bankası ambarı yazıldığını belirtip okuyuculardan özür dilemiştir. 1 Haziran 1960 tarihli Tercüman gazetesine göre "Bir depoda 5700 mavzer ve binlerce tabanca" bulunmuştur. Habere göre "Bu silahlar asker elbisesi giydirilmiş kimselere verilecek, halka ateş atırılarak Ordu halka düşman edilecekti." Ancak haberin içerisinde deponun hangi ilde ve nerede olduğu, ne zaman, hangi saatte bulunduğu konusunda bilgi yer almamıştır. Depolara ait herhangi bir resim de yayınlanmamıştır. 9 Haziran 1960 tarihli Tercüman gazetesi Org. Grsel'e atfen Bayar'ın bütün Harbiyelilerin kurşuna dizilmesinin çarelerini araştırdığını yazmıştır.

Darbe sonrası haberlerde 28 Nisan 1960 günü İstanbul Üniversitesinde yapılan gösteriler ve gösterile sırasında hayatını kaybeden Öğrenciler önemli yer tutmuştur. İstanbul Örfi İdare Kumandanı General Fahri Özdilek imzasıyla 3 Mayıs 1960 tarihli Tercüman gazetesinde yer alan 18 numaralı tebliğe göre olaylar sırasında 2 kişi hayatını kaybetmiştir. Oysa gazeteler ortalıkta dolaşan, söylentilere atfen çok sayıda Öğrencinin öldürüldüğü mesajını vermekte bir sakınca görmemiştir.¹⁷⁷

Hürriyet gazetesi, 28 Mayıs günkü nüshasında 28 Nisanda İstanbul Üniversitesinde meydana gelen olaylarda ölen Öğrenciler için bir anıt dikilmesini ve anıtın üzerine bu kahraman vatan evlatlarının isimlerinin yazılmasını teklif etmiştir. Gerekçe olarak da "ileride bu milletin hürriyetine kastedecek bedbahtlar çıktığı takdirde bu anıt ve üzerindeki yazılardan ibret alsınlar ve her senenin 28 Nisan günü, ömürlerinin baharına doyamamış hürriyet şehitlerimizi, üniversitemiz önünde hür ve mesut birer vatan evladı halinde şükranla anmak bize ve bizden sonra gelecek nesillere müyesser olsun" denilmiştir. Milliyet gazetesi de 29 Mayıs günkü sayısında şehit edilen üniversiteliler adına Üniversite bahçesine bir anıt dikilmesi için bağış kampanyası başlatmıştır.

İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Sıddık Sami Onar, 3 Haziran 1960 günkü Milliyet gazetesinde yer alan demecinde "şehitler hakkında şimdiye kadar çıkmış olan rivayetlerin mübalağalı olmadığını", "o günlerde gece kamyonlarla mezarlıklara ölümler götürüldüğü"nü gördüğünü söylemiştir. Ancak hayatını kaybeden Öğrencilerle ilgili haberlerde sadece Turan Emeksiz ile Necati Özpolat'ın adları açıkça belirtilmiştir. Haberlerde çoğu zaman hiçbir kaynak sorgulaması yapılmadan duyulan her iddia doğruymuş gibi yansıtılmıştır. Örneğin darbeye daha Soğukkanlı yaklaşan yazarlardan Çetin Altan bile, Namık Gedik'in intiharını incelediği 31 Mayıs tarihli yazısında genç kurmayların eski iktidarın gizli planlarını çözmeye çalıştığını ifade ederken "Milislere dağıtılmak üzere banka mahzenlerine saklanmış silahlar, kasalardan çıkan 'Temizleyin' emirleri, yahut ortadan kaldırılacak aydınların listeleri"nden bahsetmiştir.

¹⁷⁷ Ilıcak, A.g.e., Cilt 2, İstanbul: Kervan, 1975, s.465-466.

4 Haziran 1960 tarihli Tercüman gazetesinin manşeti "Hürriyet Şehidi Gençlerimiz Hakkında Dün Milli Birlik Komitesi Açıklama Yaptı: Cesetlerin Makinede Kıyılıp Toz Haline Getirildiği İhbar Edildi" şeklindedir. Haberin devamında "canavarca" yok edilen şehit cesetlerinin "gizli yerlere gömüldükleri, ıssız yerlerdeki kuyulara atıldıkları, bir kısmının buz dolaplarına konulduğu ve bir kısmının da hayvan yemi yapılan makinelerde kıyılarak toz haline getirildiği hakkında korkunç haberler alınmakta" olduğu belirtilmiştir. Haber aynı ifadelerle 4 Haziran tarihli Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde de yer almıştır. 4 Haziran 1960 tarihli Cumhuriyet gazetesinde büyük puntolarla verilen haberde "Şehit cesetleri kıyılıp hayvan yemi mi yapıldı?" diye sorulmuştur.

30 Mayıs 1960 tarihli Cumhuriyet gazetesinde "Ankara'da dolaşan şayialar" başlığıyla yer alan habere göre "Ankara ve İstanbul'daki gösteriler sırasında ölen birçok üniversite Öğrencisinin elbiseleriyle çukurlara dolduruldukları ve bir kısmının da hasta hanelerde yakılmasına teşebbüs olunduğu ancak buna mümanaat edildiği şayi olunmuştur." Şayia olarak sunulan bu haber için herhangi bir kaynak gösterilmemiştir. Cumhuriyet gazetesi olayı 2 Haziran 1960 günü "Buzhane ve Çukurda Bulunan Cesetler" başlığıyla manşetten vermiştir. Haberde "bir MBK üyesinin Fransız ajansı muhabirine verdiği malumatta çukurlarda ve Et Balık Kurumu buzhanelerinde cesetler bulunduğunu açıkladığı" ve subayın ayrıca kesin bir rakam veremeyeceğini beyan ettiği belirtilmiştir. Ancak olayla ilgili fotoğraf kullanılmadığı gibi açıklamayı yapan MBK üyesinin kim olduğu, hangi Fransız haber ajansının hangi muhabirine açıklama yaptığına dair bir bilgi verilmemiştir.

Milliyet gazetesi de bu olayı aynı gün; 2 Haziran 1960 günü manşetten "Buzhanelerden Toplu Halde Cesetler Çıktı" başlığıyla vermiştir. Haberde cesetlerin çoğunun gösterilerde öldürülen Öğrenciler olduğu ifade edilmiş ancak Cumhuriyet gazetesinin aksine kaynağın BBC radyosuna konuşan MBK üyesi bir Albay olduğu belirtilmiştir. Milliyet'in haberinde de cesetlere ait fotoğraflara yer verilmediği gibi hangi şehirde, hangi buzhaneden çıktıkları hakkında da bilgi verilmemiştir. 5 Haziran 1960 tarihli Cumhuriyet gazetesinde çıkan "Mezardan dün üç ceset çıkartıldı" başlıklı

yazının altında "cesetlerin çıkarıldığı mezarlardan biri"nin resmine yer verilmiş, haberin devamında göre Merkezefendi mezarlığında 3 taze mezar açıldığı ve mezarlardan bir genç, kız iki de genç erkek cesedi çıkartıldığı, ancak yapılan muayenelerde cesetlerde kurşun yarasına rastlanmadığı belirtilmiştir.

9 Haziran 1960 tarihli Hürriyet gazetesi "Sabıkların Harp Okulunun imhasına Dair Korkunç Planı"nı gündeme getirmiştir. Habere kaynak olarak Org. Cemal Gürsel'in "Düşünün ki bu adamlar Ordumuzun irfan kaynağı biricik Harbiyemiz ve burada yurt aşkı ile yanan 1.500 kişilik masum çocukları, vatanperver evlatlarımızı kurşuna dizeyi, toptan imha etmeyi tasavvur etmiş insanlardır" sözlerine yer verilmiştir. Org. Gürsel bunun bir rivayet olmadığını, delilleri olduğunu ve Harbiyelilerin 15 ve 21 Mayıs 1960'daki yürüyüşlerinin ardından Celal Bayar'ın 30 milyon arasında 1.500 kişinin yok edilmesinin hiçbir mahzuru olmadığını söylediğini beyan etmiştir. Org. Gürsel iddialarına delil olarak Ankara Valisi Dilaver Argun'un Muhafız Alay komutanı Osman Köksal'a Celal Bayar'ın "Bu harbiyeyi mahvedeceğiz, lağvedeceğiz. Harbiye'yi dağıtacağız" dediğini söylemektedir. 10 Haziran 1960 günü Tahsin Öztin Tercüman gazetesindeki köşe yazısını bu konuya ayırmış, başkaca bir araştırmaya gerek duymadan Org. Gürsel'in sözleri haberlerin doğruluğu için yeter görülmüştür. İçerik aynı olmak üzere konu ile ilgili haberler aynı gün Milliyet gazetesinde "Harp okulunun imha Planları Açıklandı", Cumhuriyet gazetesinde de "Sabık idarenin Harp Okulunu imha Planı" başlıklarıyla manşetten verilmiştir.

Hükümetin gösterilere yaklaşımıyla ilgili; 31 Mayıs 1960 tarihli Milliyet gazetesinde, çıkan habere göre Ankara Emniyet Teşkilatından isminin açıklanmasını istemeyen bir polis memuru olaylar sırasında polisler arasına 200 kadar sahte polis sokulduğunu ve bunların halka insafsızca muamele ettiğini söylemiştir. Aynı polis memuru Ankara'daki olaylar sırasında göstericilere zulüm yapan polis memurlarına zam yapılacağı vaadinde bulunulduğunu da ifade etmiştir.

Gazetelerde Menderes aleyhine çıkan haberlerde en yakın adamlarının bile Menderes'ten şikayetçi olduklarını gündeme getirilmiştir. 3 Haziran 1960 tarihli Hürriyet gazetesine göre Menderes'in "kendi sadık adamları dahi yıkılan istibdat

rejiminden şikayetçidirler." Örneğin Menderes'in çiftliğinin bekçisi Mustafa Özcan şöyle demiştir: "Bey (Adnan Menderes) kendisi milletin parasını kimseye sormadan har vurup harman savururken bana 200 lira aylık veriyordu. 20 yıldır burada çalışırım, bu ücrete bir kuruş zam yapmak aklıma bile gelmemiştir." Aynı konu ile ilgili olarak 3 Haziran tarihli Milliyet'te çıkan haberde çiftliği idare eden kahya Mustafa Özcan'ın 1953 yılı Nisan ayından beri çiftlikte çalıştığı ve şimdiye kadar hiçbir ücret almadığını söylediği yazılmıştır. Özetle eski Başbakanın bırakın halkı, en yakınlarındakilerin bile memnun olmadığı mesajı verilmiştir.

Darbeyi büyük bir sevinç ve coşkuyla karşılayan gazeteler Demokrat Parti iktidarını kötülerken dini içerikli haberler yapmayı ihmal etmemiştir. 1 Haziran 1960 tarihli Tercüman gazetesinde yer alan "Sabık Başvekil ve Din" başlıklı habere göre "Menderes'in otel dairesinde arama yapılırken eski iskarpinlerin altına atılmış bir Kuran-ı Kerim bulundu." Böylece "İktidarda kalmak için çok çeşitli yollara başvuran, her vesileyle dini istismar eden Menderes'in dine ne kadar kıymet verdiği dün çok iyi anlaşılmıştır." Haberde askeri hakimler heyetinin bu durumu bir zabıta tespit ettikleri ve fotoğrafını çektikleri belirtilmesine rağmen ne olaya ne de tutanağa ait resim yayınlanmamıştır. Menderes hükümetinin din konusunda samimi olmadığına delil olarak yabancı basından haberler de aktarılmıştır. Örneğin 3 Haziran 1960 günkü Hürriyet gazetesine göre "Mısır Basını Eski İktidar Dini de Unutmuştu Diyor." El Cumhuriyet gazetesinde çıkan haberde Demokrat Partililer için "Dini alet ederek iktidara geldiler, sonra dini de Allahı da unuttular, sefahate daldılar" denildiği yazılmıştır.

Din referanslı haberlere başka vesilelerle de rastlanmaktadır. Asım Can, 30 Mayıs 1960 tarihli Hürriyet gazetesindeki haberinde İstanbul'daki olaylar sırasında hayatını kaybeden Turan Emeksiz'in cenazesinin yıkanması sırasındaki olayları ele almıştır. Habere göre "Hürriyet şehitlerimizden Turan Emeksiz'i yıkayan Hacı Evliya Camii hocası Arif Kul, arkadaşımıza, göz yaşları arasında korkunç hadisenin iç yüzünü bütün çıplaklığı ile anlattı." Haberin devamında hocanın "45 senedir binlerce mevta yıkadım, böyle nurani bir yüze tesadüf etmedim. Saatlerce yıkamak istedim fakat tepemde bir ses, ikide bir elini çabuk tut diyordu. Ellerimin altındaki faninin

kim olduğunu bilmiyordum ama içimden bir ses mukaddes bir varlığa dokunduğumu söylüyordu" şeklindeki sözlerine yer verilmiştir.

Gazeteler darbenin ardından yabancı basının 27 Mayıs 1960 darbesini öven haber ve yorumlarına geniş yer verilmiştir. 29 Mayıs 1960 günkü Tercüman gazetesi Amerikalı gazeteci Waldo Drake'e atfen yabancı gazetecilerin 27 Mayıs darbesini "İlk Medeni İhtilal" şeklinde tanımladıklarını belirtmiştir. Drake'e göre "Amerika ve Avrupa'da Türkiye'den dünyanın en medeni memleketi diye bahsediliyor. Bu derece anlayış ve itimat içinde başarılmış bir ihtilal ilk defa vuku bulmaktadır." Haberde Drake'in gazetesinin Los Angeles'ta yayınlandığı belirtilmiş ancak ismi verilmemiştir. Tercüman 28 Mayıs günü de "Kore'de Sevinç" başlığıyla verilen habere göre "Türk halkının hürriyetine kavuştuğu haberi günün erken saatlerinde Kore'de yayınlanmış ve bilhassa üniversiteli gençler bu haberleri büyük bir memnunlukla karşılamışlardır." Yazar bunun nedenini şu şekilde açıklamaktadır: "Bilindiği gibi Kore halkı da bundan bir ay evvel Sygmann Rhee'yi devirerek hürriyetine kavuşmuştu." 30 Mayıs 1960 tarihli Tercüman gazetesine göre "İstanbul'da bulunan Avrupalı ve Amerikalı gazeteciler Ordunun başardığı mucizeye hayran olduklarını belirttiler." İngiliz The Guardian gazetesine atfen 31 Mayıs 1960 tarihli Tercüman, Hürriyet ve Milliyet gazetelerinde çıkan haberlerde 27 Mayıs için "ihtilal dediğin böyle olmalıdır" yorumu yapıldığı belirtilmiştir.

Hürriyet gazetesi 30 Mayıs 1960 günkü nüshasında 28 Mayıs 1960 günü "Gentle Revalutian" manşetiyle çıkan Daily Express gazetesinin ilk sayfasının resmini yayınlamıştır. Hürriyet manşeti "Kibar İnkılap" olarak tercüme ettikten sonra bütün dünyanın ordunun hareketini alkışladığını belirtmiştir. 31 Mayıs tarihli Hürriyet gazetesinin arka sayfasında Le Monde, Daily Mail, Daily Mirror, Le Figaro, New York Herald Tribune gibi yabancı gazetelerin ilk sayfalarının orijinal resimleri yayınlanmıştır. Gazetelerin resimlerinin altlarındaki yazılarda "Ordu kontrolü ele aldı", "Serbest seçimler için söz verildi", "Üniversiteler açılacak", "Kapatılan gazeteler yeniden çıkacak" şeklinde yorumlara yer verilmiştir.

Milliyet gazetesinde dış basına atfen daha serinkanlı yorumlar yapılmıştır. 28 Mayıs'ta üçüncü sayfadan verilen haberde olayla ilgili dış basında henüz bir yorum çıkmadığı belirtilmiş, sonraki günlerde yapılan yorumlarda da olayın Türkiye'nin iç meselesi olduğuna dikkat çekildiği belirtilmiştir. 30 Mayıs tarihli gazetede yabancılara daha çok Türkiye'de iç savaş tehlikesi bulunmaması, yeni hükümetin NATO ve CENTO'ya bağlı kalacağını taahhüt etmesi ve en kısa zamanda demokrasiye döneceği konuları üzerinde durdukları ifade edilmiştir. Diğer gazetelerin aksine Milliyet dış basınla ilgili haberleri daha çok iç sayfalarda vermiştir. Gazetelere göre dış basın gibi dış ülkeler de Türkiye'deki darbeyi alkışlamıştır. 31 Mayıs 1960 tarihli Hürriyet'e göre "Bütün dünya yeni hükümetimizi tanımak için sabırsızlanıyor." "Hariciye vekaletinde salâhiyetli bir şahısın" verdiği bilgiye göre dünya devletleri yeni hükümeti "tanımak hususunda birbirleriyle yarış halinde"dirler. Tercüman gazetesinden Tahsin Öztin 31 Mayıs günü Düşünceler köşesinde yayınlanan "Yepyeni Çehre, Taptaze Bir Ruh" başlıklı yazısında bu desteği "inkılap sever, hürriyet aşıcı milletler bizi selamlıyor" şeklinde yorumlamıştır. 30 Mayıs 1960 tarihli Hürriyet gazetesinin haberine göre darbe sonrasında "Kıbrıslı Türklerin de imanı çok kuvvetlendi."

Darbenin ardından seçimlere atıfta bulunan ilk haberler 29 Mayıs 1960 tarihli Milliyet ile 30 Mayıs 1960 tarihli Cumhuriyet gazetelerinde çıkmıştır. Milliyet'in haber başlığı "Reisicumhur ve Başvekil Org. Gürsel, seçimin 3 ay içinde yapılacağını söyledi" şeklindedir. Cumhuriyet gazetesi de Milli Birlik Komitesi'nin taahhüdü olarak "Seçimi kazananlar kim olursa olsun idare ona devredilecek" ifadelerini haber başlığı yapmıştır.

Köşe yazarları da genel olarak yazdıkları gazetelerle aynı görüşleri paylaşmışlardır. CHP'nin yayın organı olan Ulus gazetesinde 28 Mayıs 1960'da Bülent Ecevit, "Günaydın" başlıklı bir yazısına: "Karanlık günlerin sona erdi. Günaydın Türk Milleti ! ".. "Dün Türkiye' de büyük bir İnkılap gerçekleşti, kökleşti. Bu inkılap vatandaş şuurunda boy verdi, gençlik kanı ile sulandı, ordu ile pekişti. " satırlarıyla başlamıştır. Ecevit 30 Mayıs 1960 tarihli yazısında da Anayasa Komisyonun hazırladığı ihtilali meşru gösteren raporu savunuyordu: "Anayasa Komisyonunun Milli Birlik Komitesi Başkanına sunduğu rapor, Türk ordusunun başardığı

hareketin ne kadar meşru ve ne kadar yerinde bir hareket olduğunu tereddüde yer bırakmayacak bir açıklıkla belirtmektedir.". İlerleyen günlerde benzer tavrını sürdüren Ecevit, kurucu meclis üyesi oldu.

28 Mayıs 1960 tarihli Dünya Gazetesinde yer alan bir haberde iki gazetecinin ihtilale olan katkılarından bahsediyordu. Bu haberde ismi geçen gazeteciler Oktay Ekşi ve Altan Öymendi. Darbe günlerinde yedek subay olarak askerlik yapan Oktay Ekşi Dünya Gazetesi Ankara temsilcisiyken kendisine hakaret eden Demokrat Partinin ileri gelenlerinden Sezai Akdağ'ı tevkif etmeye gider. Ancak Ekşi, Akdağ'ın evine geldiğinde, Sezai Akdağ'ın çoktan tevkif edildiğini öğrenir. Dünya Gazetesindeki aynı haberde bahsedilen diğer genç teğmen Altan Öymen'di. Haber şöyle devam ediyordu. "... Öte yandan tahkikat komisyonu üyelerinin tevkifini yine gazeteci olup yedek subaylığını yapan teğmen Altan Öymen yapmıştır. Bütün komisyon üyeleri nezaret altına alınmışlardır. Altan Öymen terhis olur olmaz yazılarına Ulus Gazetesinde devam etti. Öymen'de ilerleyen dönemde Kurucu Meclis üyesi oldu ve yeni anayasanın hazırlanmasında rol oynadı. Milliyet Gazetesi Yazı İşleri Müdürlüğünü yapıyordu. İpekçi darbe sabahını 30 Mayıs 1960 tarihli Milliyet Gazetesi'nde şöyle anlatmıştır. "...Radyoevi tanklarla çevrili, köprüyü askeri birlikler tuttu. Heyecandan titriyor, parlayan gözlerimiz birbirimize aynı 'acaba' ile bakıyordu. Acaba beklediğimiz gün gelmiş miydi?

.....Matbaada herkes kucaklaşmaya başladı ve biraz sonra gelen askeri kamyon diğer meslektaşlarımızla birlikte bizi orduvine götürecek orada Türk ordusunun en şanlı, en büyük, en medeni, en cesur, en insani başarısını resmen kutlayacaktık

Aynı yazıdaki bir bölüm, İpekçi'nin 15 gün önceden darbe olabileceğini haber aldığını ortaya koyuyordu: Örfi İdare Kumandanlığı'na bir gece yarısı ifade vermek üzere götürüldüğümüz zaman, bizi kucaklayıp bağrına basan subaylarımız '15 gün daha dışınızı sakın' demişlerde. Gazetemiz kapatıldığı gün aynı şeyi tekrarlamışlardı: '15 gün sabrettik; şimdi sevinçten ağlıyoruz.'"

İpekçi, 4 Haziran 1960 tarihli yazısının başlığını "Bu bir ihtilal değildir." şeklinde atmıştı. Yazıda şu gerekçelere yer veriliyordu:

- 1- Meşruiyet: Mesnedini iç hizmet kanunun 34 maddesinden almaktadır.
- 2- Kan dökülmedi.
- 3- Kahraman yaratılmadı
- 4-İktidar hırsı yok

İpekçi askeri yönetimce çıkarılan .kanunları savunan yazılarda kaleme aldı. İhtilali Koruma Kanunu hakkında 1 Temmuz 1960'da yazdığı yazıda şunları ifade ediyordu; "İnkılap veya ihtilal geçiren memleketlerde, düzeni korumak huzuru sağlamak gayesiyle bazı tedbirler alınması normaldir. İşte evvelki gün yürürlüğe giren, inkılap!arın korunmasına dair kanunu da bu ışık altında incelemek ve bu bakımdan makul görmek gerekir."

Ünlü sunucu Halit Kıvanç, o yıllarda Millet Gazetesinde yazmaktaydı. 5 Haziran 1960 tarihli yazısına "Bayram içinde bayram. Yıllardır böylesine ağız tadı ile bir bayram kutlamamıştık." satırlarıyla başlıyordu.

Kıvanç, 12 Haziran 1960 tarihli yazısında bir Türküyü siyasi duruma uyarlayarak kaleme almıştı: "Daktilonun başına oturdum. Tam yazmaya başlayacakken, sokaktan incecik seslerle dolu bir şarkı yükseldi; "Kızım seni Bayar'a vereyim mi ? İstemem babacığım istemem. O' nun adı Bayar, milleti soyar. İstemem babacığım, istemem."

Çetin Altan, Milliyet gazetesindeki köşesinde 27 Mayıs 1960 tarihinde; "Büyük Gün" başlığı ile kaleme aldığı yazıda; "Bütün Türk vatanperverleri bu muazzam ve şanlı günün sevinci ve heyecanı içindeler." Diyordu. 28 Mayıs 1960 tarihli yazısının başlığı ise "Bugün canım yazı yazmak istiyor" şeklindeydi. Yazı şöyle devam ediyordu: "Bize bugünleri tattıran ve bir milletin haysiyetine konmaya çalışan tozları bir üfleyişte temizleyiveren Türk Silahlı Kuvvetleri sağ olsunlar Kardeş kanı dökülmeden yapılan bu hareketin aynı vakar içinde gerçek demokrasinin temellerini atmasını bekliyor, seviniyor, övünüyor, övünüyor, seviniyoruz. Altan Tahkikat Komisyonu'nun baskılarının arttığı sırada "Bugün canım yazı yazmak istemiyor" diye sütununu boş bırakmıştı. Bu yazısı ona karşı bir nazireydi. Altan 14 Haziran 1960 tarihli yazısında ise eleştirilerinin doruğuna çıktı. " Haysiyetsizlerin miydi bu iddia? " Şayet sizlere haysiyetsiz demişsek özür dileriz, sizlerden değil,

başka haysiyetsizlerden: çünkü en haysiyetsiz olan bile sizlerin yanında İsa Aleyhüsselam gibi kalır...”

Aziz Nesin, ihtilalden bir gün sonra 28 Mayıs 1960 tarihinde Akşam Gazetesinde yazdığı yazı da şu görüşlere yer vermişti; "Sağ ol Generalim, sağ ol Albayım, Yarbayını, Binbaşım, Yüzbaşım! Sağ olun yiğit komutanlarım! Var olsun Türk ordusu !" Nesin, 2 Haziran 1960 tarihli yazısında da, " Kuyruklar dışarıda kaldı" diyerek, Demokrat Parti sempatanlarının yakalanmasını istedi. 20 Mayıs 1961 tarihili Hürriyet Gazetesinde Aziz Nesin'in tevkif edildiği ve yeni operasyonların yapılacağı yolunda bir haber yer alıyordu: "Solcu yazar Aziz Nesin' in tevkifi bir başlangıç. Yakında büyük ölçüde operasyonlar yapılması muhtemel. Büyük bir hürriyet havası içinde olmamıza rağmen, bir intikal devresi geçirdiği gerçek olan milletimizi , uçuruma sürüklemek isteyen bazı yabancı, komünist unsurlar, yurdumuz üzerinde faaliyetlerine başlamışlardır. Gayelerini gerçekleştirmek maksadıyla yabancı bir komünist teşkilatı tarafından, bu iş için gizlice yurdumuza dışarıdan külliyatlı miktarda altın sokulduğu sanılmaktadır.”.Hürriyet gazetesi aynı haberinde Nesin’in, Cumhuriyet Savcılığı tarafımdan Örfi idare makamlarına teslim edildiğini ve makalelerinin , üniversite hocalarından kurulu bir bilirkişi raporuna istinaden değerlendirilmiş ve bunlarda komünizm propagandası görüldüğü belirlendiğini yazdı.

Cumhuriyet Gazetesinin başyazarı Nadir Nadi, 29 Mayıs 1960 günü ihtilale gerekçeleri arasında gösterilen gençlerin kıyma makinelerinde kıyıldığı iddiaları üzerine de yazdı. Nadi; "Üzerinden tam bir ay geçiyor, 28 Nisan Perşembe günü Beyazıt meydanında ‘Hürriyet hürriyet ‘ diye çırpınan Türk çocuklarının kanı aktı.Kız, erkek içlerinde can verenler , yaralananlar, sakat kalanlar oldu. Bunların kimlik ve sayılarını hala iyice bilemiyoruz. Şimdiye dek resmi çevreler küçük rakamlar etrafında dolaşarak olayı azımsamaya çalıştılar. Sırası geldiği zaman elbette öğreneceğiz.”

Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Burhan Felek, ihtilalin ilk günlerinde sessiz kalmayı tercih etti. 1 Haziran 1960 tarihinde ihtilali destekleyen ilk yazısını yayınladı.Yazıda şu görüşlere yer veriyordu ; “ İktidarı kaybetmenin normal yollarını kapayanlar anormal yollara düşmeyi kabul etmişler demektir. Tıpkı bir merdiveni yakanların pencereden düşmeye mecbur oluşları gibi.” Felek,

2 Haziran 1960 tarihli yazısında ise ihtilalin bilimselliğinden , düzenli oluşundan ve önceden provasının yapılmış olmasını konu ediyordu.

“.... Şöyle bir geriye bakınız ; Arjantin, Küba ve Kore’de şu birkaç sene zarfında ihtilaller oldu. Bizdeki gibi kansız var mı ? Zulümsüz , intikamsız, medeni olanını gördünüz mü ?

Edebiyatçı yönüyle tanınan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, o dönemde CHP' nin sesi olan Ulus Gazetesinde yazdığı yazılarla ihtilale destek verdi Demokrat Partililerin ağır bir biçimde cezalandırılmalarını istedi. 1 Haziran 1960 tarihli yazısında ihtilali, nizam ve kanun yolu olarak değerlendiriyor ve ihtilalin meşru olduğunu söylüyordu. Yakup Kadri 3 Haziranda yazdığı yazıda da “sabık’ olarak nitelediği Demokrat Partililerin biran önce cezalandırılmasını istiyordu. Karaosmanoğlu da ihtilale verdiği desteği Kurucu Meclis üyesi olarak alan yazarlar arasına katıldı.

Hükümete muhalif olmayan bir yayın politikası izleyen Tercüman gazetesi yazarı Ayhan Hünalp İhtilalden üç gün sonra 30 Mayıs günü Tercüman’ın üçüncü sayfasında" Selam Olsun Sana Ey Türk Ordusu!" başlığı ile bir yazı kaleme aldı. Hünalp şunları yazıyordu: "Yüreğini kabartıp, dörde katlayıp, beşe, altıya katlayın' bir dört yol ağzımda bırakmanın, soluğunu kısımadan, kasıkları patlamış, ağzına çaputlar, takılıp, tırnakları yolunmuş bir nesil olmaktan, kahrolmaktan, zillet içinde kancıkçasına ve kalleşçesine bir hayat yaşamanın hamallığından kurtulmuş bir neslin haykırışı; " Selam Olsun Sana" 30 Mayıs tarihinde Dünya Gazetesindeki köşesinde DP’nin halktan kopuk ve düşman bellemiş olduğunu vurguluyordu. Hünalp; “Çünkü Türkle beraber değil, Türke karşı idiler. Çünkü halkla birlikte değil, halka karşı idiler! (...)" Şeklinde satırlarını sürdürdü.

2.17. Birinci ve İkinci Gürsel Hükümetleri (30 Mayıs 1960-20 Kasım 1961)

Darbenin hemen ardından kurulan Gürsel Hükümeti, darbenin de etkisiyle gazetelerden büyük destek görmüş, sık sık yeni hükümetin olumlu icraatları ön plana çıkartılmıştır. 31 Mayıs 1960 günü yeni kabinenin ilk toplantısını haber yapan Tercüman gazetesi hükümetin olumlu kararlarını ön plana çıkartmıştır. Haberde hürriyetleri sınırlayan

bütün kanunların yakında kaldırılacağı da yazılmıştır. Haberin devamına göre yeni Kabinenin toplanacağını öğrenen vatandaşlar Başbakanlığının önünde toplanmaya başlamışlar ve kendilerine herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Kabineye halkın büyük teveccühü olduğu belirtilen haberde görevli subayların nazik muamelesinin "orada bulunanların doya doya hürriyet havası teneffüs etmelerine" yol açtığı, Başbakanlık önünde toplanan halkın "Ya ya ya, şa şa şa Cemal Paşa çok yaşa diye ortalığı cınlatmaları üzerine Org. Gürsel'in Başbakanlığın penceresinden halkı selamladığı ve topluluğun "Cemal Gürsel'in bir el hareketi üzerine sükuta gömüldüğü, ardından Org. Gürsel'in kısa bir konuşma yaptığı, "Başvekilin bu hitabını huzur içinde dinleyen" topluluğun Gürsel'in "Rica ediyorum, dağılınız" sözleri üzerine derhal bu ricayı yerine getirdikleri, "hiçbir ihtara lüzum bırakmadan" caddeyi boşalttıkları ifade edilmiştir. Haberde ayrıca bu durumun yabancı gazetecilerin de gözünden kaçmadığı ve "Türk milletinin diğer Orta Doğu memleketlerinden farkı her şeyde belli oluyor. İnkılapları da daha manalı bir hal alıyor" dedikleri ifade edilmiştir.

Hürriyet gazetesi 30 Mayıs 1960 tarihli sayısında yeni kabineyi "kurtarıcı kabine" olarak tanımlamış, ertesi günkü sayısında "Kabine İlk Toplantısında Antidemokratik Bütün Kanunların Lağvına Karar Verdi" başlığını manşet yapmıştır. Aynı günkü Milliyet gazetesi de Başbakanın açıklamasına atfen yeni kabinenin hürriyetleri tehdit eden kanunları lağvedeceğini yazmıştır. 12 Haziran 1961 tarihli Milliyet gazetesinde "İnkılabın Şayanı Hayret Neticeleri" başlığıyla çıkan başyazıya göre beklenenin aksine "27 Mayıs tarihinde memleketimizde vuku bulan inkılap, tarihi gerçeklerle taban tabana zıt şayanı hayret neticeler yaratmıştır." Bunlar ucuzluk, altın fiyatlarında düşüş ve Türk parasının değerlenmesidir.

Gazeteler bir yandan vatandaşları orduya yardımcı olmaya çağırırken bir yandan da yeni hükümete destek olmak üzere bağış kampanyalarını teşvik etmiş, günlerce bu konu haber yapılmıştır. 31 Mayıs 1960 tarihli Tercüman gazetesine göre "Ülkenin parasının kıymetini yükseltmek" ve "sakıt iktidarın hovardaca erittiği devlet hazinesindeki altınları yerine koymak" amacıyla ordu mensupları bir kampanya başlatmıştır. Kampanya daha sonra çığ gibi büyüyerek tüm ülkeye yayılmıştır.

Halkın yardımının ve desteğinin bir göstergesi olarak her dört gazetede 9 Haziran 1960 gününden itibaren günlerce hazineye bağış kampanyalarıyla ilgili haberler çıkmıştır. Bağış haberleri ilk defa 9 Haziran 1960 günü Tercüman'da "Bütün Subay Aileleri Yüzüklerini Hazineye Hibe Etmeye Başladı", Milliyet'te "Ordu Mensupları Ziyet Eşyalarını Hazineye Veriyor" ve Cumhuriyet'te de "Örnek Alalım: Ordu Mensupları Alyanslarını Hazineye Hibe Ediyorlar" başlıkları ile verilmiştir.

2.18- 27 Mayıs Darbesinden sonra Milli Birlik Komitesi ve Basın İlişkileri

Basının darbeden sonraki destekleyici tavrı, Yassıda Mahkemelerine kadar devam etti. Yassıda yargılamaları geniş tartışmalara, eleştiriler yol açtı. Yassıda'daki yargılamalarla ilgili fotoğrafların Ordu Film Merkezi'nce çekilerek İrtibat Bürosunda çekilerek açık arttırma ile satışa sunulması bazı basın kuruluşları tarafından kabul edilebilir bulunmadı. Başta Dünya olmak üzere gazetelerin çoğu bu uygulamayı şiddetle eleştiriyordu. Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Milliyet, Tercuman, Vatan ve Yeni Sabah 12 ekim 1960 günü uygulamayı protesto eden bir bildiri yayınladılar. "Kanunsuz ve garip bir uygulama" olarak nitelenen açık arttırmaya şöyle değerlendirildi

"Devlet tekeline tutulan bir hakkın neticesi olarak millete ve bütünün mali yapılmış bu fotoğrafların bir ticaret ve kar metaı haline sokulmasına esefle karşılamaktayız." Gazeteler açık arttırmaya katılmayacaklarını bildiriliyor ve satış fikrinin sahibi Orhan Erkanlı büyük tepki alıyordu.

Basının MBK'yı eleştirmesine yol açan diğer bir gelişme de 27 Ekim 1960 tarihinde, üniversitelerdeki tasfiye operasyonudur. Tembel, yeteneksiz ve reform düşmanı oldukları ileri sürülerek üniversitelerdeki 147 öğretim üyesinin işine son verildiğinin açıklanması basının tepkisini çekiyordu. Oysa Ağustos ayındaki ordudaki tasfiye bu kadar eleştirilmemişti. Rektörlerin istifa etmeleri ve İTÜ senatosunun "üniversite ilmi hüviyetinin zedelenmiş" olduğunu ilan etmesi olayı gündemin birinci maddesini haline getiriyordu.

27 Mayıs 1960' ta ordu adına yönetime el koyan Milli Birlik Komitesi, antidemokratik kanunların belirlenmesi amacıyla, hukukçulardan oluşan bir komisyon kurdu. Bu komisyonun raporu ve basın özgürlüğünü önemli ölçüde sınırlayan kanunların kaldırılması gereği üzerinde duran yayınlar, Komite'nin 13 Ekim 1960' ta "Neşir Yoluyla veya Radyo ile yahut Toplantılarla işlenen bazı Cürümler Hakkında Kanunu "n y r rl  kten kaldırılmasını sağladı. 29 Kasım 1960' da Basın Kanunun bir çok maddesi değiştirildi. Bunların çoğu 1956 yılında değişiklik yapılırken getirilen antidemokratik h k mlerdi. Yine aynı gün Türk Ceza Kanunu'nun 481. maddesi değiştirilerek Demokrat Parti döneminde tartişma konusu olmuş ve basını özelikle kamu hizmeti gören hemen her düzeyde görevlinin denetlenmesi yönünden ilgilendirmiş olan "ispat hakkı" tanındı.

Milli Birlik Komitesi basın hürriyeti yönünde kanunlarda değişiklik yaparken kendi icraatlarının eleştirmesini yasakladığı gibi Yassıada'daki DP'lerle ilgili her türlü aleyhte haber serbest fakat lehte haber yayınlamak yasaktı.

MBK'nın yeni bir basın kanunu çıkarması, gazete sahipleri arasında uyuşmazlık meydana getirdi. Komite basında çalışanları gazete sahiplerine karşı koruyan ve onların durumunu iyileştiren bir kanun çıkar mıştı. Komite  yesi Ahmet Yıldız'ın girişimleriyle çıkan kanun patronlara yeni y k ml l  kler getiriyordu.

MBK'nın basın kanunda yaptığı değişiklik üzerine dokuz gazete    günlük bir boykot kararı aldı. 212 sayılı kararı Babıaliyi karıştırılmıştı. Basınla MBK'nın arası açılmaya başlamıştı. Basın ond rtlerin tasfiyesini fazlaca eleştirmede. Genelde gelişmeyi "dikta hevesine kapılan 14 MBK  yesinin demokrasi taraftarları tarafından bertaraf edilmesi" şeklinde yansıttı.

Yassıada' da "Yüksek Adalet Divanı "adı verilen özel mahkeme yargılamalar sona erip kararlarını açıklarken, gazetelere şu sansür kararı gönderildi. Yassıada kararlarını müteakkip, Milli Birlik Komitesi irtibat Bürosu'ndan başka hiçbir makamdan bu konuda bilgi alınmayacak ve Milli Birlik Komitesi  rtibat Bürosu'ndan verilecek haberlerden başka neşriyat yapılmayacak ve  rtibat Bürosu tebliğleri haricindeki haberlerin neşrine müsaade

edilmeyecektir. Bilgi edinilmesini ve buna göre hareket edilmesini ehemmiyetle rica ederim.¹⁷⁸

Yine aynı dönemde Yeni Tamim Gazetesinde çıkan bir yazıdan dolayı Aziz Nesin ile yazı işleri müdürü İhsan Ada gözaltına alındıktan sonra 18 Mayıs 1961' de tutuklandılar. Elli gün sonra 8 Temmuzda, yazıda suç unsuru görülmediği için Askeri Sorgu Hakimliği'nin kararıyla serbest bırakıldılar.

15 Eylül 1961 Cuma günü Yassıada' da kararlar açıklandı. Toplam 595 sanıktan 15'i idama, 31 kişi müebbet hapse, 402' si çeşitli cezalara çarptırılıyor, 135 sanık beraat ediyordu.

İnfaz ve Menderes hakkında resmi bildiriler dışında basının tafsilat ve bilgi vermesi yasaklandığından basında fazla bir haber çıkmıyordu. Toplum ise tam bir şaşkınlık içindeydi.

Haftalık sosyalist gazete Yeniyol'un birinci sayfasına basılır basılmaz el kondu. Sahibi Fehmi Yazıcı ile yazarların Abidin Nesimi, Mihir Belli, Aziz Ziya gözaltına alındılar.

Temmuz 1961' de halk oyuna sunularak kabul edilen TC Anayasası, söz, yazı ve düşünce özgürlüğünü sağlamaya yönelik önemli maddeler getirdi. "Temel haklar ve ödevleri" düzenleyen ikinci kısım, basın yayınla ilgili şu düzenlemelere yer veriyordu.

Madde 22-Basın hürdür; sansür edilemez

Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak gerekli önlemleri alır.

Basın ve haber alma hürriyet, ancak milli güvenliği veya genel ahlakı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü , suç işlemeye kışkırtmayı önlemek ve yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlanabilir.

¹⁷⁸ Refik Tulga, Korgeneral İstanbul Valisi (Alpay Kabacalı Kişisel Arşiv)

Yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için kanunla belirtilecek sınırlar içinde hakim tarafından verilecek kararlar saklı olmak üzere, olaylar hakkında yayın yasağı konamaz.

Türkiye'de yayınlanan gazete ve dergilerin toplatılması, bu tedbirlerin uygulanacağını kanunun açıkça gösterdiği suçların işlenmesi halinde ancak hakim kararıyla olabilir.

Türkiye' de yayınlanan gazete ve dergiler, ancak 57'inci maddede belirtilen fiillerden mahkum olma halinde mahkeme kararıyla kapatılabilir.

Madde 23- Gazete ve dergi çıkarılması önceden izin alma ve mali teminat şartına bağlanamaz.

Madde 24-Kitap ve broşür yayımı izne bağlı tutulamaz; sansür edilemez.

Madde 25-Basımevi ve eklentileri ve basın araçları, suç vasıtası olduğu gerekçesiyle de olsa, zapt veya müsadere edilemez veya işletilmekten alı konulamaz.

Madde 26-Kişiler ve siyasi partiler, kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından faydalanma hakkına sahiptir. Bu faydalanmanın şartları ve usulleri, demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine uygun olarak kanunla düzenlenir. Kanun, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşumunun köstekleyici kayıtlamalar konamaz.

Madde 27- Düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve düzenlenir.

Milli Birlik Komitesi, 1962 seçimleri öncesinde basınla ilgili antidemokratik bir kanun çıkarttı. 5 Mart 1962' de kabul edilen "Anayasa Nizamını, Milli Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkında Kanun" da sansür hükümleri içeriyordu.

Basın kuruluşları kanunun çıkmasını önlemeye çalıştılar; Gazeteciler Cemiyeti 1 Mart 1962' de bir bildiri yayınlayarak tasarının basın özgürlüğünü sınırlayıcı yönde

olduğunu belirtti. Kısaca "Tedbirler Kanunu olarak diye anılan ve sansür hükümleri getiren yasanın metni şöyleydi:

Madde 1-A) Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybettiği Türkiye Cumhuriyet Anayasasınca da tespit edilen Demokrat Parti İktidarına karşı direnme hakkı kullanarak normal demokratik rejimi bütün teminatıyla kurmak amacıyla, Türk milletinin gerçekleştirdiği 27 Mayıs 1960 Devrimi söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür, veya sair vasıta ve suretlerle yersiz, haksız veya gayri meşru gösterenler veya üstü kapalı da olsa matufiyeti belli olacak şekilde böyle göstermeye çalışanlar.

B) 27 Mayıs 1960 devrimini zedeleyebilecek şekilde:

Bu devrimin neticesi olarak Yüksek Adalet Divanınca veya sair kaza mercilerince verilmiş ve kesinleşmiş olan karar ve hükümleri söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür, veya sair vasıta ve suretlerle kötüleyenler veya üstü kapalı da olsa matufiyeti belli olacak şekilde kötülemeye çalışanlar veya mahkum edilenlerin mahkumiyetlerine esas teşkil eden fiillerin yapan şahısları övenler veya neticelenmiş hazırlık, ilk, son tahkikat veya infaz safhalarıyla ilgili resim, hatırat, röportaj yayanlar ve beyanat verenler;

C) Mahkumiyetlerinin infazı süresince (B) bendinde sözü geçen mahkumlara atfen, siyasi veya 27 Mayıs 1960 Devrimini zedeleyici mahiyette veya uydurma beyanatı basına verenler veya basın yoluyla yayanlar veya alenen nakledenler;

D) 27 Mayıs 1960 Devrimini yersiz, haksız veya gayri meşru gösterecek surette, fesh edilmiş Demokrat Partinin iktidarını övenler veya müdafaa edenler;

E) Mensup oldukları partinin, feshedilmiş Demokrat Partinin devamı olduğunu ileri sürenler veya herhangi bir parti lehinde bu tarzda faaliyet gösteren ve propaganda yapanlar; Bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Madde 2- Türkiye Cumhuriyetinin, Anayasa ile tespit edilmiş temel vasfı olan insan hak ve hürriyetlerine dayanan çok partili demokratik nizamı söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür veya sair vasıta ve suretlerle, zedelemeye veya tehlikeye düşürmeye matuf olarak

kötüleyenler veya bu nizamın Türkiye' de yürütülemeyeceği yolunda propaganda yapanlar hakkında, filleri daha ağır bir cezayı gerektirmediği takdirde, birinci maddede yazılı cezalar uygulanır.

Madde 3- Birinci maddenin A, B ve D bentleriyle ikinci maddenin yazılı suçların tekevvünü için Türk Ceza Kanununun 153'üncü maddesindeki aleniyet şartı aranır.

Madde 4-Kanunların himayesinde evvelce faaliyet göstermiş veya faaliyet göstermekte bulunan herhangi bir siyasi partiye mensup olanları veya oy vermiş bulunanları tezyifkar sıfatlarla topyekun kötüleyerek, vatandaşlar arasında husumet ve intikam hisleri doğuracak veya tahrik edecek mahiyette söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür veya sair vasıta ve suretlerle faaliyette bulunanlar veya propaganda yapanlar üç aydan iki seneye kadar hapis cezasına çarptırılır.

Madde5-Bu kanunda yazılı fiiller basın yoluyla işlendiği takdirde suç konusunu ihtiva eden mevkuteler toplatılabilir.

Madde6-Bu kanunda yazılı fiillerle ilgili olarak iftira suçunu işleyenler hakkında, TCK' nın 285'inci maddesinde yazılı cezalar bir misli arttırılarak hükmolunur.

Madde7- Bu kanuna giren suçlarda hazırlık tahkikatı bizzat Cumhuriyet Savcıları veya yardımcıları tarafından yapılır.

2.19. 27 Mayıs Darbesinin Basına Etkisi

Yasa yürürlüğe girdikten sonra birçok gazeteci için ağır ceza mahkemelerinde dava açıldı. Dünya Gazetesi'nde çıkan "Açık Rejim" altıyazılı bir karikatüründen dolayı ilk kez mahkemeye verilen Ferruh Doğan, uzun bir soruşturma ve yargılamadan sonra beraat etti.¹⁷⁹

¹⁷⁹ Topuz a.g.e., s, 221

Adalet Bakanlığından izin alıp Kayseri'ye giderek Yassıada' da mahkum edilen eski Demokrat Partililerle görüşen ve bunu gazetesinde yazan Ahmet Emin Yalman ile Hür Vatan 'ın sorumlu müdürü Selami Akpınar ve yazıyı kendi gazetesine aktaran Yüksel Baştunç uzun süre yargılandı. Bu kanunun kaldırılması üzerine davaları düştü. ¹⁸⁰

Cumhuriyet Gazetesinin açtığı Yunus Nadi Armağanı Yarışmasına katılan Şadi Alkılıç'ın 12 Aralık 1962' de yayınlanan makalesinden dolayı önce (25 Aralık) gazetenin yazıişleri müdürü Kayhan Sağlamer'in, ardından Şadi Alkılıç'm tutuklanmalarıyla başlayan davalar yıllarca sürdü. Sağlamer davalardan beraat ederken, Alkılıç'la ilgili dosya İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi ve Yargıtay arasında birçok gitti geldi. Bu olay Türkiye dışında yankı uyandırdı. Filozof Bertrand Russell' dan, İtalya Cumhurbaşkanı Saragat'a kadar pekçok ünlü kişi makalede suç unsuru olmadığına dair mektuplar yazdılar. Uluslararası Af Örgütü Şadi Alkılıç'ı, "Yılın mahkumu" ilan etti. ¹⁸¹

Uluslararası Basın Enstitüsü de Cumhurbaşkanına telgraf çekerek Alkılıç'ın affını istedi. Nadir Nadi : "Başkana Çekilen Telgraf, "Cumhuriyet, 22 Ocak 1969. Birkaç kez cezaevine girip çıkan Şadi Alkılıç en sonunda komünizm propagandası yapmak suçundan mahkum edildi ve cezasını ancak 12 Mart döneminde tamamladı.

1965' te Sosyalist Türkiye adlı kitabı toplatılan ve görevinden alınıp yargılanan Ali Faik Cihan'ın davası 1969' da aklanmayla sona erdi.

Bu arada birçok çeviri içinde davalar açıldı. Toplatma, tutuklama kararları verildi. 18. yüzyıl Fransız düşünürü Babeuf'ün yazılarını çevirerek Devrim Yazıları adlı bir kitapta toplayan Sabahattin Eyuboğlu ile Vedat Günyol İstanbul' da, kitaptan Gündem Gazetesine alıntı yapan Atilla Bartınoğlu Ankara' da yargılandılar. Her iki davada beraatle sonuçlandı.

İktidardaki Adalet Partisi, 1967 Şubatında Meclis Grubu'nda "Temel Hak ve Hürriyetleri Koruma Kanunu" tasarısını görüştü; tasarının Meclis'ten geçirilmesi

¹⁸⁰Y, Baştunç: "Basın Yasakları", **Tercüman**, 22 Haziran 1987

¹⁸¹ M, Baksı, **Şadi Alkılıç Davası**, İst, 1969

hazırlıkları başladı. Ancak basın , üniversite, hukukçular ve demokratik kuruluşlar bunu nitelediler ve geniş tepki gösterdiler.¹⁸²

Her türlü yoruma elverişli yeni suçlar oluşturan ve bunlar için ağır cezalar ve özel mahkemeler öngören tasarı, bu tepkiler üzerine Meclis Genel Kuruluna getirilmedi.

Yine bu dönemde, mahkeme kararıyla mahkum edilmemiş kitapların, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda silahlar vb. suç araçları için ve delil toplama amacıyla öngörülmüş 86. maddeye göre toplatılmasının hukuka aykırı olduğu ileri sürüldü ve kitap toplama kararları tartışıldı.

3) 14 EKİM 1961 SEÇİMLERİNDEN 12 MART 1971 MUHTIRASINA KADAR SİYASİ ORTAM VE BASININ DURUMU

14 Ekim 1961 Genel Seçimleriyle teşekkül eden TBMM' nin 26 Ekim günü toplanarak çalışmalarına başlamasıyla Türkiye'de yeni bir dönem başlıyordu. DP'nin mirasını devralan Adalet Partisinin (AP) 27 Mayıs darbesinin yanında yer alan CHP ile koalisyon hükümeti kurmaya zorlanması ve bu parti üzerinde oluşturulan baskılar yeni dönemin geleceğinin ilk işaretiydi.

Silahlı Kuvvetler bir yandan 27 Mayıs'ın mirasını, diğer yanda ise çok partili demokrasiyi korumak istiyordu. TBMM açılmadan önce 27 Mayısın eleştirilmemesi için partilerden söz alınmıştı. 27 Mayısı eleştirmek seçimlerde oyların artmasını sağlıyordu. AP ile koalisyon hükümeti kuran İnönü, ince denge hesaplarıyla demokrasiyi tesis etmeye çalışıyordu. Ama silahlı kuvvetler içinde gelişmelerden memnun olmayan, müdahale edilmesini isteyen gruplar belirliyordu.

Silahlı Kuvvetler Birliği içinde, Ankara Grubunun etkili bir üyesi olan Harp Akademisi Komutanı Talat Aydemir'in 22 Şubat 1962 tarihindeki başarısız darbe huzursuzlukları su yüzüne çıkarıyordu. Darbeci Aydemir, 27 Mayıs darbesinin

¹⁸² **Gerçekler Postası**, 6 Mart 1967, s 6

gerçekleştiği sırada Kore'de olduğundan harekate katılamamış, askeri yönetimde rol oynayamamıştı. Aydemir, 1961 seçimlerinden hoşlanmamış, yönetimin sivillere erken devredilmemesini savunmuş müdahale edilmesinden yana olmuştu. Fakat ordu yüksek komutası ona destek vermediğinden bu darbe girişiminin bastırılması zor olmadı. Talat Aydemir ve darbeye katılanlar çıkarılan bir kanunla affedildiler. Fakat Aydemir ve arkadaşları darbe arzusundan vazgeçmemiş, on beş ay sonra 20-21 Mayıs 1963 akşamı yeni bir hükümet darbesi girişiminde bulunmuşlardır. Bu arada bazı basın patronlarının bu olaylarda rolünün olduğu iddia edildi. Fakat iddiadan öteye bir kanıt ortaya konulamadı.

22 Mart 1963'te hükümetin, AP'nin af kampanyasına uyarak Kayseri'de hapisanede olan Celal Bayar'ın şartlı olarak serbest bırakılması ve Ankara'ya gelişi 27 Mayıs'a karşı bir zafer yürüyüşüne dönüştürülüyordu. AP tarafından büyük bir olaya dönüştürülen Bayar'ın serbest bırakılmasına gençlik ve aydınların bir kısmı karşı çıkıyor. AP Genel Merkezi ve Yeni İstanbul gazeteleri saldırıya uğruyordu. 1961-65 yılları arası sivil yönetimin kurulması olağanüstü dönemin izlerinin silinmesi çabalarıyla geçti.

Basında da istikrarsız koalisyon hükümetleri, uygulanamayan hükümet programları, zaman zaman ortaya çıkan darbe girişimleri, yeni anayasanın getirdiği yeni kurumların işletilememesi, temel hak ve özgürlüklerin hayata geçirilememesi, ekonomik ve sosyal kalkınma çabaları, planlı kalkınma sistemi üzerindeki tartışmalar yer alıyordu. 12 Ekim 1965'te yapılan genel seçimlerde AP oyların yüzde 52.9'unu ile 240 sandalye alarak tek başına iktidara geldi.

Türkiye genç bir başbakanla tanıştı. Süleyman Demirel, siyaset sahnesine çıktı. Enflasyonlu kalkınmaya tercih eden Demirel, toplum kesimleri arasındaki dengenin sarsılmasına da göz yumdu. Bir yandan sol ve sosyalist akımlar gelişirken, diğer yandan sağ ve İslamcı kesimde gelişmeler görülüyordu. Demirel TSK ile de AP'yi barıştırmak için çaba sarf etti. Bu arada 28 Mart 1996'da Org. Cevdet Sunay seçildi. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in ağır hasta olduğunun anlaşılmasından sonra Genelkurmay Başkanlığı görevinden ayrılan Sunay, kontenjan senatörü olarak atanmış ve bütün siyasi partilerin adayı olarak katıldığı oylamada 532 üyeden 461'inin oyunu olarak Cumhurbaşkanlığına

seçilmiştir. Gürsel'in ardından yine bir Genelkurmay başkanının Cumhurbaşkanı olması basında bu açıdan haber konusu olmamıştır.

2 Kasım 1968'de Deniz Harp Okulu Subay Taburu öğrencileri Gök Senin isimli yıllıklarının bir gazete tarafından eleştirilmesi üzerine bildiri yayınladılar. Bildiride "Mustafa Kemal'e ve devrimlerine açıkça ve alçakça saldıran bir zümrenin Hava Harp Okulu öğrencilerini "komünist" diye karalamaya kalkıştıkları, bu kişilerin "bu topraklar üzerinde hiçbir zaman hayat hakkı tanımayacakları, Türk halkı, Türk gençliği ve Türk ordusunun buna izin vermeyeceği ifade edilmiştir.¹⁸³

Milliyet gazetesi bildiriye 3 Kasım 1968 günü "Deniz Subayları Gericilere Cevap Verdi" başlığıyla vermiştir. Bildirinin içeriğine yer verilen haberin ilk paragrafında "Hava Harp Okulunda, genç Harbiyelilerin yurt sorunlarını Atatürkçü ve gerçekçi bir açıdan ele almaları, bu konudaki düşüncelerini kültür yaylığı olan Göksevenin'de toplayarak yayınlamaları, geriye dönüş duaları yapmakta olan bu sapık fikirlileri son derece ürkütmüştür" denilmiştir.

Yıldız Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisinin iki öğrencisinin silahlı saldırı sonucu öldürülmesinin ardından 16 Aralık 1969 günü bir grup deniz subayı adına hareket ettiklerini söyleyen sivil giyinmiş deniz subayları gazeteleri dolaşarak 69 deniz subayı tarafından imzalanmış "Halkımıza Bildiririz" başlıklı bir bildiri dağıtmıştır. Bildiri Atatürk'e atfen "Devrimin kanunu mevcut kanunların üstündedir. Bizi öldürmedikçe, kafalarımızdaki cereyanı boğmadıkça başladığımız devrim bir an bile durmayacaktır. Bizim devrimimizden sonra da bu böyle olacaktır" gibi sözler içermiştir. Öldürülen Öğrencilere de yer veren bildiride "ne değişir kesilsin devrimcilerin başları birer birer. Oysa bir yasadır bu mümkünü yok. Devrimciler Ölür, Devrimler Sürer" şeklindeki ifadelerle de yer verilmiştir. Subaylar mücadelelerini ezilenlerin ve Mustafa Kemal'in savaşı olarak tanımlamışlardır.

Cumhuriyet gazetesi haberi "69 Deniz Subayı Bildiri Yayınladı" başlığıyla vermiş ve bildiriden alıntılattığı "Gençliğe Sıkılan Kurşun Gerçekte Mustafa Kemal'e Sıkılıyor"

¹⁸³ Milliyet 3 Kasım 1968

kısmını alt başlık yapmıştır. Gazete üslubu "çok sert bir tepki" olarak değerlendirdikten sonra bildirinin Atatürk'e atıfta bulunan bölümlerini öne çıkartmıştır. Metnin öldürülen Öğrencilerle ilgili kısmı ise "coşkun bir dil", "çok duygulu bir dil" olarak tanımlanmıştır.¹⁸⁴

1969' da hem ekonomik hem de siyasi alanda buhranın işaretleri gelmeye başladı. Enflasyon yükselirken ücretler düşüyor işçilerin grevleri yaygınlaşıyordu. Artan dış borçlar, giderek yükselen ödemeler dengesi açıkları tehlikeli boyutlara varıyordu. Bir taraftan da bütün dünyada baş gösteren öğrenci olayları Türkiye'ye sıçramış boykotlar anarşik hadiseler yaygınlaşıyordu. Basında ise sentezden olaylara analitik bakıştan çok taraflılık hakimdi.

Bazı dar çevrelere yayıp yapan organları bu tür sertleşen akımların şiddet kullanmasını desteklediler. Ancak basının büyük bir çoğunluğu demokrasi dışı bu tür arayışlara sağ-sol demeden iltifat etmedi. Özellikle Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet gibi gazeteler mevcut hükümetin, ekonomik, mali politikaları ile partizan uygulamalarını alabildiğince eleştirdiler. Bu dönemin en önemli konusu eski DP'lilerin siyasi haklarının iadesiyle ilgili af kanunuydu. Kanun tartışmalardan sonra Kasım 1969'da Senatodan geçti. Basın ve Üniversite bu affa karşı çıktı. Bu dönem sonunda sol aydınlar ve asker-sivil bürokratlar arasında giderek kökleşen bir ikilem ortaya çıktı. Ülkenin kalkınması parlamentarizmle mi, yoksa bir darbe ile iktidara gelecek devrimci güçle mi gerçekleştirilecektir? 1965 seçimlerinde TİP'in meclise girmesi parlamentarizm yanlılarını cesaretlendirirken, 1969 seçimlerindeki başarısızlık ve seçimin yine AP tarafından kazanılması darbeci söylemi öne çıkarıyordu.

Devrimci yöntemi savunan Yön, parlamentarizmi ve özgürlükçü sosyalizmi savunan TİP'e karşı tavır alıyor ve bu süreçte Mehmet Ali Aybar, TİP'in genel başkanlığından ayrılmak zorunda kalıyordu.

1969 seçimlerinin hemen arkasından yayın hayatına giren Devrim dergisinin ilk sayısında Doğan Avcıoğlu şunları yazıyordu:

¹⁸⁴ Cumhuriyet, 17 Aralık 1969

"Son seçimler 27 Mayıs günlerinden beri 'zinde güçler' denen aydın çevrelerde rejime bağlanan ümitlerin azalmasına yol açmıştır. Düzen değişikliğinden yana gözüken TİP ve CHP gibi partilerin beklenen sonuçları elde edemeyişleri, parlamentoculuk yoluyla düzen değişikliği ve kalkınmanın gerçekleşebileceği ümitlerini zayıflatmıştır. Türkiye'nin kalkınabilmek için biran önce köklü bir düzen değişikliğine ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı en bilinçli olarak duyan zinde güçler, bu durumda parlamentoculuktan ümitlerini kesmekte ve yeni çözüm yollara aramaya yönelmektedir." .

Çok partili demokrasiye ve parlamenter sisteme karşı açık tavır alan ve tek partili otoriter rejimin yolunu açmak için mücadele veren Devrimin başyazarı Avcıoğlu şunları dile getiriyordu: " Parlamentoculuk, anglosakson çıkarlarına uygun düşen bir politik sistemdir. Bu yolda yalnız değillerdir. Türkiye'de tefeciler, ağalar, beyler ve kompradorlar, parlamentoculuğun şampiyonluğunu yapmaktadırlar. Feodellerin ve bütün işbirlikçilerin demokrasi şampiyonu kesilmesi gibi ilk bakışta aklın almayacağı ters bir durum bugün Türkiye'de yürürlüktedir.! Böylece parlamentoculuk, tutucu güçler koalisyonu ile dış müttefiklerin rejimi olmaktadır. " ¹⁸⁵

Devrim Dergisi, askeri darbe için uygun ortamı oluşturmak amacıyla 1969 sonbaharında yayına başlamış bulunuyordu. Hedefte yer alan iktidardaki Adalet Partisi, Demirel hükümeti, parlamento, muhalefetteki CHP , irtica ve üniversite gençliği vardı. Devrim CHP ve Ecevit'i de yıpratmaya çalışıyordu.

1968'den sonra gazeteler, öğrenci hareketine destek vermedi. Bunda CHP Genel Başkanı İnönü'nün 'işte bunlar haytalardır' açıklaması da etkili oldu. Ecevit'te öğrenci hareketinin militan devrimde bir rotada yürümesine karşı çıktı. Dolayısıyla İnönü ve Ecevit'in pozisyonu AP'ye muhalif basının tavrını etkiledi.

Devrim dergisinin yazı işleri müdürlerinden Uluç Gürkan, üniversite gençliğinin çengellenmesi, Hasan Cemal ise şeriatçı haberlerle askeri teyakkuzda tutma görevini üstlenmişlerdi. Devrim yazarlarından Çetin Altan, İlhan Selçuk ve Uğur Mumcu, "'cici demokrasi" diye alaya aldıkları çok parti demokrasiyi yıpratmaya çalışıyorlardı. Mısır,

¹⁸⁵ D. Avcıoğlu , **Devrim**, 18 Kasım 1969 Sayı 5 sf 1

Suriye, Sudan, Libya ve diğerk üçüncü dünya ülkelerindeki askeri darbeler alkışlanıyor bu darbeleri gerçekleştirenlere övgüler düzölüyordu. 8 Eylül 1970 tarihli sayısında Sudan'daki darbeyi gerçekleştiren Cafer el-Numeyri'nin ağzından şunlar söyleniyordu:

"Batı tipi demokrasi yönetimi bizde iflas etmiştir. Kurmak istediğimiz sistem, ilerici asker ve sivillerden oluşacak ve halka dayanacaktır.".¹⁸⁶ Arkasından yazıyı kaleme alan Hasan Cemal şu değerlendirmeyi yapıyordu: "Sudan ordusunun vatansever subayları, çok partili sistemin ülkenin sorunlarına bir çözüm getirmediğine, sadece emperyalizm ve onunla bütünleşmiş sınıf ve tabakaların egemenliğine yol açtığı konusunu taşımaktadır. Bunun için iktidara el koymuşlardır. Ülkeyi kalkınma rayına oturtacak yolun, asker ve sivil tüm ilerici ve devrimci güçlerin kenetlenmesinden geçtiğini savunmaktadırlar.".¹⁸⁷

Bundan tam otuz yıl sonra Hasan Cemal , Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım adlı kitabında¹⁸⁸ "Numeyri'leri, Kaddafi'leri, Esad'ları, Saddam'ları model olarak, askeri kışkırtmak amacıyla savunmuştuk. Bütün bu modeller bize göre o zaman" tek partili demokrasi" idi. Bizim 'cici demokrasiye göre daha ileri rejimlerdi" diye itirafta bulunacak bunun "ne büyük yanılgı" olduğunu belirtecektir.

Üniversite ve gençlik arasında etkin olan Fikir Kulüpleri Federasyonu da, devrimci yönetimi benimsiyordu. Yöntem tartışmaları hem TİP' te hem de Fikir Kulüpleri arasında bölünmelere yol açmıştı. Devrim aydınlar ve subaylar arasında bir koalisyonun gerçekleştireceği Milli Demokratik Devrim akımı, 1968' de hem TİP'e hem de Fikir Kulüpleri Federasyonuna hakim oluyordu.

1970' lerin başında, Milli Demokratik Devrim çevresinde daha radikal ve iktidar için silahlı eyleme yönelen gruplar beliriyordu. Türkiye Komünist Partisi , Marksist - Leninist (TKP/ML) Türkiye İhtilalci Köylü Kurtuluş Ordusu (THKO) gibi örgütler

¹⁸⁶ Devrim, 8 Eylül 1970, sf 1

¹⁸⁷ Hasan Cemal, **Devrim**, 8 Eylül 1970 sf 5

¹⁸⁸ Hasan Cemal, **Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım**, İstanbul, Doğan Yayıncılık, 1999 s. 56

devrimin ancak silahlı bir gerilla mücadelesiyle geleceğini savunuyorlardı. Her geçen gün artan öğrenci gösterileri karşısında Başbakan Demirel “sokaklar yürümekle aşınmaz” diye tepki veriyordu.

1971 yılı başlarında banka şubelerinin soyulmaya başlanması siyasi kaosu tehlikeli boyutlara geldiğine işaret ediyordu.¹¹ Ocak’ta İş Bankası Emek şubesi , 12 Şubat’ta Ziraat Bankası Küçükkesat şubesi soyuluyordu. Soyunlar bilinen isimlerdi: Deniz Gezmiş, Sinan Cemgil, Yusuf Arslan, Hüseyin İnan.

Türkiye'nin hızla askeri müdahaleye doğru gitmekte olduğu sırada Devrim dergisi, banka soygunlarının Deniz Gezmişler tarafından yapıldığını bildiği halde" Deniz Gezmiş; Banka soygunuyla ilgim yok!" diye manşet atıyordu.¹⁸⁹

4 Mart 1971 günü Ankara Gölbaşı'ndaki Amerikan üssünde görevli dört edin kaçırlması yurttan büyük yankı uyandırıyor. THKO adına yayınlanan bildiri silahlı savaşın başlatıldığını ilan ediyordu. Aynı gün arama yapmak amacıyla jandarma ve polisin ODTÜ yurtlarını basması ve öğrencilerle çatışmanın çıkması bir anda tansiyonu yükseltiyordu. Sol çevreler hükümetin istifasını isterken hükümet anarşik olayların hedefinin rejim olduğunu ileri sürüyordu. Hükümet yanlısı Son Havadis gazetesi olaylar üzerine şu değerlendirmeyi yapıyordu. : "Bir avuç kızıl zibidinin başını Türkiye'de ezmek mümkündür. Ve bu olacaktır. Mesele, demokratik bir hukuk devleti içinde her şeyin hal edilmesi arzusundan ileri gelmektedir. Buna son vermek için diktatör olmak lazım değildir. O takdirde bir avuç anarşistin dışındaki 36 milyon hak ve hürriyetlerinin elden gitmesi gibi bir durumla karşılaşmış olur.

Anarşistler demokratik hukuk devletinin hürriyetinden istifade ederek cüretlenmektedirler. Ama, bu asgari müşterek de birleşildiği ve bütün kuruluşların, bütün vatandaşların fert fert vaziyetlerini belli etmesi halinde, bunların yok edilmesi an meselesidir."¹⁹⁰

¹⁸⁹ Devrim, 26 Ocak 1971 sf: 1

¹⁹⁰ Son Havadis, 7 Mart 1971 1 sf: 1

Yön dergisi etrafında toplananlar toplumun kalkındırılması ve gelişmenin sağlanması için bir "ara tabakalar" ve "zinde güçler" teorisi geliştirmiş, ordunun siyasete müdahalesine yeşil ışık yakmışlardı. Yön'ün kapatılmasından sonra Devrim dergisinde toplananlar "ilerici hamlelere öncülük edecek gerçekçi aydınlar, gençlik ve ordu mensuplarından oluşan bir kuşak" olarak "zinde güçlere" dayanıyorlardı. Bu çevreler "orduyu toplumdaki hızlı atılımların öncüsü sayıyorlardı. Yön ve Devrim sayfalarında dile getirilen görüşler, reformcu bir ordu müdahalesi peşinde koşan grupların programlarını oluşturmalarında etkili oluyordu. Temel yöntem olarak belirlenmiş olan darbe ile iktidarı ele alacak ilerici kadronun ülkeyi kısa zamanda kalkındıracağına inanılıyordu. Bu görüş 1970'lerin başında yaşanan siyasi krizin derinlerinde etkili rol oynuyordu.

Ordu içindeki darbe girişimleri içinde rol alan ve 12 Marttan sonra emekliye sevk edilen generallerden Emekli Tuğgeneral Celil Gürkan, hatıratında şu cümlelerle açıklamaktaydı: "12 Mart öncesinin sıcak ve bunalımlı günlerinde, içtenlikle inandığımız kemalist devrim anlayışını, 1970'li yılların koşullarına göre yorumlayıp uygulamak istiyorduk. Hiç bir zaman totaliter bir düzen yanlısı olmadık. Amacım, sağ yada sol totaliter bir yönetimin ulusun yazgısına el koyarak geçip iktidara oturmasına karşı, özgürlükçü parlamenter demokrasiyi amaçlayan geçici bir yönelimle gerçek demokrasiye ulaşmaktır." ¹⁹¹

Devrim dergisi 9 Mart toplantısından darbe kararı bekliyordu. O günün derginin bürosuna bir tenhalık çökmüş kimse ortada görünmüyordu. Uğur Mumcu bir arkadaşının arabasıyla Ankara içinde dolaşırken sık sık Doğan Avcıoğlu ile telefonlaşıyordu. Darbe sonrası alternatif Bakanlar Kurulu listeleri elden ele dolaşıyordu. Uğur Mumcu gençlikten, Altan Öymen basın yayından sorumlu bakan olacaklardı. Türkiye Öğretmenler Sendikası Başkanı Fakir Baykurt Milli Eğitim, Mümtaz Soysal Dışişleri Bakanlığına getirileceklerdi. İlhami Soysal ise MİT Başkanlığını yürütecekti. Ancak Faruk Gürler'in bir türlü düğmeye basmaması bütün ümitleri ve planları boşa çıkardı.

¹⁹¹ Dursun , A.g.e., s. 103

Doğan Avcıoğlu şunları yazıyordu: "Parlamenter sistemin sonuna yaklaştığı artık iyice seziliyor. Anayasa'yı çiğneyerek, siyasi partilere ve kendilerine" Beytülmal" den pay almaya çabalayan saygıdeğer parlamenterlerimiz dahi, bu işi böyle gitmeyeceğini söylüyor...İktidar koltuğu boş. yöneticiler, ülkeyi yönetmekten aciz. "Demirel gitsin, işler düzelir! yada" Erken seçim ülkeyi istikrara kavuşturur" tekerlemelerinin, eski hamam eski tas hükümetine bir yenilik getirmeyeceği biliniyor. Hamam aynı kaldıkça, tellakların değişmesi hiçbir şeyi değiştirmiyor".¹⁹²

Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, kurban bayramı mesajında durumu 27 Mayıs öncesine benzetiyordu. Bunun üzerine Cumhuriyet Gazetesinde "Erdelhunizm'den Sakınmalı" başlığıyla bir yazı kaleme alan İlhan Selçuk, Tağmaç'ı uyararak, 27 Mayıs darbesi sıradan Genelkurmay Başkanı olan ve sonra Yassıada'da yargılanan Org. Rüştü Erdelhun'un başına gelenleri ifade ederek şunları belirtiyordu: "Anayasayı uygulamayan, yolsuzluklara yol veren lekeli iktidarı uyarmak yerine, kurusıkı öfkeyle bayram mesajına yönelmek, devlet mantığına sığmaz. Bunun içindir ki, Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç'm demecini yersiz bulduk. Gerek Güvenlik Kurulunda gerek başka ilişkilerde, iktidar politikasının yanında değil, Anayasa ilkelerinin yanında bulunmak ve yıpranmış politikacılar koşutunda görünmekten titizlikle kaçınmak, yüksek paşalar için hayırlı bir vatan görevi olacaktır. Zira Erdelhunizm, memleket için yararlı bir eğilim değildir." ¹⁹³

İlhan Selçuk bir gün öncede "Ordunun varlık gerekçesi" başlıklı bir yazı kaleme almış ve tahriklere yönelik hususlara değinmişti. Selçuk'a göre ordunun görevi "milli pazarı yabancıya sömürmemektir."

Yine aynı günlerde Oktay Akbal "Ayak sesleri" başlıklı yazısında şunları ifade ediyordu: " ... Evet, adım adım yürüyor o "beklenen" ! Nedir o? Bir bilinçtir. Ulusun ayaklanmış bilincidir, umududur, güvenidir. Atatürk'ün Anıtkabirden dışarı çıkmasıdır. Gençliğin, bu ulusun bütün uyanık güçlerin şahlanmasıdır. Bir adım, bir adım daha ... Kentte, dağda, köyde.o.Umudunu tanı, yitirirken duyulan bir ayak sesi. Şairler gelecekte

¹⁹² Avcıoğlu D, "Bekleyiş", **Devrim**, 2 Mart 1971

¹⁹³ İlhan Selçuk , Erdelhunizm, **Devrim**, 2 Mart 1971

haber verir. Falcı olarak değil, bir ülkenin yarınını önceden gören, sezen, duyan bir ermiş gibi...¹⁹⁴

10 Mart 1971 günü Genelkurmay Başkanlığında yapılan ve 6 saat süren Genişletilmiş Komuta Konseyi Toplantısında hükümeti devirelim, yönetime el koyalım mı ? Yoksa sert bir uyarıda bulunmakla mı yetinelim? değerlendirmesi yapılıyordu. Toplantı da Tağmaç gelişmeleri şöyle değerlendiriyordu: "ODTÜ'de Türk askerine Türk oldukları iddiasında bulunanların ateş etmeleri TSK bünyesinde nefret uyandırmıştır (...) Durum tehlikelidir. Ancak yarın çöküyormuşuz gibi durumu yoktur. Eser bizimdir. Ümitsizliğe kapılmayalım ve bir şans daha tanıyalım (...) Maksat TSK 'nın sabrını taşımaktır. Bu noktaya önemle dikkatinizi çekmek isterim. (...) Bugünkü Anayasa düzeni 27 Mayıs hareketini gerçekleştiren TSK'nın eseridir. Bu düzeni yaşatmak ve demokratik rejimin devamını temin etmek bizim başta gelen ödevimizdir. Ortaya çıkan aksaklıklar ve şikayet konuları, bizim için ne kadar üzücü ve tedirgin edici bir nitelik taşırsa taşın, kendi elimizle kurduğumuz Anayasa düzenine karşı vaziyet almamız için geçerli ve haklı bir sebep olamaz.

Biz, aksaklıkların ve tedirginliklerin kendi eserimiz olan Anayasa sınırları içinde ve demokratik düzen uygulamasıyla giderileceğine inancını kaybetmiş değiliz ... "

3.1. 12 Mart Muhtırası Sonrasında Basının Tavrı

9 Mart toplantısında darbeciler düğmeye basamayınca beklenen muhtıra, üç gün sonra, 12 Mart 1971 günü saat 13.00'de TRT radyolarından okunuyordu. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu'nun imzalarını taşıyan üç maddelik muhtıra Türkiye'de yeni bir dönemi başlatıyordu.

¹⁹⁴ Akbal O; "Ayak sesleri", **Cumhuriyet** 3 Mart 1971 sf 7

1- Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi ve kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyu yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformlar tahakkuk etmemiş olup, TC'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2- Türk milletinin sinelerinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortamı hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin teşekkülü demokratik kurullar içinde zaruri görülmektedir.

3- Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde TSK kanunların kendisine vermiş olduğu TC'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır. Bilgilerinize..."

Yeni Asya, 14 Mart 1971'de "Senato Başkanı Arıburun ithamları reddetti." şeklinde manşet atarken Akşam gazetesinde Çetin Altan şunları yazıyordu: "Senato Başkanı şimdi ortalığı bulundurmak umuduyla referandum ayaklarına yatmaktadır.

(...) Kaldı ki Türkiye'de halk yığınları ortaçağ kalıntısı bir feodal yapının içinde tutsaktır. Bu yapıyı yıkmadan vatandaşların iradelerini özgürce kullanmaları olanağı yoktur... "

MGK üyesi dört komutanın imzaladıkları muhtıra basın dünyasında geniş yankılar uyandırdı. Muhtıra meclislerde okunmuş, hükümet istifa etmiş, parlamento ise açık tutuluyordu.

Bir yandan yeni hükümet kurma çalışmaları devam ederken, diğer yandan orduda tasfiye gerçekleşiyordu. Muhtıradan 4 gün sonra 5 general ve amiral, 8 albay darbe yanlısı radikal son örgütlerle ilişkileri olduğu gerekçesiyle, muhtırayı veren ve düşürülen Başbakan ve Milli Savunma Bakanı'nın imzalan ve Cumhurbaşkanının onayıyla emekliye sevk ediliyorlardı. Emekliye ayrılanlar, Tümgeneral Celil Gürkan, Tuğgeneral Şükrü Köseoğlu, Tuğgeneral Ömer Çokgör, Tuğgeneral M.Ali Akar, Tuğamiral Vedii Bilget'ti.

Cumhurbaşkanı Sunay'm hükümeti kurmakla Nihat Erim'i görevlendirmesi, AP'de şaşkınlıkla, CHP'de ise tepkiyle karşılandı. Erim DP'nin ret oyuna karşılık, AP, CHP ve MGP' nin 321 oyu ile güven oyu aldı.

Muhtıranın hemen öncesindeki günlerde basın gündemini Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu tarafından kaçırılan Amerikalı askerler ile Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde öğrencilerle askerler arasındaki çatışmalar meşgul etmiştir. 9 Mart'taki darbe girişimi basına yansımamıştır.

12 Mart tarihinden önce askeri müdahale ihtimalinden bahseden tek haber ve yorum Milliyet gazetesinde çıkmıştır. 4 Mart 1971 tarihli gazete Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın "Ordunun Baskısı ile Devlet Yaşamaz" sözlerini manşete taşımıştır. Haberin devamında Tağmaç'ın silahlı kuvvetlerin devlet idaresine el koymamak için çırpındığı, silahlı kuvvetlerin idare ettiği yerde devletin olmadığı, ordunun görevinin devleti ve Cumhuriyeti korumak olduğu, gerisini Meclis'in koruyacağı, "biz gidip onlara şunu yap, bunu yap dersek demokrasi kalmaz" şeklindeki görüşlerine ve sözlerine yer verilmiştir. Tağmaç ayrıca "aşırı uçların Orduyu demokratik rejime karşı harekete itmek amacını güttüklerini" ve niyetlerinin kendi düşüncelerine uygun bir idare tarzı, "sağın padişahlık, solun komünizm" getirmek olduğunu söylemiştir. Haber yorumsuz olarak verilirken Abdi İpekçi başyazıda ordu içerisinde "yönetime el koyma zorunluluğundan" bahsedildiğini, ancak kendilerinin Genelkurmay Başkanının görüşlerine katıldığını ifade etmiştir. İpekçi vakit geçirilmeden birtakım tedbirler alınması çağrısında bulunup aksi takdirde Genelkurmay Başkanının sözünü ettiği son çareye başvurmaktan başka alternatif kalmayabileceğini belirtmiştir.

Muhtıranın ardından 13 Mart 1970 günkü Milliyet gazetesi olayı "Silahlı Kuvvetler Sunay'a ve Meclis Başkanlarına Muhtıra Verdi, Demirel İstifa Etti" başlığıyla manşetten vermiştir. Abdi İpekçi, "Muhtıra ve Gerçekler" başlıklı yazısında muhtırayı Parlamenter rejimin, demokratik hukuk düzeninin kurallarına aykırı bulmanın mümkün olduğunu, ancak olaya salt hukuk açısından bakmayınca başka sonuçlara varılabileceğini ve verilen muhtıranın aslında parlamenter rejime ve demokratik düzene son vermeyi değil tam tersine rejimi kurtarma amacı güttüğünün düşünölebileceğini ifade etmiştir. İpekçi'ye göre

komutanlar darbe yanlısı olsalardı bunu gerçekleştirirlerdi. Gazete 15 Mart tarihli nüshasında bilirkşi olarak iki profesörü Prof. Bülent Nuri Esen ile Prof. Bahri Savcı'nın muhtıranın ve hükümetin istifasının hukuka uygun olduğu görüşüne yer vermiştir. Abdi İpekçi, 15 Mart tarihli yazısında vatandaşlarla yaptıkları görüşmeler sonucu konuştukları vatandaşların tümünün muhtırayı "zamanında yapılmış bir uyarma" olarak değerlendirip "olumlu" karşılandığını dile getirmiştir. İpekçi'ye göre komutanların niyeti demokratik düzenin devamını sağlamak olup herhangi bir müdahalede bulunmayı asla düşünmemişlerdir. Mete Akyol'un 15 Mart tarihli Milliyet gazetesindeki haberinde komutanların Cumhurbaşkanı Türk Silahlı Kuvvetleri adına bir başbakan adayı bildirmediikleri, Demirel dışında AP'li bir başbakan veya koalisyon taraftar oldukları belirtilmiştir.

Cumhuriyet Gazetesi muhtırayı 13 Mart 1971 günü "Türk Ordusu İdareyi Üzerine Almaya Kararlı" manşetiyle vermiştir. Haberin devamında muhtıranın nasıl hazırlandığı anlatılırken parlamentonun görevini yerine getiremediği ve ekonomik durumların anarşiye yol açtığı, bu durumun da Silahlı Kuvvetler mensupları arasında huzursuzluğa neden olduğu ve subayların komuta konseyini oluşturan komutanlara idareye el konulması tazyikini yaptıkları gibi hususlardan bahsedilmiştir. Nadir Nadi, 13 Mart tarihli başyazısında muhtırayı "Devrimci Ordunun Sesi" olarak tanımlamıştır.

İnönü'nün "göstermelik demokrasinin bir ürünü" olduğunu iddia eden Nadi, son muhtıranın "göstermelik demokrasinin belini kırdığını" ifade etmiştir. Nadi ayrıca mevcut parlamentodan bir çözüm çıkmayacağını ve parlamentonun kendi kendisini feshetmesi gerektiğini şu cümlelerle savunmuştur: “ TBMM'nin kendi dini feshetmesi, 1961'den bu yana göze aldığı en olumlu, en haysiyetli bir davranış olacaktır. “¹⁹⁵

Nadi 14 Mart tarihli başyazısında İnönü'nün Demirel'in çekilmesi üzerine "demokratik bir istifa" şeklindeki değerlendirmesini eleştirerek "süngü korkusuyla gerçekleştirilen böyle bir çekilişi demokratik sayabilmek için yürürlükteki kokuşmuş düzeni de, Sayın İnönü ile beraber her halükarda 'demokratik' bir düzen olarak

¹⁹⁵ Nadir Nadi, “Devrimci Ordu”, **Cumhuriyet**, 14 Mart 1971

benimsemek gerekmektedir" demiştir. Nadi, Demirel'in anayasayı ve hukuk devletini hiçe saydığını, Atatürk ilkelerini rafa kaldırdığını ve bu nedenle de hem İnönü'nün ve hem de müdahaleyi anayasa ve hukuk devleti anlayışı ile bağdaştırmayan Demirel'in açıklamalarının yersiz olduğunu savunmuştur. Gazete bir başka haberinde Devrimci kuruluşların orduyu desteklediğini belirterek komutanlara gönderilen mesajlara yer vermiştir.

Milliyet gazetesinin aksine Cumhuriyet, komutanların Başbakan olarak eski Kara Kuvvetleri Komutanı emekli general Fikret Esin'i istediklerini yazmıştır. Kemal Aydar da 14 Mart tarihli Ankara Notları köşesinde ordunun davranışının "kanuni ve hukuki" olduğunu söylemiştir. Aydar muhtıranın "namuslu, gerçek demokratik parlamenter rejim kurulması için yeni kapı" açtığını da ifade etmiştir. Aynı günkü yazısında İlhan Selçuk 12 Mart bildirisini "devrimci çizgide atılmış bir adım" olarak tanımlamıştır. Selçuk bir kusur olarak "muhtıra, tutucu çevrelerden yapamayacağı işleri istemektedir. Bir insan önemli bir ameliyatı kendi bedeni üstünde bizzat gerçekleştiremez. Çoğunluğu tutucu ve gerici olan politikacılardan 'reform ve inkılap' beklemek de tabiata aykırıdır" demiştir. Muhtıra ile "dönüşü olmayan" bir yola girildiğini belirten Selçuk'a göre "Milletin devrimci ve Atatürkçü güçleri, atılan ilerici adımlarda mutlaka beraber olacaklardır."

Cumhuriyet gazetesi, 16 Mart günü muhtırayla ilgili olarak Cumhurbaşkanı Sunay'a atfen "Ordu Görevini Yerine Getirdi" sözlerini manşetine taşımıştır. 13 Mart 1971 tarihli Hürriyet gazetesi muhtırayı "Ordu Ültimatı Verdi Hükümet İstifa Etti" manşetiyle okuyucularına duyurmuştur. Alt başlık ta "Güçlü Hükümet Kurulmazsa Ordu İdareye El Koyacak" denilmiştir. Gazete 14 Mart tarihli haberinde ordunun başbakan adayı olmadığını duyurmuştur. Muhtıra öncesi ve sonrasını kapsayan bir haftalık dönem içerisinde Hürriyet gazetesinde köşe yazısı yayımlanmamıştır.

13 Mart 1971 tarihli Tercüman gazetesinin manşeti "Derhal Kuvvetli Bir Hükümet Kurulmazsa Ordu İdareye El Koyacak" olmuştur. 14 Mart günü ise Senato Başkanı Tekin Arıburun'un muhtıraya karşı çıkması manşete taşınmıştır.

Ahmet Kabaklı, 14 Mart tarihli yazısında muhtıra ile Türk demokrasisinin ağır bir yara aldığını yazmıştır. Kabaklı buna rağmen muhtıranın iyi niyetli olduğunu, "demokrasiye bir veda belgesi değil, ülkemizi anarşiden kurtarıp Demokrasiyi iyi işletmek ve açık rejimi kurtarmak için Devlet ve Politika adamlarına açılmış bir kapı" olduğunu ifade etmiştir. Kabaklı yazısının sonunda herkesin ve her kurumun kendilerini "hür, bağımsız ve özerk yapan şeyin sadece demokrasiden ibaret bulunduğunu" idrak etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kabaklı 15 Mart'taki yazısında müdahalenin "halkın oyları ile, meşru yoldan iktidara gelmiş bir Demirel hükümetini iktidardan almak için değil... öğrenci, polis ve askerlerimizi şehit etmeye kadar varan Moskofçu anarşi yi durdurmak için" yapıldığını belirtmiştir. Kabaklı yazının devamında ordunun iktidara el koymasının "felaket" olacağını, çünkü bunun orduyu bölüp zayıflatacağını, muhaliflerinin olacağını, oysa ordunun "Milli" olması gerektiğini vurgulamıştır.

Tarık Buğra, aynı günkü "Beklenen Ses" başlıklı yazısında artan anarşi ve şiddet hareketlerinden sonra muhtıranın meşru ve hayırlı olduğunu ifade etmiştir. Ergun Göze de 14 Mart tarihli yazısında muhtıranın "komünizme dur" mahiyetinde olduğunu belirtmiştir. Tercüman gazetesi 15 Mart'ta Demirel'in "Hukuka Sadık Olmaktan Başka Suçumuz Yok" 'ifadesini manşete taşımıştır. Aynı günkü gazetede komutanların Başbakanlık için Cumhurbaşkanı Sunay'a isim empoze etmediklerini de ifade edilmiştir. Gazete, empoze hükümetin Mecliste güvenoyu olmasının zor olduğunu ve bu nedenle Milli Koalisyon kurulması gerektiği görüşünü savunmuştur. Tercüman gazetesi sonraki günlerdeki haber ve köşe yazılarında muhtıranın komünizme karşı olduğu tezini işlemeye devam etmiştir.

Basında muhtıraya karşı net şekilde karşı koyan tek isim Dünya Gazetesi Başyazarı Bedii Faikti.

Türkiye Öğretmenler Sendikası, Devrimci Avukatlar Birliği, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası,. Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı, Teknik Personel Sendikası, Üniversite Asistanları Sendikası, Mimarlar Odası, Türk Hukuk Kurumu, Elektrik Mühendisleri Odası, İnşaat Mühendisleri Odası, ODTÜ Mezunları Cemiyeti, Dev-Genç,

Maden Mühendisleri Odası, Türkiye Orman Mühendisleri Sendikası gibi çeşitli, sendika, oda ve dernekler bir bildiri yayınlayarak muhtıraya destek verdiler: "Emperyalizmin egemenliğindeki işbirlikçi iktidarlar tarafından çeyrek yüzyıldır uygulanan gerici parlamentoculukla yoksul ve geri bırakılmış olan ülkemiz kesin bir sosyal ve ekonomik bunalımın içine itilerek, ancak olağanüstü girişimle kurtarılabilecek bir duruma sokulmuştur. (...) Ülkemizin kurtuluşu, emperyalizmle herhangi bir bağlantısı olmayan Atatürkçü tam bağımsız bir dış politikanın gerçekleştirilmesi, emekçi halkımızın ağırlığı ve etkinliği altında temel reformların yapılması ve insanın insana kul olmadığı yeni bir toplumsal düzenin kurulmasıyla mümkündür .. " ¹⁹⁶

Devrim dergisi" Ordu Antikemalist Gidişe Artık Dur Dedi" manşetiyle çıkıyor. Doğan Avcıoğlu, "Teşhis ve Tedavi" başlıklı baş yazısında şunları dile getiriyordu: "Cici demokrasinin artık sonu geldi. Fakat can çekişmesi hayli zaman alabilir. (...) Parlamento ve hükümet, yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları gerçekleştirememiştir. (...) Türkiye'miz cici demokrasi uğruna 25 yıl israf etti, yeter artık." ¹⁹⁷

Devrim dergisinin aynı sayısında Uğur Mumcu da "Erkekseniz karşı çıkın" başlıklı yazısında şunları söylüyordu: " ... Bugüne kadar cici demokrasinin kara sevdalıları ne savunmuşlarsa bugünden sonra da aynı ilkeleri savunsunlar. Desinler ki, biz silahların gölgesinde yaşayamayız. Desinler ki tepeden inme devrimcilere karşıyız. Erkeklerse Ordu'nun bildirisine karşı çıksınlar. Evet, Halk Partilerin, hepsinin bir daha geri dönmek üzere Türk siyasal hayatından atılmalarını bekliyoruz. Atatürkçü meclis, bugünkü partilerin bulunmadığı meclistir. Açıkça söylüyoruz: Ordu'yu böyle bir bildiri yayınlamaya zorlayan siyasal koşulları, bugünkü siyasal partiler yaratmışlardır. Bu düzenin sorumluları mutlaka yargılanmalıdır. Atatürk düşmanları, din sömürücüleri, kafalarında seçim sandığı taşıyan namussuz politikacılar, iktidarınız son bulmak üzeredir." ¹⁹⁸

¹⁹⁶ Cumhuriyet, 14 Mart 1971, sf 1

¹⁹⁷ Avcıoğlu, "Teşhis ve Tedavi", **Devrim**, 14 Mart 1971

¹⁹⁸ U.Mumcu, **Devrim**, 14 Mart 1971 sf 5

İlhan Selçuk 13 Martta kaleme aldığı "Nasılsınız, eyi misiniz?" başlıklı yazısında şunları ifade ediyordu: "Ey sandıktan çıkanlar, nasılsınız eyi misiniz? Ey isiniz, eyi ... Nasrettin Hoca'nın kar helvasına benzer cici demokrasi mucidi İsmet Paşa'ya da sormak lazım; Nasılsınız? Eyi misiniz? Eysisiniz" eyi...Ya Türkiye'ye her yıl yeni bir Türkiye katma peşindeki Süleyman Bey, sen nasılsın? Eyi misin? Eysin, eyi. .. Başbuğ Türkeş senden ne haber? Konamda kursların ne alemde? Necmettin Molla, şahadet parmağını havada mı gene? Şerbetçi profesör, bakalım şimdi hangi namızlara şerbet vereceksin'? Ordu bildirisi, hiçbirinizin bir ötekinden daha becerikli olduğunu söylemiyor. 'Parlamento ve Hükümet diyor. Bu sınıflandırmanın içinde tümünüz varsınız ... " ¹⁹⁹

Çetin Altan da "Ve Şahmerdan güm diye indi sonunda" başlığı koyduğu yazısında şunları yazıyordu: "İnsanı insan yapan erdemlikler vardır, haysiyet, vekar, tutarlılık, dürüstlük, seviye, mantık ve kültür, beyin ve yürek sahibi olmak gibi. Bir ademoğlundan bunların tümünü birden çıkarınız,geriye bizdeki politikacı tipi kalır...Haysiyetsiz, mantıksız, kültürü az, kafasız ve yüreksiz bir rastlanmadık cehennem zebanisidir bizdeki politikacı tipi." ²⁰⁰ Çetin Altan, 24 Mart günkü "Devrimci programını uygulama gücü kimdedir?" diye sorduğu yazısında şunlara yer veriyordu: " Bir devrimci olarak inandığım bu programını parlamentonun uygulamasına imkan yoksa, parlamento Türkiye'nin çağdaş sosyal yapısını yansıtıyorsa ve sadece değiştirilmesini istediğimiz kurulu düzenin bir parçasından ibaret kalıyorsa ve ilericilerle devrimcilerin can güvenliğini dahi koruyamıyorsa ben nasıl parlamentoculuktan yana olabilirim? Ben bir devrimciyim, parlamento ise tutucu bir kurum, kurulu düzenin devamını sağlayan siyasi bir mekanizma." "Bir de bakıyorsunuz ki bizim inandığımız program ordu temsilcileri Orgeneral Batur'un imzasıyla bir muhtıra halinde Cumhurbaşkanı'na vermişler. demek ki aynı programda birleştiklerine göre ordu da devrimcilerin müttefiki. Bu güçlü müttefike sırt çevirerek bizim programı hiçbir zaman uygulamasına imkan bulamayan tutucu parlamentodan yana artık hiç olamam. (...) Tutucular parlamento diyor başka demiyor, bakıyorum bazı devrimciler

¹⁹⁹ İlhan Selçuk, "Nasılsınız İyimi siniz" **Cumhuriyet**, 13 Mart 1971

²⁰⁰ Çetin Altan, "Ve Şahmerdan güm diye indi sonunda", **Cumhuriyet**, 13 Mart 1971

de parlamento diyor başka bir şey demiyor. Burada bir zıtlık var. Bir statükocuyla bir devrimci aynı şeyi böylesine isteyemez." ²⁰¹

İlhami Soysal da, 15 Martta yazdığı yazısında muhtıra hakkında şunları yazıyordu: "Efendim anarşi önlensin istiyormuş ordu. Aşırı uçların susturulmasını ve hatta yok edilmesini istiyormuş. İstikrarlı hükümet istiyormuş, falan istiyormuş, filan istiyormuş. Laflar alt alta madde madde sıralanmış, ordu onu da istiyormuş, bunu da istiyormuş. Bir sürü yaya ... Dikkat ettik, hiç kimse ordunun durup dururken bir ültimatomla ortaya çıkış nedenleri üstünde durmuyor. Hatta ordunun isteklerinin temelinde yatan nedenlere de hiç mi hiç bakmıyor. herifler almışlar nalıncı keserlerini, ordu ültimatomunu kendilerine göre yontup duruyorlar.(...) Ordunun macı ülkenin tam bağımsızlığını gerçekleştirmek, halkın mutluluğunu sağlamak, gerçek bir halk yönetimi kurmak ve çağdaş uygarlık düzeyine bir an önce ulaşmaktır. "

İlhami Soysal, İnönü'nün parti grubundaki konuşmasını dile getirdiği en kısa zamanda seçime gidilmesi teklifine de karşı çıkıyordu: "Mevcut düzende seçililere gidilse, sandıktan çıkacak olan nedir ki? Gene ağalar, şeyhler, para babaları, ya da zengin maşaları değil mi ? Partilerin çok olması, partilerin u memleketin, bu halkın temsilcileri olduklarının işareti değildir ki? Yapılacak yeni bir seçimde, halk gerçek temsilcilerini seçebilecek mi ? Yoo ... Gene bir takım üçkağıtçılar gene bir takım politika madrabazları, gene şeyhler , ağalar, beyler para babaları ve zengin maşaları Meclis'e doluşacak. Sonra gene aynı hikaye sil baştan. Bu 1946' da böyle olmadı mı ? 1950' de böyle olmadı mı, 1954, 1957, 1961, 1965 ve son olarak 1969' da böyle olmadı mı? 1971' de aynı şey olmayacak mı? Sen kime ne yutturmak niyetindesin? Parlamentonun feshi, politika makulesinin evlerine gönderilmesi... Doğrudur, yerindedir ve lazımdır ... " ²⁰²

Çetin Altan da Nihat Erim'in hükümet kurmakla görevlendirilmesini" Tutucu demokrasiden devrimci demokrasiye" başlığıyla kaleme aldığı yazısında yorumluyordu: "Erim kamuoyunda ard niyetli bir sokak politikacısının demagojisi içinde değil, modern bir devlet adamının arı niyeti ile gayet açık davranıyor ve bunun devam edeceğini söylüyor" Altan, Ecevit'in, Erim hükümetine karşı çıkmasına da tepki gösteriyordu: "Ecevit zaten tatlı

²⁰¹ Altan, "Devrimci programı uygulama gücü kimdedir?" **Cumhuriyet**, 24 Mart 1971

²⁰² Soysal, **Cumhuriyet**, 15 Mart 1971

su devrimcisidir. Ne diye Erim'e karşı çıkar. Ne diye bir kaz daha İnönü'nün oyununa gelir. Bırakmah artık su seçim hesabını, oy hesabını, onlar ilerde reformlar yapıldıktan sonra düşüntülecek şeyler." ²⁰³

Örgütlü radikal gençlikte 12 mart muhtırasını belli bir ihtiyatla olumlu karşılıyordu. Dört Amerikalı erin kaçırılmasında adlarını duyuran ve silahlı mücadeleyi başlatan Türk Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) ile İsrail'in İstanbul Başkonsolosunu kaçıran Türk Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) en etkin örgütleri temsil ediyorlardı. Şehir gerillası ile kır gerillası adlarıyla tanınan anarşik örgütler karşısında nisan ayının sonlarına doğru başlatılan "balyoz harekatı" sırasında militanların kimi öldürülüyor, kimi yakalanıp hapsediliyor, ağır cezalara çarptırılıyordu. THKO'ya mensup Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Küpeli ise idam ediliyordu.

Sağ basın, başından beri 12 mart muhtırasının yanında yer alıyordu ve desteklerini esirgemiyorlardı. Aslında muhtıra sağ kesimin temsilcisi Demirel hükümetine karşı verilmiş ve istifasına yol açmıştı. Bundan dolayı ilk günlerde bir tedirginlik yaşanmış, muhtıranın içeriğinin anlaşılması beklenmişti. Birkaç gün sonra yavaş yavaş değerlendirmeler ve destekler yayınlanıyordu:

Son Havadis gazetesi, ilk değerlendirmeyi tam beş gün sonra 17 Mart ta yapıyordu:"Evet olmamalıydı. Bir müdahale ihbarı ve ikaz niteliğindeki şu malum muhtırayı kumandalar cumhurbaşkanına vermemeliydiler. Cumhurbaşkanı da en az Cumhuriyet Senatosu başkanı Sayın Tekin Arıburun gibi bir jestle bu muhtırayı karşılamalıydı... " ,"Aşırı uçlardan başka bir de dalkavukluğu meslek haline getiren her geleni Öven, her gidene söven bir iki şamatacı gazeten başka sevinç gösterisi yapan yoktur. Muhtıra, bir turnusol kağıdı gibi, gerçekten bir ayraç gibi, herkesin rengini ortaya koymuştur" ²⁰⁴

AP İktidarına destek veren Tercüman gazetesi, haber politikasını belirleyenlerle yazarlar arasında bir ikilem yaşıyordu. Halkın oyu ile iktidara gelmiş bir hükümetin

²⁰³ Altan, "Tutucu demokrasiden devrimci demokrasiye", **Cumhuriyet**, 15 Mart 1971

²⁰⁴ Son Havadis, 17 Mart 1971, s 1.

muhtıra ile düşürülmesini yazı işleri bir türlü içine sindiremese de yazarlar sol hareketlere karşı nitelik kazanan muhtıraya destek veriyorlardı:

Ergun Göze, 13 Marttaki "Generallerin beş çayı" başlıklı yazısında şunları ifade ediyordu. : "12 martı nasıl desteklerdim? 12 Martı gazeteme rağmen destekledim. Neden? Bir hadise geliyor, gazetem inanmıyordu. Ama Türkiye bakın bir sol iktidar geliyor diye inanıyor, destekliyor. Tercüman gazetesi sağın en büyük temsilcisi. Böyle bir şey olmaz bizim tuttuğumuz parti o liderin karşısında ordu bir şey yapamaz kanaatinde. Ama ben söylüyorum geliyor. Ama ordu geliyor bunun karşısında ben silahımı alıp karşısını mı çıkacağın. Niye geliyor? Geliş sebepleri var. 27 Mayıs gibi gelmiyor ki. Siyasiler memleketi çıkmaza sokmuşlar. Ordu artık ben istemesem de gelme fiiline başlamış. bende beş çayı diye bir yazı yazdım.²⁰⁵

18 Martta Ergun Göze, halkın en büyük iki düşmanının komünizm ve Kürtçülük olduğunu belirtiyor ve "bu hareket ancak böyle iki büyük tehlikeye karşı olduğu için, böyle iki tehlikeyi bertaraf etmek miktarınca milletçe benimsenecektir" diyordu. "Muhtıra Türk Silahlı Kuvvetleri'nin edebi ve ezeli karakterinin önlenmez sonucudur.: Türkiye tehlikeye düşünce Türk Ordusu, Türkiye'nin ordusu, Türklüğün Öz cevheri görevini başarır. Bu defa da böyle olmuştur. 'Muhtıra'nın gönülleri fetheden ve medeni dünyaya parlak bir örnek teşkil eden yönü, elbette, Anayasa'ya bağlılığın bir vesikası oluşudur. Türk ordusu ,ortam oradakilerden çok daha elverişli olduğu, hatta temenniler ve dilekler bulunduğu halde, Yunanistan veya falan ülkenin ordusu gibi hareket etmemiştir. Maksat: 'iktidar iddiası' değil kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşekkülü temindir. Bu şuur ve bu devlet idrakinin önünde selam durmayacak bir tek 'medeni' insan tasavvur edilemez."²⁰⁶ 15 Mart tarihli yazısında "Kuvvetli ve inandırıcı" bir hükümet istediğine dikkat çeken Tarık Buğra, mevcut parlamentodan böyle bir hükümet çıkmayacağını belirtiyor ve erken seçim Öneriyordu: "Evet, 'muhtıranın sorumluluğunu alanlar, bu parlamento kadrosundan 'kuvvetli inandırıcı bir hükümet' beklemekte olamazlar. Beklenmekte olan hiç şüphesiz, bir 'seçim kabinesidir. Hakikatte de 'erken seçim' bir hayati

²⁰⁵ Ergun Göze, "Generallerin beş çayı", **Tercüman**, 13 Mart 1971

²⁰⁶ Göze, "İki Düşman", **Tercüman**", 18 Mart 1971

zaruret haline gelmiştir. Seçim bir an önce yapılmalı, Türk milletine, bu korkunç tecrübenin uyarısı ile yeni bir parlamento -rejim- kadrosu seçmek imkanı kazandırılmalıdır..." ²⁰⁷

Tercüman yazarlarından Ahmet Kabaklı muhtıra ile ilgili ilk değerlendirmesinde şunları ifade ediyordu: "Türk demokrasisi, kim ne dersin desin, ağır bir yara almıştır. Muhtıra'daki iyi niyet açıktır ve hatta, başka çare bulunmadığı için bu yazılı müdahale zaruri de sayılabilir. Bu muhtıra'nın, Demokrasiye bir veda belgesi değil, ülkemizi anarşiden kurtarıp, Demokrasiyi iyi işletmek ve açık rejimi kurtarmak için devlet ve politika adamlarına açılmış bir kapı olduğu da bir bakıma rahatça söylenebilir." ²⁰⁸

Ahmet Kabaklı, daha sonra muhtırayı daha detaylı olarak değerlendiriyordu: " ... Ve bu müdahale, iyi bilinsin, halkın oyları ile meşru yoldan iktidara gelmiş, bir Demirel hükümetini iktidardan 'almak' için değil... Öğrenci, polis ve askerimizi şehit etmeye kadar varan Moskofçu anarşiyi durdurmak için yapılmıştır. Meclislerimize merdane ikaz ve iş yapamaz hale getirilen hükümetin istifa ettirilişi, yalnız kanunların muntazam tatbikini, anayasanın ıslahını ve okuma hürriyetin devanı sağlamak içindir." , "Ordu demokratik rejimden değil, ruhça kanca bu millettten olmayanların, onu dejenere etmelerinden, kaç sefer yakınışı , bizi bu işe karıştırmayı, ne gerekiyorsa yapın' demiş ancak bundan sonra 'muhtırasını' vermiştir." ²⁰⁹

İktidar yanlısı olan Yeni Asya gazetesi genelde Demirel'den yana bir tavırda olmakla beraber ordunun muhtırasına karşı çıkmıyordu. Gazetenin başyazarı Bekir Berk, kaostan çıkış yolu olarak Senato Başkanı T. Arıburun başkanlığında "belli başlı partilerden ve bağımsızlardan-Meclis'in teşekkül tarzı nazarı dikkate alınarak kurulacak kabine ile seçimlere gitmektir" diye yazıyordu. Yeni Asya Senato Başkanının muhtıra ile değerlendirmesini takdir ediyor Nihat Erim'in bağımsızlaştırıp, hükümeti kurmakla görevlendirilmesine karşı çıkıyordu: 20 Mart 1971' de, "Partiler üstü (!) Başbakan bulundu:

²⁰⁷ Göze, "Kuvvetli ve İnandırıcı", **Tercüman** 15 Mart 1971

²⁰⁸ Ahmet Kabaklı, " Zaruri Müdahale", **Tercüman**, 15 Mart 1971

²⁰⁹ Kabaklı, "İktidardan Almak İçin Değil", **Tercüman**, 16 Mart 1971

CHP Milletvekili Nihat Erim. Ardında da "İktidarın Halk Partisine Devir Teslim Muamelesi mi cereyan ediyor?" diye soruluyordu.²¹⁰

Milliyet gazetesi ise daha ortada bir politika izliyordu. Bir yandan gelişmeleri soğukkanlılıkla izliyor. Diğer yandan da demokratik rejimin yara almamasına çalışıyordu. Milliyet başyazarı Abdi İpekçi 13 Mart günlü yazısında "Muhtıra ve Gerçekler üzerine şunları yazıyordu: " ... Verilen muhtıranın aslında parlamenter rejime ve demokratik düzene son vermeyi değil tam tersine rejimi kurtarma amacı güttüğü düşünülebilir. Gerçekten de kumandanların niyeti idareye el koyup parlamenter rejime son vermek olsaydı, bunun için böyle bir muhtıra sunmaya lüzum görmezlerdi. Bunun gibi ileri sürülen şartlar da aslında parlamenter düzenin güçlendirilmesini istediğine dönüktür. (...) Salt hukuk açısından antidemokratik gözüken olayın aslında demokratik düzenin korunabilmesi amacını güttüğü ortaya çıkacaktır. Kuvvet Kumandanları, alttan gittikçe artarak geldiği belli olan baskılar karşısında yapılması istenen müdahaleyi önlemek üzere parlamenter rejimi yaşatabilmek için bir imkan tanınması yolunu seçmişler, bu davranışları ile de demokrasiye bağlılıklarını göstermişlerdir..."²¹¹

15 Mart günü İpekçi şunları yazıyordu "Silahlı Kuvvetler Kumandanlarının verdikleri muhtıra, genellikle zamanında yapılmış bir uyarı sayılmakta ve olumlu karşılanmaktadır. Özellikle anarşik ortamdan bezmiş gözüken vatandaşlar bu teşebbüsle kuvvetli bir hükümetin kurulması ve olayların önünün alınması ümidini beslemektedir."²¹²

3.2. Balyoz Harekatı ve 1402 ve 1488 Sayılı Kanunlar

Hükümet istifa etmesinden sonra; "reform kabineleri " bunalımı daha da ağırlaştırdılar. Anarşi doruğa tırmanırken olaylarla hiç bir ilgisi bulunmayan aydınların, gazetecilerin, yazarların tutuklanmasıyla sonuçlanan "Balyoz Harekatı" başlatıldı.

²¹⁰ Yeni Asya, 20 Mart 1971, sf 1

²¹¹ A.İpekçi , Muhtıra ve Gerçekler, Milliyet, 13 Mart 1971

²¹² İpekçi, "Zamanında Uyarı", Milliyet, 15 Mart 1971

26 Nisan 1971 'de on bir ilde sıkıyönetim ilan edildi. 13 Mayıs' ta 1402 tarihli Sıkıyönetim Kanunu çıkarıldı. Kanun, sıkıyönetim komutanına hiçbir gerekçe göstermeksizin evleri, kişilerin üstünü, belgelerini aramak, partileri, sendikaları ve dernekleri kapamak, mektup ve haberleşmeleri sansür etmek, basını ve her türlü yayını denetleme, basımevlerini kapatmak yetkisi veriyordu,

22 Eylül 1971' de yürürlüğe giren 1488 sayılı yasa, 1961 Anayasası'nın basın özgürlüğünü güvence altına almaya yönelik 22-27. maddelerini değiştirdi. 22. maddenin ilk şekline göre Türkiye'de yayınlanan gazete ve dergiler" bu tedbirlerin uygulanacağını kanun açıkça göstermesi halinde ve ancak hakim kararıyla "toplanabiliyordu" Maddenin yeni şekli hükümete, savcılara toplama yetkisi verdi: "Türkiye' de yayımlanan gazete ve dergiler kanunun gösterdiği suçların işlenmesi halinde hakim kararıyla; devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, milli güvenliğinin, kamu düzenini ve genel ahlakın korunması bakımından gecikmede sakınca bulunan hallerde de, kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplanabilir. Toplama kararını veren mercii kararı en geç 24 saat içinde mahkemeye bildirir. Mahkeme bu kararı en geç üç gün içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz kalır. " Öteki maddelerde de buna benzer değişiklikler yapıldı. Basın bu değişiklikleri eleştiriyordu. Türkiye Gazeteciler Sendikasının bir yayında şu eleştiriler yer alıyordu. "1971'de gerçekleştirilen Anayasa değişimleriyle 'milli güvenlik', 'kamu düzeni', genel ahlakın korunması gibi' genel, elastiki her yöne çekilebilecek sınırların kapsamı büyümüş; bütün demokratik hakların ve tabiatıyla basın özgürlüğünün üzerine bir yeni Demokles kılıcı çekilmiştir" Bu genel kavramlar iktidarın kendi gönüllerince oraya buraya çekmelerine son derece elverişlidir; belirsizdir. Bu anayasal değişim, Öteki demokratik hakların kullanımına olduğu gibi basın Özgürlüğüne de rahatlıkla uygulanabilecek niteliktedir. Bu nedenle gazeteleri kapatmak mümkün olmaktadır. Halen böyle bir uygulama olmamıştır. Fakat bu değişimin gelecekte nasıl kullanılacağı haklı bir endişe konusudur. "Aynı zamanda Anayasa değişimi çerçevesinde, eskiden yalnız yargıç kararıyla alınabilen 'gazete toplatma kararı' şimdi, 'gecikmede sakınca bulunduğu durumlarda' yetkili merci tarafından alınmaktadır. Bu durumda hükümete ters düşen bir gazetenin ivedilikle toplatılıp sonra 'suç yok' diyerek satma şansı bittikten sonra bırakılması mümkündür.²¹³

²¹³ Türkiye Gazeteciler Sendikası, **Danışma Kurulu Çalışma Raporu**, İst. 1972, s 117- 118

Adalet Bakanlığı, bu değişiklikler paralelinde yeni bir basın kanunu tasarısı hazırladı. Başbakan Ferit Melen. "Basın reformu" yaptıklarını ifade ediyordu.²¹⁴

Ekim 1972' de basın kuruluşlarına gönderilen yasa tasarısı tepkiyle karşılansınca Meclis'e gönderilmedi.

3.3. 12 Mart Muhtırasının Basına Etkisi

Sıkıyönetim, basını süreli bir dolaylı sansür altında yaşıyordu, Bununla da yetinilmedi; birçok gazeteci değişik nedenlerle gözaltına alındı. Gözaltına alınanlar arasında; Altan Öymen, Oktay Kurtböke, Hilmi Kabel, Uluç Gürkan, İlhami Soysal, Ali Sirmen, Turhan Seçuk, Yaşar Kemal, Erol Türegün, Özer Esmer, Doğan Avcıoğlu, Uğur Mumcu, İlhan Selçuk, Çetin Altan bulunuyordu.

Daha önce açılan davalarda da mahkumiyetler verildi. Ankara'da Turan Dilligil, İstanbul'dan Doğan Koloğlu, Alpay Kabacalı, Sabri Yılmaz Cumhurbaşkanına hakaret suçu işledikleri gerekçesiyle mahkum edilip cezaevlerine alındılar. Çetin Altan' da milletvekilliği sırasında yaptığı konuşmadan dolayı yanı maddeden mahkum edildi. Bir ay içerisinde (Temmuz 1972) TCK' nın 158 maddesine aykırılık nedeniyle altı gazeteci cezaevine gönderildi. Bir süre önce aynı suçtan Ahmet Tümel cezaevine konmuş ve 9 ceza çekmişti. Çetin Altan ile Doğan Koloğlu, cezaevindeyken, daha Önce açılmış davalardan 142. maddeye göre mahkum edildiler. Ant Dergisi Yazı işleri Müdürlerinden Osman S Arolat da 141 yıl hapis istemiyle yargılandı. Sıkıyönetim Mahkemesince üç davada 142 bir davada 159 bir davada 311 maddeye göre toplam 24 yıl hapse mahkum edildi

Sıkıyönetim, 39 kez süreli yada süresiz gazete kapatma cezası uyguladı.²¹⁵

İlhan Seçuk'un "Hoş Geldin Tanzimat Kafası" başlıklı yazısı 27 Nisan 1971 'de sıkıyönetim ilanının ertesi günü yayınlandı. Aynı gün Cumhuriyet İstanbul Sıkıyönetim

²¹⁴ Ferit Melen, " Basın Reformu Devam Edecektir", **Milliyet**, 18 Haziran 1972

²¹⁵ **Uluslararası Hukukçular Birliği Türkiye Raporu**: 1971-73, çev: İnce Pehlivan, İst sf 56

Komutanlığınca Müdürü Oktay Kurtböke hemen tutuklanıp il olarak Selimiye'ye oradan da Maltepe'deki askeri hapishaneye gönderildiler. Nadir Nadir, "Eğer İlhan o gün yazı yazmasaydı, ilgililer bir başka bahane bulup Cumhuriyeti yine kapatacaklardı" dedi²¹⁶

Daha sonra Oktay Kurtböke, Sağmacılar Cezaevine alındı. Bu dava beraatiyle sonuçlandı. İlhan Seçuk Sıkıyönetim Mahkemesi'nde açılan Madanoğlu Davası'nda yargılandı; uzun süre de Ziverbey Köşkü'nde sorgulandı.²¹⁷ Selçuk bu davada aklandı.

Basın sıkıyönetimin baskılan üzerine en küçük bir dokundurmada bulunamıyordu. Buna karşılık, bütün basın kuruluşları sivil mahkemelerde açılmış davaları ve bu mahkemelerce mahkum edilip cezaevlerine alınan meslektaşlarını ele alarak basın özgürlüğü savaşına giriştiler. Ayrıca basın üzerindeki ekonomik baskılarda eleştiriliyordu,

11 Eylül 1972'de Uluslararası Gazeteciler Federasyonu 11. Kongresi daha önceden alınan karar uyarınca İstanbul'da toplandı. Gündemin birinci maddesi "basın özgürlüğüydü. Yunanistan, Türkiye ve öteki ülkelerde basına yapılan baskılar ele alınacaktı. Bütün kongre boyunca Türk basınının durumu birinci plana geçti.

Devlet Bakanı **İsmail Arar**'la Turizm Bakanı Erol Yılmaz Akçal'ın verecekleri yemeğe katılmamayı oybirliğiyle kararlaştırılan konuk delegeler, altı kişilik bir kurul aracılığıyla Sağmacılar Cezaevi'nde bulunan dört gazeteciyi (Çetin Altan, Doğan Koloğlu, Alpay Kabacalı, Sabri Yılmaz) ziyaret ettiler ve hediyeler verdiler. Kongre, iki buçuk gün süren tartışmalardan sonra, Türkiye ile ilgili karar suretini yumuşatarak kabul etti.²¹⁸

"Uluslararası Gazeteciler Federasyonu'nun (FIJ) 11.Dünya Kongresi, Türk Anayasası'nın ilkeleri ve Türkiye'nin imzalamış olduğu Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları Konvansiyon uyarınca basın özgürlüğünün ve ifade

²¹⁶ Nadir Nadi, **Olur Şey Değil**, İst, Olcay Yay, s. 198 201

²¹⁷ İlhan Selçuk: **Ziverhey Köşkü**, 12.has, İst, 1989.

²¹⁸ **FIJ 11. İstanbul Kongresi**, The International Federation of Journalists- Free Journalism, İst. 1977

özgürlüğünün korunması için Türk makamlarına çağrıda bulundular. Kongre, bu ilkelerin günümüze dikkate alınmadığını belirtir ve Türk basınının üzerindeki siyasal ve ekonomik baskıyı üzüntüyle karşılar. Türk meslektaşlarının yoğun ekonomik baskılarla ilgili ciddi kuşkusunu paylaşır.

Kongre bir ön çözüm olarak halen cezaevinde bulunan meslektaşlarının özgürlüklerine kavuşmaları ve durumlarının yeniden gözden geçirilmesi için Türk yetkililerine çağrıda bulunur. Kongre, geçmiş yıllarda yazdıklarından ötürü günümüzde haklarında davalar devam eden gazetecilerin durumuna dikkati çekerek halen görülmekte olan ve görülecek bu tür davalardan vazgeçilmesi gerektiği görüşünü açıklar. Siyasal görüşlere ve yazılara yer veren gazetelerin almak zorunda kaldıkları siyasal, ekonomik, hukuki riskler, kongre için büyük üzüntü kaynağı olmuştur. Kongre, Türk gazetelerinden ve gazetecilerinden bu risklere rağmen görevini sürdürmekte olanları saygıyla karşılar. Kongrenin İstanbul'da toplanmış olması, daha çok Federasyon üyesi Türk gazetecilerinin cesareti sonucu olmuştur. Toplantı bu ülkede basın hür olduğunu göstermez. Dünyanın bütün gazetecileri Türkiye'deki gelişmeleri dikkatle ve endişeyle izlemektedir. Kongre basın üzerindeki baskının bir ölçüde hafiflemesi yolunda çok büyük birkaç işareti son aylarda gördüğünü memnuniyetle görüldüğünü kaydederken, bütün baskıların tamamen kalkması şeklindeki kesin ve güçlü çağrısını tekrarlar. "

FIJ Kongresinden sonra basın kuruluşları, basın özgürlüğünün tam anlamıyla gerçekleşmesi amacına yönelik çalışmalarını sürdürdüler. Basın Tarihinde ilk kez bütün kuruluşlar (Gazeteciler Cemiyeti Ankara, İzmir, Taşra Gazeteciler Cemiyetleri, Türkiye Gazeteciler Sendikası, Türk Basın Birliği, Basın-İş Sendikası) bir araya gelerek yayınladığı bildiride Cumhuriyetin 50 yıldönümünde genel af istenerek, basın yoluyla işlenmiş bütün suçların af kapsamına girmesi istendi.

Hükümetin geri çektiği basın kanununa da önerilerde bulunuldu. Fikir özgürlüğü dışında bir düzenlemeye ihtiyaç olmadığı vurgulanırken yeni bir Basın Kanunu' nun da mutlaka gerek görülüyorsa bunların basın kuruluşlarıyla birlikte hazırlanması gerektiği ifade edildi. Bildiri de "Basın özgürlüğünün tam anlamıyla gerçekleşmesi yönünde bir ilk adım olara Ceza Kanunu'nun 159,137,142,158,159,163. maddelerinin değiştirilmesi, bazı

maddelere suç yayın yoluyla işlenmişse"ispat hakkını saklı tutan fıkraların eklenmesi önerileri yer alıyordu. Daha sonra Anayasa'nın 33. maddesindeki cezaların şahsiliği kuralından yola çıkarak Basın Kanunu'nun basın yoluyla işlenen suçlarda ceza sorumluluğunu düzenleyen 16. maddesinin değiştirilmesine yönelik bir öneri hazırlandı. Sorumlu müdürler için yalnız para cezası verilmesi öngörülüyordu.

Haziran 1972 ve Mayıs 1973 arasında çıkan gazetelerde siyasi dergilerde basın özgürlüğü üzerinde çok sayıda haber, yorum ve başyazı yayınlandı. Bu arada İlhami Soysal, Erol Türegün, Mustafa Ekmekçi, Sevgi Soysal ve Seçkin Cılızoğlu basın suçlarından mahkum oldu. Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Azra Erhat gibi yazarlar Türkiye Komünist Partisi davası, İlhan Selçuk, Doğan Avcıoğlu'nun kapsamına alındıkları Madanoğlu davası Altan Öymen, Cemil Galip Sandalcı, Erdal Öz gibi gazeteci ve yazarların uçak kaçırma olaylarıyla ilişkileri bulunduğu gerekçesiyle göz altına alınmaları dikkat çekici olaylardı.

Anayasa Hukuku Profesörü Mümtaz Soysal, 'Anayasaya Giriş' adlı ders kitabında komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle tutuklandı ve sıkıyönetim mahkemesinde uzun süre yargılandı. 6 yıl 8 ay hapis cezasına çarptırıldı. Bu ceza Askeri Yargıtayca bozuldu. İsmail Beşikçi bölücülük propagandası yaptığı gerekçesiyle 142. maddeye göre 13 yıl hapis cezasına mahkum edildi. TRT'nin iki yönetim kurulu üyesi ile beş program yapımcısı, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 2 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nce TCK'nın 155 ve 311. maddelerine aykırı programlar hazırladıkları gerekçeyle yargılandılar ancak beraat ettiler.

İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı, 139 kitabı kapsayan bir yasak kitaplar listesi yayınladı. Birçok kişi içinse yasak yayın bulundurmak suçundan dava açıldı. Bunların en kapsamlısı, İstanbul'daki yayınevleri, dağıtımıcılar ve kitapçılara düzenlenen baskınlardan sonra 28 kişi için 3 Numaralı Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi'nde, Sıkıyönetim Kanunu'nun 16 maddesine aykırılık gerekçesiyle dava açıldı. Altın, Ak, Habora, Cem, Rezmi, Ararat, E, İnkılap-Aka, Sander, Yöntem, Tekin, Altın Kitaplar, Ağaoğlu yayınevlerinin sahip ve yöneticileriyle Seçkin, İtimat, Öncü kitapevlerinin, Gameda ve Ge-Da adlı dağıtım kuruluşlarının sorumluları ve birkaç kitapçı onay süreyle yargılandıktan sonra yasak

yayınlarla ilgili yeterli bilgi vermiş olduğu için beraat ettiler. Bir takımlarının müsadereğine karar verirdi.²¹⁹

Ankara Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Namık Kemal Ersun 18 Mayıs 1973 tarihinde Yenigün Gazetesinin üzerinde yazarlarının ismi bulunan tanıtım afişinin sadece gazete içinde asılabileceğini, tanıtım broşürlerinin ise sadece posta ile gönderilebilmesine izin vermişti.²²⁰

Uluslararası Hukukçular Birliği hazırladığı özel raporda 12 Mart rejiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ayrı davrandığı sonucuna vardı.

Ekim 1973'te yapılan genel seçimlerden sonra "12 Mart dönemi "sona erdi. O tarihte cezaevindeki gazeteciler ve aldıkları cezalar şöyleydi :

Çetin Altan: 7.5 yıl hapis, 2.5 yıl sürgün
Doğan Koloğlu: 7.5 yıl hapis, 2.5 yıl sürgün
Osman S. Arolat: 24 yıl hapis, 9 yıl sürgün
Can Yücel: 15.5 yıl hapis, 5 yıl sürgün
Mehmet Emin Bozarslan: 13.5 yıl hapis, 4.5 yıl sürgün
Şiar Yalçın: 9 yıl hapis
Ahmet Hamdi Dinler: 8.5 yıl hapis, 2.5 yıl sürgün
Yaşar Uçar: 7.5 yıl hapis, 2.5 yıl sürgün
Mete Dural: 7.5 yıl hapis, 2.5 yıl sürgün
Abdullah Nefes: 7.5 yıl hapis, 2.5 yıl sürgün
Erdoğan Berktaş: 7.5 yıl hapis, 2.5 yıl sürgün
Tektaş Ağaoğlu: 7.5 yıl hapis, 2.5 yıl sürgün
Mümtaz Soysal: 6 yıl 8 ay hapis, 2 yıl 2 ay sürgün
Süleyman Ege: 30 yıl hapis, 16 yıl sürgün
Vahap Erdoğan: 34 yıl hapis
Muzaffer Erdost: 30 yıl hapis, 12 yıl sürgün

²¹⁹ Esas no:1973/56 Karar no: 1973/80

²²⁰ Kabacalı, **Basın Sansürü**, sf. 206

Turhan Dilligil: 5.5 yıl hapis

Zeki Kılıç: 1.5 yıl hapis

Abdülkadir Billürcü:4 yıl 1 ay hapis

O tarihte çıkarılan genel af 142 maddeden mahkumları kapsamadı. Cezaevinde kalanlar, anayasa Mahkemesi'nce Af Kanunu'nun bir maddesinin iptali üzerine 1974'te özgürlüklerine kavuşabildiler. 12 Mart muhtırasının etkileri 14 Ekim 1973 tarihine kadar etkili bir şekilde devam etmiş, bu süre içinde ara rejim hükümetleri göre yapmıştır. 1973'ta Orgeneral Faruk Gürlerin, Cumhurbaşkanlığı seçimini kazanamaması normale dönüş sürecinin en önemli adımı olmuştur.

4) 12 MART 1971 DÖNEMİNDEN, 12 EYLÜL 1980 DÖNEMİNE KADAR TÜRKİYE'DE SİYASİ ORTAM VE BASININ DURUMU

Türkiye'de 1970'li yıllar siyasi istikrarsızlığın, artan ekonomik sorunların oluşturduğu kaosu, giderek tırmanan terörün, her geçen yığılan problemlerin, hakim olduğu yıllardı. 12 Mart ara dönemine son noktayı koyan 14 Ekim 1973 genel seçimlerinde alınan sonuçlar istikrarsızlığı artırmıştı.

Bülent Ecevit liderliğindeki CHP yüzde 33.3 oyla seçimlerden birinci parti olarak çıkmış, fakat tek başına hükümet kurabilecek bir büyüklüğe ulaşamamıştı. 12 Mart muhtırası iktidardan uzaklaştırılan AP, yüzde 29.8 oyla ikinci sıraya yerleşmişti. Seçimlerin sürprizini ise ilk defa seçimlere katılan Milli Selamet Partisi (MSP) yapıyordu. 1971 'de Anayasa Mahkemesinin kapattığı Milli Nizam Partisi (MNP) yerine kurulan MSP yüzde 11.8 oy alıyordu. AP'den yanlıları tarafından kurulan Demokrat Parti yüzde 11.9, Milliyetçi Hareket Partisi yüzde 3.4, Turan Feyzioğlu'nun Cumhuriyetçi Güven Partisi yüzde 5.3 oy alıyorlardı.

Bu durumda hiçbir parti hükümeti kurmak için salt çoğunluğu elde edemiyordu. AP Liderinin "Millet bize muhalefet görevini verdi" diyerek hükümetten uzak durması umutla beklenen seçimden istikrarsızlık çıkarmıştı. Uzun süren müzakerelerden sonra CHP ile

MSP Ocak 1974'te bir koalisyon hükümeti kurdular. 7 Şubat 1974 günü güven oyu CHP-MSP hükümeti programı genelde demokratikleşme temeli üzerinde durum ve "rejimin sıkıntılı yıllarından arta kalmış kırılganlıkları tarihe gömecek, geniş kapsamlı bir genel af çıkarma ve demokrasimizi her bakımdan yüksek bir düzeye erdirmek düşünce ve inanç özgürlüğü önündeki engelleri kaldırma, haşhaş sorununu çözme taahhüdünde bulunuyordu. Hükümet programın şu cümlelerle bitmesi dikkat çekiyordu: "CHP ile MSP'nin kurdukları hükümet ortaklığı,uzun süre milli bütünlüğümüz zedelemiş, kalkınma hamlelerimizi güçleştirmiş bazı tarihi yanlışların doğurduğu suni ayrılıklara da son veren bir yöne dönem açmaktadır."

CHP-MSP hükümeti sadece 235 gün görevde kalabildi. Bu kısa süre içinde üç önemli karara imza attı. Bunlar; ABD'nin baskısıyla Erim hükümeti tarafından yasaklanan haşhaş ekiminin serbest bırakılması, genel af yasasının çıkarılması ve Kıbrıs Barış Hareketiydi. Ecevit'in erken seçim umuduyla istifasından sonra tam 6 ay süren bir hükümet krizi yaşandı. Prof. Dr. Sadi ırmak başkanlığında kurulan hükümet parlamentodaki güven oylamasından sadece 17 oy almış ancak bu hükümet 31 Mart 1975'e kadar iktidarda kalmıştır. Aylar süren hükümet krizi Süleyman Demirel liderliğinde kurulan Birinci Milliyetçi Cephe hükümeti ile son buldu. Hükümeti meydana getiren AP, MSP, MHP, CGP ve DP'den ayrılan bazı bağımsızların en belirgin ortak özelliği sol'a karşı olmalarıydı. Böylece Türkiye'de MC hükümetleri dönemi başladı.

Türkiye'de kanlı terör olaylarıyla bilinmeyen bir yöne doğru hızla ilerliyordu. Artan şiddet ve ekonomik bunalım ortamında Haziran 1977' de erken seçimler yapıldı. CHP Ecevit'in kişisel itibarı sayesinde oylarını yüzde 41.3'e çıkarıyor ve 213 sandalye kazanıyordu. Bu oran bile tek başına hükümet kurmasına yetmiyordu. AP oylarını arttırıyor ve yüzde 36.9'e yükseltiyordu. Oylarını arttıran diğer parti olan MHP oyların yüzde 6.4'e yükseltiyordu. Buna karşılık MSP, CGP ve DP oy kaybediyorlardı. Sıra ile yüzde 8.9, 1.9 ve 1.9 oranlarına düşüyorlardı.

Seçimlerden sonra AP lideri Demirel, partisinden bazı milletvekillerinin itirazına rağmen MSP ve MHP ile birlikte İkinci Milliyetçi Cephe hükümeti 21 temmuz 1977' de kurdu. Gensoru oylamasıyla düşürülen İkinci Milliyetçi Cephe'nin yerine, AP'den istifa

eden 11 milletvekilinin çoğuna bakanlık verilerek üçüncü Ecevit hükümeti kuruluyordu. AP'den istifa edenlerle Ankara'da görüşme yapıldıktan sonra İstanbul Güneş Motel'de toplanılmasından dolayı siyasi tarihimizde "Güneş Motel Hükümeti" olarak anıldı.

Ekim1979'a kadar görev başında kalan Ecevit hükümeti sırasında terör ve ekonomik darboğaz gitgide arttı. 19-26 Aralık 1978 tarihleri arasında Kahramanmaraş'ta yaşanan olaylar 108 vatandaşın ölümüne yol açıyordu. Ecevit arzu etmemesine rağmen 13 ilde sıkıyönetim ilan etmek zorunda kaldı. Siyasi şiddete kurban gidenlerin sayısı hızla artıyordu. 1977'de 230 olan kurban sayısı 1978 ve 1979'da bin 200 ve bin 500 rakamlarına ulaşyordu. Son iki yılda siyasi şiddetin niteliği de değişti. Aşırı grupların birbirilerine karşı işledikleri cinayetlerin yanı sıra kamuoyu tarafından tanınan önemli kişiler öldürülüyordu.

17 Nisan 1978'de Malatya Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu'nun kendisine gönderilen bir bombalı paketin patlaması sonucu ailesiyle birlikte feci şekilde hayatını kaybetmesi tüm yurttaki korku ve kaygıya sebep oldu. Aralarında Doğan Öz, Orhan Yavuz, Bedrettin Cömert Bedrettin Karafioğlu, Cavit Orhan Tütengil, Ümit Doğanay gibi tanınmış akademisyenlerin yanı sıra Milliyet Gazetesi Başyazarı Abdi İpekçi'nin öldürülmesi tedirginlik meydana getirdi. TÜSİAD, 1979 ortalarında gazetelere verdiği ilanlarla Ecevit Hükümetini karşısına alıyordu. 1970'in Aralık ayında Mecliste boş bulunan 5 sandalye için seçim yapıldığında Ecevit hükümetinin tüm desteğini kaybettiği ortaya çıktı. İstifa eden Ecevit'in yerine MHP ve MSP'nin dışardan desteklediği azınlık hükümeti kuruldu.

Bu dönemde siyasi kutuplaşma had safhaya ulaştı. "Kurtarılmış bölge" kavramı toplumun gündemine giriyordu. Bu ortamda Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren ve kuvvet komutanları tarafından imzalanan bir mektup Cumhurbaşkanına veriliyordu. 2 Ocak 1980 günü kamuoyuna açıklanan mektupta komutanlar gidişin vehametini ne dikkat çekiyor ve siyasi partilerle anayasal kuruluşları göreve davet ediyorlardı. Cumhurbaşkanına hitaben kaleme alınan ve Org. Evren'in imzasını taşıyan mektup şöyleydi: " Ülkemizin içinde bulunduğu ortamda devletimizin bekası, milli birliğin sağlanması, halkın mal ve can güvenliğinin temini için anarşi, terör ve bölücülüğe karşı parlamenter demokratik rejim içerisinde Anayasa! kuruluşların ve özellikle siyasal partilerin, Atatürkçü milli bir görüşle müştereken tedbirler ve çareler aramaları kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görülmektedir.

MGK'nın muhtelif toplantılarında bu konuda alınan kararların muhalefet siyasi partilerin kısır tutum ve davranışları yüzünden olumlu sonuçlara götürülmediği yüksek malumlarıdır. Kuvvet Komutanları ile beraber yaptığım son gezilerimde Ordu ve Kolordu Komutanı seviyesindeki general ve amirallerle görüşmelerimde, milli birlik ve beraberliği en çok ihtiyaç duyduğumuz bu dönemde, süratle bir sonuca ulaşabilmek için gerekli tedbirlerin müştereken tespiti amacıyla, tüm Anayasal kuruluşlar ve siyasi partilerin bir kere daha uyarılması bütün komutanlarca müştereken dile getirildi. Bu kararlar ışığında TSK'nın görüşlerini, MGK Başkanı olarak zat-ı alilerinize sunuyorum. "

Muhtıra konusunda Demirel 35 günlük hükümet olduklarını vurgularken, Ecevit'te iktidarda olmadıklarını belirtiyordu. Böylece muhtıranın adresi belli olmadı. Uyarı mektubunu basın genelde olumlu karşılıyor ve eleştiri yapmadan destek veriyordu.

Günaydın gazetesinde uyarı mektubunu 3 Ocak 1980' de "En Büyük Tehlike" başlıklı yazıda şöyle değerlendiriyordu: "Komutanlarca kaleme alınan ve Cumhurbaşkanı aracılığı ile liderlere hem de kamuoyuna iletilen uyarı mektubu siyasi yetkilileri demokrasiyi iyi kullanmaya çağırıyor. Bu mektup iyi değerlendirilmeli, ağır sorunların çözümü siyasi parti liderleri ve anayasal kuruluşlar ulusal çıkarlar doğrultusunda birleşmeye yöneltilmelidir. Unutulmamalı ki demokrasi için en büyük tehlike "Bu ülke demokrasi ile yönetilmiyor" fikrinin hakim duruma geçmesidir. " ²²¹

Yine 3 Ocak 1980'de Can Pulak "Perşembenin Gelişi" başlıklı yazısında " ... ülkenin bütünlüğüne yönelik tehlikelerle karşı kavgasındaki tırmanışa seyirci kalmaları, yurt savunmasından başka anayasamızca verilen "Cumhuriyeti koruma ve kollama ödevini de yüklenen komutanları, nihayet harekete geçmek zorunda bıraktı. Bu mecburi hareket, 12 mart dozajında olması bile, onun bir tekrarı sayılmalıdır. TSK adına yapılan bu nazik çıkış, can çekişmekte olan demokrasimize tanınan "son fırsat" olarak değerlendirilmelidir" diye yazıyordu. ²²²

²²¹ Günaydın, "En Büyük Tehlike, 3 Ocak 1980

²²² Can Pulak, "Perşembenin Gelişi" **Günaydın**, 3 Ocak 1980

Hürriyet Gazetesi, 3 Ocak 1980 günü komutanların mektubunu "Birliğe çağrı" manşeti ile veriyordu. Yazıda kimin "oh, neyi iyi" diyeceği, kimin de "demokrasi havarisi" kesileceklerini belirtiyor ve şu değerlendirmeye yer veriliyordu: 20 halde mektubun yazılıp, yazılmaması veya kimden geldiğine bakılmaksızın içeriğinin tartışılması ve gerekli önlemlerin hemen alınması gereklidir, zorunludur."

Yine aynı gün "Görünen Köy Kılavuz İstemez" başlıklı yazıda ordunun çıkışı ve tavrı takdir ediliyor ve partilerin, anayasal kuruluşların tedbir almaları gerektiğini işaret ediliyordu: " ... Ordunun uyarısı metnini bir tehdit, bir müdahale gibi görmeden, bunu ülkesine bağlı insanların ciddi uyarısı olarak görmek, buna göre düzenlemelere gitmek ve kısacası akıllan başlara toplamak gerekmektedir." ²²³

Komutanların mektubunun darbe yönünde atılmış bir adım olduğunu anlayan basın siyasi kadroları uyarıyor geleceği görmelerini istiyordu. Tüm toplum gibi basın da partilerin dar tartışmalarından sıkıldıkları bu tepkileriyle belli oluyordu.

Hürriyet Gazetesinde 4 Ocak tarihindeki "Muhatap" başlıklı yazısında Oktay Ekşi şunları yazıyordu: ... Kimse kendini boşu boşuna aldatmaya kalkışmasın: Bu muhtıra yahut mektubun muhatabı doğrudan doğruya sizlersiniz. Yani, ülkeyi bugünkü duruma düşüren siz siyasi liderler ve siz anayasal kuruluşların mensupları , yöneticileri... Sizlersiniz." ²²⁴

Cumhuriyet Gazetesindeki köşesinde Oktay Akbal, 4 Ocak 1980' de "Otuz Günlük Hükümetmiş" başlıklı yazısında tüm olaylardan Demirel'i sorumlu tutuyor "Otuz beş günlük hükümetiz gelişmelerden sorumlu değiliz" şeklindeki savunmasını eleştiriyordu. ... Cumhuriyeti kuran, ulusu nice bozgunlardan kurtaran, bugünümüzün ve yarınımızın güvencesi Silahlı Kuvvetler sonunda sesini yükseltmişse, ağırlığını duyurmuşsa, bundan da sorumlu MC kafası ve MC tutumu değil midir?" ²²⁵

²²³ Hürriyet, "Birliğe çağrı" , 3 Ocak 1980

²²⁴ Oktay Ekşi, "Muhatap", **Hürriyet**, 4 Ocak 1980

²²⁵ Oktay Akbal, "Otuz Günlük Hükümetmiş", **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1980

2 Ocak 1980 tarihli Hürriyet gazetesi olayı manşetten "Ordu Uyarı Mektubu Verdi" şeklinde duyurdu. Cüneyt Arcayürek'in haberine göre anarşi ve öteki tehlikelere karşı bütün anayasal kuruluşların birleşmesi istenilen mektubun 12 Mart muhtırasından farkı "1 kişiye verilmemiş olmasıdır. Haberin devamında bir ordu yetkilisinin bu uyarı metninin" 12 Mart Muhtırası'ndan farklı olduğunu, yazılı metnin sonunda bu istemlerin yerine getirilmemesi halinde ordunun yönetime müdahale edeceği" ibaresinin bulunmadığını, ayrıca uyarı mektubunun bir siyasi partiyi veya partileri değil bütün Anayasal kuruluşları olumlu yönde uyarmayı amaçladığını söylemiştir. Ancak haberde aynı ordu yetkilisinin "Eğer uyarımızı içeren önemli hususlar yerine gelmeyecek olursa, geriye elbette ki tek alternatif kalıyor" şeklindeki sözleri dikkat çekicidir. Arcayürek sonraki yıllarda bu açıklamaları yapan yetkilinin Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Bülent Ulusu olduğunu açıklamıştır.²²⁶ Uyarı mektubunu muhtıra olarak tanımlayan Arcayürek, muhtıranın içeriğinde yer alan unsurların süratle yerine getirilmemesi durumunda ordunun "Cumhuriyeti korumak ve kollamak" görevini yerine getireceğinin ileri sürüldüğünü yazmıştır. Muhtıranın siyasete ağırlığını koyduğunu ve bu ağırlığın başta siyasi partiler olmak üzere bütün Anayasal kurumlar tarafından "hassasiyetle ve ciddiyetle" ele alınması gerektiği belirtmiştir.

3 Ocak 1980 tarihli Hürriyet gazetesi "Silahlı Kuvvetler Ülke Bütünlüğünün Korunmasını İstedi: Görev Hepimizin" manşetinin hemen altında uyarı mektubunun tam metnine yer vermiştir. İlk sayfada Hürriyet imzasıyla çıkan "Birliğe çağrı" başlıklı yorumda komutanların "vatandaş olarak aylardır pek çoğumuzun söylediklerini" ifade ettikleri belirtilmiş ve uyarının kimden geldiğinden çok içeriği üzerinde durulup acilen tedbir alınması çağrısında bulunulmuştur.

Aynı günkü "Ve Nihayet!. .." başlıklı yazısında Oktay Ekşi demokrasinin iyi işlediği ülkelerde "dur" sesinin kamuoyundan geldiğini, ancak milletimizin devlete itaat düşüncesiyle ne gelirse sineye çektiğini ve sonuçta gidişata ordunun dur dediğini ifade etmiştir. Ekşi'ye göre Türk Silahlı Kuvvetleri "yapması mümkün olanın en azı"

²²⁶ Arcayürek, A.g.e., s. 46

ile yetinmiştir. Yazar siyasi parti liderlerinin anlaşmamaya devam etmeleri halinde önümüzdeki günlerin bugünden daha iyi olmayacağını da vurgulamıştır.

Aynı gün "Görünen Köy Kılavuz İstemez" başlıklı yazısında Cüneyt Arcayürek önceki gece konuştuğu "yüksek görev sahibi bir general'in "meslek kuruluşlarının, derneklerin, sendikaların ülkenin sorunları üzerinde alabildiğine konuştuğu bir ülkede, Cumhuriyetin kollanması ve korunması göreviyle yükümlü anayasal kuruluş olan ordunun görüşlerini açıklamasından" neden tedirginlik duyulacağını anlamlı olmadığı şeklindeki görüşlerine yer vermiştir. Arcayürek kendi yorumunda herkesin birbirinin boğazına sarıldığı ve her yönlü huzursuzluğun arttığı bir ortamda "geleneklerine bağlı ordu gibi önemli bir anayasal kuruluşun üzerine düşeni bir gün yapacağı esasen varsayıyor ve herkes tarafından bekleniliyordu da" demiştir. Arcayürek uyarı mektubu hazırlamakla ordunun "anayasal" görevini yaptığını, mektuptaki uyarılar dikkate alınmazsa yarın hangi harekete yöneleceğinin belli olmadığını, dolayısıyla "ordunun uyarı metnini bir tehdit, bir müdahale gibi görmeden bunu ülkesine bağlı insanların ciddi uyarısı olarak görmek, buna göre düzenlemelere gitmek ve kısacası -bir askerin bana söylediği gibi- akılları başlara toplamak" gerekmektedir gerektiğini belirtmiştir.

Oktay Ekşi 4 Ocak 1980 tarihli yazısında muhtıranın muhatabının siyasi parti liderleri ile Anayasal kuruluşların mensupları olduğunu belirtmiştir.

Aynı gün "Bu Muhtıra Kime Verildi?" başlıklı yazısında Hasan Pulur da siyasi parti liderlerinin muhtırayı üzerlerine almamalarını eleştirmiştir. Nazlı Ilıcak 3 Ocak 1980 tarihli Tercüman gazetesindeki "Mini-Muhtıra" başlıklı başyazısında "bütün kuvvet kumandanlarının, emir-komuta zinciri içinde vaziyet alışlarına, üstelik düşüncelerini yazılı bir metinle Cumhurbaşkanına bildirmelerine" muhtıradan başka ne isim verilebileceğini sorduktan sonra muhtıranın "bana değil, sana verildi" mantığıyla alkışlanamayacağını, "çünkü dağın tepesinden kopan kar parçasının ne kadar büyüyeceğini, kimlere çarpacağını şimdiden kestirmenin güç olduğunu" belirtmiş, yazının devamında şuursuzca davranan ana muhalefet partisi CHP'yi eleştirmiştir. Ilıcak 4 Ocak tarihli yazısında askeri müdahalelerin hukuk ötesine taşan olaylar

olduklarını ve bunlara kanuni mesnet aramanın hatalı ve faydasız olduğunu, demokrasilerde askerin ancak sıkıyönetim çerçevesinde söz sahibi olabileceğini, sıkıyönetim komutanlarının da nihayetinde Başbakanı karşı sorumlu olduklarını, bu çerçevenin dışına taşılması halinde meşruiyeti normal hukuk düzeni içinde aranmak gerektiğini bu muhtıra veya onun tam tercümesi olan uyarı değil bir "uyanış mektubu" olduğunu belirttikten sonra komutanların Ecevit döneminde kendilerinden gizlenen gerçekleri Demirel'in önlerine koyduğu açık belgeler sayesinde gördüklerini ve tehlikenin boyutlarını fark ettiklerini yazmıştır.

Tercüman yazarı Ahmet Kabaklı, 4 Ocak 1980 tarihli yazısında CHP lideri Bülent Ecevit'i kastederek yazılı metinden maksadın "anarşiyi önleyecek kanunların biran önce çıkarılması için, devamlı ve çirkin engellemeler yapan kişiyi şuur ve vicdana davet etmek" olduğunu belirtmiştir. Kabaklı'ya göre mektup "hükümetin iç barış, huzur ve refahımız için, el attığı her tedbiri durdurmak ve saptırmak gücünü partizanca kullanmayı meslek haline getiren 'Anayasal kuruluşlara' artık 'hukuka dönün' manasında bir muhtıra yerine geçebilir" Aynı günkü yazısında Rauf Tamer muhtıranın 30 günlük Demirel hükümetini değil CHP ve lideri Ecevit'i hedef aldığını ifade etmiştir.

Güneri Cívaoğlu, 5 Ocak tarihli yazısında ordunun siyasete ağırlığını koyduğu tespitini bir defa daha yaptıktan sonra bundan sonraki politik gelişmeler üzerinde bu mektubun ipoteğinin olacağını, aslında demokrasiye bağlılıklarından kuşku duymadığı komutanların bunu arzu etmediklerini ancak olanın olduğunu ve bundan sonra yapılacaklara bakılması gerektiğini vurgulamıştır. Cívaoğlu ayrıca Silahlı Kuvvetlerin ağırlık koyduğu doğrultu ile AP hükümetinin icraat doğrultusunun paralel olduğunu ve dolayısıyla mektubun muhatabının hükümet olduğunu belirtti.

Tercüman Gazetesi, mektubu 2 Ocak 1980 tarihli nüshasında manşetten muhtıra ibaresini kullanmadan "Evren ve Komutanlar Korutürk'e Yazılı Metin Sundu" başlığıyla duyurmuştur. Haberde Köşk'e yakın çevrelerin olayın kesinlikle bir muhtıra olmadığı görüşüne yer verilmiştir. Gazetenin 3 Ocak tarihli manşeti "Ordu Partileri Son Defa Uyardı" şeklinde olmuştur. Haberde mektup "yazılı metin" olarak tanımlanmış ve

içeriği hakkında bilgi verilmiştir. 2 Ocak tarihli yazısında Güneri Civaoglu komutanlar tarafından verilen yazılı metnin bir muhtıra olmadığını, ancak silahlı kuvvetlerin

5 Şubat 1980'de Hürriyet gazetesinde yayınlanan "Neredesiniz?" başlıklı ve Hürriyet imzalı yazı gelişmeleri ne kadar vahim bir durum arzettiğini ortaya koyuyordu: .. Nerede bu vatani sevenler, bu rejimde birlikte yaşamak isteyenler? Nerede, geleceğin Türkiye'sini yaratmak ve yaşatmak isteyenler? Nerede, Atatürk nesli ve onun ülkeyi emanet ettiği gençlik?

Eğer bir gün bu rejim yıkılır, bu ülke parçalanırsa enkaz altında ilk kalanlar hepimiz olacağız. Liderleri, parlamenterleri, bürokratları ve diğerleri." ²²⁷

1980'lerin başında DPT Müsteşarı Turgut Özal, 24 Ocak ekonomik istikrar tedbirleri ile ülkenin gündemine yerleşti. Tedbirler zor durumdaki ekonomik sistem için köklü değişiklikler içeriyordu.

Uğur Mumcu, 29 Ocakta yazdığı bir yazı ile 24 Ocak kararlarını şöyle eleştiriyordu: " ... AP hükümetinin giriştiği, bir çeşit düzen değişikliğidir. Bu düzen değişikliği, güçlü sermaye gruplarına, holdinglere yöneliktir. Azınlık hükümeti, Anayasayı aşarak parlamentonun plan ile ilgili kararını hiçe sayarak, devalüasyonlu, enflasyonlu düzeni, bu kararlarla, daha da değiştirerek, daha da yozlaştırarak, yeni siyasal ve ekonomik etkilere yol açıyor. .. " ²²⁸

Yılın en ciddi olayı şubat ayı ortalarında İzmir'de patlak verdi. TARİŞ'te işten çıkartılan işçilerle arkadaşlarının ve üniversite öğrencilerinin destek vermesiyle başlayan olaylar bir anda tüm İzmir'i sardı. çatışmalar bütün şehre yayıldı. Ancak asker müdahalesi ile çatışmalar önlendi. Bütün bu gelişmelere mart ayında görev süresi biten Cumhurbaşkanlığı seçimleri de eklendi. 27 Mayıs 1980 günü MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak'ın öldürülmesiyle başlayan süreçte 1980 yılının yaz ayları terörün patladığı dönem oldu. 189 kişi ölmüş, 240 kişi de yaralanmıştı.

²²⁷ Hürriyet, Neredesiniz, 15 Şubat 1980

²²⁸ Uğur Mumcu, "Yaşasın Sermaye", Cumhuriyet, 29 Ocak 1980

Temmuz ayı başında Çorum ve Sivas'ta çıkanlar olaylar kitle çatışmalarına dönüşüyordu. 19 Temmuz 1980'de 12 Mart döneminin Başbakanı Nihat Erim'in öldürülmesi herkeste büyük şok yaratıyordu.

Hürriyet gazetesi "Sıra kimde?" diye soruyor ve yazısını şöyle sürdürüyordu: " ... Sıranın kime geldiğini hala öğrenmek ister misiniz sayın parlamenterler, milletin temsilcileri? Onu da söyleyeyim: Size. Bunu bilmeyen var mı? terör artık vatandaşları ortadan kaldırmakla yetinmiyor, demokrasiyi de yıkıyor. Sırada bizden çok sizler varmı sınız ? ... Birlik, beraberlik temennilerine karşı "onların kalbi taşlaşmış" , "hayasızca yalan söylüyorlar, elde belge yokken suç isnat ediyorlar" deyiniz. Devam edin olayların gerisinde yatan gerçekleri, "orada benim tabanım var" diye görmezden geliniz. Bu da yetmiyorsa size' faşist, sosyal faşist, komünist' tartışmasına tekrar başlayınız. Demokrasimizin yüceliğine sahip çıkar görününüz.Bunu yaparken gösterilere, parlak sözlere yer vermeyi ihmal etmeyiniz ... " ²²⁹

Erim'in toprağa verildiği gün Milliyet şunları yazıyordu: " ... Vatandaşın bu kritik anda hükümetten de, muhalefetten de, Meclisten de ve diğer kumlardan da istediği tek şey var: Tartışmayı kesin ... Bu yangını söndürmek için ortak eyleme geçin ... Bunu hiç vakit kaybetmeden derhal yapın, Yoksa yarın çok geç olabilir." ²³⁰

21 Temmuz 1980 günü Hürriyet kamu oyunun istediğini dile getiren Ecevit ve Demirel'e Mektup" başlığıyla bir yazı yayınlıyordu: " ... Size düşün bir görev olmalı. Dünya anlayışınız farklı da olsa, teröre karşı birleşmeli, teröristlerin umutlarını kırnalısınız. Aslında bunu mecbursunuz da ... Yoksa terör er geç sizleri ve size güç veren partilerinizi de yok edecektir. (..) Bunca yıldır birbirinizi suçlayarak vardığınız sonuç ortada. İkbal, iktidar mümkün ama yaşamanız, yaşabilmemiz için yeterli değil Bir kere de başka yolu deneyiniz. Ortak kararlara varınız: Güvenlik kuvvetlerine güç katınız, sonra bu gücü uygulayacaklarla beraber olunuz. Ara rejim, kara rejim yerine "ortak rejim" deyiniz.

²²⁹ Hürriyet, 'Gün Birlik Günüdür', 21 Temmuz 1980

²³⁰ Milliyet, 20 Temmuz 1980

Bunları yaparak Türkiye'yi, Türkiye'de yaşayanları koruyabilirsiniz. Aksi halde hep birlikte yok olacağız."

Demirel ve Ecevit, Cumhurbaşkanı Vekili İhsan Sabri Çağlayangil'in daveti üzerine mevcut sorunları ve işbirliği imkanlarını konuştular. Liderler sıkıyönetim komutanlarının yetkilerinin arttırılması konusunda anlaşıyor diyalogun devamına karar veriyorlardı.

24 Temmuz günü Hürriyet gazetesi "İşbirliğinden umut yok" manşetiyle çıkıyordu. " İktidar ülkeyi kendi bildiği yolda karanlığa, felakete sürüklemektedir. Başbakan etkisizlikten şikayet etmektedir. Her yetkiyi kötüye kullanan bir hükümete hangi yetki verilecektir? ²³¹

Bülent Ecevit parti grubunda, Çankaya toplantısı öncesinde komutanların Çağlayangil'e sıkıyönetim komutanlarının yetkilerinin arttırılması ve şiddet eylemlerine bakacak özel mahkemelerin kurulmasını isteyen bir metin verdiklerini açıklıyordu. Milliyet 30 Temmuz günü "Komutanlar Çankaya'ya Metin Verdi" manşetiyle çıkıyordu.

Aynı gün Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, "Silahlı Kuvvetler olarak bu ülkeyi başkalarına çığnetmeyeceğiz. Vatana ihanet edenlerin cezası yakında verilecektir" diyordu. Org. Evren'in bu sözleri söylediği tarihte darbeye karar verildiği fakat harekete geçilme tarihinin ertelendiği daha sonra ortaya çıkacaktır.

Orgeneral Evren 30 Ağustos Zafer Bayramı nedeniyle yayınladığı mesajda, sıkı yönetimin biran önce kaldırılması, yeni yasal düzenlemelere gidilmesi ve ülkede huzur ve sükunun sağlanmasının sadece sıkıyönetim komutanlarından beklenmemesi gerektiğini belirtiyordu. Cumhurbaşkanı'nın seçilememesini eleştiren Org. Evren, asayişin sağlanamamasından dolayı TSK'nin suçlanmasını şiddetle kınıyordu. Evren, aynı mesajında 30 Ağustos törenlerine katılmayan MSP lideri için "Erbakan 30 Ağustos'a karşı mı? diye soruyordu. Erbakan'ın Evren'e cevabı "Biz, 30 Ağustos'un karşısında değil tam

²³¹ Hürriyet, 'İşbirliğinden Umut Yok', 24 Temmuz 1980

içindeyiz" şeklinde oluyordu. Anlaşıyordu ki asker MSP liderine sempati ile bakmıyor ve bazı gelişmelerden sorumlu tutuyordu.

Uğur Mumcu 31 Ağustos tarihinde, Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde Evrenin açıklamalarına katıldığını ifade ediyordu: "Evren'in bu sözleri gerçeğin kendisidir. ülkeyi yönetenler yönettiklerini sananlar yönetemez hale düşmüşlerdir. Her iki yıla karşılık bir sıkıyönetim uygulaması bu iflasın en belirgin göstergesidir. 1950'lerden bu yana uygulanan dışa bağımlı dilenci demokrasi ve birbirine benzer iki parti arasındaki cici demokrasi kavgası ve kısıtlı demokrasi Türkiye'ye bugünkü açmazlara sürüklemiştir." ²³²

Ölü sayısı Ağustos ayında 347 ile en yüksek düzeye ulaşmıştı. Dışişleri Bakanı Hayretin Erkmen'in gensoruyla düşürülmesi ve Konya'da düzenlenen Kudüs mitingi askeri darbeye zemin hazırladı. İsrail'in Kudüs'ü ebedi başşehir ilan etmesine Dışişleri Bakanı Hayrettin Ermen tepki vermemiş ve MSB'nin verdiği gensoruyla düşürülmüştü. Basın, Erkmen'in düşürülmesine geniş yer veriyordu. Düşürülme sebepleri arasında Ortak Pazar, 714 sayılı notanın kaldırılması çalışmaları, Batı Trakya Türklerine sahip çıkılmaması, İslam Konferansı'na ilgi gösterilmemesi gibi gerekçeler sıralanıyordu.

Milliyet gazetesi "MSP mitinginde bir grup İstiklal Marşını söylemedi" şeklinde veriyordu. Ecevit'in Konya Mitinginin yapıldığı 6 Eylül'de Petrol-İş Sendikası Genel Kurulunda yaptığı konuşmada yaptığı konuşma basında da geniş şekilde yer aldı: "Sahadaki maçın görüntüsüne aldanmamalıdır. Bu bir parti kavgası değildir. Bölüşüm kavgasıdır. Aslan payını halk mı, yoksa bir avuç sömürücü mü alacak kavgasıdır. (...) Böyle devam ederse sonunda biri çıkar düdüğü çalar, herkes evine der. Böylece demokrasi biter. Polonya'da işçiler tribünlerden indiler, o ülkeden topraktan demokrasi fişkırdı. Karşılarına hiçbir güç çıkamadı."

Okta Ekşi, 11 Eylül 1980 günü Hürriyetteki köşesinde Ecevit'in halkı tribünlerden sahaya inmeye davet eden konuşmasını eleştiriyor ve ne demek istediğini soruyordu.

²³² Mumcu , **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1980

"Ecevit tribündeki halkı sahaya çağıracağına kendisi tribüne çıksın da sonra gelsinler seçim yapalım. Tribüne çıkmak seçim istemek demektir."

17 Ağustos' ta AP tarafından Meclis Başkanlığına verilen erken seçim önerisi CHP tarafından Anayasa Komisyonunda oyalanıyordu. Bu sırada alınacak bir erkek seçim kararı darbeyi önleyebilir, en azından ileri bir tarihe kaydırabilirdi. Ama erken seçim karar alınamadı. Bugünleri en iyi mizah diliyle özetleyen Bedri'nin karikatürleri oluyordu: (24 Temmuz, 22 Temmuz, 23 Temmuz, 25 Temmuz 1980)

9 Eylül günü Hürriyet gazetesinin manşeti ilgi çekici ve anlamlıydı: USANDIK. Parti liderlerinin her akşam TV haberlerinde yer almaları sürgit birbirine cevap yetiştirmeye çalışmaları halkı usandırıyordu.1980 yılının ilk 7 ayında yüzde 80 enflasyonla Türkiye dünyada birinci sıradaydı.

3 Eylül günü Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Tahsin Şahinkaya ABD Hava Kuvvetleri Komutanının davetlisi olarak bu ülkeye gitmişti..10 Eylül günü Washington Büyükelçiliğindeki kokteyl de, cumhurbaşkanı seçilememesi hakkındaki kaygılarını dile getiren davetlilere Org. Şahinkaya, "Merak etmeyin, önümüzdeki 48 saat içinde Türkiye'nin yeni bir cumhurbaşkanı olacak" müjdesini veriyordu. Org. Şahinkaya, gezisini erken keserek 11 Eylül perşembe günü Türkiye'ye dönüyordu.

4.1. 12 Eylül Harekatı ve Basının Tutumu

Herkesin beklediği darbe 12 Eylül Cuma günü sabah 04.00' te geldi. Bu saatten itibaren radyolar Milli Güvenlik Konseyi'nin 1 no'lu bildirisini yayınlıyorlardı. 12 Eylül 1980'de kuvvet komutanlarının yönetime el koymalarından sonra hak ve özgürlükler askıya alındı. Üyeleri beş kuvvet komutanından oluşan Milli Güvenlik Konseyi Kurulu ve ülke çapında yönetimi bu konsey üstlendi.

Basın, darbe sabahı, 'Parlamento ve hükümet fesh edildi', 'Bütün yurtta sıkıyönetim ilan edildi', 'Silahlı Kuvvetler Yönetime El Koydu' gibi başlıklar atmıştı.

Milliyetin 12 Eylül günü darbe yorumu şöyleydi. "Atatürk cumhuriyetinin geleneğinde, demokrasi vazgeçilmez bir parça halinde üç müdahalesi de, Silahlı Kuvvetlerin son 30 yıl içinde görülen üç müdahalesi de, demokrasiyi rayına oturtmak için yapılmıştır. TSK'nin hareketi gerçek amaçları gerek biçimi itibariyle bir askeri darbe değil, devletin bizzat kendisine sahip çıkması hareketidir. Şimdi devletin sivil-asker tüm kadrolarının onarım hareketinde yer alması, herhalde en sağlıklı davranış olacaktır. Ve sivillerin siyaset ve idarecilik deneyimleri doğacak yanılgıları kolaylaştıracaktır."

Milliyet gazetesi, müdahalenin dış basındaki yankılarını 13 Eylül tarihinde üçüncü sayfadan "ordunun yönetime gelmesi dışta olumlu karşılandı" başlığıyla haber yapmış, içeriğinde de özellikle yabancı radyolar tarafından yapılan yorumlara yer verilmiştir. Yorumlarda daha çok ülkedeki terör ile ordunun yönetime kansız olarak el koyması üzerinde durulmuştur. Dış basının yaklaşımıyla ilgili haberler 14 ve 15 Eylül tarihli Milliyet gazetesinde ilk sayfadan verilmiştir. 15 Eylül günü "Dış Basın Yeni Yönetimi Destekliyor" başlığıyla çıkan haberin alt başlıklarında İngiltere'den Sunday Telegraf'ın "Eğer ordu bu sefer de düzeni sağlarsa hem Türkiye'de hem de tüm Batı'da minnetle anılacaktır", Almanya'nın Sesi Radyosu'nun Türkiye'deki durumun NATO'da olumlu karşılandığı, ABD basınının Türk-Yunan ilişkilerinin olumlu bir şekilde çözümlenmesi konusunda umutların güçlendiği ve Lüksemburg Radyosu'nun "ordu hükümeti devirmedi sokaktan topladı" yorumlarına yer verilmiştir. 14 Eylül tarihli Milliyet gazetesinin altıncı sayfası Dünya basınının tepkisine ayrılmış ve TSK'nin yönetimi ele geçirmesinin bütün dünyada "temkinli bir iyimserlik ve olumlu bir anlayışla" karşılandığı belirtilmiştir. Sami Kohen dış basının tepkisini 18 Eylül tarihli yazısında "anlayış" olarak özetlemiştir.

14 Eylül günü Milliyet, "12 Eylülün Başarısı Şarttır" başlıklı bir yazı şöyleydi: Özellikle AP ve CHP'ye, 12 Eylül öncesinde gerçekleştiremedikleri işbirliğini şimdi gerçekleştirmeleri düşüyor. Öyle bir işbirliği ki, devlete ve demokrasiye yeniden işlerlik kazandırmaya çalışan Silahlı Kuvvetlerce, normal döneme uzanan yolu daha kılsın ... Hem de, toplumun büyük çoğunluğunun görüşlerini temsil eden iki büyük siyasi partinin, eski alışkanlıklarından sıyrılacaklarını kanıtlaınsın ... İnanıyoruz ki, bu olumlu davranışlar Milli Güvenlik Konseyi tarafından aynı şekilde değerlendirilecektir. Org. Kenan Evren'in

açıklamalarından iyice anlaşıldığına göre Türk ordusunun geleneklerine uyarlı bir biçimde 12 Eylül Harekatı asla bir kan davası gütmemektedir. Ayrıca silahlı kuvvetlerin partiler arasında bir hakem rolü oynayıp şu haklı, şu haksız demeyeceği de anlaşılmaktadır. Gelen darbe herkes gibi basın için de sürpriz değildi. Daha önceki darbelerde olduğu gibi basın darbeye destek konusunda bir tereddüt göstermedi. Basının uyarılarını dinlemeyen, bir türlü işbirliğine yanaşmayan partilere ve siyasetçiler karşı acımasız eleştiriler birbiri arkasına geldi. Tüm basın söz birliği etmişçesine siyasetçileri suçluyordu. Sorun bunları bir türlü çözemeyen rejim için darbenin bir kurtuluş ve gelişmelerin doğal sonucu olduğu işleniyordu." ²³³

Cumhuriyet gazetesi, 12 Eylül'ün sessiz, kolay ve gürültüsüz şekilde gerçekleştirildiğini, bunun tüm toplumsal kesimlerin kabulü anlamını taşıdığını belirtiyordu: Orgeneral Kenan Evren liderliğinde ve Silahlı Kuvvetler tarafından hiyerarşik düzen içinde gerçekleştirilen 12 Eylül eylemini toplumdaki çeşitli kesimler ve çevreler kendi özlemlerinin aracı gibi görmek veya göstermek eğilimindedirler. Bu tür girişimlerin her yeni yönetim için anlamsız zorluklar üretmesi, hem de zaman içinde MGK'nın uygulamalarıyla yeni yönetimin niteliği ortaya çıkacağından bir yararı yoktur. MGK iktidarının Türkiye'nin doğal iç ve dış kuvvet dengelerine ve yürürlükteki ilişkilere dayanması normaldir. Çok partili rejimin bir iç savaş eşiğine geldiği noktada gerçekleştirilen 12 Eylül'ün çeşitli toplumsal güçler arasında hakem etkinliğine yönelmesi de beklenir. ²³⁴

Hürriyet gazetesi, 12 Eylül tarihli sayısında MGK bildirilerine ver vermiştir. 13 Eylül günü ilk sayfada Atatürk'ün portresinin altında yer alan Hürriyet imzalı yazıda; "Atam, ne sağ, ne de sol.. Atatürk Türkiye/si doğrultusunda bir ülkenin haysiyetli kişileri olarak birlik içinde, dipdiri ve senin yolundayız. Şuna asla şüphen olmasın; Senin emanetin Cumhuriyet, ilelebet payidar olacaktır. Hainler, gafiller, tüm iç ve dış düşmanlar hak ettiklerini bulacaklardır. Müsterih ol Atam." sözleri yer almıştır.

²³³ Milliyet ' 12 Eylül'ün Başarısı Şarttır' 14 Eylül 1980

²³⁴ Cumhuriyet, 12 Eylül 1980

Oktay Ekşi 13 Eylül tarihli Hürriyet gazetesinin üçüncü sayfasındaki "Oh Olsun Demeli Mi?" başlıklı yazısında başta dört büyük siyasi partinin liderleri olmak üzere, milletvekilleri, bazı yargı mensupları, meslek kuruluşları ve sendika yöneticileriyle bilim adamlarının müdahale öncesindeki tutumlarını eleştirerek bu sonucun beklenmekte olduğunu ifade etmiştir.

Cüneyt Arcayürek, 14 Eylül'deki yazısında politikacıların terörün sona erdirilmesi konusunda ordunun uyarılarını dikkate almadıkları, kişisel bilgilerine dayanarak Org. Evren'in böyle müdahalelere yatkın olmadığı ve arzulamadığını ancak buna mecbur kaldığını belirtmiş ve yeni yönetime destek olunması çağrısında bulunmuştur. 16 Eylül tarihli yazısında Oktay Ekşi müdahale sonrasında çeşitli yerlerde sağ ve sol görüşlü kişilerin barışmasından bahisle darbenin getirdiği huzur ortamından örnekler vermiştir. Hürriyet gazetesi 17 Eylül günü Org. Evren'in "Demokrasiyi Kaldırmadık ... Kurmak İçin Harekatı Yaptık" sözlerini manşete taşımıştır. Aynı günkü yazısında Oktay Ekşi Türkiye'nin "tam bir onarım yönetimi altına girmiş" olduğunu belirtmiştir. Cüneyt Arcayürek 17 Eylül tarihli yazısında 27 Mayıs'ın aksine 12 Eylül hareketinin hiçbir partiye karşı yapılmamış olmasının yerinde olduğunu, yeni oluşturulacak Kurucu Meclis'in de her siyasi görüşü kapsamı gerektiğini belirtmiştir. Arcayürek Org. Evren'in özellikle "Demokrasi kaldırılmadı" sözüne vurgu yaparak hareketin "rayından çıkmış, hürriyetlerin hürriyetsizlik içinde kullanılmaya başlandığı laçkalaşmış bir demokratik bünyeyi bu dertten kurtarmak için" yapıldığını ifade etmiştir.

13 Eylül tarihli Hürriyet gazetesinin üçüncü sayfası dış basındaki yorumlara ayrılmıştır. Türkiye'de ordunun iktidarı ele almasının NATO'da belirli bir ferahlama havası yarattığı belirtilen haberin devamında müdahaleye istikrarsızlık ve terörün neden olduğu, Org. Evren'in "ilerici, ülke sever bir asker" olduğu şeklindeki yorumlara yer verilmiştir. 15 Eylül tarihli gazetenin üçüncü sayfasında dış basındaki yankılar Observer gazetesine atfen "Teröristler temizlenip yönetim sivillere devredilecek" başlığı altında verilmiştir. Aynı sayfada 17 Eylül günü çıkan haberde de Newsweek dergisinin Evren'in Türk demokrasisini sağlamlaştırmaktan yana olduğu yorumuna değinilmiştir.

Diğer üç gazete gibi Tercüman da 12 Eylül günü yorumsuz bir şekilde MGK bildirilerine yer vermiştir. Ahmet Kabaklı ülkenin içerisinde bulunduğu iç karışıklığa değindiği 13 Eylül tarihli yazısında 12 Eylül Cuma gününün tarihe hayır ve faydalarla geçeceğini yazmıştır. Aynı günkü yazısında Rauf Tamer, ordunun müdahale etmemek için çok sabır gösterdiğini fakat Türk devletinin varlığının demokrasiden öncelik kazandığı noktada müdahalenin yapıldığını, ancak her şeye rağmen demokrasinin bitmeyeceğini, ondan bir daha ayrılmamak üzere tekrar kavuşabilmek için ordu ve milletin el ele vermesi gerektiğini belirtmiştir.

14 Eylül tarihli gazetenin ilk sayfasında yer alan Tercüman imzalı ve "Allah Yardımcıları Olsun" başlıklı yazıda Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime el koymasının demokratik rejimin çökertilmesi olarak yorumlanmaması gerektiği belirtildikten sonra Türkiye'de demokrasinin zaten kalmadığı ve ordunun da demokrasiye gerçek anlamını kazandırmak amacıyla müdahale ettiği belirtilmiştir. Aynı günkü baş yazısında Nazlı Ilıcak askeri müdahalenin ardından demokrasinin sonunun geldiği tespiti yaptıktan sonra gazeteciliğin çok partili demokraside anlamlı olduğuna dikkat çekmiştir. Ilıcak yazısının devamında Türkiye'de demokrasinin demagojiye ve anarşiye dönüştüğünü, otorite ile hürriyet arasındaki dengenin birincisi aleyhine bozulduğunu ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin bu boşluğu doldurduğunu, "demokrasinin işlemesine müsait ortam hazırlamak" olarak açıklanan hedef ne kadar süratle gerçekleştirilirse, milletin ve memleketin o kadar çabuk huzura kavuşacağını ifade etmiştir. Aynı günkü yazısında Ahmet Kabaklı, on yıldan beri ne demiş ve nelerden şikayet etmişse hepsinin Org. Evren'in konuşmasında yer aldığını belirttikten sonra Türk Silahlı Kuvvetlerin en kısa zamanda demokrasiye geçeceği sözünü verdiği, bugüne kadar da verdiği sözlerde durduğunu ve bu sözün gerçekleşmesi için milletin yardımını esirgemeyeceği belirtilmiştir.

Ergun Göze köşesinde 27 Mayıs ile 12 Eylül'ü karşılaştırdıktan sonra birincisinin aksine ikincisinin emir ve komuta zinciri içerisinde gerçekleştirildiğini ve siyasi partilere karşı tarafsız olduğunu ancak komünizm e de karşı olduğunu ifade etmiştir. Ahmet Kabaklı aynı karşılaştırmayı 15 Eylül tarihli yazısında yaparak bunların iki ayrı kutup olduğunu, 12 Eylül'ün 27

Mayıs'la karşılaştırılamayacak kadar "demokratik, nazik, tarafsız, adil, temiz niyetli, politikasız ve kurtarıcı" üstünlükleri olduğunu ileri sürmüştür.

İki darbenin karşılaştırılması Nazlı Ilıcak tarafından da yapılmıştır. Ilıcak 16 Eylül tarihli yazısında özellikle 27 Mayıs sonrası başlayan iftira ve yalan haber kampanyasına bu defa izin verilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Güneri Cıvaoğlu 15 Eylül günü Tercüman'dan Mektup köşesinde "Tercüman Taraftır" başlıklı yazısında gazetenin Org. Evren'in 12 Eylül sabahı yaptığı açıklamadaki değerlere ve ilkelere taraf olduğunu, halkın da bu görüşte olduğunu belirtmiştir. Tercüman 17 Eylül günü Evren'in "Harekat Demokrasi İncisidir" sözlerini manşetten vermiştir.

Rauf Tamer 15 Eylül tarihli yazısında 12 Eylül'e ihtilal mi, inkılap mı, yoksa ıslahat mı denilmesi gerektiğini sorduktan sonra bir ad dahi bulamamanın 12 Eylül'ün tarih kitaplarında görülen darbelerden farklı olduğunu ortaya koyduğunu, yolda sarılıp öpüşen insanlara, cezaevlerinde koğuşlarını birleştiren mahkumlara bakılırsa bunu tam bir "Barış Harekatı" olduğunu yazmıştır.

Aynı günlü yazısında Kabaklı, Org. Evren'in "Bu, tarih kitaplarındaki bir darbe değildir. Bu hareket demokrasiye indirilen darbeyi ortadan kaldırmak için yapılmıştır" sözlerinin Evren'in haklı sözleri içerisinde "en haklısı" olduğunu belirtmiştir. Mukbil Özyörük ise 12 Eylül'ün bir darbe veya ihtilal olmadığını, "demokrasinin restorasyonu" olduğunu belirtmiştir. Nazlı Ilıcak 18 Eylül tarihli yazısında "12 Eylül bir darbe değildir" diyen Org. Evren'e tamamıyla katıldığını, çünkü darbede beğenilmeyen yönetimin devrilmesinin ardından şahsen iktidara geçip hükmetme hırsının galip olduğunu ve kalıcı olma vasfının ağır bastığını, oysa 12 Eylül'de bu tür taleplerin olmadığını belirtmiştir. Ilıcak bu hadiseye "Cumhuriyeti Koruma ve Kollama Harekatı" adını verenlerin doğru bir isim seçtiklerini belirtmiştir.

Tercüman gazetesi dış dünyanın tepkisini 13 Eylül günü ilk sayfada "Ordu Mecbur Kaldı" başlığı altında vermiştir. 14 Eylül tarihli gazetenin ilk sayfasında BBC ve The Times'a atfen "Ordunun İktidarda Kalma Hırsı Yok" başlığı altında dış dünyanın yaklaşımı incelenmeye devam edilmiştir. Gazete sonraki günlerde de

değişik gazete ve dergilere atıfta bulunarak Türk halkının teröre dur dediği, NATO ülkelerinin durumdan memnun olduğu gibi yorumlara yer vermiştir.

4.2. 12 Eylül Darbesinin Basına Etkisi

Basın genellikle sıkıyönetim tarafından denetlenmekle birlikte, zaman zaman doğrudan beş general Özellikle konsey başkanı Kenan Evren tarafından denetimden geçiriliyordu. Hoşa gitmeyen yazılar için gazetelere Sıkıyönetimden uyarılar geliyor ve kapatma cezaları uygulanıyordu. Yazarların, yazı işleri müdürlerinin gözaltına alındığı, tutuklandığı mahkum edildiği de oluyordu. Sıkıyönetim hemen hergün yayın yasakları koyuyordu.

Yeni gazete ve dergi çıkartmak kolay değildi. Başvurular Sıkıyönetim'e aktarılıyor; izin çıkması için aylarca beklemek gerekiyor, çoğu kez de yeni gazete ve dergi çıkarma izni verilmiyordu. Bu nedenle "kitap" ve "ortak kitap" gibi adlarla yayımlanan dergiler çıkarıldı. Daha önce çıkarılmış dergilerin isim haklarını satın alanlar da oldu. (Somut, Saçak vb.).

12 Eylül öncesinde açılmış davalar mahkumiyetle sonuçlandı. 12 Eylül günü kapatılan Demokrat, Aydınlık, Politika ve her gün gazeteleriyle sol dergilerin yazıişleri müdürleri, imzasız yayımlanan yazılarından dolayı, hapis cezalarına çarptırıldılar.

Harekattan beş gün sonra 17 Eylülde, Cumhuriyet yazıişleri müdürü Orhan Erinç'e İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nca uyarıda bulunulmuş ve Oktay Akbal ile İlhan Selçuk'un o günkü yazılarının beğenilmediği bildirilerek" gereği yapılır" denilmişti. Tercümandan Nazlı Ilıcak'ın dikkati çekilmiş: Hürriyet ile Milliyet bazı haberlerden dolayı uyarılmıştı.²³⁵

Birkaç gün sonra Birinci Ordu ve Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Necdet Üruğ, Orhan Erinç'i telefonla aramış; "Ankara'dakilerin Cumhuriyetin yayınından memnun olmadıklarını, gazetenin kapatılması için bir çok gerekçe bulunabileceğini söylemişti.

²³⁵ Hasan Cemal, **Tank Sesiyle Uyanmak**, Doğan Yayıncılık, 1986, sf 55-172, (agy, s. 72)

Bir buçuk ay sonra "Geçici Anayasa "ilan edildi: TBMM'nin yetkilerini Milli Güvenlik Konseyi, Cumhurbaşkanının yetkilerini Konsey Başkanı kullanacak; MGK'nın karar, bildiri ve yasalarının Anayasaya aykırılığı ileri sürülemeyecekti.

Bundan bir ay Cumhuriyet 11 Kasım 1980'de süresiz kapatıldı. 9 Ocak günü Hürriyet, Cumhuriyet, Günaydın gazeteleri yazı işleri müdürleri İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığına çağırılarak bir zam haberini aynı yerde aynı punto ile kendiliklerinden yalanlamaları istendi. Daha sonra isteği usulüne uygun yerine getirmedikleri gerekçesiyle Hürriyetten Seçkin Türesay, Tayfun Türe ve Erol Türegün gözaltına alındılar.

2 Haziran 1981 'de MGK'nın bir kararı daha yayınlandı. 12 Eylül öncesinde parlamentoda görev almış kişilerle siyasal parti yöneticilerini hedef almakla birlikte doğrudan doğruya basına yasak getirildi. Sıkıyönetim uygulamalarına ilişkin olarak, sıkıyönetim komutanlıklarının koyduğu yasakların ve aldığı kararların herhangi bir 'şekilde tartışılması. Kamu davası açılıncaya kadar haklarında soruşturma ve kovuşturma yapılan siyasi parti, işçi teşekkülleri, meslek kuruluşları, dernek ve siyasi kişilerle ilgili olarak kamuoyunu yanıltıcı, ilgilileri etkileyici yazı yazmak, sözlü veya yazılı beyanda bulunmak, yorumlar yapmak, açılan kamu davalarında verilecek mahkumiyet veya beraat kararları kesinleşinceye kadar, ilgilileri suçlayıcı veya savunucu herhangi bir yorum veya yayında bulunmak yasaklanmıştı. Bu yasaklara uymayan Sıkıyönetim Kanununun 16. Maddesine göre cezalandırılacaktı.

Çalışmaları durdurulan sonra da hepsi kapatılan siyasal partilerin liderlerinden Bülent Ecevit demeç ve yazılarından dolayı birkaç kez mahkum edildi ve ceza evine konuldu.

Emin Çölaşan'ın, Ocak 1982 başında Milliyette yayınlanan "Milyarlar Nasıl Kül Oldu?" başlıklı yazı dizisinde Süleyman Demirel'in cevabını yayınlayan Hayat Dergisi Sıkıyönetimce toplatıldı.Ecevit'in yönetiminde yayınlanan Arayış dergisi, işkence konusunu işleyen bir başyazıdan dolayı süresiz kapatıldı.

Sıkıyönetim Komutanlıklarından, içeriği pek kolay anlaşılamayacak yasaklama kararı geriyordu. 16 Mart 1982 günü Bülent Ulusu hükümetinin Devlet Bakanı İlhan Öztrak şu açıklamayı yapıyordu: "Uluslararası Af Örgütü'nün 60 işkenceyle ölüm iddiasından 5' i doğru. "

Hazırlanmakta olan Anayasa'nın halkoyuna sunulacağı, beyaz oyun "kabul" mavi oyun "red" anlamına geleceği açıklandıktan sonra, Milli Güvenlik Konseyi'nin 70 numaralı kararı yayınlandı. Buna göre Anayasa konusunda "hayır" ve "evet" propagandası hatta "telkin"i bile yasaklandı. 71 numaralı kararla da Kenan Evren'in referandum Öncesi yapacağı konuşmalar hakkında eleştiri yasağı getirildi.

Hasan Cemal, Birinci Ordu Kurmay Başkanı Tümgeneral Ekrem Dinç'in 21 Ekim 1982'de telefonda söylediklerini şöyle aktarıyor. "Anayasa konusunda en küçük bir ima, telkin, telmih yoluyla dahi olsa en ufak bir şey istemiyoruz. Her gazeteye de bunu söylüyoruz. Yoksa derhal kapatacağız ... Birde mavi konusu var. Sizde kimdi o, Gülgeç mi ne diye biri var, hep mavi mavi diye çiziyor. Bundan sonra mavi de olmayacak, anlaşıldı mı?"²³⁶

Yasaklar, Anayasa'nın kabulünden, hatta 1983 genel seçimlerinden sonra da sürdü. Sıkıyönetim, başbakana bile yasak koydu. "31.3.1 984 günü saat 10'da Başbakanlık binası toplantı salonunda yapılan Başbakanın basın toplantısında Başbakana sorulan, Mamak'ta gözetim altında ve tutuklu bulunanların aileleriyle yapılan görüşmeler çekilen fotoğraflar ve işkence iddiaları ile ilgili olarak basında herhangi bir haberin yer almaması konusu Sıkıyönetim Komutanlığı'nın şifahi emriyle Müdürlüğümüze bildirilmiştir. " (31.3.1984 saat 14.40 Tebliğ eden Ayşe Ergun Komiser Basın Amir V)

Kapatılan Gazeteler şöyledi: Cumhuriyet 10 Ocak 1981'de beş gün süreyle Adana, İçel, Kahramanmaraş, Gaziantep ve Hatay'da; 2 Nisan 1981 'de iki gün süreyle, Ankara, Kastamonu ve Çankırı'da yasaklandı. Ankara baskısı yapılamayınca yirmi ile gönderilemedi. Ankara'da yayınlanan düşün-sanat dergisi Sesimiz, Haziran 1981'de İzmir

²³⁶ Cemal Hasan, **Demokrasi Korkusu**, Cumhuriyet Yayınları , 1993. s. 102

Sıkıyönetim Komutanlığı'nca süresiz kapatıldı.1981 Ekiminde Tercüman, Nazlı Ilıcak'ın Danışma Meclisini eleştiren iki yazısından dolayı süresiz kapatıldı. Güneş Gazetesi, 9Ağustos 1982 günü, Sıkıyönetimin yasakladığı bir haberi verdiği gerekçesiyle süresiz kapatıldı. Günaydın Gazetesi, 2 Aralık 1982'de süresiz kapatıldı.²³⁷ Asıl kapatma nedeni ise manşette çıkan bir haberin Başbakan Bülent Ulusu'yu kızdırmış olmasıydı. "Devletten 115 milyar alan banka-banker ve şirketlerin hepsi de aile kuruluşları!" Bu asgari ücreti bir gün bile devam ettirmek zalimlik" deniyordu. Ancak kapatmaya şu yazı gerekçe gösterildi. "Fransa'ya anlayacağı dille cevap verdik. Türk tekstil ürünlerine ambargo koyan Fransa'dan Renault parçaları dışında bütün ithalatı durdurduk" 1981 Aralık ayında Hürriyet Gazetesinin dağıtım ve satışı altı ilde yasaklandı. Cumhuriyet 24 Ocak 1983 günü süresiz kapatıldı. Ve 25 gün kapalı kaldı. Aynı gün Milli Gazete süresiz kapatıldı.

Yankı dergisi, kimi eski parlamenterlerin ve parti liderlerinin hiç bir hukuki gerekçe olmadan Zincirbozan'da zorunlu ikamet ettirilmesi olayını konu aldığı için toplatıldı. (Haziran 1983)

Ağustos 1983'te Tercüman, Nazlı Ilıcak'ın diktatörlük ve özgürlükten söz eden "Her Gece İki Gündüz Arasındadır" başlıklı yazısından, Milliyet ise Metin Toker'in yazılarından dolayı süresiz kapatıldı. Ekim1983'te Milli Gazete süresiz kapatıldı. Kasım 1983'de seçimlerine birkaç gün kala Günaydın ve Tan gazeteleri kapatıldı. Hasan Cemal konuyla ilgili şu görüşlere yer verdi.

"Kapatmanın nedeni, Günaydın'da geçen gün yayınlanan seçim anketidir herhalde. Ancak 29 ekim Cumhuriyet bayramının 60. yılında Günaydın ve Tan'ın hali bardağı taşıran son damla olmuş. Altmışıncı yıla fazla yer vermemiş, küçük göstermişlerdi.Evren köpürmüş; hatta 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı resepsiyonunda Günaydın muhabirini azarlamış. 'Devlet Konukevi' olarak yeniden düzenlenen Ankara Palas'ta 29 ekim akşamı Evren gazete sahiplerine şunları söylemiş:'Bunlar Atatürk düşmanları. insan 29 Ekimde bir Atatürk fotoğrafı koymaz mıydı? Benim bulunduğum yerde Günaydın muhabiri istemem.' Bu son cümle üzerine Günaydın muhabirini palas pandıras Ankara Palas'tan çıkarılmış"

²³⁷ Günaydın, 2 Aralık 1982 s. 1

Genel seçimlerden bir ay sonra, 3 Aralıkta Hürriyet kapatıldı. Gerekçe, Türkiye Komünist Partisi Başkanı'nın ölüm ilanını yayınlamaktı. 4 Eylül 1984' te Tercüman bir daha, yine Nazlı Ilıcak'ın yazısından dolayı kapandı. Ekim 1984' te ise 15 günlük Yeni Gündem dergisi süresiz kapatıldı.

12 Eylül 1980-12 Mart 1984 arasında sekiz gazetenin kapatılma sayısı ile kapalı kaldıkları gün sayısı şöyle:

Milli Gazete	4 kez 72 gün
Cumhuriyet	4 kez 41 gün
Tercüman	2 kez 29 gün
Günaydın	2 kez 17 gün
Güneş	1 kez 10 gün
Milliyet	1 kez 9 gün
Hürriyet	2 kez 7 gün

Tutuklanan, Yargılanan Gazeteci ve Yazarlar

12 Eylül 1980 gecesi gözaltılar ve tutuklamalar başladı. A.Kadir, Demirtaş Ceyhun gibi yazarlar ihtilal gecesinde tutuklandılar. 70 yaşında bulunan Rafet Ilgaz Cide'de göz altına alınarak Kastamonu götürüldü. (4 Haziran-30 Haziran 1981) Osman Şahin, Lütfü Oflaz ise 12 Eylül öncesinde gazetelerde çıkan yazılarından dolayı mahkum edildiler ve cezaevine konuldular.

Çok sayıda yazar kitaplarından dolayı yargılandı. Fikrimin İnce Gülü (Adalet Ağaoğlu), Duvar Yazıları ve Kente İndi İdris (Talip Apaydın), Makro Ekonomi Dersleri (Sadun Aren, 15 yıl hapis istemi). Tekin Sönmez daha önce yayınlanmış üç şiir kitabından dolayı tutuklandı 71 gün tutuklu kaldıktan sonra beraat etti. Aziz Nesin, ilk kez 22 yıl önce yayınlanmış ve birçok baskı yapan Az Gittik Uz Gittik adlı kitabında yer almış "Sosyalizm Ahldır" başlıklı yazısından dolayı 5. Ağır Ceza Mahkemesi'nde 10 yıla kadar hapis istemiyle yargılandı. Tercüman yazarı Nazlı Ilıcak, 52 numaralı karara aykırılık nedeniyle

üç ay hapse mahkum edildi. Sağmacılar Cezaevinde kaldı (9 Ekim 1982) Ulusal Basın Ajansı'nın genel yayın müdürü Baki Özilhan, ajansın geçtiği, Sıkıyönetimin asılsız diyerek yasakladığı Alparslan Türkeş'le ilgili bir haberden dolayı 8 Temmuz 1984'de tutuklandı. Cumhuriyet Yazarı Mehmet Kemal 5 Haziran 1981 günü yazısında "paşa hikayesi" anlattığı için, gazetenin yazı işleri müdürü Okay Gönensin'le birlikte gözaltına alındı. Gönensin bir Mehmet Kemal 18 gün gözaltında kaldı. Gazetenin İzmir Temsilcisi Hikmet Çetinkaya İzmir'de 17 gün gözaltında tutuldu.

Cumhuriyet Başyazarı Nadir Nadi, Türk Dil Kurumu ile Türk Tarih Kurumu'nun kapatılmasına karşı çıkan, 1961 'de yayınlanmış "Tuhaf Bir Tasarı" başlıklı yazısında 23 Ocak 1983'de yeniden yayınlayınca, sıkıyönetim mahkemesince 2 ay 20 gün hapis cezasına çarptırıldı. Sıkıyönetim Mahkemelerince verilen hapis cezası 6 ayı geçmeyince temyiz edilemiyordu. Milli Savunma Bakanlığını Askeri Yargıtay'a başvurusu üzerine karar bozuldu ve Nadir Nadi beraat etti.

15 Mayıs 1984'te Demokrasinin tüm kurallarıyla işlemlerini öngören 1260 imzalı dilekçe Cumhurbaşkanlığınca, TBMM Başkanlığına verildi. Aynı gün yayın yasağı konulan dilekçede basınla ilgili şu paragraf dikkat çekiyordu: "Özgür basın, demokratik düzeni bütünleyen temel öğelerden biridir. Bunun sağlanması için. bağımsız, denetimsiz ve çok yanlı olarak toplumun kendinden haberi olması, değişik düşüncelerin özgürce yansıtılması ve her türlü eleştirinin basında yer bulması zorunludur. Çok yönlü kamuoyu oluşması ve yönetimin demokratik denetimi ancak böyle bir basınla gerçekleştirilebilir."

Dilekçeye konulan yayın yasağı sonradan kaldırıldıysa, dilekçede imzası bulunan herkesin ifadesi alındı. Hazırlayan ve imza koyanların bir çoğu mahkemeye verildi. Bu kez de duruşmalara foto muhabirleri alınmadı, ses kayıt cihazı kullanılması yasaklandı. Yankı uyandıran aydınlar davası beraat ile sonuçlandı. Öte yandan yüzlerce kitaba Sıkıyönetim tarafından el konuldu. Mahkemelerce mahkum edilmeyen kitaplarda toplandı. Bir hesaba göre, 12 Eylül 1980 ile 12 Mart 1984 arasında soruşturma ve kovuşturmayla uğrayan,

gözüne alınan, dava açılan ve tutuklanan gazeteci, yayıncı ve yazar ve sanatçı sayısı 181'i mahkum edilenlerin sayısı 82'dir.²³⁸

12 Eylül öncesinde yayınlanan günlük 4 gazete ve 20 derginin yazı işleri müdürlüğünü yazarlığını yapan 50'nin üzerinde kişi hakkında 404 dava açıldı. Haklarında dava açılan 50 kişinin 32'si hakkında onanan hapis cezaları toplamı 2 bin 500 yılıdır. Bu cezaların üçte biri (750 yılı) Veli Yılmaz'ın onanan hapis cezaları oluşturuyordu. 600 yılı ise aynı dergide yazı işleri müdürlüğü yapan Osman Taş'a 155 yılını ise gene aynı derginin yazı işleri müdürlerinden Mustafa Yıldırım'a aitti.

5) 24 ARALIK 1995 SEÇİMLERİNDEN REFAH-YOL HÜKÜMETİ KURULUNA KADAR GEÇEN SÜREÇ VE BASININ TAVRI

24 Aralık 1995 genel seçimlerinden; en fazla oyu Necmettin Erbakan'ın genel başkanı olduğu Refah Partisi aldı. RP, yüzde 21.4 oranında oy alarak Türkiye Büyük Millet Meclisine (TBMM) 159 milletvekiliyle temsil edilme hakkı kazandı. 19.2 oy alan Tansu Çiller'in genel başkanlığı yaptığı Doğru Partisi (DYP) 135 milletvekili kazandı. Mesut Yılmaz'ın genel başkanı olduğu Anavatan Partisi (ANAP) DYP'den 0.47 daha fazla oy almasına rağmen 3 milletvekili fazla çıkardı. Hükümetin küçük ortağı Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yüzde 10'luk seçim barajını yüzde 0.7 farkla aşarak Meclise 49 milletvekili gönderdi. Demokratik Sol Parti ise yüzde 14.6 oy oranıyla Mecliste 76 milletvekiliyle temsil edilme hakkı kazandı. Alparslan Türkeş'in genel başkanı olduğu Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) yüzde 8.2'lik oyla barajın altında kaldığı için milletvekili çıkaramadı.

28 Şubat süreci olarak isimlendirilen gelişmelerin sebeplerini ve basının tavrını anlamak için öncesindeki sosyolojik ve ekonomik olayları inlemek gerekiyor. 24 Aralık seçimlerindeki oy oranları RP'nin hükümet oluşumlarında daha etkili hale gelmesine yol açtı. İdeolojik kökleri aynı olan sağ ve sol partilerin bölünmüşlüğü ve aralarındaki siyasi çekişme oy dağılımını belirlemişti. DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel, Cumhurbaşkanı olmadan girdiği son seçimlerde yüzde 27 oy almıştı. DYP seçimlere

²³⁸ Cemal H, **Tank Sesiyle Uyanmak**, s. 197-230

Demirel gibi kırsal terminolojiyle konuşmayan ekonomi profesörü Tansu Çillerin liderliğinde girmişti. Yalnızca köylünün değil, Demokrat Parti çizgisine oy veren küçük ve orta ölçekli sermaye gruplarının talepleri de karşılanamıyordu. Sol partiler ise 12 Eylül’de son bulan işçi hareketlerinden siyasi destek sağlayamıyordu. İSKİ Skandalı ve SHP Genel Başkanı Murat Karayalçın’ın Başbakan Yardımcısı olarak imza koyduğu 5 Nisan Kararları sol partilere oy veren seçmeni küstürdü. Sol partilerin güneydoğu sorununda da bölge halkının taleplerini karşılamayan politikaları oy kaybetmelerine yol açtı. RP’nin ‘‘Adil Düzen’’ söylemi kırsal kesim ve büyük kentlere göçle gelenler üzerinde etkili oluyordu.

24 Aralık seçimlerinin ardından, Mustafa Kemal Atatürk tarafından temel prensipleri belirlenen devlet ve toplum düzeninin kısmen değişmesini isteyen bir partinin seçimi kazanması rahatsızlık oluşturdu. Basın ANAP ile DYP’nin koalisyonuna destelerken RP’ye karşı ittifak çağrısı yaptı.

Seçimlere 20 gün kala iki büyük gazetenin manşetleri cepheleşmeyi ortaya koyuyordu.

Sabah

Manşet; Skandal

Altbaşlık; Yılmaz, siyasi çıkar uğruna Türkiye’nin Gümrük Birliği üyeliğini tehlikeye düşürecek bir girişimde bulundu.

Manşet: Türkiye’ye ihanet!

Altbaşlık: ANAP’ın Gümrük Birliği’ni tehlikeye düşürecek girişimine sert tepki gösteren Baykal; ‘‘Yılmaz, Türkiye’nin çıkarlarına ters düşüyor’’ dedi.

Manşet: Yılmaz nereye?

Altbaşlık: ANAP lideri Yılmaz, siyasi ihtirası uğruna liberal bir tabana ve seçmene sahip olan partisini de ülkeyi de maceraya sürüklüyor.

Manşet: Refah-Çiller savaşı!

Altbaşlık: Elinde çok sayıda araştırma bulunan bu önemli gazete (The Wall Street Journal Europa) seçimin Çiller ile Erbakan arasında geçeceği görüşünde.

Manşet: Kararsızlarda Çiller avantajlı!

Manşet: Skandal!

Altbaşlık: ANAP'ın Van'da ikinci sıradan aday gösterdiği Mustafa Bayram'ın eroin kaçakçılığından tutuklandığı ortaya çıktı.

Hürriyet

Manşet: ANAP-RP savaşı !

Altbaşlık: Sabah Grubu'nun Aktüel Dergisi'nde yayınlanan 10 ayrı anketin çoğunda ANAP ile RP başabaş çıktı. DYP ise dördüncü duruma düştü.

Manşet: ANAP'ta RP telaşı

Altbaşlık Son günlerde kararsız seçmenlerin yönelimleriyle ANAP oyrında meydana gelen tırmanma birinci parti durumundaki Refah Partisini telaşlandırdı

Manşet: Olmadı Tansu Hanım !

Kadınları savunduğunu söyleyen Tansu Çiller oy getirecek diye iki karılı Varsak Belediye Başkanı'nı DYP'ye geri alınca kadınların tepkisini çekti.

Manşet: İşte Rakamlar

Çeşitli bağımsız kuruluşların yaptıkları 13 anketten 6'sında ANAP, 5'inde RP birinci çıktı. Bir ankete göre ise RP ve ANAP'ın oyları eşit.

Manşet:İyi düşünün !

Türkiye yarın sandığa gidiyor. Seçmen birinci parti olmak için yarışan ANAP ve RP arasında tarihi bir tercih yapacaklar.

Bu dönemde gazeteciler, siyasetçilerle sık sık mahkemelik oldu. ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz, yayımlanan üç haberde, kişilik haklarına hakaret edildiği gerekçesiyle Sabah Gazetesini toplan 950 milyon lira tazminat ödemeye mahkum ettirdi. Gazete 5 Aralık 1995 tarihli nüshasında “Şeriatçılarla işbirliği yapan, abdestsiz namaz kılan Mesut Yılmaz” başlıklı haberde dolayı 250 milyon, 14 Aralık 1995 tarihli Yazar Sedat Sertoğlu'nun “Mesut Yılmaz yalan söylüyor” başlıklı yazısından dolayı 400 milyon. 22 Aralık 1995 tarihli nüshasında “Yılmaz'a mason suçlaması” başlıklı yazısından dolayı 300 milyon lira ödemeye mahkum oldu. 26 Şubat 1995'te Sabah'ın manşetten verdiği “Mesut Yılmaz, Civan'ı bakan yapacaktı” başlıklı haber için 1 milyar liralık manevi tazminat davası açtı. Ankara 10. Asliye Hukuk Mahkemesi, RP Genel Başkanı Necmettin Erbakan'a hakaret ettikleri gerekçesiyle, Milliyet Gazetesi yazarı Ali Sirmen ile Sorumlu Yazı İşleri

Müdürü Eren Güvener'i 80 milyon lira tazminat ödemeye mahkum etti. Dava, Milliyet Gazetesinde 25 Şubat 2004'te yayınlanan Ali Sirmen imzalı "Dünyada Bugün" başlıklı yazıda , Erbakan aleyhine hakaret ve saldırı içerikli unsurlar bulunduğu iddiasıyla açılmıştı. Yine Erbakan, Aktüel Dergisi Yazarı İsmail Tacettin Sancar ile derginin Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Ahmet Alper Gümüş'ün, 1'er yıla kadar hapis cezaları istemiyle bir dava açtı . Davanın sebebi, Aktüel Dergisi'nin 3-9 Mart 1994 sayısında Erbakan hakkında, "İşte Erbakan'ın tefecileri, son günlerin en çok konuşulan haberi bir kere daha Aktüel'de" başlığı altında yayınlanan haberdir. Erbakan 27 Aralık'ta Zaman Gazetesine yaptığı bir açıklamada ANAP - DYP koalisyonuna karşı çıkarak; " Bizimle ortak olan diğerini perişan eder. Bizimle koalisyona ANAP girerse ANAP, DYP girerse DYP kazanır" dedi.²³⁹

Erbakan aynı gün düzenlediği basın toplantısında ise "Her partiyi sütten çıkmış ak kaşık gibi görüyoruz. Mücadele vitesinden dostluk arkadaşlık vitesine geçtik..."²⁴⁰ diyordu.

Erbakan'ın, seçimlerden sonra türbana izin vermeyen rektörler hakkında "hepsini dize getireceğiz" diye seslenesi üniversitelerde tepkiye sebep oldu. 8 Ocak 1996 TBMM açıldı. Meclisin açıldığı gün Rektörler Komitesi Yüksek Öğrenim Kurulu Başkanı Prof. Dr. Kemal Gürüz başkanlığında toplandı. 57 rektörün imzasıyla sert bir bildiri yayınlandı. Bildiride "Üniversite rektörleri sadece bilime, insanlığa ve Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyetin temel niteliklerine sadık kalarak hizmet etmiş ve etmekte olanların önünde saygıyla eğilirler. Başka kimsenin önünde eğilmeleri söz konusu dahi edilemez."

9 Ocak 1995'te Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, siyasi parti genel başkanlarını Çankaya Köşküne davet ederek tek tek görüştü. Aynı gün akşam üstü hükümeti kurma görevi Erbakan'a verildi. Erbakan 15 Ocak'a kadar sürdürdüğü görüşmelerden bir sonuç alamadı. Bunun üzerine görev önce Tansu Çiller'e daha sonra Mesut Yılmaz'a verildi.

Bu arada TBMM Başkanı DYP'nin desteğiyle ANAP'tan Mustafa Kalemli olmuştu. Kalemli'nin Meclis kürsüsünden laikliği övücü bir konuşma yaptı. Genelkurmay Başkanı ve

²³⁹ Zaman, 27 Aralık 1995

²⁴⁰ Sabah, 27 Aralık 1995

kuvvet komutanları 7 Şubat 2005 günü Kalemliyi ziyaret ederek konuşmasından dolayı teşekkür etti.

“Komutanlar Meclis Başkanı seçilen Kalemli’ye geldiklerinde ANAREFAH konusu açılmış. Askerler bu konuda temennilerini söylemişler. ANAP ile DYP’nin bir araya gelmesini arzu ettiklerini belirterek, arzumuz bu iki partinin uzlaşmasıdır, o kadar demişler.”²⁴¹

O günlerde, silahlı kuvvetlerin konuyla ilgili tavrını ortaya koyan yayınlardan biri de Turkish Daily News gazetesinden geldi. Gazete, 9 Şubatta birinci sayfadan verdiği haberde Genelkurmay Başkanlığı’nın özel bir şirkete yaptırdığı ankete yer verdi. Haberde halkın yüzde 56.8’inin ANAREFAH’a karşı olduğu belirtiliyordu.

14 Şubatta Erbakan ve Yılmaz tekrar bir araya gelerek hükümet için ilke anlaşmasına vardı. Yılmaz Hürriyet gazetesine verdiği röportajda; “Refah’ın denenmesi gerektiğine inanıyorum” dedi.²⁴²

“Genelkurmay, RP ANAP flörtünün derinleşmesi ve Yılmaz’ın demeci üzerine bir ‘elçi’ ile hükümete mesaj gönderme kararı aldı.Elçi, MHP lideri Alparslan Türkeş’ti. Türkeş sürpriz bir şekilde TBMM Başkanı Mustafa Kalemli’yi, ziyaret etti. Kalemli’nin yanına gelen Türkeş heyecanlıydı. “Neden geldiğimi sorma” dediğini sonra sözü uzatmadan konuya girdi. RP ile ANAP koalisyonunun kurulması halinde “kötü şeyler olacağını” söyleyen Türkeş, açık konuşmuştu: “Sayın Başkan, askerler böyle bir hükümetin kurulmasını istemiyorlar. Ben bunu size iletiyorum. Temennileri ANAYOL hükümetidir.”

²⁴³

Türkeş daha sonra Erbakan, Çiller ve Yılmaz’la da görüşerek Genelkurmay’ın mesajlarını iletti. Türkeş görüşmelerinde liderlere üçüncü bir kişinin başkanlığında ANAYOL hükümeti’nin kurulmasını ‘tavsiye’ ediyordu.

²⁴¹ Zaman, 14 Mart 1996

²⁴² Hürriyet, 21 Şubat 1996

²⁴³ Hakan Akpınar, **28 Şubat Post Modern Darbenin Öyküsü**, Ümit Yay, 2001 sf 37

MHP Genel Sekreteri Koray Aydın, “Askerin RP’den rahatsız olduğu haberleri bize de geliyor. Belki Genel Başkan, Erbakan’ı bu nedenle rahatsız etmiş olabilir” dedi.²⁴⁴

“Ramazan bayramının ilk günüydü. TBMM Başkanı Mustafa Kalemli, Güneydoğu’da yaralanan askerleri ziyaret ediyordu. Kalemli’ye, GATA Komutanı Tümgeneral Fahrettin Aslan’ın odasında beklediği söylendi. Kalemli, komutanın odasına gittiğinde Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı’nın kendisiyle telefonda görüşmek istediği söylendi. Kalemli, telefonu eline aldığında Orgeneral Karadayı, “Sizden tarihi bir görev istiyoruz” diyerek RP ANAP yaklaşmasının bir an önce bitmesini ve ANAYOL’un kurulmasını talep ediyor ve ekliyordu: “RP’yi hükümette görmek istemiyoruz”.²⁴⁵ Yılmaz’ın Erbakan’a “Senin Başbakan olmana şartlar el vermiyor” dediği basına yansdı. (14 Şubat 1996 Radikal)

Yılmaz 24 Şubat 1996’da, RP ANAP yaklaşmasını sona erdirdi. Çiller bu gelişmeler yaşanırken, önceden planladığı Ramazan Bayramı tatili için eşi Özer Çillerle Uludağ’a gitti. “DYP liderini izleyen diğer gazeteciler Uludağ’da bulunan Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı ile Çiller’in başbaşa gizli bir görüşme yaptığını atlamış olduklarını çok sonra öğreneceklerdi.”²⁴⁶

12 Martta ANAYOL için güven oylaması yapıldı. 544 milletvekilinin katıldığı oylamada hükümete 257 kabul , 207 red oyu çıktı. CHP ve RP li milletvekilleri red oyu kullanırken, 80 çekimser oy DSP’den geldi. Çekimser oylar hükümetin güven oyu almasını sağladı.Hükümetin kurulmasından sonra RP ile TSK arasında ilk gerginlik subayların kışlalarda mescitlere girmesini yasaklayan yönetmelik hakkında yaşandı. RP Genel Başkan Yardımcısı Oğuzhan Asiltürk, 23 Martta partinin genel merkezinde düzenlediği basın toplantısında bu yönetmeliği “din düşmanlığı” sözleriyle tanımladı. TSK adına Anadolu Ajansına açıklama yapan “Üst düzeyin bir askeri yetkili” RP’yi adını anmadan “Şeriat

²⁴⁴Hürriyet, 27 Şubat 1996

²⁴⁵ Akpınar, a.g.e, s.38

²⁴⁶ Akpınar, a.g.e, s.39

özlemcileri, çağdışı kalmış gerici takımı” sözleriyle tanımladı. Açıklama, radyo ve TV’lerden birinci haber olarak verilirken, gazeteler de manşetten kullandı.

RP, hükümeti yıpratmak için Çiller’in Başbakanlığı dönemindeki yolsuzluk iddialarını gündeme getirmeye başladı. 2 Nisan’da toplanan RP Grubunda 12 yolsuzluk dosyası açıklandı. Bunlar arasında TEDAŞ, TOFAŞ ve Çiller’in mal varlığı hakkında olanlar hakkında önceli olarak ele alınacak Meclis’e soru önergesi olarak verilecekti.

Yılmaz ANAP milletvekillerini Çiller hakkındaki soruşturma önergelerinde serbest bıraktı. 24 Nisan’da TEDAŞ soruşturma önergesi TBMM’de 179’a 232 oyla kabul edildi. 27 Nisan’da da TOFAŞ ile ilgili soru önergesi Meclis’e verildi. 8 mayısta 141’e karşı, 376 oyla kabul edildi. 6 Mayıs’ta Başbakan Mesut Yılmaz’ın 53. Hükümetin icraatlarını anlatmak için Başbakanlıkta düzenlediği basın toplantısına DYP’li bakanlar katılmadı.

RP’lilerin Çiller’in Başbakanlık’tan ayrılmadan önce örtülü ödenekten büyük miktarda para çektiğini iddiası Mesut Yılmazca doğrulandı. Yılmaz, Çiller’in görevi bırakmadan iki gün önce 500 milyar lira çektiğini basına açıkladı. İddialarla ilgili belge Hürriyet gazetesinde Muharrem Sarıkaya tarafından yayınlanınca gerginlik arttı.

14 Mayıs’ta Anayasa Mahkemesi RP’nin başvurusu üzerine güven oylamasını iptal etti. Aynı gün kendisini emekli Orgeneral Necdet Öztörün olarak tanıtan kişiye örtülü ödenekten 5,5 milyar lira ödendiğine dair Hürriyet Gazetesi yazarı Emin Çölaşan’ın iddiasını Tansu Çillerin Özel Kalem Müdürü Akın İstanbullu tarafından doğrulandı. İstanbullu parayı bir dernek için verdiklerini söylerken dolandırıcı Selçuk Parsadan paraları Çiller’den DYP’ye oy kazandıracağını söyleyerek aldığını ifade etti.

Ardından 21 Mayıs günü Çiller ve Erbakan ilk ittifak kararı aldığının ilk işareti görüldü. Çiller ve Erbakan hakkındaki mal varlığı soruşturmalarının 2 Haziran’a ertelendi. RP, Yılmaz’ın düşürülmesi için gensoru verdi. Gensoru 3 Haziran’da 316 oyla gündeme alındı. Brüksel’de bulunan Yılmaz 6 Haziran’da Ankara’ya döndü, Köşke çıktı ve istifasını sundu.

Ertuğrul Özkök, Kanal 7’de yayımlanan ‘İskele Sancak’ adlı programda, 24 Aralık 1995 erken genel seçimi ve sonrasını şöyle anlatmıştır: “İyice politize, angaje olmuştuk. Çiller ve düşmanları olarak ikiye ayrılmıştık. Biz can havliyle Yılmaz’ a sarıldık. Bir daha o günleri yaşamak istemem” ²⁴⁷

5.1. Refah-Yol Hükümeti

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 7 Haziran 1996 günü siyasi parti liderlerini kabul etti. Görevi Erbakan’a verdi. Çiller 22 Haziran’da Erbakan ile bir araya geldi. Burada Erbakan, Çiller’e Yüce Divan konusunda güvence verdi: “Siz merak buyurmayın hanımefendi. Biz bu dosyaları sizi mahkum ettirmek için değil, aklanmanıza yardımcı olmak için gündeme getirdik...” ²⁴⁸

29 Haziranda Erbakan, Başbakanlık görevini Yılmazdan devir aldı. 8 Temmuz günü yapılan hükümetin güven oylamasına DYP’den 10 milletvekili katılmadı. DYP milletvekili Cefi Kamhi çekimser oy kullandı. Genelkurmay eski başkanı Doğan Güreş, Hayri Kozakçıoğlu, Demir Berberoğlu, Tekin Enerem, Aydın Menderes oylamaya katılmayan milletvekilleri idi. Ret oyu verenler ise İsmet Sezgin, Cavit Çağlar, Köksal Toptan, Rıfat Serdaroğlu, Refaaddin Şahin, Mehmet Battallı, Mehmet Köstepen, Emre Gönansay, Gencay Gürün, Ayseli Göksoydu. Bu isimler Gürün ve Göksoy dışında 17 Temmuz’da partilerinden istifa etti.

Refahyol’un bir ayı dolmadan 4 Ağustos’da, koalisyon görüşmelerinden bu yana süren gerginlik Sabah Gazetesi’nin manşetine yansdı. “Paşalara meyve suyu” başlığı altında verilen haberde Erbakan’ın konuğu olan orgenerallere meyve suyu ikram ettiği vurgulanırken, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya rakı istedi. Erbakan servise bir şey demedi” cümleleriyle ilginç bir imada bulunuyordu. 6 Ağustos’ta Hürriyet Gazetesi, “Paşa’nın Hoca’ya anlamlı cevabı” manşetiyle YAŞ toplantısından bir kesiti kamuoyuna aktardı. Buna göre irticacı 13 subayın ordudan ilişiklerinin kesilmesinin

²⁴⁷ Kanal 7, İskele Sancak, 20 Kasım 2002

²⁴⁸ Muharrem Sarıkaya-Turan Yılmaz, “Erbakan’dan Çiller’e ilginç teklif”, **Hürriyet**, 23 Haziran 1996 s.5

kararlaştırıldığı YAş'ta Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı Erbakan'a "Her namaz kılan ordudan atılsa YAş'a üye bulamazdık. Bunlar komutanlarından değil, üyesi oldukları örgüt liderinden emir alıyorlar." diyordu.

8 Ağustos'ta gündem Erbakan'ın PKK'ya silah bıraktırmak için arabulucu gönderdiği yönündeki iddialara ordunun verdiği cevaptı. Sabah Gazetesi, MGK Genel Sekreteri'nin Başbakan Erbakan'ı ziyaretinin zabıtlarını açıkladı. Bu göre Orgeneral Kılınç, PKK konusundaki girişimleri "çatlak sesler" olarak niteleyerek İsrail'den ileri teknoloji alımıyla ilgili anlaşmanın Türkiye'nin menfaatine olduğunu ve yapılması gerektiğini vurgulamıştı.²⁴⁹

Fatih Çekirge konuyu bir gün sonra da gündeme getirdi. Yazısında, "Başbakan Erbakan'ın, PKK'ya silah bıraktırmak için arabulucu yoluyla yaptığı girişim devletin zirvesinde ciddi sıkıntıya neden oluyordu." Hürriyetin manşetinde de aynı konu vardı. Cumhurbaşkanı Demirel'e atfen "Ordu'nun moralini bozma" başlığı altında Sedat Ergin şöyle yazdı: "Demirel, PKK ile masaya oturma konusunda, "Erbakan bu tartışmayla mücadeleyi yürüten ve terörün kurşununa muhatap olanların şevkini kırar, elini ayağını soğutur." dedi.²⁵⁰

10 Ağustos'ta Hürriyetin manşeti yine bu konu hakkında idi. Gizli şeyh Osman Zirvesi. Başbakan Erbakan'ın PKK ile mücadelede büyük umut bağladığı Kuzey Iraklı Dini Lider şeyh Osman'ın kardeşi Sıddık Aziz Muhammed ile Ankara'da sürpriz bir görüşme yaptı.

14 Ağustos'ta Hürriyet "70 yıllık imajımız güme gidiyor" manşetiyle çıktı: Erbakan kısa başbakanlık 70 yıllık Cumhuriyet tarihi boyunca geliştirdiği çağdaş batılı imajını sarsmaya başladı. Başbakan ilk iş gezisini ABD-İran gerginliğinin doruğa çıktığı bir dönemde İran'a yapması Batı'da şaşkınlık yarattı. Erbakan'ın bu gezide İran'ın ve Suriye'nin terörist ülke olmadığı şeklindeki açıklaması ise şaşkınlığı şoka dönüştürdü.

²⁴⁹ Sabah, 8 Ağustos 1996

²⁵⁰ Hürriyet, 9 Ağustos 1996

Sabah Başyazarı Güngör Mengi, 25 Ağustos'ta aynı yaklaşımı yansıttı: "Yeni hükümetin dış politikasını Erbakan'n hayalleri  r yor. Önümüzde zor günler var. Güçlü ve tutarlı hükümete hiç bu kadar ihtiya ımız olmamıştır."

30 Ağustos'ta Sabah Gazetesi Gülhane'deki töreni ve resepsiyondaki 'türban krizini' konu edindi. Gazetede yer alan iki haberin vurgusu şu şekildeydi.

GATA diploma törenine Erbakan'ın iki koruması sakallı diye alınmadı. Okul Komutanı Fahrettin Alparslan ' a daş uygarlık düzeyine yükselmenin tek yolu laik düzen içinde cumhuriyet ilk ve inkılapları doğrultusunda durmadan yılmadan çalışmaktır" dedi.

Zafer Bayramı resepsiyonuna katılan RP'li bakanlarla türbanlı eşlerinin katılıp katılmayaca ı tartışılırken, sa  basın Nermin Erbakan'ın davete türbanla geleceği iddiasındaydı. Radikal sa  gazetelerin konuyu RP ile ordunun hesaplaşması olarak görmesi tartışmaları alevlendirdi. 1950'de çıkan kanun gereği askeri resepsiyonlara türbanlı ve sakallılar alınmıyor.

31 Ağustos'taki Sabah Gazetesi, "Gergin gece" başlığı altında şunlar ifade edildi: Refah Milletvekili Fethullah Erbaş'ın PKK kampını ziyareti ile başlayan gerilim genelkurmay başkanının 30 Ağustos davetinde patlak verdi. Davete katılan bütün yüksek rütbeli komutanlar PKK ile gerçekleştirilen temastan duydukları rahatsızlık ile şeriat endişesini dile getirdiler. Davete, Erbakan'ın sakallı korumaları alınmadı. Bu uygulama komutanların laiklik konusunda duydukları kaygının açık bir ifadesi olarak yorumlandı."

2 Eylül tarihli Milliyet Gazetesi "Ordu- RP gerginliği artıyor" başlığını atarak şu satırlara yer verdi: 30 Ağustos resepsiyonunda ordu evleri başörtüsü ile tanışacak yönündeki haberler gerginlik yarattı. Karadayı bir yandan İran'daki Humeyni rejiminin gelişimine ilişkin İranlı generallerle fikir teatisini açıklarken bir yandan da laiklik ve terör konusundaki hassasiyetini anımsattı.

6 Eylül 1996 Hürriyet Gazetesi manşetinde ve Milliyet Gazetesi'nin ise ilk sayfasında verilen haberde ABD Genelkurmay Başkanı'nın Saddam'ı vurmadan 24 saat önce İzmir'e gelerek Karadayı ile buluştuğu öne sürülüyordu.

Hürriyet Gazetesi'nin Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök, Selim Çağlayan'ın bu haberini yazısına konu ediyor ve "Bu sorunun cevabını arıyorduk." Başlığı altında şunları yazıyordu: "Shalikashvili, Bağdat'ın bombalanmasından önce Ürdün, Mısır ve Suudi Arabistan'a ziyaretler yapmış ve bu ziyaretler basında yer almıştı. Acaba Amerikalı komutan böyle kritik bir dönemde neden Ankara'ya uğrayıp, görüşmeler yapmamıştı? Meğer Amerikalı komutan gizlice İzmir'e gelip, Türk askeri yetkilileri görüşmüş. Şimdi benim merak ettiğim bazı sorular var: Genelkurmay Başkanı Karadayı, bu görüşmenin ayrıntılarını sivillere aktardı mı? Ne ölçüde aktardı? Dışişlerinin bu görüşmeden haberdar olduğu kesin. Çünkü Amerikalı komutanın yanında ABD dışişlerinden üst düzey bir yetkili de var. Ama asıl önemli olan şu: Türkiye'de siviller hareket konusunda yeterince bilgi alamaz, hayali telefon avuntularına girerken, bir Türk komutan her türlü bilgiyi alıyor. Acaba bir güven sorunu mu var?" Bu haber bir gün sonra Genelkurmay Başkanlığınca yalanlandı.

Bu arada Erbakan'ın çıktığı Libya gezisinde, Devlet Başkanı Muammer Kaddafi'nin açıklamaları Türkiye'de büyük yankı uyandırdı. 6 Ekim 1996'daki görüşmede Kaddafi, Türkiye'nin dış politikasından memnun olmadıklarını dile getirdi. "Ortadoğu'daki güneşin altında Kürt milleti'nin de yerini alması gerektiğini" ileri sürdü. Söz alan Başbakan Erbakan, Türkiye'de yaşayan 65 milyonun birlik içinde olduğunu ifade ederek, 'Türkiye'de hiçbir ırkçılık ve cinsiyet ayrımı yoktur' dedi. Erbakan'ın bu sözleri Türkiye'deki tepkileri yatıştırmadı.

6 Kasım 1996'da yaşanan önemli bir olay Libya gezisinin yankıları arasında gündeme gelmedi. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in, Almanya Başbakanı Helmut Kohl ile görüşürken Med TV muhabirlerine akreditasyon verilmesi küçük haberler olarak basında yer aldı.

13 Ekimde başlayan Refah Partisi'nin 5. Olağan Kongresinde Başbakan Erbakan ılımlı mesajlar verdi. Aynı gün çıkan Radikal Gazetesi ise sürpriz manşetle çıktı. Buna göre Antalya'da toplanan Güvenlik ve İşbirliği Konferansında üst düzey bir general, "İç ve dış destek sağlanırsa darbe olabilir" diyordu. Başbakan Erbakan'ın Libya Gezisi (16 Ekim 1997)

16 Ekim'de hükümet önemli bir gensoruyu atlattı. Erbakan Libya'ya yaptığı gezide Kaddafi'nin Türkiye aleyhinde söyledikleri üzerine verilen gensoru önergesinin gündeme alınması oylandı. Gensoru 256'ya karşı 275 oyla ret edildi. DYP'li Gencay Gürün oylama öncesi partisinden istifa etti. "Oylamada beni göreceksiniz o zaman etek mi yoksa pantolon mu giydirirsiniz..." diyen Genelkurmay eski Başkanı Doğan Güreş red oyu verdi. Gazetelerde Güreş'in etekli fotoğrafları yayınlandı. Hükümet üyeleri bu gelişmelerden sonra sorumlu tuttuğu gazetelerle ilgili sert açıklamalar yaptı. Hürriyet 18 Ekim'de konuyla ilgili bir açıklama yayınladı. "Kaddafi'nin çadırındaki hakaretlerin suçlusu bulundu. Basın ... Bedevi çadırında 73 yıllık cumhuriyete yapılan hakaretlerin aşağılanmaların müsebbibi ortaya çıktı. Gazeteler ve televizyonlar... Son zamanlarda her skandaldan her yolsuzluk haberinden her eleştiriden sonra aynı senaryo tekrarlanıyor. Gırtlığına kadar yolsuzluğa bulanmış, bedevi çadırında ülkelerine yapılan hakaretlere tek kelime dahi cevap verememiş siyasiler, hemen kürsüye çıkıp başlıyorlar basınla vurmaya. Amaç nedir? Sessiz, itirazsız, dilsiz ve sağır bir Türkiye'yi yaratmak? Bedevi çadırlarındaki skandalların halka duyurulmasını mı engellemek?

Daha önce defalarca düzenlenen Sincan'daki Kudüs Gecesi o yıl ilgi odağı oldu ve Belediye Başkanı Bekir Yıldız ile İran Büyükelçisi' Bagheri'nin koltuklarından olmasına yol açtı. RP'li Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı'nın (10 Kasım 96) Atatürk'ü anma törenine katıldıktan sonra gittiği partisinin Divan Toplantısı'nda "Bu sabah, ben de, resmi görevim, sıfatım nedeniyle bir törene katıldım. Süslü püslü görünüşüme bakıp da laik olduğumu sakın sanmayın. İnancımıza saygı duyulmadığı, sövüldüğü bir dönemde içim kan ağlayarak, bugünkü törenlere katıldım. İçinizdeki kini eksik etmeyin." şeklindeki konuşması da gündem konusu oldu. Bu arada Fehmi Kuru, Zaman Gazetesinde o gün bazı gazetelerin Karatepe'nin sözlerini büyütebilmek için piyasaya epey gecikmeli çıktıklarını yazıyordu: "Önce akşam haberlerinde çarmıha gerildi RP'li başkan, ertesi gün de

gazetelerde derisi yüzüldü. Her akli başında insanın korkusu, "çağdaş kabus", Basın linci, bu 10 Kasım'da Şükrü Karatepe'nin kapısını çalmıştı. RPlı başkanın, birçok anlama gelebilecek, teville gayet müsait sözlerini, bir an için Basın araçlarının anlamamızı istediği biçimde algılasak bile, herkesin fikri kendine değil midir? Toplum, linç ayinlerini geride bırakmayacak mı?"²⁵¹

Sultanbeyli Belediye Başkanı Ali Nabi Koçak'ın -kendi iddiasına göre- fiziksel nedenlerden dolayı Atatürk büstünün başka bir yere yapılması girişimi de olay oldu. Koçak'la 2. Zırhlı Tugay Komutanı Tuğgeneral Doğu Silahçioğlu arasındaki gerilim tırmandı. Sonuçta Silahçioğlu'nun dediği oldu. Büst 10 Kasım 96'da açıldı. Açılışa Nabi Koçak da katıldı. Eskiden tankların yaptığını şimdi "Haber atlatma adı altında Basın yapıyor" eleştirileri yoğunlaşırken Gülay Göktürk şöyle yazdı (Yeni Yüzyıl): Gazeteler genelkurmayın açıklamasını "Ordu rahatsız oldu, ordu sinirlendi, ordu fena halde kızdı gibi başlıklarla ve büyük puntolarla sürmanşetten verdi diye; haberi kaleme alan editörler de açıklamayı, "Bir nevi muhtıraya" benzetti diye biz de sinip oturacaksak. .. " Bu eleştirilere rağmen benzer haberler sürdü.²⁵²

17 Aralık 1996'da Milliyet Gazetesi'nin manşeti "Erbakan-İran flörtüne ordudan sert tepki" şeklindeydi. Haberde; Türk Silahlı Kuvvetleri İran'la savunma sanayii işbirliği yapılacağını açıklayan Başbakan Erbakan'a çok sert tepki gösterdi. Üst düzey bir askeri yetkili, "Böyle bir şey olanaksızdır. Bu, Başbakan'ın talihsiz açıklamalarından biri. Türkiye düşmanca tutumunu sürdüren ve teröre destek olan bir ülke ile nasıl . hayati alanda anlaşma yapılabilir." dedi. Aynı gün aynı gazetede Mümtaz Soysal şunları yazıyordu: "Dar anlamıyla alırsanız, hükümeti muhtıra yemiş sayabilirsiniz de, saymayabilirsiniz de ... "

Takip eden günlerde Milliyet Gazetesi'nde aynı bağlamda bir haber daha yayımlandı: Gizli MGK raporu, ordudan özel tim ve teröre çözüm önerileri. Gazete ordunun taleplerini şöyle sıralıyordu: "Özel Harekat Timleri, bekleneni veremedi, vatan-daşa sert davrandı, temel vasıflarını yitirdi. Timlerin eğitimi askeri birliklere verilmeli.

²⁵¹ Zaman, 12 Kasım 1996

²⁵² Yeni Yüzyıl, 4 Aralık 1996

Jandarmaya iç ve dış istihbarat yetkisi verilmesi için özel yasa çıkarılmalı. Siyasiler silah kaçakçılığı yapıyor. Bu sebeple dokunulmazlık kaldırılmalı.²⁵³

Bu günlerde Hürriyet Gazetesi, sürece uygun düşmeyen mesaj yüklü bir manşet attı. Başlık: Bu defa işi silahsız kuvvetler halletsin. Altbaşlık: Ordu darbe mi yapacak söylentilerine cevap veren üst düzey bir komutan, "Bu defa işi silahsız kuvvetler halletsin." dedi.

Spot: Komutanın sözleri ilginç: Toplumda atalet var. Herkes 'iş çok daha kötüye giderse nasılsa bunu çözer rahatlığı içinde. Ana muhalefet partisi başkanı bile aynı havada.²⁵⁴ Hürriyet Yazarı Sedat Ergin, 25 Haziran 2000'de gazetesindeki köşesinde bu sözleri Oramiral Güven Erkaya'nın vefatından sonra onun söylediğini açıkladı. Erkaya'nın vefat haberi Hürriyet gazetesinde şu ifadelerle verildi: Milletinin kalbinde; 28 Şubat'ın mimarı öldü; Türkiye'yi karanlık ufkundan döndüren adamı kaybettik.)²⁵⁵

Aynı yayın grubunun gazetesi Milliyet, iki gün sonra "Ordu neden rahatsız" başlıklı bir manşetle çıktı. Haberde ordunun YAŞ kararlarıyla ilgili İslami basın tavrına kızdığı, Milli Savunma Bakanlığı bütçesinden 50 trilyonluk tırpanın tuz biber olduğu ve Ankara Garnizonu'ndaki okula tayin edilen kara çarşafli öğretmen bardağı taşıran son damla olduğu belirtildi.²⁵⁶

Genelkurmay hukuki atağını 9 Ocak 1997'de Çalışma Bakanı Necati Çelik hakkında hakaret davası açarak başlattı. Çelik, yılbaşı tatilini geçirdiği Bolu Kartalkaya'da Susurluk skandalıyla ilgili bir soru üzerine sözü Sultanbeyli'deki Atatürk heykeline getirmiş ve şöyle devam etmişti: "Omuzu dolu olan, elinde silah olan ben güçlüyüm dedi, heykeli oraya dikti. Niye, Susurluk'u konuşuyorsunuz? Bugün Türkiye'de hak-hukuk güçlü değildir, kaba kuvveti elinde bulunduranlar güçlüdür."

²⁵³ Milliyet, 18 Aralık 1996

²⁵⁴ Hürriyet 20 Aralık 1996

²⁵⁵ Hürriyet, 25 Haziran 2000

²⁵⁶ Hürriyet, 27 Haziran 1996

Emin Çölaşan yazıyor: "Üç gazeteci ve üç üst düzey asker, birkaç gece önce birlikte yemek yiyor. Askerler, hükümete ateş püskürüyor. Gazetecilerden biri soruyor: "Şaibe Hanım hakkında ne düşünüyorsunuz?" Askerlerin sözleri daha da ağırlaşıyor. Burada yazmak mümkün değil. Biraz sonra generallerden biri söylediklerini tekrar ediyor ve şöyle diyor: "En büyüğümüzden en küçüğümüze kadar, bu kadın hakkında düşüncemiz budur." Ve ekliyor: "Bunları aynen yazabilirsiniz ... ? Evet, askerler dolu. Askerler, Hacı-Bacı ortaklığına kesinlikle karşı. Bir kadının yolsuzluklarını hasıraltı etme uğruna memleketin nereye götürülmek istendiğini görüyor ve açıkça tavrı koyuyorlar." ²⁵⁷

TSK, Susurluk çerçevesinde bazı rütbelilere' uzanan iddialardan oldukça rahatsızdı. Susurluk Komisyonu'nun Jandarma Genel Komutanı'nı ifadeye çağırması irtica gerekçesiyle zaten zirvede olan gerginliği daha da tırmandırdı. Milliyet Gazetesi'nde yer alan "Komutanların beş mesajı" başlıklı haberde, Gölcük'te düzenlenen toplantıdan çıkan sonuçlara değinilirken komisyonun "şov" peşinde olduğu dile getiriliyordu. Habere göre komutanlar şöyle dedi: "Susurluk Komisyonu TSK'da muvazzaf bir orgeneralin geçmişte MİT . müsteşarlığı yapmış olması nedeniyle kasıtlıdır. Bu taktirde Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Teoman Koman'dan önce bu görevi üstlenmiş olanların da çağrılı olması gerekirdi. Ayrıca Basın önünde bu çağrının sürekli olarak yinelenmesi şova yöneliktir." (26 Ocak 97) Komutanlar ayrıca Sultanbeyli'de bir komutan tarafından dikilen Atatürk heykeli neticesinde söylenen sözlerin üzüntüyle karşılandığını ve Ramazan nedeniyle mesainin iftar saatine ayarlanmasının doğru olmadığını kaydetti. Radikal Gazetesi şu başlığı kullandı: "Gölcük'ten Refah'a muhtıra" ²⁵⁸

Ahmet Altan, "Generallerin maaşlarını ödeyenler bu ülkenin işçileri, patronları, çalışanları ama generallere sözlerini dinletemiyorlar, ülkeyi demokrasi eksikliğinin böleceğini onlara anlatamıyorlar." diye yazmış ve Fehmi Koru'nun dile getirdiği halkın isteği ile generallerin isteği çakışırsa ne olacak sorusunu yöneltmişti. ²⁵⁹ Ertesi gün Altan'ın yıllık izne ayrıldığı duyuruldu.

²⁵⁷ Hürriyet, 19 Ocak 1997

²⁵⁸ Radikal, 27 Ocak 1997

²⁵⁹ Yeni Yüzyıl, 27 Ocak 1997

5.2. Sincan'da Tankların Yürümesi (4 Şubat 1997)

Ve tanklar başkent sokaklarında yürüdü ... Sincan'da Etimesgut Zırhlı Birlikler Okulu ve Eğitim Tümen Komutanlığı'na bağlı 20 kadar tank, 15 kariyer, cip ve reolardan oluşan araçlar kent merkezinden geçerek Akıncı Üssü'ne gitti. Açıklamalara göre bunun adı tatbikatti. (4 Şubat 1997) (Dönemin Genelkurmay ikinci Başkanı Çevik Bir, daha sonra bunun anlamını şöyle açıkladı: "Balans Ayarı") Bunun adı resmen "darbe" değildi ama ciddi bir mesaj içerdiği için adı geçen kavram kadar önem taşıyordu. Demokrasinin en temel unsuru olan tv ve gazetelerde "Bu tanklar niçin buradaydı?" sorusunu kimse sormadı. (Bazı köşe yazarları hariç) Cumhuriyet Gazetesi, ordudan 4 uyarı başlığıyla çıktı. Uyarılar şunlardı: 1) Son günlerdeki uygulamalarla hükümet meşruu zeminin dışına çıkıyor. 2) Sincan olayı kabul edilemez. Ülkemizin değerleri ayaklar altında. 3) Dur diyecek müesseseler işlevini yapmak zorundadır. 4) Toplumdaki olumlu ancak insanlar kurumlardan soğutuluyor.²⁶⁰

Tankların geçişine tepki gösteren bazı yazarlar ise şunları savundu:

Ali Bayramoğlu, Yeni Binyıl gazetesindeki köşesinde "Türkiye demokratik bir ülke olsaydı Sincan'la ilgili olarak, gazetelerin birinci sayfalarında, "Belediye başkanı hakkında soruşturma açan kamu otoritesi, şehrin içine tankları süren birlik komutanı hakkında soruşturma açmalıdır." ibaresi yer alırdı." değerlendirmesini yaptı.²⁶¹

Ermeni asıllı Türk vatandaşı Etyen Mahçupyan ise Radikal gazetesindeki yazısında siyasette rollerin karıştığından bahsediyordu: "Sivil siyasetçiler kendilerine korunmuş bir alan sağlayıp, "siyasetçi" sayılmayı sürdürmek uğruna; siyaseti orduya terk etmiş durumdadır. Ordu da bizzat bu siyasi rolü üstlenmiş ve bu rolün getirdiği avantajları kıskançlıkla savunur hale gelmiştir."²⁶² Sabah gazetesi Yazarı Mehmet Barlas: Burada hükümet devirmek

²⁶⁰ Cumhuriyet, 5 Şubat 1997

²⁶¹ Yeni Yüzyıl, 6 Şubat 1997

²⁶² Radikal, 8 Şubat 1997

hükümet kurmaktan kolaydır. Burada "zinde kuvvetler" daima "kuvvetler ayrılığının" üzerindedir. Burada sivil demokratlar hep orduyu siyasete davet edip, sonra orduyu nasıl kışlasına döndüreceklerinin hesabını yaparak ömürlerini geçirirler.²⁶³ Aynı gazetede yazan Cengiz Çandar ise; hükümetten hesap soruyordu: "Sincan'a hükmedemezsen Ankara'ya da hakim değilsindir. Türkiye'ye zaten değilsin. Sincan'dan geçen tanklar çok şeyi birden çiğnediler. Sadece Refah'ın gururunu değil. Bu ülkenin sorunlarını askersiz çözebilme umutları ve gelişmiş ergin bir demokratik sisteme kavuşma emelleri de paletlerin altında kaldı." ²⁶⁴

Sabah Gazetesi yazarı Fatih Çekirge, Jandarma Genel Komutanı Teornan Koman'a Inter Star Muhabiri Işın Gürel'in Sincan'da dövülmesini nasıl karşıladığını soruyor ve konuyla ilgili yazı gazetede genişçe yer alıyordu. Koman, Çekirge'ye şu cevabı vermişti: "Doğrusu dehşete düştüm. Olacak şey değil. O kadar etkilendim ki, eşime "Eğer orada olsam kendimi tutamazdım, bu ne rezalet!" demişim. Çekirge yorumu ise şu oluyor: Koman belki de orada olsa silahını çekecek. ²⁶⁵

Hürriyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök, köşesinde 18 Şubat çarşamba günü yapılan İran milli günü ile ilgili çarpıcı bir ayrıntıya yer verdi. (Bu sırada Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız Kudüs Gecesi nedeniyle tutuklanmış, Sincan 'da tanklar yürümüş, Adalet Bakanı Şevket Kazan tutuklu bulunan Yıldız'ı ziyaret ettiği için ağır suçlamalarına maruz kalmıştı ... Adı geçen geceye katılan İran'ın Ankara Büyükelçisi Bagheri'nin "İstenmeyen adam" ilan edilmesi için yoğun baskı yapılıyordu. İran, en tehlikeli komşu haline gelmişti.) Özkök, İran'ın Milli Gün'ü dolayısıyla genelkurmayın bir temsilci yarbay gönderdiğini; yarbayın İran Büyükelçiliğe girişini Anadolu Ajansı'nın fotoğrafladığını ancak bu haber ve fotoğrafın askerler tarafından servise konulmasının engellendiğini kaydediyordu. Bu olay Levent Kırca'nın başarılı tiplerinin yer aldığı "Olacak O Kadar" adlı programdaki darbe parodisinin bir ricayla kaldırılmasını hatırlatıyordu. ²⁶⁶

²⁶³ Sabah, 5 Şubat1997

²⁶⁴ Sabah, 5 Şubat 1997

²⁶⁵ Sabah, 5 Şubat 1997

²⁶⁶ Hürriyet, 20 Şubat 1997

Sabah Gazetesi, 23 Şubat 97'da Org. Çevik Bir'in Türk-Alman Konseyi (ATC) toplantılarının son gecesinde düzenlenen baloda söylediği sözleri de hükümete "üstü kapalı muhtıra" olarak değerlendirdi. Muhtıra kelimesi, ayağa düşürülmüştü. Ve 1 Mart 97'de aynı gazetede Mehmet Ali Birand , 9 saat süren tarihi MGK toplantısının ertesinde basın adına şunları ifade etti: "En demokratımız dahi, Refah'a karşı asker kartını kullanmakta bir sakınca görmedi" Ertesinde İlnur Çevik, bir itirafta bulundu: "Bazı büyük gazeteler ve onların tv kanalları Türkiye'de darbe olsun diye var güçleri ile çalıştılar. Kendilerine sızdırılan ve ülkedeki tansiyonu tırmandırmaya yönelik haberleri utanmadan baş sayfalarından, manşetlerden verdiler. Hatta İstanbul'da bir yabancı gazeteci dostumuz, 'Bazı Türk meslektaşlarımla yıllardır tanışıyorum. Ama son zamanlarda yazdıklarına ve söylediklerine inanamıyorum. Nasıl askeri darbe isteyebilir bu insanlar?' diye bize sormak ihtiyacını duydu ... "

5.3. 28 Şubat 1997 tarihli MGK Toplantısı ve Basının Tutumu

28 Şubat 1997 tarihinde yaklaşık 9 saat süren ve sürece ismini veren MGK toplantısı sonrasındaki gelişmeler tüm resmi ve sivil kesim temsilcilerinin demokrasiye yaklaşımlarını ortaya koymalarına sebep oldu.

28 Şubat MGK'sı, ismini verdiği süreçle tarihe damgasını vurdu. Söz konusu MGK hakkında günler öncesinden haberler yayınlanmaya başladı: Sabah, 18 Şubat 1997 günü manşetinde : En kritik MGK 28 Şubat'ta bağlılığı ile bir haber yayınladı. Aynı gazete 19 Şubat'ta MGK'nın yapılacağı gün "5'i de konuşacak" manşetiyle çıktı. Haberin üst başlığında: "MGK'nın bugünkü toplantısında ordunun irtica ile ilgili görüşlerini sadece genelkurmay başkanı değil MGK üyesi 4 kuvvet komutanınca ayrı ayrı dile getirilmesi kararlaştırıldı" denildi.

Basında komutanların Erbakan'a yüklendikleri ve RP liderinin söylenenleri onaylamak zorunda kaldığı belirtiliyordu. Toplantının ardından 9 maddelik resmi bir bildiri yayımlandı. Bildiride dikkat çeken ve daha sonra Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya (Emekli olduktan sonra) ile Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in "yanlış seçilmiş

bir sözcük" olarak tanımladıkları bir kelime kullanılıyordu: "YAPTIRIM." Erbakan bu toplantıdan çıkan kararları bir süre oyaladıktan sonra 5 Mart'ta imzaladı. Bu arada Demirel'in girişimiyle yaptırım kelimesinin "bildirim" yapıldığı basına yansıdı. Çiller ise "Erbakan'a imzalamazsan çekil" dedim. İmzaladı. Ben de meclise getirilmesi önerisini kabul ettim, şeklinde konuşuyordu. Erbakan'ın MGK kararlarını imzalaması basında şu başlıklarla yer aldı.

HÜRRİYET: Aynen imzaladı.²⁶⁷

SABAH: Paşa paşa imzaladı.²⁶⁸

Hürriyet Gazetesi nelerin yapılması gerektiğini kamuoyuna duyurmuştu. Askerin hükümetten yapılmasını istediği 20 maddeden bazıları şunlar idi: "Devrim kanunları ödünsüz uygulanmalı. Kıyafet düzenlemesi yapılmalı. Savcılar harekete geçmeli. Temel eğitim 8 yıla çıkartılmalı. Pompalı tüfekler kontrol altına alınmalı. Kur'an kursları denetim altına alınmalı. İmam hatipler sınırlandırılmalı." ²⁶⁹

Bu kararların Refahyol tarafından nasıl uygulanacağı merak ediliyordu. Erbakan ya imzasına sahip çıkmalıydı ya da istifa etmeliydi.

13 Mart'ta toplanan Bakanlar Kurulu'nda bu maddelerin bir takvim çerçevesinde uygulanması kararı alındı. Erbakan ve Çiller tedbir alacaklarını deklare ettiler.

MHP lideri Alparslan Türkeş, Sabah Gazetesi yazarlarına Ankara kulislerinde konuşulan bir konuyu açıkça söyledi: "RP muhalefete dönmeli. DYP ANAP koalisyonu kurulmalı. Aksi takdirde TSK harekete geçebilir. Vakit azaldı. Darbe ihtimali güçleniyor."

²⁷⁰

²⁶⁷ Hürriyet, 6 Mart 1997

²⁶⁸ Sabah, 6 Mart 1997

²⁶⁹ Hürriyet, 2 Mart 1997

²⁷⁰ Sabah, 14 Mart 1997

Başbakan Erbakan'a Doğan Grubu gazetelerinden 16 Mart 1997'de karşı cevap geldi: Sayın Başbakan, bazı gazeteci ve televizyoncularla konuşurken, grubumuzun ve sahibinin adını vererek bazı eleştirilerde bulundu. Kendisi ile kişisel bir polemîği yararsız buluyor ve grubumuzun yayın politikalarını hatırlatarak daha iyi anlaşılacağımızı umuyoruz.

EVRENSEDİR: Doğan Yayın Grubu tarafından yayınlanan tüm gazeteler, televizyon kanalları radyolar ve dergiler, gazeteciliğin evrensel değer ilkelerini benimsemişlerdir.

LAİK VE DEMOKRATTIR: Çağdaş ve laik demokrasinin, insan haklarının yanındadır. Bu yüksek değerlere yönelebilecek her türlü şiddet, darbe ve zorlamalara, Türkiye'yi karanlıklara geri götürmeye dönük tüm girişimlere kapalıdır.

TAM BAĞIMSIZDIR: Dünyanın bütün saygın Basın kuruluşları gibi, yayınlarımız Üzerinde de, hiçbir siyasi ya da iktisadi güç yanlısı veya karşıtı değiliz.

TARAFSIZDIR: Birinci sayfasında manşetinden, son sayfasındaki satırlara kadar tüm siyaset, ekonomi, sosyal, sanat, spor, magazin haberleri için kesin ve mutlak ölçüt tarafsızlık ve doğruluktur.

YORUM HÜRDÜR: Yazarlarımız ve yorumcularımız konularını işlemede ve görüşlerini aktarmada hürdürler. Gazete yönetiminin ve dış odakların etkileri dışındadırlar. Yazar yelpazemiz, Türk halkının görüşlerini yansıtan bir çeşitliliğe sahiptir.

MİLLİDİR: Anayasa'nın temel ilkelerini ve Atatürk'ün sınırlarını çizdiği Türkiye'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü inançla benimsemiştir.

Can Dündar, Yeni Yüzyıl'da bir yazı kaleme alıyordu: (Hani TV çağında darbe olmazdı ?) Hatırlıyor musunuz, çok değil daha birkaç yıl önce "çok kanallı televizyon çağında darbe" Üzerine parodiler yapılıyordu. Bu parodilerde darbeci subaylar, ihtilal bildirisi okumak için bir televizyon stüdyosunu basıyorlar, ancak tam o sırada rakip kanalda başka darbecilerin görüntülerini izleyip şaşırıyorlardı. Hepimiz çok güldük bu duruma ...

Televizyonda kamu tekelinin kırılmasını bir" sivil ihtilal alameti" zanneden nice kalem erbabı da gülümseyerek, "Bir dönem kapandı. Artık darbe olsa bile darbeciler hangi kanalı basacaklarını şaşıracaktılar." diye eğleniyorlardı. Çok kanallı yayının, çok sesli toplum anlamına geleceğini sanıyorlardı." Milli Güvenlik Kurulu'nun muhtırasından sonra geçen şu son birkaç haftada Ülkedeki yüzlerce televizyon ve binlerce radyonun bir anda esas duruşa geçişini gördükten sonra herhalde sormak hakkımız: "Hani nerede sivil toplumun elektronik Tanrısı' Yoksa çok ses dedikleri, çok adamın aynı sesi çıkarmasından mı ibaretti?" ²⁷¹

Yeni Yüzyıl Gazetesi bir manşet attı. Gazete, İBDA-C üyesi Hayreddin Soykan'a dayanarak "İslamcılar silahla şahlanacak" iddiasını dillendiriyordu. Haber aynı günkü başyazısıyla tezat taşıyordu. "Kaş yapayım derken" başlıklı başyazıda "Siyasi gerilimi azaltalım derken, azdırmakla kalmayıp topluma ve gündelik hayata da yayıyoruz." şikayetinde bulunuluyordu. ²⁷²

Mehmet Ali Birand, Yeni Yüzyıl'ın başyazısını destekleyen bir yazı kaleme aldı. (Sabah Gazetesi: Askeri Biz kışkırttık):

-Demokrat Parti'yi dahi durdurabilmek için askeri kışkırttık
-Demokrasi adına eskiden askeri eleştirenler bu defa askeri müdahaleye zorluyorlar.
-RP'deki radikalleri durdurabilecek en etkili ve güvenli güç olarak TSK'yı görmeye başladık. ²⁷³

Yine Birand: Ne zaman işimiz e geldiyse "Paşam kurtar bizi!" diye manşetler attık İşimize gelmediği zaman "Asker neden politikaya müdahale ediyor?" diye karşı çıktık. ²⁷⁴

1 Nisan 1997'de Sabah Gazetesinde Fatih Çekirge, "Her an her şeyolabilir." Diyordu.O günlerde Türkiye, Dünya Bankası'nın raporunda geleceğin dünya devi olarak

²⁷¹ Can Dündar, **Yeni Yüzyıl**, 14 Mart 1997

²⁷² Yeni Yüzyıl, 30 Mart 1997

²⁷³ Mehmet Ali Birand, Sabah, 31 Mart 1997

²⁷⁴ Birand, Sabah, 1 Nisan 1997

ilan edilmiş, Türkeş'in ölümü dolayısıyla gözler milliyetçi cepheye yönelmiş, Erbakan'ın başlattığı liderler zirvesi takdir toplamıştı...

Erzurum Bölge Komutanı Tuğgeneral Osman Özbek'in ağır konuşmasıyla ülke Çekirge'nin bahsettiği gündeme döndü: Özbek, Erbakan'ı hedef alan konuşmasında şunları söyledi: "Hac'da Türkiye'den gelenlere broşür veriliyor. Ne yazıyor? Müslüman ülkede şeriat dışında bir kanun varsa, sen dinden çıkmış olursun. Adam olan adam gidip o krala misafir olmaz. Ben bunu kabul etmiyorum. Başbakan değil bilmem ne bakanı olursa olsun ... Ulan pe ... Hazır bir cumhuriyete kon, sonra "Ben laikliği yıkarım." de. Yık da görelim. Dedelerimiz yüzüne tükürür. Cezayir' deki gibi kelle keserek iktidar olmaya çalışıyorlar. 13 yıl PKK ile nasıl mücadele ettiysem bunlarla da öyle mücadele edeceğim."²⁷⁵ (Özbek, emekli olduktan sonra bu sözlerin sarf edilmesinin sebebini ortamın gerginliğine bağladı ve Erbakan'ı hedef almadığını savundu. Zaman Gazetesi, 5 Ekim 2002)

İlerleyen günlerde Hürriyet Gazetesi çok gizli olan ve devlet sırrı niteliğindeki Milli Siyaset Belgesi'ndeki değişiklikleri aktardı. Değişikliğin ana teması "irtica" idi. 31 Mart'ta toplanan MGK'da beklenenin aksine fırtına kopmamıştı. Basına göre bunun sebebi "hesap sorma takviminin 26 Nisan 97'de tamamlanacak" olması idi. Söz konusu sürenin bitmesine az kalmıştı.²⁷⁶

Bu tarihlerde Refahyol, RP'den Aydın Menderes, Şaban Karataş ve Gürcan Dağdaş (Devlet Bakanı), DYP'den Yalım Erez (Sanayi ve Ticaret Bakanı), Yıldırım Aktuna (Sağlık Bakanı) gibi isimler hükümetin aleyhinde açıklamalar yapıyordu. Yılmaz'ın "Bu hükümet iki bayram arasında biter." şeklinde biçtiği ömre Aktuna "Bu hükümet Mayıs'ta biter." diyerek katılıyordu. Erez mevcut hükümetin oluşmasına katkı sağladığını ancak bu şartlarda hükümetin devam etmesinin mümkün olmayacağını belirtiyordu. Gerekçe aynıydı: "Rejim tehlikede." Erbakan ise çok tartışılan hac dönüşünde benzer şeyleri söylüyordu: "Her şey yolunda. Yurda döndüm bir baktım ki; sizin ayarınız bozulmuş .. " Erbakan dönüşünden bir gün sonra meclisteki 23 Nisan özel gündemli toplantıya katıldı. Ancak Erbakan'ı burada bir sürpriz bekliyordu. DSP Lideri Ecevit, "RP ordu ile milleti karşı karşıya getiriyor, halkı

²⁷⁵ Hürriyet, 17 Nisan 1997(17 Nisan 97, Kurban Bayramı'ndan bir gün önce, Artvin'de vatandaşla kaynaşma toplantısı)

²⁷⁶ Hürriyet, 4 Kasım 1997

orduya karşı kışkırtıyor, özel ordu kuruyor" dedi. 13. sırada Meclis'te bulunan Kara Kuvvetleri Komutanı Hikmet Köksal dışarı çıktı. Aynı toplantıda mecliste önemli bir düzeltme de zabıtlara geçti. BBP Lideri Yazıcıoğlu'nun MGK'nın meclisin üzerinde gösterilmeye çalışıldığını söylemesi üzerine Başkan Kalemli "Meclis'in üzerinde hiçbir güç yoktur" dedi. Bu sözler coşkulu bir şekilde alkışlandı.

Hürriyet, Milliyet, Sabah, Yeni Yüzyıl Gazetelerinde hükümetin durumuyla ilgili manşetler atılırken Erbakan hükümetin 2000 yılına kadar süreceğini söylüyordu. Çiller ise askerlin YAŞ rahatsızlığını anlamış Ağustos atamalarının Erbakan başbakanlığında olmaması için bastırıyordu.

26 Nisan'da MGK 28 Şubat'tan sonraki en uzun toplantısını yaptı: 8.5 saat. Erbakan'a 8 yıl soruldu ve kesintisiz onayı alındı. 28 Şubat'taki onay burada bir kez daha teyit edilmiş oldu. Kararların uygulanıp uygulanmaması konusundaki raporlar da bu toplantıda ele alındı. Resmi açıklamalar bir yana gizli olması gereken görüşmeler, tartışmalar olduğu gibi basına yansıyor. Bunlara göre; toplantıda Kara Kuvvetleri Komutanı Hikmet Köksal, Erbakan'a Kaddafi'nin "komuta konseyi'nin genel sekreteri Erbakan" şeklindeki sözlerini sordu. Erbakan, bunu yalanladı. Köksal ikinci sorusunu yöneltti: "Askerlere para vererek susturdum.sözleri doğru mu?" Erbakan yine yalanladı. Çiller, Özbek'in konuşmalarını gündeme getirdi ancak MGK üyelerinden hiçbiri yorum yapmadı.

Hürriyet Gazetesinde,dikkat çeken bir haber yayımlandı: TARİH: 16 Nisan 1997, yer: Genelkurmay Başkanlığı Çiller: Böyle giderse bazı paşaları emekli ederiz. Karadayı: Elinizden geleni ardınıza koymayın. ' Çiller: İsterseniz bu konuşmayı hiç yapılmamış kabul edelim. Karadayı: Bizim için bu konuşma yapılmıştır ve zapta geçmiştir. ²⁷⁷

Radikal Gazetesi'nde Yazarı Etyen Mahçupyan'ın önemli bir tespiti yer aldı: "Türkiye'de askerlerle 'sivillerin çok büyük bölümü' otoriter zihniyette buluşmaktadır. Bu

²⁷⁷ Hürriyet ,8 Mayıs 1997

birliktelik demokratiğe değil, tam aksine toplumun sadece bir bölümü tarafından saptanmış ideolojik normlara işaret etmektedir." ²⁷⁸

5.4. Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın bazı gazetecilere karşı yaptığı suç duyuruları

9 Mayıs 1997'de Adalet Bakan Şevket Kazan, bazı gazetelerdeki yayınlara "darbeyi kışkırttığı" gerekçesiyle suç duyurusunda bulundu. Sabah, Yeni Yüzyıl, Yeni Asır, Hürriyet, Radikal, Son Havadis, Son Çağrı ve Posta Gazetelerinde yayınlanan 9 yazı-haber ve 1 karikakür için kesin soruşturma ve ön soruşturma açıldı. Ön soruşturma açılan haber ve yazılar şunlar: Hürriyet Gazetesi'nde yayınlanan "Şemsi Denizer: Darbe olsun destekleriz." başlıklı haber. Radikal'de Ertuğrul Kürkçü'nün "26 yıl önceki rüyayı yeniden görmek" başlıklı yazısı, Sabah'ta Salih Memecan'ın "Darbe için geri sayım başlar." adlı karikatürü, Sabah'ta Fatih Çekirge'nin "Ankaradaki son durum: Her an her şey olabilir." başlıklı yazısı. (Ankara'nın kulislerinde bir siyasi şifre yayılıyor. HHO -Her an her şey olabilir- Ankara ve Türkiye çok ciddi bir "son gerilim" noktasına doğru gidiyor.)

Kesin soruşturma açılanlar: Sabah'ta Necati Doğru'nun "Hac mı sevap, darbe mi sevap?" başlıklı yazısı. (Belki hacca gitmek darbe yapmaktan daha sevaptır. Belki darbe yapan cehenneme hacca giden cennete ulaşır. Şu günlerde Allah, belki de hacca gidenlerden darbe yapmayı düşünenlere daha çok sevap yazıyordur. Hacca gitmek darbeyi keser mi?) Posta'da Ömer Tarkan'ın "Que Sera Sera" başlıklı yazısı (Bu meclisten çözüm çıkmaz. ibre askere dönüyor. Vadesi 26 Nisan. Bahtımıza sosyal piyangodan ne çıkacak? Hiçbir fikrimiz yok' Yalnızca böyle sürüp gitmeyeceğini biliyoruz. Şarkı daki, "Que Sera Sera" yani "olacak olan olacak, olacağın önüne geçilmez."); Hürriyet'te Bekir Coşkun'un "Darbenin adı" başlıklı yazısı (Askerlerin bildiğimiz klasik darbelerden birini yapmak istemedikleri, yapmayacakları doğru. Bu kez farklı bir şablonla karşı karşıyayız. Fiilen darbe başladı. .. Şu anda darbe sürecindeyiz. Artık darbenin ne zaman yapılacağı değil ne zaman sona ereceği konuşuluyor.); Yeni Yüzyıl'da Murat Birsnel'in "Ne demek oluyor"

²⁷⁸ Mahçupyan Etyen, **Radikal**, 8 Mayıs 1997

başlıklı yazısı. (Biz son çare olarak en çok ordumuza güveniriz. Cumhuriyetin temeli sarsılmaya başladığında muhalefet gereğini yapmazsa silahlı kuvvetler demokrasi adına bunlara yol gösterir. Vatandaşın çoğunluğunun gözünde Türkiye'nin geriye gitmektense bir darbe ile demokrasiye ara verilmesi son tahlilde acı bir reçete de olsa gündeme gelir.); Yeni Asır'da Ayla Selışık'ın "Alo burası Türkiye mi?" başlıklı yazısı.

Ertesi gün (10 Mayıs 97) Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller'in basını eleştirdiği Sultanahmet Mitingi vardı. Mitingin asıl adı, "Demokrasi için Sağda Birlik" idi fakat verilen mesaj çok farklıydı. iki saat boyunca konuşan Çiller, önce demokrasiye sığındı: "Demokrasiyi dışlamaya kalkanlar, çağdaş Türkiye'ye en büyük ihaneti yapacaklardır. Demokrasiden vazgeçemeyiz, kimse bizi vazgeçiremez. eğer vazgeçirmek isteyen olursa, göğsümüzü siper ederiz. 'Okullara, camilere ve kışlaya siyaseti sokmayın. Ordumuzu demokrasinin karşısına koymayın. Bunların hepsi bölücülüktür ve bunun karşısında biz varız. işte sizden istediğim, bu 'demokratik uzlaşma'dır. Var mısınız buna?"

Çiller ardından Basın ile ilgili uzun süredir duyurusunu yaptığı açıklamasını gerçekleştirdi. "Muhalefet tekelci sermaye ve kartelci Basın ile anlaşarak 'darbe kışkırtıcılığı' yapıyor. Başta ana muhalefet lideri olmak üzere, hepsi darbe tahrikçiliği yapıyorlar. Sizin oyunuzla gelenler, darbe tahrikçiliği yapıyorlar. Türkiye, bir eli Doğu'da, bir eli de Batı'da olarak Osmanlı'nın gücünü şaha kaldıracak. Şimdi onlar, sömürü düzenini geri getirmek ve Mesut Yılmaz'ı yeniden canlandırıp iktidar yapmak istiyorlar. Neden? Çünkü Yılmaz onların güdümündedir de ondan. Başbakan olduğum dönemde bana bağlı 84 fon bulunuyordu ve bunların kullanılması iki dudağımın arasındaydı. Türkiye'de 1980-1994 yılları arasında 7.1 katrilyon lira teşvik dağıtıldı, bunun 13.7 milyar doları, yani 1.7 katrilyonu 'nakit teşvik' olarak verildi. Bu para köylüye, işçiye, memura ve esnafa değil, hayali ihracat ve yatırım için verildi. 1994 Temmuzunda başbakan olduğumda, bütün nakit teşvikleri kaldırdım. Bu bacınız, (Halkın parası halkın olur.) diyerek, bütün nakit teşvikleri kaldırmıştır. Bu dönem, Sabah Grubu'nun yer aldığı Basın Holding'e 200.4 milyon dolar (275 trilyon lira), Doğan Grubu'na da 424.8 milyon dolar (573 trilyon lira) nakit teşvik verildi. Bu oran, tüm basına verilen teşviğin yüzde 90'ına denk düşüyor.

Milliyet ve Hürriyet Grubu'nun arkasında bulunan Koç Holding'e de ihracat teşviki olarak 311 milyon dolar (41.9 trilyon lira), teşvik belgesi olarak 582 milyon dolar, devlet desteği, 366 milyon dolar verildi." ²⁷⁹

Basın kuruluşları bu iddiaları yalanlarken sert tepki gösterdi:

Güngör Mengi: Bütün dünya biliyor ki bu gazete, genel yayın politikası ile Refahyol'u olduğu kadar onu destekledi. Bugün suçladığı Sabah Gazetesi, Refahyol'la koalisyon yapıncaya kadar kendisinin yanındaydı. (Sabah Gazetesi'nin ilk sayfasında yer alan Sabah imzalı yazı) ²⁸⁰ Mengi, Sabah, 11 Mayıs 1997

Sabah'ın tepkisini şu manşetle sürdürdü: “ DYP milletvekillerine açık çağrı. Tarihi görev sizi bekliyor. " Haberin spotu ise şöyleydi: “Sizler 'Erbakan'ı iktidardan uzak tutmak' sözüyle oy istediniz ve seçildiniz. Refah iktidarının sakıncalarını bugün hep birlikte yaşıyoruz. Rejim ve demokrasi adına daha ağır bedeller ödememek ülkeyi kötü bir maceraya sürüklememek için bu koalisyona verdiğiniz desteği geri çekin. Tarihi misyonu, ülkeyi çağdaşlık yolunda büyütmek olan DYP'nin milletvekilleri olarak göreviniz vicdanımızın sesini dinlemek milletin isteğini yerine getirmektir." ²⁸¹

Bu sırada siyaset dünyasında şunlar oluyordu: Yalım Erez istifa ettikten sonra alternatif hükümet modelleri için liderler turuna çıktı. Liderlerden destek alan Erez, 'Tünelin çıkışını görüyorum.' diyordu. İkinci kez görüştüğü Yılmaz'ın yanından ayrılırken emindi: "Bu iş bitti." Buna göre DYP'den Çiller'in dışında bir isim başbakanlığında Anayol-Sol hükümeti kurulacaktı. Erez, 15 Mayıs 1997'de hükümet modellerini tartışmak için Çiller'den randevu talep etti. Ancak DYP'nin tepkisi çok sert oldu ve Erez'in savunması istendi. Randevu için cevap bekleyen Erez, disipline veriliyordu. Fakat plan uygulamaya konmuştu. Yılmaz, Ecevit, Baykal ve DTP Genel Başkan Yardımcısı İsmet Sezgin'in imza koyduğu gensoru meclise sunuldu. DYP bağlayıcı karar aldı. Demirel'in 1970'te dediği gibi

²⁷⁹ AA, 10 Mayıs 1997

²⁸⁰ Mengi, **Sabah**, 11 Mayıs 1997

²⁸¹ Sabah, 14 Mayıs 1997

"Her kırmızı oy istifa dilekçesidir." deniliyordu. Çiller, "Bu hükümet yıkılacaksa biz yıkarız, Basın ve muhalefet değil." şeklinde konuşuyordu. Başbakan Yardımcısı Çiller, Basınyla açtığı savaş nedeniyle (tarihi Sultanahmet Mitingi'nde açıkladığı teşvikler ve basının aldığı tavır) oldukça sıkıntılıydı. Çiller, demokrasi mücadelesi yaptığını söylüyor; Basını, orduyu tahrik etmekle suçluyor, "İmparator halktır." vurgusu yapıyordu.²⁸²

Muhalefet ve Yalın Erez emindi: Gensoruyla hükümeti düşürecek güce sahibiz. Bu arada (17 Mayıs 97) Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı Işıl Saygın bakanlıktan istifa etti. Her ne kadar gerekçe kadına şiddeti önleyecek kanun taslağının komisyonda RP'lilerce engellenmiş olması olarak açıklansa da "laiklik ve rejim" tehlikesi istifa dilekçesinde yer aldı. 19 Mayıs 1997'de RP Bingöl Milletvekili Mahmut Sönmez partisinden istifa ederek siyasi hayatına ANAP'ta devam edeceğini açıkladı. Beklendiği gibi olmadı. Erez'in "imzalarını aldım" dediği DYP' liler ikna edildi ve gensoruda partileri lehine oy kullandı: Üstelik BBP de "gerekçelere katılmadığını" açıklayarak Refahyol'a destek verdi. Gensorunun atlatılmasının ardından DYP'de iç hesaplaşma başladı. Yıldırım Aktuna (Sağlık Bakanlığı'ndan istifa etmişti.) DYP'den ayrıldı. Ardından Erez. Erez' ile birlikte hareket eden diğer isimler de tasfiye edildi. Erez ve ANAP Lideri Yılmaz hükümetin fiilen bittiğini ileri sürüyordu. RP'nin ise 8 yılın gerçekleşmemesi için sivil kuruluşları harekete geçirdiği söyleniyordu. Bu arada Sultanahmet'te 8 yılın kesintili olması için büyük bir miting oldu.

31 Mayıs 97 tarihli MGK toplantısında komutanların kendisini eleştirdiği yönündeki haberleri Cumhurbaşkanı Demirel yalanlamıştı. Komuta kademesinden bir askeri yetkili ise "Haberde yalan yanlış yok." demişti. Haberi Basın açısından sorgulanacak hale getiren detay şu oldu: Haberi yazan muhabir, MGK toplantısına giren askerlere şöyle soruyordu: "Gazetelerdeki MGK haberlerini nasıl buldunuz, bir eksikimiz, yanlışımız var mı?" Adının açıklanmasını istemeyen üst düzey yetkili komutan cevap veriyordu: "Yanlış veya eksik yok. Gayet güzel." ²⁸³

²⁸² AA, 14 Mayıs 1997 -Kütahya Demokrasi Mitingi

²⁸³ Radikal, 3 Haziran 1997

Demirel ile asker arasındaki soğukluk köşelere de ağır bir ima ile yansıdı: "Şimdi, cumhurbaşkanı 'askeri darbeyi kaçınılmaz hale getirenleri es geçip bu darbelerin zaten bilinen sakıncalarını dile getirmekten hoşlanır olmuştur... Ancak, bu oyuncu davranışların bir küçük tehlikesi vardır. Zor elde edilen bir iade-i itibarı bir anda yok ediverir." ²⁸⁴

5.5. Genelkurmay'ın Basın Brifingi (11 Haziran 1997)

11 Haziran 1997'de genelkurmay başkanlığı basına verdiği brifingde, "Türkiye Cumhuriyeti'ni yıkmaya çalışan irticaya karşı mücadelede gerekirse silah kullanılacağını" açıkladı. Komutanların irticaya karşı "Batı çalışma Gurubu'nu" kurduğu da kamuoyuna resmen yansıdı ve bu isim BÇG şeklinde kısaltılarak irtica kelimesinin geçtiği her cümlelerin içine girdi. Brifingde darbelere zemin teşkil eden İç hizmet Kanunu'nun 35. maddesine de atıfta bulunuldu: Silahlı kuvvetlerin vazifesi anayasa ile tayin edilmiş olan cumhuriyeti kollamak ve korumaktır. TSK için durumdan vazife çıkarmak bir görevdir. ²⁸⁵ Konu ertesi gün gazete manşetleri ve bazı köşe yazılarında şöyle değerlendirildi:

Sabah: Türkiye sizinle gurur duyuyor!

Milliyet: Ordudan son uyarı.

Hürriyet: Gerekirse silah bile kullanırız.

Sabah: Muhtıra gibi brifing.

Derya Sazak: Tek tarih vermediler. (Milliyet)

Yalçın Doğan: İhtilal Bildirisi... (Milliyet)

Fikret Bila: Durumdan vazife ... (Milliyet)

Fatih Çekirge: Yolun sonu ... (Sabah)

Ertuğrul Özkök: Nereye kadar? (Hürriyet)

İsmet Berkan: Siviller kına yaksın! (Radikal)

Turhan Erdem: Takrir-i Sükun Kanunu ...(Radikal)

Mehmet Y. Yılmaz: Askeri müdahale havası... (Milliyet)

²⁸⁴ Metin Toker, Milliyet, 22 Mayıs 1997

²⁸⁵ AA, 11 Haziran 1997

Cengiz Çandar: Bu ülkenin en önemli sorunlarının başında "belkemiksiz aydın sorunu" geldiğini, bir süredir öğrendik. (Sabah)

Fehmi Kuru: (13 Haziran 1997, Zaman) Önümüzdeki günlerden itibaren bambaşka bir kavram kendini hissettirecek: "Aydın Bunalımı." Böylesine yumuşak bir yazı bile büyük bir korkuyla yazıldı; anlasanız!

Coşkun Kırca (16 Haziran 1997, Yeni Yüzyıl): TSK elbette her Türk vatandaşı ve kurumu gibi irticaya karşı çıkmak zorundadır; irtica sandıktan çıktığını iddia etse ve hatta çıksa bile ...

Kerem Çalışkan (16 Haziran 1997, Yeni Yüzyıl): Siviller bunu başaramazsa (RP'nin olmadığı bir hükümette altapısı hazırlanan bir seçime gitmek) kimse demokrasi adına askerleri eleştirmeye kalkmasın.

Murat Belge (16 Haziran 1997, Radikal): Koro halinde bağıırıyoruz "Siviller gene her şeyi yüzlerine gözlerine bulaştırdılar. Asker müdahale etmek istemiyor. Ama şu siviller yüzünden mecbur kalıyorlar!" Ne 'sivil'i yahu? 'Sivil' kim? TBMM'ye uğramadan sığındıkları nizamiye kapıları ...

Aynı tarihlerde Devlet Bakanı Ahmet Cemil Tunç'un Almanya'daki konuşmasında Tevfik Fikret'in "Zulmün topu var, güllesi var, kal'ası varsa / Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır." mısralarını okuması Hürriyet Gazetesi tarafından "Orduya Savaş" manşetiyle kamuoyuna duyuruluyordu.²⁸⁶

Genelkurmayın ışıklarının takip edildiği hatta ışıkların sabahlara kadar yandığı yönündeki haberler; önce fısıltı gazetesiyle ardından basın yoluyla açık bir şekilde kamuoyuna duyurulan darbe tarihleri; işçi ve işveren kurumlarının tarihte ilk defa bir araya gelerek deklarasyon yayınlamaları; DYP'deki istifalar, istifa tehditleri ve son olarak brifinglerin oluşturduğu hava Refahyol'da yeni arayışlara yol açtı. Çiller haziran ayında gerilimin düşmesi için başbakanlığı isteyeceğini söylüyordu. Erbakan ise "Hükümet 2000

²⁸⁶ Hürriyet, 17 Haziran 1997

yılına kadar görevde kalmakta ısrarlıydı. Çiller başbakanlığın devri konusunda baskısını artırırken Erbakan'ın BBP liderine söylediği şey oldukça ilginçti: MGK izni olmadan karar alamıyoruz. Her bakanlığı iki subay denetliyor. Bürokratların birçok işten haberi yokken, bu subaylar istedikleri işi yaptırabiliyor." ²⁸⁷

Tek Çözüm vardı: Protokolde de belirtildiği gibi başbakanlık devredilmeli, Çiller'in başbakanlığında Refahiyol kurulmalıydı. 28 Haziran 1996'da kurulmasına karar verilen ve 8 Temmuz 1996'da TBMM'den güvenoyu alan 54. koalisyon hükümeti 18 Haziran 1997'de sona erdi. Erbakan, Çiller ve Yazıcıoğlu, ortak basın toplantısı düzenleyerek 54. hükümetin sona erdiğini açıkladılar. Erbakan, Demirel'e istifasıyla birlikte üçlü deklarasyonu da sundu. Buna göre Çiller'in başbakanlığında kurulacak DYP-RP hükümetine BBP dışarıdan destek verecekti. Protokol çerçevesinde başbakanlığın dönüşümü ve yeni kurulacak hükümetin bu çoğunluk tarafından kurulacağı açıklandı. 24 Haziran'da bu husus teyit edildi. RP ve DYP'li milletvekilleri Yılmaz'ın kuracağı hükümete 'hayır' deklarasyonu yayınladılar. Çiller-Yılmaz görüşmesinden sonra toplanan DYP gurubunda "DYP'nin içinde olmadığı ve Yılmaz'ın kurmayı hedeflediği hükümete ret oyu veriyorum." yazılı metin milletvekillerinin imzasına açıldı. DYP'li 112 milletvekili metni imzalarken Doğan Güreş, Işıl Saygın ve Osman Berberoğlu'nun gruba katılmadıkları için imzaları eksik kaldı. Zeki Ertugay, Bahattin Yücel ve Yaman Törüner ise faksla grup kararına katıldıklarını deklare ettiler.

Ancak beklenen olmadı. Görev ANAP Lideri Yılmaz'a verildi. Yılmaz, BBP ve RP ile görüşmedi. Yılmaz, 20 dakikada biten görüşmede ise Çiller'den "demokratik olmadığı, meşru zeminlerin ihlal edildiği" gerekçeleriyle ret cevabı aldı. DSP Lideri Ecevit hükümete başbakan yardımcısı olarak girdi. CHP "firesiz 49" sözü verdi. DTP hükümete girecekti. İlk anda Yılmaz'ın güvenoyu alamayacağı görülüyordu. Ancak ANAP lideri emindi: "Alacağım." Haklı çıktı. Yılmaz'ın zeytin dalı uzatarak (geçmiş unutam, uzlaşalım) yaklaştığı Çiller'den ret cevabı almasının ardından DYP'de dökülmeler haşladı. Önce RP'den Ferit Bala DTP'ye geçti. İsmail Köse ve Kubilay Uygun DYP'den MHP'ye geçtiler. DYP'de Hasan Denizkurdu ihraç aşamasındayken istifa etti. Özer Çiller'in arayarak "Bir isteğin var mı?" diye sorduğu basına yansıyan Haluk Müftüler, ANAP'a geçti. 28

²⁸⁷Şamil Tayyar, **Refahiyol Tutanakları**, Nehir Yayınevi 1999, s.134

Haziran'da Ali Uyar istifa ederek ANAP'a geçti. DYP İzmir Milletvekili Turhan Arıncı ve Edirne Milletvekili Evren Bulut da yine 28 Haziran'da DYP'den istifa ettiler. Son tabloya göre 15 bağımsız milletvekilinin destek vermesi halinde Refahyol-B cephesi 271; ANAP cephesi 277'ye ulaşıyordu. Bu durumda Yılmaz kabinesinin güvenoyu alması garanti gibiydi. Cumhurbaşkanı Demirel'in "Siyasal çoğunluk gerekçesiyle" hükümeti kurma görevini verdiği Yılmaz 'böylece sayısal çoğunluğu da elde etmiş oldu.

DYP'deki beklenmedik istifalar Ankara'da şok etkisi yaptı. DYP iki haneli rakama (99) düştü. (Güven oylamasından bir gün önce 11 Haziran 1997'de) Bu istifalarla birlikte demokrasi tartışması başladı. Bunun üzerine Kadir Sarmusak adlı bir polis onbaşının emniyete belge sızdırdığı yönündeki iddialar tuz biber ekti. Deniz kuvvetlerinin bünyesindeki Batı Çalışma Grubu'na ait olduğu ileri sürülen bir belgeydi bu. Belgeye göre emniyet, vali, vakıf, yurt vb. tüm kurumların yöneticileri hakkında detaylı bilgi isteniyordu. Hükümetin İçişleri Bakanı Meral Akşener, tartışmalar üzerine bir basın toplantısı düzenleyerek BÇG'nin darbe hazırlığı içinde olduğunu ileri sürdü. Bu işlerin organizatörü olduğu iddia edilen Emniyet İstihbarat Daire Başkanı Bülent Orakoğlu ABD'deydi; geri döneceği belirtiyordu. Bir süre sonra olayın Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya tarafından 30 Mayıs'taki MGK'da gündeme getirildiği Çiller ve Akşener'in ise "Bilmiyoruz, araştıralım." Dediği öğrenildi. Bu olay 25 Temmuz 97 tarihli İstanbul'da yapılan MGK'da Erkaya'nın zabitlerin açıklanmasını istemesi ve yine gizli olmasına rağmen bilgilerin Basın kuruluşlarına sızdırılması sonucu öğrenildi.

İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Teoman Ünüsan bazı üst rütbeli subaylarla yemekli bir sohbette bir araya gelmişti. Üst düzey bir general sözü İçişleri Bakanı Meral Akşener'e getirdi. Emniyet istihbaratı ile askeri istihbaratın ayrı çalıştığını ve Akşener'in kasıtlı davrandığının altını çizdikten sonra şunları söyledi: "Git söyle o kadına, ileri geri konuşmasın. Gelirsek İçişleri Bakanlığı'nın önünde yağlı kazığa oturturuz ... " Ünüsan şoke oldu. Hiçbir şey söylemedi. Bu konuşmayı daha sonra Devlet Bakanı Bekir Aksoy'a aktardı. Sözler Çiller'e iletili. Çiller, Akşener'i çağırıp generalin sözlerini ilettil. Akşener bir kez de Ünüsan'dan dinledi. Generali şikayet etmek için Çankaya Köşkü'ne çıktı, sözleri aynen aktardı ve "Efendim, ben bu konuyu kamuoyuyla paylaşa çağım." dedi. Demirel,

Akşener'i sakinleştirerek "Böyle bir şey olmaz. Sen merak etme. Ben bu konuyu bizzat genelkurmay başkanı ile konuşacağım. "dedi.²⁸⁸

Yağlı kazık hikayesini dönemin Emniyet İstihbarat Dairesi Başkanı Bülent Orakoğlu da 2002 yılında yazdığı, "Deşifre: Darbeyi Rapor Ettim" adlı kitabında tekrarladı. Orakoğlu bu kitapta istihbarat daire başkanlığına gelmesini Mehmet Ağar'ın engellediğini ve Ağar'ın Çiller'e "Orakoğlu göreve başlarsa büyük olaylar olur, turistik tesisler bombalanır." dediğini aktardı. Orakoğlu kitabında bir ilginç ayrıntıya daha dikkat çekiyordu: Deniz kuvvetleri askeri mahkemesinde görülen "köstebek" davasının mahkeme heyetinde yer alan Deniz Yüzbaşı Hakim Ahmet Karamanlı beraatle sonuçlanan davanın ardından "irticai" faaliyetlere karıştığı gerekçesiyle ordudan ihraç edildi. Yine mahkeme heyetinin başkanlığını yapan Mesut Kurşun deniz kuvvetlerinden başka bir kuvvet komutanlığı emrine verildi.²⁸⁹

Kazık tartışması 12 Eylül 2003 'te Vatan Gazetesinde yayımlanan bir dizi sebebiyle tekrar gündeme geldi. Ancak Akşener 15 Eylül'de Radikal'e bu sözü Çevik Bir'in değil başka üst düzey bir generalin söylediğini anlattı ve Bir'in bu durumu yalanlamamasını ilginç bulduğunu kaydetti.

5.6. Anadol D Hükümeti (12 Temmuz 1997)

12 Temmuz 1997'de güvenoyu alan Yılmaz hükümetinin ilk günleri bu tartışmalarla geçti. Yeni hükümetin kurulması tansiyonu düşürmüştü. Yılmaz bu tartışmaların ve MKE Kırıkkale fabrikasında meydana gelen korkunç patlamanın gölgesinde bürokraside atama furyası başlattı. (Bu sırada ordunun Yılmaz'ın Milli Savunma Bakanı olarak önerdiği 3 ismi kabul etmediği İsmet Sezgin'i talep ettiği Yılmaz'ın da bunu kabul ettiği basında yer aldı.) Ağustos'ta 28 Şubat'ın kuvvet komutanları emekli oldu, yeni komutanların da bu mücadeleyi sürdürecekleri mesajı alındı. (28 Şubat sürecinden sonra o günleri anlatan tek

²⁸⁸ Akpınar, a.g.e, s.95

²⁸⁹ Bülent Orakoğlu, **Deşifre**, TİMAŞ Yayınları, İstanbul, 2002, s.144

komutan Erkaya oldu. Erkaya, 11 Ağustos 97'de Milliyet'te yayımlanan röportajında Batı Çalışma Grubu'nun görevini sürdürdüğünü belirtirken darbe iddialarını şöyle yalanladı: "Yüz defa, bin defa hayır! Asker ihtilal yapmak istemedi. Açık söyleyeyim. Türkiye'de artık darbeler dönemi kapanmıştır." Türkiye'yi İran yapmak isteyenlerin' yüzlerine karşı her şeyi söylediklerini anlatan Erkaya, Erbakan'ı eliyle göstererek suçladığını da kaydetti.)

Anasol-D hükümeti ile havanın yumuşadığı sezinleniyordu. Bu görünüm ne kadar doğruydı? Anasol-D'nin ilk günleri "sivil yoklama" ile geçti. Başbakan Yılmaz'ın asker içindeki Batı Çalışma Grubu yerine Başbakanlık Takip Kurulu'nun devreye girdiğini açıklaması, "Höt deyince gitmem." demesi genelkurmayın sert bildirisi ile yanıtlandı. (Yılmaz 17 Mart 98'deki konuşmasında şunları söylemişti: "27 Mart'taki MGK toplantısında eğer bir dayatma gerekecekse, o dayatmayı ben yapacağım. İrtica ile mücadele hükümetin görevi. Her şeyin başı da hükümettir. Askerin onca başarılı görevi var, irtica,bizim işimiz. Ben orduya irtica ile mücadele görevi vermedim. Hükümet kurulduktan sonra Batı Çalışma Grubu'na ihtiyaç olmadığını, lağvedilmesi gerektiğini söyledim. Başbakanlıktaki takip kurulu görevini hassasiyetle sürdürüyor. Üzerimize gelenler olabilir. Ama sağlam durmalıyız. Siz sağlam durursanız, ben çizgimi sürdüreceğim. Höt dendiğinde kaçanların ülkeye de, devlete de yararı yoktur.")

Yılmaz'a cevap 20 Mart'ta geldi. Genelkurmay, birçok gazetenin "Ordudan Yılmaz'a muhtıra gibi cevap" başlığıyla duyurduğu sert bildiride isim vermeden Başbakan Yılmaz'ı protesto etti. Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı ve kuvvet komutanları yaptıkları ortak açıklamada şunları söyledi: "Makamı, konumu ve görevi ne olursa olsun, hiç kimse kişisel menfaatleri ve siyasi ihtirasları uğruna, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni yasal görevi olan ülke güvenliğine yönelik bölücü ve irticai gelişmelere karşı mücadele azminden vazgeçirecek, zayıflatacak, tereddüte düşürecek veya kararlılığını gölgeleyecek hiçbir tavır, tutum, beyan ve telkin de bulunamaz." ²⁹⁰

Yılmaz, açıklamanın yapıldığı akşam katıldığı ATV'de geri adım atarken bu tepkiyi demokratik bulduğunu açıkladı.

²⁹⁰ AA, 20 Mart 1998

5.7. Andıç Olayı (20 Mart 1998)

1998 yılının ve sürecin en flaş Basın olayı yine bu günlerde patlak verdi. 20 Mart 1998'de Genelkurmay Başkanlığı, Hürriyet Gazetesi Ankara Temsilci Yardımcısı Muharrem Sarıkaya, Milliyet Gazetesi yazarı Yalçın Doğan ile Sabah Gazetesi Yazarı Mehmet Ali Birand için askeri tesislere girme ve mülakat konusunda yasak getirdi. 3 gazetecinin suçu Başbakan Yılmaz'ın Gürcistan ziyareti sırasında "Türkiye'deki gerilimin ardında ordudaki terfi hesapları var." dediğini yazmaktı. (Yılmaz, isim vermemek için "sessiz film" oynama yolunu seçmişti. Önce elini omzuna götüren Yılmaz, ardından işaret parmağını göstermiş ve gazetecilerin "Çevik Bir'i kastediyorsunuz." sözleri üzerine ise sessizce başını sallamıştı.)

Birand, 23 Mart'taki yazısında genelkurmayın yasağına özetle şu cevabı verdi: "Gazetelerde çıkan haberlerden öğrendiğime göre, Genelkurmay ikinci Başkanı Org. Çevik Bir imzalı bir emirle, Tiflis gezisinde Türkiye Cumhuriyeti başbakanını "dinledikleri ve düşüncelerini yansıttıklarından dolayı" üç gazetecinin Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait tesislere girişi yasaklanmış. Anlaşılan, bazı mesajlar hoş gitmeyince mesajı aktaranların suçlanması yoluna başvurulmuş. Sabah'taki habere göre gerekçe olarak "basın görevlerini onuruyla yapacak düzeyde görülmedikleri" belirtilmiş. Genelkurmay ikinci başkanı gerçekten böyle bir emir yermiş, cümle kullanmışsa hepimizin çok üzülmesi gerekir. .. Bu üç gazeteci sadece siyasi otoritenin düşüncelerini yansıtmışlardır... Yazdıklarında hiçbir abartma, hiçbir saptama, hiçbir zorlama olmamıştır. TSK'nın gazetecilere yaptırım uygulaması tek kelimeyle sansürdür." 25 Mart 98'de (5 gün sonra) Genelkurmay Başkanlığı, üç gazeteci için "koyduğu tedbiri", "olayın mahiyeti anlaşıldığından" kaldırdı.

27 Nisan 1998'de PKK terör örgütünün iki numaralı ismi Şemdin Sakık'ın sözde ifadelerine dayanılarak köşe yazarları Cengiz Çandar ve Mehmet Ali Birand'ın işine son verildi. Sakık, reddettiği sözde ifadesinde politikacılar, gazeteler ve gazeteciler ile bazı işadamları hakkında çeşitli iddialarda bulunmuştu. Sürecin ilerleyen günlerinde Sakık'ın ifadelerine gazetecilerle ilgili cümlelerin sonradan eklendiği anlaşıldı. Bunun üzerine Basın Konseyi Başkanı Oktay Ekşi Hürriyet Gazetesi'ndeki köşesinde 12 Şubat 1998'de şöyle

dedi: "Bazı arkadaşlarımıza iftira edenlere yardımda bulunmuş gibi olduk. Böyle adi bir tertibin içinde devletin bulunabileceğini nereden bilebilirdik?"

Sakık'ın ifadelerinde yapılan eklemeler Can Ataklı'nın 22 Kasım 1999'da , Öküz Dergisi'ne verdiği ropörtajda tüm ayrıntılarıyla yer aldı. Ataklı'nın Sabah Gazetesi'ndeki işinden olmasına yol açan açıklamalar şunlardı: "Sakık'ın ifadelerine o satırlar, İstanbul sosyitesiyle sıkı fıkı olan bir komutan tarafından eklendi. Yayımlanmaması halinde gazeteyi batırmakla tehdit etti. O generalin emriyle bir insanı siyaseten yok etme, yani linç kampanyası açıldı. Tüccar generaller var, geliyorlar 'şöyle bir şey yazın da bu adamın kafasını koparalım' diyorlardı. Çünkü ortada bir ortaklık var. General diyor ki, 'böyle olacak' genel yayın müdürünü yurtdışından buluyor, baskı uyguluyor, gazeteyi batırmakla tehdit ediyor. Karşılıklı çıkar ilişkileri yüzünden Çandar ve Birand maalesef gönderiliyor." Ataklı, yalanlamadığı ancak başka bir gazeteciyle de konuşmadığı bu itirafının bedelini aynı yılın Aralık ayında gazeteden ilişkisi kesilerek ödedi. Ancak Ataklı ısrarla gazeteden kendi arzusuyla ayrıldığını vurguladı. Ataklı 2000 haziranında gazetesinde yeniden yazmaya başladı.

1 Haziran 2006 günü Zaman gazetesinin birinci sayfasında yayınlanan Nuriye Akman imzalı bir haber "Andiç'a dayanak teşkil eden belgede Sakık'ın imzası yok" başlığı ile çıktı. Haberde, Sakık'ın ifade tutanakları da yayınlandı.

Bu gelişmeden kısa bir süre sonra Sabah'ta Çevik Bir'in Somali anıları yayımlanmaya başladı. (19 Aralık 1998) Aslında bu dizi, Hürriyet'in "Çevik Bir Portresi" başlığı altında Faruk Bildirici tarafından hazırlanan ve içerisinde ağır eleştirilerin gizlendiği diziye bir tepkiydi. "İşte Çevik Bir'in gerçek anıları" vurgusu bu tepkiyi açıkça gösteriyordu. (Bildirici, 9 Aralık'ta yayımlanmaya başlayan dizide şunları kaydetti: Bir, 8 Mart yerine 1 Mayıs 1993'te Somali 'de BM Barış Gücü komutanı olarak göreve başladı. Hürriyet muhabiri Kadir Ercan sordu: "Yapacaklarınızı planladınız mı?" Pratik bir çözüm formülü vardı, Bir'in kafasında: Bir stad bulur, oraya doldururum hepsini. .. Operasyonları Amerikalı komutan yardımcısı yönetiyor, Bir ise, çoğunlukla karargahta kalıyordu. Öyle ki, hazıranda Somali'de çatışmalar sürerken bayram tatilini geçirmek üzere Türkiye'ye gelecek fırsatı bulabildi. 15 Pakistanlı askerin öldürüldüğü haberini ailesiyle birlikte tatil yaptığı Antalya'da (öğrendi. Tatilini yanda kesip Mogadişu'ya dönmek zorunda kaldı. Dönmesi çatışmaları azaltıcı bir etki. yapmadı.

Üstelik bir İtalyan askerinin, Amerikan askerlerinin attığı göz yaşartıcı bombayla yaralanması, İtalyan genelkurmayını kızdırdı. Bir'i BM'ye şikayet ettiler. Tam bu dönemde Mogadişu'daki. Tank birliğine havan mermisi düştü. Bir er bayıldı. Bir, olayla ilgili habere çok sinirlendi; "Tank askeri bayılır mı?" Ve Hürriyet muhabiri Kadir Ercan ilk uçakla Türkiye'ye gönderdi. (Bildirici, gazetede detaylandırmadığı bu olayı kitabında şöyle devam ettiriyordu: Konuştukça sesi daha çok yükseliyor, daha sert bakıyordu. Şaşkına dönen gazeteci, sordu:

-Başka türlü nasıl yazacaktım? Türk birliğine bir saldırı oldu, bir asker hafif yaralandı ve bayıldı, diye yazdım.

-Haberini öyle yazacaktın ki, "Türk birliğine yapılan saldırı kahraman mehmetçik tarafından zayıtsız olarak püskürtülmüştüüüü." Bir, son sözcüğü öylesine uzattı ki, Ercan'ın itiraz edecek hali kalmadı.

-Emredersiniz komutanım. Paşam bir dahaki sefere öyle yazarım.

-Bunun bir dahaki seferi mi var? Defool

Bu konuşmanın ardından Ercan, Somali'de daha fazla kalamadı. Bir'in talimatıyla ilk uçağa bindirilip Türkiye'ye gönderildi.)

Birkaç ay sonra bu kez Amerikalılar Bir'i eleştirdi. Clinton, 13 ABD askerinin öldürülmesinden BM'yi sorumlu tutup askerlerinin Bir'den emir almayacağını duyurdu. Bir'in süresi dolmadan geri çekilmesi gündeme geldi.)

Sabah Gazetesi'nde yayımlanan anılar ise; bir kahramanlık destanı gibiydi. Bir örnek: "Kurşun yağmuruna daldım; bir İtalyan birliği militanlar tarafından pusuya düşürüldü. Çatışma 'başladı. Çatışmayı helikopterle izliyordum. Yaralı bir askerin ateşin ortasında kaldığını gördüm. Askeri kurtarıp hemen hastaneye götürmek gerekiyordu. Ama aşağıda kıyamet kopuyordu. Hayatımın en hızlı kararını o an verdim. Pilota 'in' dedim. İnince yaylım ateşle karşılaştık. Mermiler iki yanımızdan geçiyordu. Yaralı askeri alıp helikopter e taşıdık. Militanlar hala bize kurşun yağdırıyordu. Gözümü kırpmadan verdiğim bu karar hemen kulaktan kulağa tüm birliklere yayıldı ve bana duyulan sevgi-saygı arttı."

Anasol-D iktidarında, Anayasa Mahkemesi RP'yi kapattı. RP Genel Başkanı Erbakan'la birlikte Şevket Kazan, Ahmet Tekdal, Şevki Yılmaz, Hasan Hüseyin Ceylan,

İbrahim Halil Çelik'in milletvekillikleri, Şükrü Karatepe'nin Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanlığı düştü ve bu kişilere siyaset yasağı geldi. Mahkeme kapatma kararını, RP'nin demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı davranarak devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ve millet egemenliği ilkelerini çiğnediği ve irticai faaliyetlerin odağı olduğu gerekçesiyle aldı. (16 Ocak 1998) RP'li vekiller ve belediye başkanları yeni kurulan Fazilet Partisi'nde toplandı.

8 yıl eğitimin yasalaştığı lise ve üniversitelerde sıkı bir başörtüsü yasağının uygulandığı Anasol-D hükümetinin sonu Yılmaz'ın "namus sözü" verdiği konu ile ilgili oldu. Organize suç örgütü lideri Alaattin Çakıcı yakalanmıştı. Önce Devlet Bakanı Eyüp Aşık ile Çakıcı'nın telefon görüşmelerinin olduğu kaset piyasaya çıktı. Çakıcı'ya operasyon haberini verdiği iddia edilen Aşık, partisinden ve milletvekilliğinden istifa etti. Türkbank ihalesinin iptal edilmesi ve Korkmaz Yiğit'in gözaltına alınmasından sonra şok kaset ortaya çıktı. Yiğit'in Kanal 6'da yaptığı açıklamalar hükümetin ipini çekti. Tam bu sırada bir süredir Suriye'ye yöneltilen baskılar neticesinde Apo önce Rusya'ya ardından İtalya'ya gitti. Ancak bu olay da hükümetin düşürülmesini engellemedi. Görev önce Ecevit'e verildi. Ecevit, ANAP'tan destek alırken CHP'yi ikna edemedi. Baykal azınlık hükümetine destek vermiyor DSP-CHP birlikteliğini Ecevit kabul etmiyordu. Ecevit başaramayınca görevi iade etti. (Sabah Başyazarı Güngör Mengi, 3 Aralık 1998'de Sivil darbe zamanı başlıklı baş yazısında "Cumhurbaşkanı, yerleşik kuralları uygulamayacaksa bu şansı, liderler arasında bir tercih yaparak sakatlamamalıdır. Kirlenmiş siyasete ve başarısız liderlere karşı bir demokratik darbe yaparak kullanılmalıdır! Ülke şartlarının kendisini tarihi bir sorumluluk alma mecburiyeti ile karşı karşıya getirdiğini ilan ederek, halka geleceğin lideri olarak birini önerebilir, onun başkanlığında 15 iddialı, parlak teknisyenden oluşmuş çevik bir hükümet kurulabilir." dedi. Mengi, aynı gazetedeki köşesinde Çevik Bir'in cumhurbaşkanlığı adaylığını açıklamasının ardından ise (1 Aralık 1999) şöyle diyecekti: Onu siyasete hazır görmedim. Önce amaçlarını netleştirmesi lazım.)

Demirel'in görevi kime vereceği tartışması Yalım Erez sürprizi ile son buldu. Erez'in seçim hükümeti başkanı gibi davranmaması, kendine. çok güvenmesi, rahat tavırları yeterli desteği almasına rağmen liderlerde rahatsızlık meydana getirdi. Ve Çiller, tarihi bir çıkış yaparak Ecevit liderliğindeki azınlık hükümetini destekleyeceğini açıkladı,

Yılmaz'dan da benzer bir beyanat gelince "hükümet tamam" diyen Erez, büyük bir şok yaşadı. (18 Nisan'a doğru DTP liderliğini devralacağı açıklanan Yalım Erez, bu karardan da vazgeçti. 28 Ocak 1999.)

Anasol-D'nin Korkmaz Yiğit kasetinin ardından CHP'nin direnciyle düşmesinden sonra başbakanlık koltuğuna 4. parti DSP'nin lideri Ecevit oturdu. (Yıllar sonra başbakanlık koltuğuna oturan Ecevit'in şansı iktidarı süresince devam etti. Önce Apo, Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirildi ardından ekonomi durağanlaşmasına rağmen enflasyon son yılların en düşük seviyesine indi. 18 Nisan'a ramak kala FP ve DYP demokrasi birlikteliği de çatladı. FP'nin Erbakan ve Tayyip Erdoğan'ı kurtarmak için meclisteki küskünler ile ittifak kurarak seçimleri ertelemek istemesi FP'nin imajını sarstı. Çiller-Aydın Doğan savaşında da oylar MHP'ye doğru kayıyordu.) Demirel gerek liderlerle yaptığı görüşmede gerekse Ecevit'e görevi verdikten sonra sürekli 28 Şubat Süreci'ne atıfta bulundu. Demirel, 29 Aralık akşamı TRT l'de yayımlanan "Politikanın Nabızı" programında "Türkiye'de 1997 senesinin başında bunalım doğmuştur. 1997'nin Haziran'ından itibaren yeniden rayına oturma sürecine girmiştir. 28 Şubat kararları odur ve 28 Şubat kararları yürürlüktedir, uygulanmaktadır ve yeniden gelecek, kurulacak hükümetin en önemli görevlerinden biri olacaktır." dedi. Ecevit'in başbakan olması Radikal Yazarı İsmet Berkan'a göre çok önemliydi. Zira Berkan, köşesinde Yılmaz ve Çiller'in üstlerinin çizildiğini yazıyordu. Bu ifadelerin dilden dilde dolaştığını iddia eden Berkan şöyle diyordu: "Fazilet Partisi'nin üstü çizilmiş durumda. Bu parti iktidar olamaz, iktidar ortağı olamaz, iktidarda ağırlık sahibi olamaz. Doğru Yol'un değilse de liderinin üstü çizilmiş durumda. Tansu Çiller" başbakan olamaz, iktidarı paylaşamaz. ANAP'ın değilse de Mesut Yılmaz'ın üstü çizilmiş durumda. Ama dikkat edin bir fark var, Yılmaz'ın üstündeki çizik, Çiller'in üstündekine göre daha az kalın, yani daha ince değil, daha az kalın." ²⁹¹

17 Aralık 1998'de DYP Genel Başkan Yardımcısı Meral Akşener, hazineden sorumlu Devlet Eski Bakanı Güneş Taner ile Hürriyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök arasında geçen 130 milyon dolarlık kredi pazarlığına ilişkin telefon

²⁹¹ Radikal, 14 Aralık, 1998

görüşmesinin kayıtlarını gazetecilere dinletti. Taner ve Özkök arasındaki diyalog özetle şöyleydi:

Taner: Senin başbakanı yakalayıp ona sorman lazım Ankara'ya gelsene.

Özkök: Dün ben Ankara 'daydım.

Taner: Niye bana haber vermedin ben akşam Zafer'i başbakana götürdüm geldiğin zaman niye beni aramıyorsun ben sana dedim ya sen beni boşveriyorsun diye.

Özkök: İşim vardı.

Taner: Böyle zamanda arayı şey yap.

Özkök: Arayı ne yapayım ben kardeşim onu yine ben koruyorum. Taner: Sen de telefonla uzaktan idare etmeye çalışıyorsun.

Özkök: Ben onun ağzından manşet yaptım daha ne yapayım?

Taner: Kalk gel Ankara'ya akşam seni götüreyim sen başka bir haber alırsın belki yazının fotokopisini alırsın .

Özkök: Ya boşver.

Taner: Bunlar burdan senin Sedat'la yapacağın işler değil.

Özkök: gideceksin ana avrat o zaman iyi adam olursun.

Taner: Valla bana kalsa sen buraya gelsen buradan akşam daha iyi haber çıkartırsın.

Özkök: Varsa söyle.

İkinci kaset

Özkök: Biz biliyorsun bir tane karton fabrikası kuruyoruz Kocaeli'nde burası için teşvik başvurumuz var. 50 milyon dolara kadar, pardon 50 milyon dolardan fazla olanlara teşvik veriyorsunuz siz. Bizimki 130 milyon dolarlık bir teşvik çok da sağlam bir fabrika yani falan.

Taner: Eee ... Veririz.

Özkök: Senin masanda duruyormuş bu.

Taner: Yoo daha bana gelmedi.

Özkök: Neyse gelmiş, öyle diyorlar.

Taner: Dur bakalım daha gelmedi bir soralım dur bakalım neydi adı?

Özkök: Meyta mı, Basın mı ne öyle birşey karton fabrikası.

Taner: Dur bakalım diğer telefonla sorayım sana söyleyeyim.

Özkök'ün buna cevabı şöyleydi: "Tüm dünyada ekonomi lobiciliğe doğru gidiyor. Teşvik de ayıplanacak, eleştirilecek bir şey değil. Güneş Taner, samimi dost olduğum birkaç kişiden biri. O nedenle öyle konuştum. Ben bu görüşmeyi şirketteki yöneticilik sıfatımla yaptım. Üstelik bunlarda yasal olmayan bir şey yok" (Özkök, 21 Nisan 2001 'de ise Ford'un tüm itirazlara rağmen yılmayıp 750 milyon dolarlık fabrikasını açmasını değerlendirirken şöyle yazdı: Dün masada yanımda Yönetim Kurulu Başkanımız Aydın Doğan oturuyordu. "Keşke biz de yılmasaydık da, o fabrika kurulsaydı. " dedim. Hiçbir şey söylemedi.") Bu bir yana Hürriyet Gazetesi bu sağlıksız iletişimin en can alıcı noktasına parmak basıyordu: "Bu telefon görüşmesi nasıl elde edildi? Başka kimlerin telefonları dinleniyordu. " Akşener, bu kasetlerin posta yoluyla kendisine ulaştığını ileri sürüyordu. (Hürriyet Gazetesi 4 ve 5 Haziran tarihlerinde bu konuyu somut delilleriyle manşetine taşıdı. Buna göre Ankara emniyetindeki bir grup görevli, ülkenin başta cumhurbaşkanı olmak üzere başbakanı, Genelkurmaybaşkanlığı, bazı gazeteci ve iş adamları hatta kendi amirlerini bile dinlemeye almışlardı. Ankara ve İstanbul emniyeti arasındaki çatışma nedeniyle su yüzüne çıkan bu olayın kanuni bir dayanağı da yoktu. Tam bu sırada Yargıtay Başsavcısı Vural Savaş, FP'nin kapatılması konusundaki ek delillerinin arasına bir de telefon dinleme kaseti koydu. Savaş, kapatılan RP'nin Genel Başkanı Necmettin Erbakan ve TBMM Başkan Vekili Yasin Hatipoğlu arasında geçen telefon konuşma kasedinin bir vatandaş tarafından gönderildiğini savunuyordu. Peki FP'nin kapatılması uğruna bu mazur gösterilebilir mi? Telefon konuşması açıklandığında "Kendimi çıplak hissettim." diyen Ertuğrul Özkök, bu soruyu "Yadırgadım." diye cevaplıyordu.²⁹²

Akşener, Özkök ve Ankara Temsilcisi Sedat Ergin'in "gizli telefon konuşmalarını" açıkladığı gerekçesiyle 15 milyar lira tazminat ödemeye mahkum oldu. 20 Nisan 2000'de Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, bu kararı onadı. Akşener, parayı ödemekte epey zorlandı.

18 Nisan seçimlerine yaklaşırken FP ve DYP birlikteliği zor günler yaşıyordu. FP, Erbakan ve Tayyip Erdoğan'ı kurtarmak için TCK'nın 312. maddesinde değişiklik yapmak istiyordu. Bu amaçla aday gösterilmeyen küskün milletvekilleri ile sürecin istifa ettirdiği vekil ve kurdurduğu partilerle ittifak kurarak seçimleri ertelemeyi hedefledi. DTP ve Yalın

²⁹² Hürriyet, 3 Mayıs 2001

Erez'in desteğini alan FP, cepheyi iyice güçlendirmişti. Demirel'e yakınlığıyla tanınan Cavit Çağlar, Erdoğan'a özgürlük müjdesini dahi vermişti ... FP, "halkı dil, ırk, din ve mezhep farklılığı gözeterek açıkça kin ve düşmanlığa tahrik etmek" suçunu düzenleyen 312'nin değiştirilmesini meclis gündemine aldırmaı başardı. Lakin tüm bu girişim ve umutlar Hürriyet Gazetesi'nin bir manşetine kadar sürdü: Seçimi ertelemeyin; 312'yi değiştirmeyin. Bu sözler Genelkurmay Başkanı Kıvrıkoğlu'na aitti. 18 Mart 99'da Kıvrıkoğlu'nun genelkurmay karargahındaki makam odasında Sedat Ergin'e sarf ettiğı ve gazetenin manşetine yansıyarak bir gidişatı durduran sözler şunlardı: "Seçimin ertelenmesinin Türkiye'de ciddi bir kaosa yol açabileceğı endişesi içindeyiz. Dışarıya baktığımızda, dış düşmanla işbirliği içinde Türkiye'ye karşı saldırıya geçtikleri ortadadır. Böyle bir ortamdan geçerken, ülke menfaatleri açısından içeride tek bir yumruk halinde, tesianüt içinde olmamız gerekmez mi? TSK, başlangıç aşamasında erken seçime karşıydı. Çünkü seçime gitmeden önce bazı hayati reformların hayata geçirilmesinin, bu doğrultuda gerekli yasal değişikliklerin gerçekleştirilmesinin gerekli olduğuna inanıyorduk. Ancak geçen süre içinde bu yasal değişiklikler yapılamadı. Çünkü değişiklikleri TBMM' den geçirebilecek güçte hükümetler işbaşında olmadı. 163'üncü maddenin iptal edilmesidir. İrtica tehdidinin bugünkü ölçülere varmasının başlıca nedenidir. Hali hazırdaki kanunun da irticanın büyümesini önleyemediğı, gereken caydırıcılığı sağlayamadığı bir gerçek. Hal böyleyken, bu kanunun yumuşatılması, irtica tehdidinin daha büyük bir tehlikeye dönüşmesine yol açar. Bu da ülkemizi daha büyük bir kargaşa ve kaosa sürükler." Bu girişime basının ve köşe yazarlarının tavrı beklenenin dışında gerçekleşmedi. Hürriyet Yazarı Fatih Altaylı'nın yaklaşımı kendine özgüydü: "Aslında antidemokratik gibi görülen bu yan muhtıra halkın görüşünü yansıtmayı açısından demokratik."

Aynı tarihte Milliyet'in manşeti kapital harflerle yazılmış bir kelime idi: BUNALIM. Meclisin Erbakan'ın affını gündeme alması büyük bir krize yol açmış, TBMM Başkanı Çetin, MIT Müsteşarı Atasagun, Genelkurmay Başkanı Org. Kıvrıkoğlu ve Başbakan Ecevit, Cumhurbaşkanı tarafından sırayla kabul edilmişti. Emekli Org. Kemal Yavuz Milliyet'e şu açıklamayı yapıyordu: "312. madde, toplumun sağlam güçleri tarafından terk edilemez. Çünkü bu madde, rejimin kendisini korumak için temel aldığı dayanaklardan birisidir. Sağlam güçlerin, o dayanağı düşmesine göz yumacakları kanaatinde değilim." .

Bir gün sonra Sabah Gazetesi Kıvrıkoğlu'nu "Derin Devlet" olarak niteleyen bir manşet attı: DE-DE seçim dedi. Haberin alt başlığı şöyle idi: 28 Şubat'tan sonra Ankara'nın siyasi sözlüğüne giren DeDe (Derin Devlet) "Seçim zamanında yapılınsın." dedi ...

18 Nisan Seçimlerine 9 gün kala Milliyet'in bir haberi Çiller ve Doğan Grubu arasında yıpratıcı bir düellonun başlamasına yol açtı. Milliyet Muhabiri Ersan Atar, Erzurum Cumhuriyet Başsavcılığı'nın DYP Genel Başkanı Tansu Çiller'in 6 Nisan'da Erzurum'daki mitinginde sarf ettiği "Taksim'e cami kuracağız deyip, yüzlerce camiye kapatanlara, 'Arka bahçem' deyip imam hatip okullarını kapatanlara dikkat edin. Ezanın sesiyle uğraştılar. Devletin okullarını kapattılar. Kur'an kurslarıyla oynadılar. Yetmedi, başörtülü kızlarımızı üniversite kapılarında coplattılar. Sizin dininizin, diyanetinizin kefilini benim. Dininizin sahibi benim." şeklindeki sözleriyle ilgili, "din istismarı" gerekçesiyle inceleme başlattığını yazmıştı. Ancak Çiller'e göre muhabir önce suç duyurusunda bulunmuş, ardından da haber yapmıştı. Çiller'in "kartel" suçlaması rutin olarak sürerken NTV'de olağan dışı bir gelişme yaşandı. Çiller, söz konusu manşeti hatırlatarak "Önce ihbar ediyorlar, sonra haber yapıyorlar." deyince Doğan Grubu'nun Patronu Aydın Doğan programa önce telefonla katıldı, ardından stüdyoya geldi. Doğan, Çiller'i yalancılıkla suçlarken "Muhabirin ihbar ettiği ispat edilirse kendimi Taksim'de yakarım. Gazetem Milliyet'i müfteri ilan ederim." diye konuştu. (Çiller, bir süre sonra ihbar yapıldığını belgelediğini açıkladı. Gazetelere fakslanan belgede şu satırlar yer aldı: "Başsavcı Hasan Erbil'in 1999/1810 nolu tutanağında şöyle deniliyor: Milliyet Gazetesi Ankara Bürosu'ndan Ersan olduğunu belirten kişi 08.04.1999 tarihinde belirli aralıklarla 3 defa 'Özel Kalem'i' aramış ve saat 16.30'da telefonla, Doğru Yol Partisi Genel Başkanı Prof. Dr. Tansu Çiller'in 06.04.1999 tarihinde yapmış olduğu konuşmalarında 'Ezan sesinin kesildiğini, imam hatip okullarının kapatıldığını, kendisinin dinin ve diyanetin kefilini olduğunu, dinin bekçisi olduğunu halka söylediğini' bu durumun Anayasanın 24. maddesine aykırılık teşkil ettiğini, Cumhuriyet Başsavcılığı'nca işlem yapıp yapılmadığını belirtmiş, bu durum suç ihbarı olarak kabul edilerek gereği yapılmak üzere bu tutanak tanzim edilmiştir.")

10 Nisan 1999 tarihli Milliyet'te Çiller'e özel manşet hazırlanmış ve Çiller'in öfke nedeni şöyle sıralanmıştı: "DYP Lideri Tansu Çiller ve eşi Özer Çiller'in ABD' de sahip oldukları malvarlığı, 17 Haziran 1994 tarihli Milliyet Gazetesi'nde Turan Yavuz imzalı haberle kamuoyuna duyuruldu. Haberin Milliyet'te yayımlanması üzerine Çiller çiftinin

servetinin boyutları ve nasıl edindikleri tartışılmaya başlandı. Malvarlığıyla ilgili haberin yayımlanması, DYP liderinin Milliyet Gazetesi'ne karşı artarak süren kızgınlığının da başlangıcını oluşturdu. Çillerler'in ABD' deki. servetlerinin yanısıra Kuşadası'ndaki. çiftlik ve yatlar gibi yeni mallarının da basın tarafından ortaya çıkarılması, DYP liderinin tepkisinin artmasına yol açtı."

Bir gün sonra (11 Nisan 1999) aynı gazetede Aydın Doğan'ın açıklaması geniş bir şekilde yer aldı: "Sayın Tansu Çiller, Türk basınının tarafsızlık hakkım elinden almaya çalışıyor. İktidarı eline geçirince baskı uyguluyor, ama Türk basını asla köle olmayacaktır."

Bugünlerde Sabah Gazetesi de Çiller karşıtı kampanyaya start vererek Doğan Grubu'na destek oldu. ATV televizyonu, Çiller'in 1995 seçimleri öncesinde, ABD'deki malvarlığını Zübeyde Hanım Şehit Aileleri Vakfı'na bağışlayacağına ilişkin canlı yayında verdiği sözünün görüntülerini birkaç kez tekrarladı. (Çiller bu sözünü tutmadı.) Bir süre sonra Hürriyet Gazetesi, Çiller'in iddia ettiği gibi Harvard Üniversitesi'nden "fahri doktora ünvanı" almadığını "belgeleyerek" manşetinden verdi.

5.8. DSP-MHP-ANAP Koalisyonu

18 Nisan'da yapılan seçimlerde DSP 136, MHP 129, FP 111, ANAP 86, DYP 85 milletvekili çıkardı.

28 Şubat Süreci'nden sonra umut bağlanan bir seçimle gelen vekillerin oluşturduğu meclis, yasama dönemine tatsız başladı. FP milletvekili Merve Kavakçı mecliste başörtüsüyle yemin etmeye kalkınca kıyamet koptu. (2 Mayıs 99) Ecevit'in "Devlete meydan okuyan bu hanıma haddini bildirin." şeklinde seslendiği Cumhurbaşkanı Demirel'in "Ajan provokatör" diye tanımladığı Kavakçı için basın aleyhte yoğun bir mesaj bombardımanı başlattı. Kavakçı'nın, Hamas ve birtakım terör örgütleri ile ilişki içinde bulunduğu, bazı ülkelerin ajanı ve ABD vatandaşı olduğu gibi iddialar ortaya atıldı; eski eşinden ayrılma sebepleri, ailevi ilişkileri gibi konular detaylıca işlendi. Suçlamaların hedefinde Erbakan da vardı. Zira Kavakçı'yı vekil olmaya ikna eden hatta zorlayan oydu. Bu veriden yola çıkan Sabah Gazetesi çok sert bir başlık attı: "Çek elini iblis" Sen kim

olduğunu biliyorsun. Sen, milletin temiz duygulamı istismar ederek devleti ele geçirmek amacıyla yola çıktın ... "

293

Bu sırada Posta Gazetesi, "Ajan dışarı"; Milliyet Gazetesi; "Türban sabotajı" başlıklarını tercih etmiş; Mümtaz. Soysal, Hürriyet'teki köşesinde "Yani, beğenilsin beğenilmesin, jakobence yaklaşım kaçınılmazlaşmıştır. Daha doğrusu bu noktada ikinci cumhuriyetçilerin pek sevdikleri bir deyişle 'devrimci cumhuriyetin dayatmacılarından başka çare yoktur.'" diye yazmıştı.²⁹⁴

Konuyla ilgili en soğukkanlı yorumu Yavuz Baydar, "Okur Temsilcisi" sıfatıyla yaptı: "Merve krizi" tıpkı toplum gibi basını ve Basını da ikiye böldü. Türbanın meclise girmesine karşı tutum takınan basında yüksek tansiyonlu içine bol yorum katılmış haberler okunurken "İslamcı" diye bilinen basında da sertlik ve meydan okuma dozu bir yayın çizgisi göze çarptı.²⁹⁵

1999'da Kültür Eski Bakanı, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi ve Gazeteci Yazar Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı, evinin önünde aracına konulan bombanın patlaması sonucu hayatını kaybetti. Suikastin zamanlamasına dikkat çekiciydi. Bu süreçte AB'ye üyelik konusunda Türkiye'ye yeşil ışık yakıldı. Depremle başlayan dostluk nedeniyle Yunanistan'ın yumuşaması da umutları artırdı. Gökçeada'daki bir Rum'un evininin yakılması da amacına ulaşmadı. Yargıtay Başkanı Sami Selçuk'un, "Demokrasi ve Sivil Anayasa" başlıklı konuşmasının yankıları sürüyordu. (Selçuk'ın en çarpıcı cümleleri şunlardı: Ülkeme bakıyorum. Sırtını birbirine dönmüş iki Türkiye. Cumhuriyeti kuran, onca travmalara karşın demokratik sabır ve erginlik sınavından yüz akıyla çıkan, ekonomik ve kültürel dinamikleriyle dışa doğru patlayan, yayılan, genişleyen bir halk. Dipdiri, capcanlı, hep ayakta. Gerçekten büyük bir halk bu. Bu birinci Türkiye'dir, doğru ve gerçek Türkiye'dir. Atatürk'ün kafasındaki bu Türkiye'dir. Buna karşılık, her şeyi geriden izleyen, kendisinin üretilip devletleştirdiği yazılı hukuka göre halkıyla mahkemelerinde sürtüşen, halkına güvenmeyen, hep içe doğru patlayan, yayılan, genişleyen, birinci Türkiye'ye

²⁹³ Sabah, 7 Mayıs 1999

²⁹⁴ Hürriyet, 7 Mayıs 1999

²⁹⁵ Öküz Dergisi, 22 Aralık 1999

yetişemeyen, hastalık irisi hantal bir devlet. Bu ikinci Türkiye'dir, yanlış ve öykünmeci Türkiye'dir. Atatürk'ün tasarladığı Türkiye bu değildir.)

Bakü-Ceyhan konusunda BP-Amoco aleyhte çabalarına son verdi ve Türkiye'nin tezini desteklediğini açıkladı. Gelişme büyük bir sevinçle karşılandı. Vatandaşlıktan çıkarılan Merve Kavakçı'ya gece yarısı baskına giden Savcı Nuh Mete Yüksel'e başta cumhurbaşkanı ve başbakan olmak üzere sert tepki gösterdi.

Yüksel hakkında adalet bakanlığınca soruşturma açıldı. (Müfettişler Yücel'in görevden alınmasını öngördü ancak Hakimler Yüksek Kurulu aksi yönde karar verdi.) Yalçın Işimer'in, Gata'nın açılışında Mehmet Akif Ersoy hakkında sarf ettiği sözleri genelkurmay sahiplenmedi.

23 Ekim 1999'daki cenaze törenine askerlerin tam kadro katılmasının ardından "irtica ile sert mücadele yapılacak" yönündeki haberler yine gazetelerde yer almaya başladı. 25 Ekim tarihli Milliyet Gazetesi "İrtica Operasyonu" başlığı altında, "MGK'nın baş gündemi Kışlalı'nın öldürülmesi ve irtica. Aşırı dinci 500 bürokrat takipte. Masaya türban eylemleri ve arkasındaki güçler de gelecek." sözlerine yer verirken aynı gün Radikal Gazetesi generallerin cenazeden sonra bir araya gelerek saldırıyı radikal islamcılarının provokasyonu olarak değerlendirdiklerini ve siyasileri irticayla mücadelede yavaş davranmakla suçladıklarını ileri sürdü. Radikal Gazetesi bir gün sonra bir komutanın taziye ziyaretinde "İnşallah anlarlar." dediğini iddia ederek bu sözleri manşete taşıyordu. İsmet Berkan imzalı haberde askerlerin 28 Şubat'ın sert günlerine geri dönülmesini istediği vurgulanıyordu. Bu arada Kışlalı suikasti çerçevesinde yapılan baskınlar sonucu bir örgüt saptandı: Selefiler. MGK'ya birkaç gün kala küçük haber şeklinde verilen adı geçen örgüt ile ilgili haberler MGK günü büyük gazetelerin hemen hepsinde genişçe tekrar yer aldı.

Milliyet Gazetesi 26 Kasım 1999'da; Radikal dinci terör örgütü Selefiler'e bir astsubayın taktik, bir özel timcinin ise silah eğitimi verdiği ortaya çıktı.

11 Kasım 1999'da Rumeli Yönetici ve İşadamları Derneği'nce (RUYİAD) düzenlenen toplantıda konuşan Çevik Bir, cumhurbaşkanlığı seçiminin halk oylamasıyla yapılması durumunda aday olabileceğini açıkladı. Bir, "Her şey halkımızın hür iradesine

bağlı. Böyle bir sorumluluk olduğu zaman hiçbir Türk vatandaşı kaçamaz." dedi. Bir, bir gazetecinin "28 Şubat süreciyle" ilgili sorusu üzerine, "28 Şubat" konusunun kişiselleştirilmesini onaylamadığını kaydederek, "Görevim itibarıyla ben o sırada konuşmacı durumundaydım. 28 Şubat, TSK'nın değil, Türk halkının her ferdinin birlikte yaptığı, cumhuriyete karşı bir irade gösterilmesi konusunda alınan bir ortak tedbirdir. 28 Şubat'tan önce cumhuriyete karşı bir irade mevcuttu. Bu karşı irade ne tarafa giderdi, onun konusunda ben bir şey söylemek istemiyorum. Türk Silahlı Kuvvetleri "28 Şubat" için herhangi bir mücadelede bulunmadı, parlamentonun İç Hizmet Kanunu'nda verdiği görevi yerine getirdi." diye konuştu. (Bir, aralık ayının ilk gününde CNN Türk'te Mehmet Ali Birand'ın sorularını cevaplarken, "28 Şubat geçti. Bundan sonra böyle bir sürecin yaşanacağına inanmıyorum. Artık 28 Şubat'ı yeniden yaşatacak cumhuriyete karşı belirecek iradelerin olmayacağını düşünüyorum." dedi. Bir, 2004 yılının eylül ayında ise İtalyan La Repubblica Gazetesi'ne şöyle diyecekti: "Ordunun artık Türkiye'de siyasi hayata müdahale etmesi söz konusu değil. Türkiye olgunlaştı.") Bir'in cumhurbaşkanı adaylığı Basında beklenildiği gibi karşılanmadı. Sürecin ateşli günlerinde arkasında coşkulu bir Basın bulan Bir'in -birkaç yazar dışında- artık destekçisi yoktu.

Milliyet Yazarları, Bir'in çıkışının ertesi şunları yazdı:

Fikret Bila: Bir'i cumhurbaşkanı adayı seçecek ve destekleyecek çoğunluk zor görünüyor. Koşullar böyle ...

Doğan Heper: Çevik Bir'in adaylığı sayesinde bu arada belki 28 Şubat da ülke genelinde test edilmiş sayılacak.

Melih Aşık: Çevik Bir Paşa bir cumhurbaşkanı adayı olarak liderlikten sınavı veremedi. Mesela, kötü niyetli olmayan bir rüya aşırı tepki gösterdi.

Derya Sazak: Sivil yaşama alışmanın en zor yanı Kingmakerların alkışlarına kulak tıkayabilmektir. Dolduruşa gelmeyin paşam.

Hasan Cemal: O toplantıdaki performansı, kendi iddiaları açısından iyi sayılmazdı.

Taha Akyol: Çevik Bir'in gazeteciler hakkında "kara listeler" hazırlayıp "Falan kalemler yazmayacak." dediği.. (17 Aralık 99)

Hürriyet yazarları da benzer tepkiler verdi:

Oktay Ekşi (2 Aralık 1999): Gazeteciler hakkında dosya tutturma, beğenmediği gazetecilerin askeri tesislere girmesini yasaklama, kızdığı gazetecilerin kovulması için bazı işverenlere baskı yapma gibi, hiçbir demokrasinin ve hiçbir hukuk devletinin kitabında bulunmayan karar ve uygulamaların arkasındaki isim olduğunu uzun zamandır duyuyoruz ... Bir, bizzat açıkladığı gibi siyasi parti kurar, hele bir de iktidara gelirse, ülkenin her tarafındaki duvarlara "Partiye (veya lidere) sadakat şerefimizdir" diye yazdıracak mı?

Fatih Altaylı: Yeni cumhurbaşkanı adayımız hayırlı olsun. Çevik Paşa'nın cumhurbaşkanı olmak için fiziksel bir avantajı var gerçekten. Ancak kimyasal intibalarım pek hoş değil. "Seçilseniz ilk üç icraatınız ne olur?" sorusunu şahsına yönelik bir komplo olarak algıladı. Soruyu soran Murat Birseli bir güzel haşladı.

Altaylı 2 Aralık'ta da şöyle yazdı: Paşa adaylığını Ali Şen'in düzenlediği bir toplantıda açıkladı. İlginç. Ali Şen adı ilginç. Burada yazdım. Ali Şen, Türk ordusuna Rus malı helikopterler satmış ancak parayı alıp Ruslara vermeyince helikopterler parçasızlıktan uçamamıştı. Orduya kazık atan adamın toplantısında konuşmacı emekli bir paşa. Haydaaa ! (Ali Şen olayı yalanladı.)

Ertuğrul Özkök: Eğer TBMM "etliye sütlüye dokunmayan, işlerine burnunu sokmayan" bir adayı cumhurbaşkanlığına seçmeye kalkarsa bunu 7 yıl boyunca halka anlatamaz. Bu da TBMM'nin itibarını zedeler. Meclis dışındaki iki aday, Türkiye'de cumhurbaşkanlığı seçiminin çitasını yükseltmiştir.

Cumhuriyet gazetesi yazarı Cüneyt Arcayürek: "Türkiye artık bugünkü kadrolara oranla daha genç kuşaklar tarafından yönetilmeyi hak kazanmadı mı? Çevik Bir ışığı yaktı. Yeni liderlere yol açınız." şeklinde tepki gösterdi.

Sabah gazetesinden Güngör Mengi ise evik Bir'i siyasete hazır görmediğini belirterek satırlarının şöyle sürdürdü: “nce amaçlarını netleştirmesi lazım. (Mengi, Cumhurbaşkanı Demirel'in bir yılın muhasebesini yaptığı basın toplantısında 28 şubat'a sahip çıkması ve sürecin son bulmadığını açıklaması üzerine de şöyle dedi: "Demirel, '28 şubat süreci son bulmamıştır.' diyerek şansını artırmak istedi. Ama bu ince politika geri tepecektir. Çünkü '28 şubat' damgasının örttüğü askeri tehdit artık geçerli değildir. Hem zde değildir hem de Türkiye'nin demokratik geleceği artık irtica tehdidine dönük kısıtlamalara değil, Avrupa Birliği'nin özgürlük normlarına endekslidir. ")

Eski RTÜK Başkanı, 16.5 yıl boyunca Cumhurbaşkanlığı basın danışmanlığını yapan Ali Baransel, Radikal Gazetesi'ne (6 Aralık 1999) şu açıklamaları yaptı: "Evren hayatta olan insanlarla ilgili henüz yazmadı. Bana 'Notlar hazır. Ben öldükten sonra bunlar mutlaka değerlendirilsin.'dedi. Evren bir sürü köşe yazarının övgülerini çekmecede saklıyor. Onları da yayımlar." Baransel'in tecrübelerine dayanarak yapacağı önemli bir tespiti de var: "Ben bunları 35 yıllık birikimimle söylüyorum. Sözlü ve yazılı basında hizmetlerim oldu. Bürokrat olarak devletin üst kademelerinde görev aldım. Askeri biz davet ediyoruz, ona biz alkış tutuyoruz. Ne zaman ki asker demir eldivenleriyle geliyor, rahatsız oluyoruz. Hava biraz demokratikleştiğinde de askeri eleştirmeye başlıyoruz. Ben niversiteyi, basını, yargıyı ve sivil toplum örgütlerini, darbeleri eleştiren bir yaklaşım içinde hiç görmedim."

5.9. Hizbullah Operasyonu (17 Ocak 2000)

17 Ocak 2000'de güvenlik kuvvetleri, Beykoz'da bir villaya düzenledikleri ve birçok TV'nin canlı yayımladığı baskınla Hizbullah'ı kertti. Örgütün lideri Hüseyin Velioğlu 32 kurşunla l olarak ele geçerken örgütün Marmara bölge sorumlusu Edip Gümüş ve askeri kanat sorumlusu Cemal Tural sağ olarak yakalandı. Ardından itiraflar geldi ve kaırıldıktan sonra öldürülerek evlerin bodrumuna gömülen onlarca ceset ortaya ıktı. Bunlar arasında bir süre önce kaybolan Zehra Eğitim ve Kültür Vakfı Başkanı İzzettin Yıldırım, Mehmet Kanlıbıak, M. şehit Avcı, şafak Otomotiv sahipleri Mehmet Salih Dündar ve Malki cinayeti soruşturması çerçevesinde gözaltına alındıktan sonra serbest bırakılan ve yaklaşık

4 aydır kendisinden haber alınamayan Mehmet Sümbül de vardı. Kamuoyunda 'İslamcı feminist' olarak tanınan Gonca Kuriş'in cesedi de bu vahşet evlerin birinde çıktı. Bu olayın başlangıç tarihiyle İran Dışışleri Bakanı Kemal Harrazi'nin ülkemizdeki gezisi aynı günlere rast geldi. Başbakan Ecevit tarafından da kabul edilen Harrazi, ülkemize önemli bir jestte bulunuyor, "Türkiye'nin ülkemizden alamadığı gaz için 1 Ocak 2000'den itibaren her gün ödemesi gereken 250 bin dolar tazminattan Temmuz 2001 yılına kadar vazgeçtik." diyordu. Dışışleri bakanı İsmail Cem ile Harrazi arasında, bakanlar, müsteşarlar ve ekonomi birimleri arasında siyasi istişare mekanizmasının oluşturulmasına ilişkin mutabakat zaptı da bu sırada imzalandı. Bu iki zıt süreç içerisinde basının tavrı ilginçti. Hizbullah ve İran arasında her ne kadar bağ kuran yazı ve haber olduysa da genel itibariyle ilişkileri zedeleyecek düzeye ulaşmadı. Sincan olayları nedeniyle büyükelçi ve konsolosa takınılan tavır hatırlanırsa önemli bir yaklaşım farkı olduğu açıkça görülüyordu.

Lakin Basındaki bazı yazarlar bu süreci başka yönde gerdiren bir gelişmeye imza attı. Başta Hürriyet'ten Ertuğrul Özkök, Sabah'tan Güngör Mengi ve Milliyet'ten Hasan Pulur olmak üzere bazı yazarlar baskınla ortaya çıkan vahşetin 28 Şubat'ın haklılığını ispatladığını ileri sürüyordu. Özkök, şöyle diyordu: "28 Şubat 1997 tarihindeki MGK kararları belli çevrelerce maksatlı olarak sürekli tartışma konusu yapılarak önlenmeye çalışılıyor. Ancak, son günlerde meydana gelen olaylar ve ortaya çıkan bazı gerçekler, TSK'nın bu konudaki hassasiyetinin ne kadar haklı olduğunu bir kez daha göstermiştir." Özkök'e tam destek verdiğini açıklayan Sabah Başyazarı Güngör Mengi "28 Şubat devletin ve toplumun uyandırılması yolunda ordunun rejime yaptığı büyük bir hizmet olarak tarihe geçmiştir." diyordu. Özkök'ün daha sonra "dengesiz davranmakla" suçladığı başka bazı yazarlar ise bunlara cevap verdi elbette. Örneğin Sabah Yazarı Cengiz Çandar, şöyle dedi: "Hizbullah'ı palazlandırıp, bir cinayet makinesi haline dönüşmesinde başrolü oynayanlar 28 Şubat'ta ne rol aldılar? Bir hafızanın yoklayın bakalım. Susurluk, üzerine 28 Şubat'ın gelmesiyle örtbas edilmedi mi? Üstelik 28 Şubat hukuk dışına çıkılmasının kanun ihlalinin bizzat üniformalı bir grup tarafından yapıldığını unuttuk mu? Yayını kanunen yasak olan MGK Ankara'dan çarşaf çarşaf gazetelerde yayımlanmadı mı?" Taha Akyol, "28 Şubat'ın 'irtica' dediği türden bir olay değildir Hizbullah ... Zaten irtica brifinglerinde imam hatipler, Kur'an kursları, Refah'ın oy tabanı, irtica sermaye gibi konular işlenmiştir." ; Hürriyet Yazarı Rauf Tamer, "İrtica brifinglerinde Hizbullah'tan bahsedildiğini hatırlamıyorum." diye

yazdı. Umur Talu, 11 Ocak'ta, Milliyet Gazetesindeki köşesinde Soner Yalçın'dan bir anekdotu nakletti: "MİT Müsteşarı Teoman Koman'ın emekli olmasından önce (MİT müsteşarlığından sonra jandarma genel komutanı olmuştu) Hizbullah'ı sormuştuk. Şöyle bir açıklamada bulunmuştu: Hangi Hizbullah? Bir İran'daki Hizbullah vardır. Bir de PKK'nın baskınlarına karşı kendini koruyan, dini inançları kuvvetli vatandaşlar vardır." Koman, bunu sadece kendini arayan Ruhat Mengi'ye günler sonra yalanlarken Demirel'in de aynı çizgide olduğunu İsmet Berkan yazdı: (24 Ocak 2000) "Başlangıçta PKK'ya karşı çıkan bir harekettir. Halkı korumaya yönelmiş bir harekettir."

24 Ocak 2000'de Hürriyet Yazarı Cüneyt Ülsever bir yazı kaleme aldı. Şöyle diyordu Ülsever: "Hizbullah'ın gecikmiş infazı tam tersine 28 Şubatçıların esas niyetlerini ayan beyan ortaya koyuyor. Neden daha ilk günden Hizbullah ve benzerlerinin dehşetini ortaya koyan tıpkı bugünkü gibi bir konsensüs peşine düşmediler? Neden 28 Şubat Süreci ekranlara Fadime şovlar ile yansıdı? Neden Hizbullah dururken meczup ama kimseye zarar vermeyen Aczmendiler kovuşturuldu? Neden Sincan' da 7 kişiyi potansiyel suçlu olarak gören demokrasi tankları Sincan yerine bu katillerin üzerine sürülmedi?"

Kapatılma davasında sözlü savunmasını yeni yapan FP'nin Lideri Recai Kutan'ın Ülsever'in bu yazısını meclis grup toplantısında -isim vermeden- alıntılanması yeni bir bunalıma sebep oldu. Kutan, "Sincan'da 7 kişiyi potansiyel suçlu gören demokrasinin balans ayarçıları, tankları Sincan yerine bu Hizbullah katillerinin üzerine neden sürmediler?" diye soruyor ve ekliyordu: "Hizbullah kurulduğunda Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 'güvenlik kuvvetlerinin haberi olmadan bir kuş uçuşması' mümkün değildi. Başta Güneydoğu Bölgesi olmak üzere, 10 yıldan bu yana işlenen faili meçhul cinayetlerin sır perdesi nedir? Bu ülkede 28 Şubat Süreci dediğimiz, bir siyasete müdahale dönemi yaşandı. Bu dönemde bir sürü irtica brifingi verildi. Bu brifingte böyle bir örgütten bahsedildi mi? Bazı gazeteciler böyle bir örgütten hiç bahsedilmediğini söylüyor." diye konuşuyor, alkış üstüne alkış alıyordu. Bir gün sonra genelkurmay çok sert bir açıklama yaptı. Bildiride ilk kez bir parti, hem de kapatılma davasının sürdüğü bir dönemde eleştiriliyordu. Genelkurmay açıklamasında özetle şöyle deniliyordu: "Bu tür açıklamalarda bulunan zihniyetin temsilcileri, Türkiye'deki irticanın kaynağı ve bu seviyeye ulaşmasında en büyük pay sahibi olanlardır. Bu zihniyeti temsil eden siyasi partiler, bugüne kadar Anayasa Mahkemesi tarafından üç defa kapatılmıştır. Böylece, bu siyasi zihniyetin, irticaya destek

sağladığı, onun yeşermesine ve gelişmesine imkan verdiği Anayasa Mahkemesi tarafından da tescil edilmiştir. Bu zihniyeti temsil edenlerin, Hizbullah olayını istismar etmelerinde ve saptırmalarında hiçbir haklılıklarının bulunmadığı, bu nedenle suçluluk telaşı içinde oldukları açıkça görülmektedir. Nitekim, bu zihniyeti temsil eden siyasi partiler, bugüne kadar Anayasa Mahkemesi tarafından 3 defa kapatılmıştır. Örtülü gayesi, şeriat esaslarına dayalı bir devlet kurmak olan malum zihniyet, amaçlarına ulaşmada Türk Silahlı Kuvvetleri'ni en büyük engel olarak görmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri, yüce milletin de desteği ile bu zihniyetin amacına ulaşmasına asla izin vermeyecektir.

„ 296

28 Şubat sürecinde Hizbullah ve İBDA-C terör örgütleri hakkında gerekli uyarıların yapıldığı da belirtilen açıklama 27 Ocak 2000 günü basında şöyle yer aldı:

Sabah: İrtica sizsiniz (Haber manşetten "Kutan'a tokat gibi cevap" üstbaşlığı ve "Asker 28 Şubat'tan bu yana EN SERT açıklamayı yaptı." altbaşlığı ile verildi.

Hürriyet: Kaynağı sizsiniz. (Sürmanşet)

Milliyet: Fazilet'e muhtıra ... (Sürmanşet) Cumhuriyet: İrticanın kaynağı. FP ... (Manşet)

Radikal: Asker çok kızdı. (Üstbaşlık şöyleydi: Genelkurmaydan FP'ye: Hedefi şeriat devleti kurmak) (Manşet)

Akşam: Fazilet'e muhtıra ... (Sürmanşet)

Yeni Binyıl: Fazilet'e muhtıra ... (Manşet)

(Konu bazı gazetelerde soğukkanlı bir şekilde ele alındı. Türkiye: FP'ye ağır cevap;

Zaman: Genelkurmay'dan Kutan'a cevap (İkinci haber); Yeni Şafak: AB yolunda kaza (manşet) başlıklarını kullandı.)

²⁹⁶ AA, 26 Ocak 2000

Gazetelerin bu bakış açısına rağmen farklı görüşler yer bulabildi. Genelkurmayın açıklamasının sertliğine rağmen sürecin aldığı yeni biçim köşelere yansıyor. Yazarlar, eleştirilerinin dozunu düşürmedi.

İşte iki zıt yaklaşımdan örnekler:

Cengiz Çandar (Sabah): Hizbullah'ı "Alaeddin'in lambası"ndan çıkararak bir canavar halinde ülkemizin her şehrinde cirit atmasında sorumluluğu olanlar nasıl halledilecek? Böyle bir "devlet yapısı" yanına taktığı üç-beş 28 Şubat ayıplısı "yazar-çizer takımını boru ve trampet takımı gibi kullanarak, AB'ye giriş töreni" yapılabilir mi?

Gülay Göktürk (Sabah): O günleri yaşayan hiç kimse irticaya karşı mücadele programı içinde Hizbullah'tan söz edildiğini hatırlamıyor. Herkes, büyüyen irticai sembolleri olan Bisküvici Amcaları, kebabçılar, başörtülü kızları, imam hatiplileri, Fatih-Çarşamba görüntülerini, başbakanlığa iftara gelen tarikat şeyhlerini, Fethullah Hoca'nın okullarını çok canlı hatırlıyor ama Hizbullahçılarla mücadeleyi hatırlamıyor ..

Şahin Alpay (Milliyet): 28 Şubat 1997'de Türkiye'de bir din devleti kurulmasına yönelik "açık ve yakın" bir tehlike söz konusu değildi; bugün de değil.

Ali Bayramoğlu (Yeni Binyıl): Ülkenin 28 Şubat ortamının çatışmalı ikliminden uzaklaşmaya çalıştığı, AB kapılarının açıldığı, kamuoyunun açık toplum talebini ısrarla dile getirdiği şu günlerde bu çıkış son derece talihsiz ve tehlikeli mesajlar içeren bir çıkış olmuştur.

Ertuğrul Özkök (Hürriyet): Öyle sanıyorum ki, bazı yazarların Hizbullah olayında takındıkları dengesiz tavır, Kutan'ın bu ölçüsüz konuşmasında etkili oldu.

Doğan Heper (Milliyet): Kutan'ın konuşması yanlışlarla ve tahriklerle doludur.

Yalçın Doğan (Milliyet): Demokrasinin arkasına saklanarak, zehir saçmak eski hastalıkları

Derya Sazak (Milliyet): Yükseliş yıllarında "ılımlı politika" izlenmesine karşı, iktidar ufukta gözükmüce "Kanlı mı geleceğiz, kansız mı görecekşiniz." diyen liderin partisi, seçim meydanlarında "Ben Hizbullahım." diyenleri meclise taşımamış mıydı?

Kutan, genelkurmay bildirisinin hemen ardından bir basın açıklaması yaparak konuşmasının bir köşe yazarından alıntı olduğunu söyledi. Kutan'a göre suçlu bu sözleri tekrarlayan kendisi değil bu sözleri yazan Ülsever'di. Ülsever'in buna cevabı oldukça sert oldu. Ülsever'in vurucu satırlarından bazıları şunlar: "Benim yazımdan kopya çektiniz, önce alkışlan topladınız. Sonra da zılgıtı yiyince, titreyen ellerle beni ilahlara kurban etmeye kalktınız! Yaşınıza başınıza, daha önemlisi işgal ettiğiniz makama hiç yakışmadı. Bu şekilde sanki zılgıttan kurtulmuş mu oldunuz Sayın Recai Kutan? Beni muhatap almasını teklif ettiğiniz muhtıradan sonra ben 24.01.2000 günü yazdığım yazımın arkasında aynen duruyorum. Siz nerede duruyorsunuz Sayın Kutan? Bu ülkede birçok insan 'demokrasinin başkalarının da haklarını korumak olduğunu' anlamak istemez. Benim gibi bir avuç insan, sizin partinizle fikirdaş olmadığı halde, sizin hakkınızı korumak için 28 Şubat döneminde epey dayak yedi. Ancak bir gerçek var; siz beni sattınız! Gazetecilerden alıntı yaptığınızı söylüyorsunuz, bir parti başkanı olarak sizin hiç fikriniz yok mu? Hep sokma akılla mı hareket edersiniz?"²⁹⁷

Milliyet Gazetesi 29 Ocak'ta "Doç. Dr. İrtica" başlığı altında "BTK raporu: yükseköğrenimde doç. ve dr. unvanlı birçok hizbullahçı var." altbaşlığı ile çıktı. (Yeni Şafak'ta yayımlanan bir haberle bunun yalan olduğu ancak BTK'nın tekzip etmediği ortaya çıktı.) 30 Ocak'ta Hürriyet'te, "Kutan'dan şok sözler: Hizbullah suni gündem" başlığı vardı.

5.10. Gazetelerin Darbe Tartışmaları

Hürriyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök, 15 Mayıs 2000'de yazdığı "Bir askeri darbe haklı olabilir mi?" başlıklı köşe yazısıyla darbe tartışması başlattı. Yazıda Özkök, darbe yönetimi altındaki Pakistan Yüksek Mahkemesi'nin yolsuzluk olaylarının ülkedeki son darbeyi "haklı kıldığı" yönündeki açıklamasını siyaset

²⁹⁷ Hürriyet 29Ocak 2000

bilimcilerin dikkatine sunduktan sonra ilk kez bir mahkemenin darbeye meşruiyet verdiğini kaydediyordu. Özkök, kararın önemini vurgulamak için söz konusu mahkemeyi şöyle yüceltiyordu: "Bu karar herhangi bir üçüncü dünya mahkemesinden gelse normal karşılanabilir. Ama Pakistan Yüksek Mahkemesi hala İngiliz hukuk geleneğini sürdüren üst mahkeme müesseselerinden biri. Dolayısıyla onun bir askeri darbeye meşruiyet tanıyan bir karar alması önemli bir 'siyasi içtihat' tartışması başlatabilir."

Basında bu yazıya tepki verilmedi. Ancak LDP Lideri Besim Tibuk, yazıdan rahatsız olmuştu. Yazıyı Basın Konseyi'ne şikayet etti. Tibuk, Özkök'ün Basın Meslek ilkeleri'nden "Şiddet ve zorbalığı özendirici yayın yapmaktan kaçınılır." şeklindeki 13. maddesinin ihlal edildiğini ileri sürüyordu. Tibuk'a göre yazı yolsuzluklarla mücadele adı altında askeri müdahalelere yeşil ışık yakıyordu. Özkök ise kendini savunmaya yazısının Tibuk dışında böyle anlayan birinin dahi çıkmadığını belirterek başlıyor bunu hayatı boyunca askeri darbelerden yana olmadığı teziyle güçlendiriyordu. Özkök, "Yazının hiçbir satırında askeri darbeleri savunan bir ifade kullanmadım. Yalnızca askeri darbelerin gerekçeleri arasında yolsuzlukların da sayılabildiğini anlattım." diyordu.

Basın Konseyi, Genel Sekreteri Nilüfer Yalçın dosyayı Basın Konseyi Yüksek Kurulu'na sevk ederken söz konusu maddenin ihlali uyarınca Özkök'ün uyarılmasını istedi. Basın Konseyi kararını 27 Haziran'da verdi: "Yazıda demokrasinin birinci derecede öncelikli meselesinin yolsuzluk olması gerektiği ifade edilmiştir. Yazıda bütünü itibarıyla şiddet ve zorbalık özendirilmemiştir. Yüksek Kurul, Özkök hakkındaki 'şikayetin yersizliğine' oybirliği ile karar vermiştir

Bu polemik böylece kapandı; Özkök ise bu yaşananlardan yaklaşık 5 ay sonra ABD dış politikasında askerlerin ağırlığının arttığını Türkiye ile bağlantı kurarak anlatan bir yazı daha kaleme aldı. (Özkök 15 Ekim'de yayımlanan yazısında International Herald Tribune Gazetesinden alıntı yaparak Pakistan'da askeri darbe yapan General Pervez Müşerrefin Clinton'ı veya ABD Dışişleri Bakanı'nı değil Amerikan Deniz Kuvvetleri Komutanlarından General Antohny Zinni'yi aradığını belirtiyordu. Özkök buna dayanarak ordunun ülke politikalarını etkilemede rol oynayabileceğini kaydediyor. Özkök yazısını şöyle noktıyor:

"Olur olmaz yerlerde askere, orduya sataşmak moda oldu. İşte size dünyanın en demokratik ülkelerinden birinden diplomasi dersi. Onlar yapabilir, bize ne dersiniz, o başka iş ... ")

2000' in Ağustos ayında toplanan, Yüksek Askeri Şura toplantısında birçok stratejistin beklemediği oldu ve 28 Şubat'ın önemli isimlerinden, dönemin genelkurmay sekreteri, brifingleri organize eden kişi olarak bilinen Tümgeneral Erol Özkasnak ile Susurluk Skandalı'nda adı geçen Tuğgeneral Veli Küçük emekli edildi. Bu durum 28 Şubat muhalifleri tarafından anlamlı bulunmuştu. Hatta bu kesimin güçlü kalemlerinden Ali Bayramoğlu, "Bu yeni rota Susurluk'un ve 28 Şubat'ın tasfiyesi anlamına gelecek." diye yazdı.²⁹⁸

Bu çıkışa tepki gecikmedi. 6 Ağustos'ta Sabah'ın Başyazarı Güngör Mengi, şu ağır tabloyu çiziyordu: "Yüksek Askeri Şura kararları, çeşitli çevrelerde 28 Şubat'ın ve Susurluk'un tasfiyesi olarak değerlendirildi. Tuğgeneral Veli Küçük'ün emeklilik kararında, onun Susurluk aktörleri ile ilişkileri konusunda ortaya atılan iddiaların Silahlı Kuvvetler'e zarar vermemesi hassasiyeti etki yaratmış olabilir. Ama Tümgeneral Erol Özkasnak'ın 28 Şubat döneminde genelkurmay genel sekreteri olması, hele 'Çevik Bir'in adamı' olduğu gerekçesiyle emekliye ayrıldığı iddiası, kışkırtma amaçlı bir 'hayal' sayılmalı. Çünkü 28 Şubat bir ekip değil kurum tavrıdır ve o dönemde Orgeneral Bir'in emrinde görev yapan birçok subay terfi etmiştir." Fikret Bila, Mengi'ye şu katkıyı yapıyordu: "28 Şubat, Org. Bir ile Tüm. Özkasnak'ın kişisel meseleleri ve senaryoları değildi. Bir bütün olarak Milli Güvenlik Kurulu'ndan geçen ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin komuta zinciri içinde sivil toplum kesimleriyle birlikte uygulanan kararlardı."²⁹⁹

5.11. Kültür ve Turizm Bakanı Erkan Mumcu'nun konuşması ve Genelkurmay Bildirisi

2 Ekim 2000'de Kültür ve Turizm Bakanı Erkan Mumcu'nun katıldığı İstanbul Üniversitesi açılış töreninde Kürsüye çıkan Rektör Kemal Alemdaroğlu, irticayı kastederek

²⁹⁸ Yeni Binyıl, 4 Ağustos 2000

²⁹⁹ Milliyet, 8 Ağustos 2000

şöyle konuşuyor: "TSK ve üniversitelerimiz, ülkeyi aklı körleşmiş bir grubun emellerine terk etmeyeceğini göstermiştir." Bu ifade Mumcu'yu kızdırıyor. Mumcu kürsüye gelerek şu çıkışı yapıyor: "Üniversite kürsüsünden ve bilim adamı hüviyetiyle de olsa, düşünce özgürlüğüne kısıtlama öneren hiçbir düşünceye katılmamız mümkün değildir. Türkiye'nin temel sorunu özellikle düşünce ve ifadenin özgürlüğe kavuşamama sorunudur. Türkiye, bütün sorunlarını özgürce tartışmak durumunda, özellikle üniversite kürsüsünde tartışmak durumunda ... Cumhuriyetin korunması ve kollanması konusunda cumhuriyeti yaratan kurumların tamamının görevleri, sorumlulukları vardır... Her kurum korumak ve kollamak konusundaki duyarlılığını birbiriyle aynı ifade etmek zorunda değildir. Cumhuriyetin değerleri, Atatürk ilke ve devrimlerini korumak ve kollamak konusundaki üniversite duyarlılığı, sözgelimi TSK'nın duyarlılığı ile üslup olarak, biçim olarak birebir aynı olamaz. Çünkü bu onların ontolojik varlıklarına aykırıdır... Korumak ve kollamak konusundaki abartılmış duyarlılığımız bizi taassuba, bizi bağnazlığa götürmemelidir." ³⁰⁰ Bu sözler genelkurmayın sert bir bildirisine daha yol açtı: "Yapılan konuşmada bu yüce göreve bağlılığı nedeni ile TSK'nın duyarlılığını ülkeyi taassup ve bağnazlığa götürebileceği şeklindeki talihsiz beyan esefle karşılanmıştır.

TSK'ya yasalarla verilen Türkiye Cumhuriyeti'ni iç ve dış tehditlere karşı koruma ve kollama görevi; milli birlik ve bütünlüğümüzün, üniter yapımızın, demokratik ve laik sistemimizin en büyük teminatıdır.”.

Başbakan Yılmaz ise "Erbakan meramını tam anlatamamış. Orada kusuru var. Ama bir kastı yok." yorumunu yapıyordu. ³⁰¹

FP liderinin arayarak "Alemdaroğlu'na dersini verdin." diye kutladığı Mumcu, TSK'nın hassasiyetini gerektirecek bir söz söylemediğini vurguluyor ve "Eğer düşünce üniversitede ifade edilmeyecekse nerede ifade edilecek." diyordu. Bu olayı köşe yazarları şöyle değerlendirdi:

³⁰⁰ AA, 2 Ekim 2000

³⁰¹ Hürriyet 4 Ekim 2000

Oktay Ekşi 4 Ekim 2000 günü Hürriyet gazetesindeki köşesinde Bakan Mumcu'yu şu sözlerle eleştirdi: “Erkan Mumcu'ya düşen, hem özgürlükleri en geniş şekilde vermek hem de laik cumhuriyeti korumak için yaptıkları çalışmaları anlatmak olmalıydı. Ama herhalde "türban" ticaretine soyunmuş gibi görünmek olmamalıydı.”.

Güngör Mengi aynı gün Mumcu'nun çıkışını şov olarak nitelendirerek, “... türban şovun militanları ile onları oynatarak siyaset yapan kışkırtıcılara da doping oluyor.” dedi.

Can Ataklı 4 Ekim 2000 tarihinde Sabah gazetesindeki köşesinde Rektör Alemdaroğlu'nun ölçülerine göre görevine yakışmadığını ifade ederek olayın diğer aktörüne şu sözlerle yükleniyordu: “ Hiçbir bilim adamı bu kadar tek yönlü, bu kadar katı, bu kadar sekter olmamalı. Hiçbir bilim adamı Atatürk'ü ve laikliği böylesine sömürmemeli. Hele hele üniversite kürsülerinden darbe şakşakçılığını andıran sözler söylemek bir rektöre yakışmaz.” Milliyet gazetesi Yazarı Meral Tamer de Ataklı gibi Alemdaroğlu'na yüklendi. Tamer; “Alemdarağlu, Mumcu'yu "dünkü çocuk" diyerek aşağılamaya çalışmış, ama bana göre saptaması doğru. Zira rektör "doğuştan yaşlı". Onu her dinlediğimde aynı duyguya kapılıyorum.” diye yazdı.

Yeni Binyıl gazetesi yazarı Ali Bayramoğlu ise TSK'nın gazetelerde yer alan Alemdarağlu'na destek verip onu eleştiren Erkan Mumcu'yu yeren açıklaması talihsiz bir açıklama olduğunu kaydetti. Olayı “Ucuz bir siyasi şov” olarak niteleyen

Hürriyet gazetesi yazarı Ertuğrul Özkök ise; 4 Ekim 2000'de şunları yazdı : ... zevzeklik. .. Kısaca, marjinal basit bir siyasi tüccarlık. Ama zevzekliğin adı demokrasi olamaz. Gazetecilerin yorumları ilerleyen günlerde de sürdü.

Fatih Altaylı , 5Ekim 2000 tarihinde Hürriyet gazetesindeki köşesinde Mumcu'nun, gelecek vaat eden, iyi niyetli gibi duran, parlak bir politikacı olduğunu belirtti. Ancak çevresine doluşan bir grup "entel tufeyli" onu dolmuşa getirdiğini kaydetti.

Milliyetteki köşesinde Taha Akyol 5 Ekim 2000'de kurumların ideal rollerini şu sözlerle ortaya koyuyordu: “ ORDULARIN işi silahlı saldırılara karşı ülkeyi ve rejimi korumaktır.

Üniversitelerin işi ise serbest tartışmalarla, farklı bakış açılarıyla karmaşık olguları analiz edebilmek, araştırmak, tezler geliştirmek, gerektiğinde çözümler önermektir. Bu farkı idrak edemeyen bir üniversite bilime zarar verir. “.

Nilgün Cerrahoğlu da 5 Ekim 2000’de Milliyet’teki köşesinde; “ Üniversite kürsüsünde düşüncelerini "özgürce ifade etmek" isteyen bir bakanın konuşmasından cımbızla ayıklanan bir cümle böylesine büyük bir kıyamete yol açarsa; sıradan bir öğrenci, sıradan bir vatandaş, bizler ne denli özgürce konuşabilir ve kendimizi özgürce ifade edebiliriz? “ diye sordu.

SONUÇ :

Darbelerin kendileri kadar öncelikle basın ve aydınların darbeler karşısındaki tutumları ve duruşları da demokrasimizin işlerliği ve kurumsallaşması açısından anlamlı görülmektedir. İlkel açından basın ve aydınlardan her zaman demokrasinin arkasında olmaları ve desteklemeleri beklenmektedir. Ancak demokratik bir süreçle işbaşına gelen hükümetlerin meşruiyetini kaybetmesi ve darbeleri kolaylaştıran faktörlerin ortaya çıkması basın ve aydınların bu ideal çizgiden uzaklaşmasının sebeplerinden olmuştur. Ayrıca ideolojik saplantıları da değerlendirmeden uzak tutmamak gerekir. Gazetecilerin söz konusu tutumlarını bir açıklama modeliyle ortaya koymak mümkündür.

Türkiye'de Cumhuriyet döneminde yaşanan askeri müdahalelerde subayların amacı, yönetimi sürekli olarak elde tutmak olmadı. Darbeyi meşrulaştıran şartlar oluştuğunda silahlı kuvvetler komuta zinciri içinde harekete geçti. Silahlı Kuvvetlerin misyonu, yaşadığı toplumun güvenliğini sağlama ve devletin prestijini yükseltmektir. Bu misyonun yeterince yerine getirilmesi bir ordu için her şeyin üzerinde bir değere sahiptir. Türkiye'de yaşanan darbe dönemlerinde silahlı kuvvetlerin bu misyonu yerine getirdiğini görmekteyiz. Otoriteye boyun eğme, ulusal çıkarlara bireysel çıkarlardan ve sosyal grupların çıkarlarından daha fazla önem verme gibi Türk siyasal kültürünün diğer özellikleri, gazetecilerin darbeleri desteklemesinde önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte bu eğilimin Osmanlı dönemi veya Cumhuriyetin ilk yıllarındaki kadar kuvvetli olduğunu söylemek zordur. Basın yine de darbeye karşı güçlü bir protesto ortaya koymamışlardır. Basın, aydınlar ve toplum bir süre askeri yönetimlere boyun eğmekle kalmamış , desteklemiştir. Gerçekleşen müdahalelerde bürokraside rüşvet, adam kayırma, hoşgörü eksikliği, siyasal kararların alınmasında toplum katılımının sağlanamaması, siyasallaşma, 1971 ve 1980 dönemlerinde siyasal şiddet ve terör artması, siyasal hizipleşme müdahalede etkili olmuştur.

Demokrat Parti dönemindeki sivil-asker ilişkileri, gazetelerin müdahalelere yaklaşımı bakımından incelenen 50 yıllık süre içerisinde en demokratik dönem olmuştur. Bu dönemde gazeteler, orduya yönelik politika değişikliklerinde ve uygulamalarda

hükümetten yana tavır almıştır. Basın hükümetle ordu arasındaki ilişkiyi amir-memur ilişkisi açısından değerlendirmiş ve hükümetin orduya yönelik icraatlarını hükümet politikalarının gereği görüp olağan karşılamış, hatta desteklemiştir. Ayrıca gazetelerde olaylarla ilgili olarak askerlerin görüşlerine yer veren haber ve yorumlara yer verilmemiştir.

Cumhuriyet tarihinin ilk darbesi olan 27 Mayıs, Demokrat Parti muhalifi gazeteler Milliyet ve Cumhuriyet gazetesi tarafından bekleniyor olmakla birlikte Hürriyet ve özellikle Tercüman gazeteleri için biraz sürpriz olmuştur. Belki bir miktar, bunun da etkisiyle darbe öncesinde DP hükümetini destekleyen iki gazeteden özellikle Tercüman, darbenin en ateşli savunucusu olmuştur. Darbenin ardından bütün gazeteler biraz sevinçten, biraz da korkudan devrik hükümete karşı darbecilerin yanında yer almıştır. Hiçbir gazetede 27 Mayıs anlatılırken "darbe" terimini kullanmamıştır. Darbeciler kurtarıcı görülüp göklere çıkartılırken, DP iktidarı mensupları özgürlük düşmanı diktatörler olarak yerin dibine batırılmıştır.

Darbeleri değerlendiren gazeteler ve köşe yazarları her askeri müdahaleden sonra kendi siyasal görüşlerine uygun gelişmeler olmasını beklemişlerdir. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nde, basının genel olarak Demokrat Parti karşısında tavır almasının altında hürriyetlerin kısıtlanması da etkili olmuştur. Darbeyi kendi ideolojik görüşlerindeki subaylarca gerçekleştirilmesini beklenmesini 12 Mart 1971 Muhtırasında açıkça görmekteyiz. Bu dönemde bazı aydın ve gazeteciler gerçekleşecek bir darbe ile Türkiye'de sosyalist bir düzene geçme hesapları yapıyorlardı. Gazeteler arasında müdahalelere yaklaşım bakımından başlayan görüş ayrılığı, 12 Mart 1971 muhtırası ve 12 Eylül 1980 darbesinde de kendisini göstermiştir. Ancak burada hemen belirtmek gerekir ki gazetelerin müdahalelere farklı yaklaşması, müdahalelerin demokrasilerdeki yerinin sorgulanmasından ziyade kime karşı yapıldığı noktasında olmuştur. 12 Mart 1971 muhtırası ve 12 Eylül 1980 darbesinde Tercüman gazetesi muhtıranın Adalet Partisi'ne değil Cumhuriyet Halk Partisi'ne ve komünizm tehlikesine karşı olduğunu savunurken diğer taraftan Milliyet ve Cumhuriyet gazeteleri, örneğin muhtıranın bütün siyasi partilere ve tabi ki Adalet Partisine de verildiğini savunmuştur. Başka bir ifadeyle, eleştirilerin odağında müdahaleciler değil, müdahaleye sebep olanlar olmuştur.

12 Eylül 1980'e uzanan süreçteyse, siyasal yapı meşruiyetini kaybetmiş ve Türkiye'nin içine düştüğü anarşi ortamına çözüm bulamamıştır. Bu nedenle hemen hemen her siyasal görüşteki gazeteciler, darbeyi beklemişlerdir. Darbe gerçekleştiğinde ise desteklemişlerdir. Türkiye'de yaşanan her üç askeri darbede de gazeteler tarafından başlangıçta destek verilmiş, fakat ilerleyen dönemde askeri yönetimlerin hürriyeti kısıtlayıcı uygulamaları nedeniyle eleştiriler yapılmıştır.

Askeri darbeyi gerçekleştiren ve gücü elinde bulunduran yönetimler ise, bu duruma tepkisiz kalmamış ve basına yayın durdurma, gazete kapatma, para cezası, hapis istemleriyle yargıya sevk etmişlerdir. Olağanüstü dönem yargılamalarından pek çoğu da mahkumiyetle sonuçlanmıştır. Başlangıçta darbeye destek veren birçok gazete ve gazeteci çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Darbeyi yapanlar da basının bu tutumunu bir çifte standart olarak değerlendirmekten geri durmamışlardır. Oysa, gazete ve gazeteciler, meşru olan siyasi mekanizmanın işletilememesi nedeniyle, ülkenin rejiminin tehlikeye düşmesi sonucu darbeyi gerçekleştirenlere destek vermişlerdir.

Genel olarak baktığımızda, kişisel ve ideolojik çıkar hesaplarını bir yana bırakırsak, darbe dönemlerinde eleştiri de bulunmaları da ülkemizde, Tanzimat Fermanı'ndan bugüne, gelişen demokrasi kültürüne uygun bir davranıştır. Ancak darbe dönemi yönetimleri bu eleştirilere tahammül göstermemiştir. Sonuçta, darbeye destek veren gazete ve gazeteciler, darbe dönemlerinde zarar görmüşlerdir. 1960 döneminde çıkartılan Basın Kanunu'nun getirdiği basın özgürlüğüne yönelik maddelerden sonra yine Milli Birlik Komitesi'nin getirdiği kısıtlamalar, 1980 askeri yönetimi tarafından uygulanan baskı ve denetimlerin ardından 1982 anayasasının getirdiği sınırlamalar dikkate alındığında müdahale dönemlerinde basın özgürlüğünün zedelendiğini söyleyebiliriz.

Bu çalışmada bize göstermektedir ki, Türkiye'de askeri darbelere karşı basının tavrını tek bir açıdan bakarak değerlendirmek ve sebeplerini bulmaya çalışmak mümkün değildir. Basının, darbeye olan tavrını çok sayıda değişken etkilemektedir. Bu değişkenler tarihten, kültürden, siyasal birikimden kaynaklanmaktadır. Türk siyasal kültürü Cumhuriyetin kuruluşundan beri siyasal rejimin devamını destekleyecek özelliklere sahip olma yolunda büyük rol almıştır. Bu nedenle darbeleri kayıtsız şartsız destekleyecek bir

kültür değildir. Ancak bunun yanı sıra sivil otoritenin hakimiyetini destekleyecek olgunlaşmış bir siyasal kültüre de sahip olduğu söylenemez.

28 Şubat süreci olarak isimlendirilen dönem, 24 Aralık 1995 genel seçimlerinde Necmettin Erbakan'ın genel başkanı olduğu Refah Partisinin 12 Mart 1995'te Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi'nin kurduğu yüzde 21.4 oy oranıyla çıkmasıyla başlamıştır. ANAYOL olarak isimlendirilen koalisyonun meydana gelmesinde subayların ve onların tercihlerini aktaran basının büyük rolü olmuştur. ANAYOL koalisyonunun sona ermesinden sonra Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi'nin kurduğu koalisyon hükümetine karşı yürütülen baskı sonuca ulaşmıştır. Basında bu süreçte önemli rol oynamıştır. İncelenen dönem boyunca bazı medya gruplarının haberleri ve bazı açıklamalara verilen özel önem bu tezi haklı gösterecek çok sayıda örnek içermektedir. Haberlerin içerik çözümlemesi yapıldığında medya aracılığı ile bir 'toplum mühendisliği' çalışmasından söz edilebilir. Gazetecilerin ilerleyen yıllarda 28 şubat süreci ile ilgili açıklamaları da bu durumu doğrular niteliktedir. 18 Haziran 1997'de Erbakan'ın, Cumhurbaşkanı'na istifasını vermesiyle Refah Partisi bir daha iktidara gelme imkanı bulamamıştır. Ancak süreç daha sonra da devam etmiştir.

27 Şubat 1998'de, PKK terör örgütünün üst düzey yöneticilerinden Şemdin Sakık'ın ifadelerinde işbirliği yaptığı ileri sürülen Cengiz Çandar ve Mehmet Ali Birand'ın Sabah gazetesindeki köşe yazarlıklarına son verildi. İlerleyen günlerde gazetecilerle ilgili cümlelerin sonradan eklendiği anlaşıldı.

Basının 1946 seçimleriyle başlayan çok partili düzenin hiç olmazsa bundan sonra istikrarlı bir şekilde devamına katkı yapması için doğru, tarafsız, objektif yayın yapmasının çok önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akpınar, H: **28 Şubat Post Modern Darbenin Öyküsü**, Ankara: Ümit Yay, 2001
- Alemdar, K: **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar**, İstanbul: Afa Yayınları, 1999
- Amaç, M: **25 Yıl Önce Meclis'te**, Cumhuriyet Yay, 1978
- Aydemir, T: **Talat Aydemir'in Hatıraları**, İstanbul, May Yay. 1968
- Başgil, Ali Fuat: **Ordu ve Politika**, der: Metin Öztürk, Ankara, Gündoğan Yay.
- Bayar, C: **Başvekilim Adnan Menderes**, Derleyen İsmet Bozdağ, İstanbul, Baha Matbaası, s.119
- Birand,M.A, **Emret Komutanım**, İstanbul :Milliyet Yayınları ,1986.
- Cemal, H:**Tank Sesiyle Uyanmak**, Doğan Yayıncılık, 1986
- Cemal, H: **Demokrasi Korkusu**, Cumhuriyet Yay 1992
- Cemal, H: **Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım**, İstanbul, Doğan Yayıncılık, 1999
- Cohen, E.A: **"Civil Military Relations."** Orbis vol.41, Issue 2, Spring 1997.
- Coşkun, N.Safa: **Meclis**, Fas. İst 1960.
- Çebi M.S: **"Medyaya Çekidüzen Kural Ayrılığı Görüşü Çerçevesinde Devlet- C. Curran, J: Medya ve Demokrasi**, der. S . İrvan, Medya Kültür Siyaset, Ankara: Ark, 1997.
- Dursun, D: **Ertesi Gün, Demokrasi Krizinde Basın ve Aydınlar**, İşaret Yay. **2000**
- Dursun D, **27 Mayıs Darbesi, Hatıralar Gözlemler, Düşünceler**,İstanbul, Şehir Yayınları, 2001.
- Enchabo, M. N: **"Gazetecilik Etiği ve Demokrasi"**, der. S. İrvan, Medya Kültür Siyaset, Ankara: Ark, 1997.
- Erkanlı O: **Anılar, Sorunlar, Sorumlular**, İstanbul, Baha Matbaası, 1973.
- Evren K: **12 Eylül Hatıralarım**, Doğan Yay, 1996.
- Evsal, V: **Basın Özgürlüğü**, İstanbul, Bab-ı Ali Matbaası, 1961.
- FIJ 11. İstanbul Kongresi:** The International Federation of Journalists- Free Journalism, İst. 1977
- Fidel, Kenneth: **"Military Organization and Conspiracyin Turkey"**, der; Kenneth Fidel, New Brunswick. N.J Transaction Books, 1975

Finer, S.E: **The Man On Horseback: The Role of Military in Politics**. Middleses, Penguin Books ,1975.

Gibson C.P and Snider D.M: **Explaining Post-Cold War Civil-Military Relations: A New Institutional Approach**. Project on U.S. Post Cold-War Civil-Military Relations Working Paper. No. 8. Cambridge Harvard University, John M. Olin Institute for Strategic Studies, January 1971.

Gürcan, A.D,Kittross J.M. ve Reuss C: **Controversies in Media Ethics**, New York: Longman, 1996

Hale W., **Türkiyede Ordu ve Siyaset** , İstanbul .

Huntington, S.P: **The Soldier and the State**, Cambridge, Mass. Harvard University Press, 1974

Huntington, S.P: **"Democracy and Armed Forces: Reforming Civil-Military Relations"** , Harvard University Press, 1961

Huntington, S.P: "Civil-Military Relations" **International Encyclopedia of the Social Sciences**, ed. David. C. Sills, New York, 1972.

Ilıcak, N: **15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor**, İstanbul, Kervan, 1975

IPI Repport, Temmuz 1956

İnuğur, M.N: **Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları , 1992, İpekçi , A ve Coşar, Ö.S: **İhtilalin İç Yüzü**, İstanbul, Toker Matbaası. 1965.

İrvan, S, **Medya Kültür Siyaset**, Ankara: Ark, 1997

İrvan, S, "Türkiye'de Basının Askeri Müdahalelere Yaklaşımı" **21-23 Kasım 2001 Ankara 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Tebliği**
İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi: Esas no:1973/56 Karar no: 1973/80

Kabacalı, A: **Türkiye' de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları No: 29

Kalın, R.H: **"The Fargatteu Fundamentals of Civilian Control of the Military in Democratic Goverment, Project on U.S. Post Cold-WarCivil-Militar- Relations Working Paper"** No: 11, Cambridge: Harvard University, Fohn M. Olin Institute for Straregic Reseources, 1971

Karatepe, Ş: **Darbeler Anayasalar ve Modernleşme**, İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.

Karakuş, E: **Kırk Yıllık bir gazeteci gözü ile işte Ankara**,Ulus Yay, 1965, S. 219.

Keane D: **Medya ve Demokrasi**, çev. Haluk Şahin, İstanbul, Ayrıntı, 1991.

Kemp, K W ve Hudlin C: **"Civil Supremacy over the Military: Its Nature and Limits."** Longman, 1999

- Kenneth, Fidel,. “**Military Organization and Conspiracy in Turkey**’ (der; Kenneth Fidel), New Brunswick. N.J Transaction Books, 1975
- Kinnard, D: “**Civil-Military Relations: The President and the General Parameters**’ , Summer 1985
- Lucien W, Pye: “**Armies in the Process of Political Modernization**’ Princeton N.J Princeton University Press, 1962
- N, Sağlam, **Cemal Sağlam**, İzmir 1956.
- Baksı M, **Şadi Alkılıç Davası**, İst.1969
- McQuail, D: **İletişim Araçlarının Etkileri Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar**, der. Korkmaz Alemdar, Raşit Kaya, Ankara, Savaş Yayınları, 1993.
- McQuail D: **Kitle İletişim Kuramı**, çev. A.Haluk Yüksel, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Kibele Sanat Merkezi Yayını, 1991
- McQuail D ve S.Windahl: **Kitle İletişim Modelleri**, çev.. Konca Kumlu Ankara İmge, s.130
- Middleton, K. R. ve Chamberlein B. F: **The Law of Public Communication** New York, Longman, 1988.
- Nadi,N: **Olur Şey Değil**, İst, Olcay Yay, s. 198 201
- Noelle, E, -Neumann: **Susunkuluk Sarmalı Kuramının Medyayı Anlamaya Katkısı**, der. Siebert, F.S, T Peterson and W Schramm: **Four Theories of the Press**, Urbana: University of Illinois Press, 1963.
- Olgun, Ö: "12 Eylül ve Siyasal Haklar", **12 Eylül ve Sonuçları - Sempozyum Bildirisi**, İstanbul, İHD Muğla Şubesi, 1992
- Orakloğu, B: **Deşifre**, TİMAŞ Yayınları, İstanbul, 2002
- Özbudun, E: “**Türkiye’de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür**” Ankara, Türk Demokrasi Vakfı, 1995.
- Öymen, Ö: **Bir İhtilal Daha Var** ,İstanbul , Milliyet 1986.
- Özdemir, H: **Rejim ve Asker**, İstanbul: Afa Yayınları, 1989.
- Political Order in Changing Societies: **New Haven**, Yale University Press, 1969
- Selçuk İ: **Ziverbey Köşkü**, Has Yay, İstanbul, 1989
- Severin, W.J. ve Tankard , W: **İletişim Kuramlarının Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları**, çev. Ali Atıf Bir, Serdar Seven, Eskişehir, Kibele Sanat Merkezi, 1994.
- Seyhan, D: **Gölgedeki Adam**, İstanbul, N.Uycan M., 1966.

Shoomaker P ve Stephen D. Reese: "**Teknolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi**", der. S İrvan, Medya Kültür Siyaset, Ankara: Ark, 1997.

Tayyar, Ş: **Refahiyol Tutanakları**, Nehir Yayınevi 1999.

Ulay, S: **Giderayak İstanbul**, AD, 1996.

TGS Danışma Kurulu Çalışma Raporu, İst. 1972

Toker, M: **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, İstanbul, Bilgi Yayınları, 1975

Turhan, M: **Siyasal Elitler**, Ankara, Gündoğan, 1991

Uluslararası Hukukçular Birliği Türkiye Raporu: 1971-73, çev: İnce Pehlivan, İstanbul

Uğur, N: **Türk Basın Tarihi**, Gazeteciler Cemiyeti, 1992

Yalman, A.E: **Gördüklerim, Duyduklarım, Ulus Yay**, 1971

Makaleler

Akbal, O: 'Ayak sesleri', **Cumhuriyet**, 3 Mart 1971 sf 7

Akbal, O, "Otuz Günlük Hükmetmiş", **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1980

Altan Ç: "Devrimci programı uygulama gücü kimdedir ?", **Cumhuriyet**, 24 Mart 1971

Altan, Ç: "Ve Şahmerdan güm diye indi sonunda", **Cumhuriyet**, 13 Mart 1971

Altan, Ç: " Tutucu demokrasiden devrimci demokrasiye", **Cumhuriyet**, 15 Mart 1971

Anık C: "Kamuoyunu Oluşturan Araçlar" **İletişim**, Sayı 1-2, 1994,

Amaç, M: "25 Yıl Önce Meclis'te", **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1978

Arthur, S.R: "The American Military: Same Thoughts on Who Are We and What We Are", Civil-Military Relations and the Not – Quite Qars of the Present and Future" ed. Vincent Davis, 30 October 1996, **Strategic Studies Institute** web site: www.army.mil/usassi/

Atay, Falih Rıfkı: "Sert tedbirler ne kazandırır", **Milliyet**, 18 Nisan 1960,

Avant, D.: "Conflicting Indicators of 'Crisis' in American Civil-Military Relations." **Armed Forces & Society**, vol.24, Issue 3, Spring,1998

Avcıoğlu, D: **Devrim**, 18 Kasım 1969 Sayı 5 sf 1

Avcıoğlu, D: "Bekleyiş", **Devrim**, 2 Mart 1971

Avcıoğlu, D: "Teşhis ve Tedavi", **Devrim**, 14 Mart 1971 sf 3

Bacevich, A.J: "Civilian Control: A Useful Fiction?", **Joint Force Quarterly**, no. 6 Autumn/ Winter 1994-95.

- Baker, E. C: "The Media That Citizens Need", **University of Pennsylvania Law Review**, Vol. 147, December 1998.
- Baştuñç,Y: "Basın Yasakları", **Tercüman**, 22 Haziran 1987
- Bland, D_L: "A United Theory of Civil-Military Relations" **Armed Forces & Society**, vol. 26, 1991
- Bebler, A: "The Evolution of Civil-Military Relations in Central and Eastetn Europe." **NATO Review**, Web Edition, No.4, August 1994
- Birand, M.A: **Sabah** 31 Mart 1997
- Birand, M.A: **Sabah** 1 Nisan 1997
- Caparini, M: "The Challenge of Establishing Democratic Civilian Control Over the Armed Forces of Central and Eastern Europe", **Canadian Defense Quarterly**, Winter 1996
- Cemal, H: **Devrim**, 8 Eylül 1970 sf 5
- Cemal, H: **Devrim**, 8 Eylül 1970
- Dündar, C: **Yeni Yüzyıl**, 14 Mart 97
- Desch, M.C: Conference on Civil Military Relations and Consolidation of Democracey, National Endowment for Democracy's International Forum for Democratic Studies and the George C. Marshall European Center for Security Studies, March (3-14, 1995), web adresi: www.ned.org/forum/reports/civil_mi.html
- Desch, M. C: "Soldiers, States, and Structures: The End of the Cold War and Weakening U.S. Civilian Control" **Armed Forces & Society**, vol.24, Issue 3, Spring 1998
- Etzioni, E –Halevy: "Civil-Military Relations and Democracy: The Case of the Military-political Elites Connection in Israel." **Armed Forces & Society**, vol.22 Issue 3, Sping ,1996.
- Ekşi, O: "Muhatap" **Hürriyet**, 4 Ocak 1980
- Feaver, P.D: "The Civil-Military Problemtique': [Samuel] Huntington, [Morris] Feaver, P.D: "Crisis as Shirking: An Ageney Theory Explanation of the Souring of American Civil – Military Relations", **Armed Forces&Society**, vol. 24, Issue 3 Spiring 1998.
- Fejes, F: "Eleştirel Kitle İletişim Araştırmaları ve Medya Etkileri", **AÜBYO'92 Yıllık**, Ankara, AÜBYO, 1993.
- Göze, E: "Generallerin beş çayı", **Tercüman**, 13 Mart 1971
- Göze, E: " İki Düşman", **Tercüman**, 18 Mart 1971
- Göze, E: " Kuvvetli ve İnandırıcı", **Tercüman**, 15 Mart 1971

- Güz, N: "Siyasal Tercihleri Belirlemede Kitle İletişim Araçlarının Rolü", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 28, Sayı , Mart 1995.
- Harris, S. George: "The Role Of The Military In The Turkish Politics", **The Middle East Journal**, 19 Winter 1965
- Hunter, R.E: "Civilian Control of the Military in Democracies", **US Department of State Dispatch**, vol. 7, n. 22, May 27, 1996.
- İrvan, S, "Demokratik Sistemde Medyanın Rolü", **Birikim**, Aralık '94 - Ocak '95, Sayı:68-69.
- İpekçi, A: "Muhtıra ve Gerçekler", **Milliyet**, 13 Mart 1971
- İpekçi, A: "Zamanında Uyarma", **Milliyet**, 15 Mart 1971
- Janowitz, M: "Question of Civilian Control" **Armed Forces & Society**, Winter, 1996
- Janowitz, M: "Prom Institutional to Gceupatiana: The Need for Conceptual Clarity" **Armed Forces & Society**, November 1977.
- Kohn, H: "How Democracies Control the Military.", *Journal of Democracy*, 8 October 1997
- Khon, R H: "Out of Control: The Crisis in Civil-Military Relations" **National Interest**, No.25,1994
- Kabaklı, A: "Zaruri Müdahale", **Tercüman** 15 Mart 1971
- Kabaklı, A: "İktidardan Almak İçin Değil", **Tercüman**, 16 Mart 1971
- Mahcupyan, E: **Radikal**, 8 Mayıs 1997
- Mengi, **Sabah**, 11 Mayıs 1997
- Melen, Ferit: " Basın Reformu Devam Edecektir", **Milliyet**, 18 Haziran 1972
- Mumcu U; **Devrim** 14 Mart 1971 sf 5
- Mumcu, U: "Yaşasın Sermaye", **Cumhuriyet**, 29 Ocak 1980
- Mumcu , U: **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1980
- Muharrem Sarıkaya-Turan Yılmaz: "Erbakan'dan Çiller'e ilginç teklif", **Hürriyet**, 27 Ekim 1997
- Momayezi, "Civil-Military Relations in Turkey", **International Journal of World**, 28 Ağustos 1991
- Nadi, N: "Devrimci Ordu", **Cumhuriyet**, 14 Mart 1971
- Nordlinger, Eric. A: "Soldiers in Mufti: The Impact of Military Rule upon Economic and Social Change in teh Nonwestern States." **American Politcal Scien Review**, Vol. 64 , 1975

Olgun, Ö: "12 Eylül ve Siyasal Haklar", **12 Eylül ve Sonuçları - Sempozyum**

Bildirisi, İHD Muğla Şubesi, 1992

O.Pick - S Sarvas - S Stach, "Democratie Control Over Security Policyand Armed Forees",
Centre for Security Studies and Conhict Research website", (çevrimiçi)
http://www.fsk.ethz.ch/publ/zuercher/zu_41_ch3.htm, s.3/31

Pulak, C: "Perşembenin Gelişi", **Günaydın**, 3 Ocak 1980

Powell, C, (John Lehman, William Odam, Samuel Hantington and Richard H. Khon) **An
Exchange on Civil-Military Relatians National Interes**, no.36, 1994.

Refik Tulga, Korgeneral İstanbul Valisi (**Alpay Kabacalı Kişisel Arşiv**)
Muharrem Sarıkaya-Turan Yılmaz, "Erbakan'dan Çiller'e ilginç teklif", **Hürriyet**, 23
Haziran 1996

Sarvas, S: "Professional Soldiers and Politics: A Case of Central and Eastern Europe,
Armed Forces & Society, vol. 26, Fall 1999

Schiff, R.L: "Civil-Military Relations Reconsidered: A Theory of Coneardance," **Armed
Forces & Society**, 1951

Selçuk, İ: "Nasılsınız İyimi siziz ?", **Cumhuriyet**, 13 Mart 1971

Selçuk İ: Erdelhunizm, **Devrim**, 2 Mart 1971

Soysal, **Cumhuriyet**, 15 Mart 1971

Taner, H: **Tercüman**, 31 Mayıs 1960

Toker, M: **Milliyet**, 22 Mayıs 1997

Waldahl, R: "Siyasal Tutumlar ve Kamuoyu", çev. Süleyman İrvan, **İletişim**, 1994

Welch, C.E: "No Farewell to Armes", **Military Disengagement From Politics In Africa
and Latin America** ,Boulder: Westview, 1987

Williams, J.A: "The Military and Modern Society; Civil-Military Relatians in Post Cold
War America", **The World**, Seprember 1999

Zincirkıran, N: **Hürriyet**, 1 Haziran 1960

Süreli Yayınlar

AA: 10 Mayıs 1997

AA: 14 Mayıs 1997 -Kütahya Demokrasi Mitingi

AA: 11 Haziran 1997

AA: 20 Mart 1998
AA: 26 Ocak 2000
AA: 2 Ekim 2000
Akşam: 6 Eylül 2003
Cumhuriyet: 28 Mayıs 1960
Cumhuriyet: 29 Mayıs 1960
Cumhuriyet: 1 Haziran 1960
Cumhuriyet: 17 Aralık 1969
Cumhuriyet: 14 Mart 1971
Cumhuriyet: 12 Eylül 1980
Cumhuriyet: 5 Şubat 1997
Cumhuriyet, 8 Aralık 1953 sf 3
Devrim, 8 Eylül 1970, s. 1
Devrim, 26 Ocak 1971 s. 1
Gerçekler Postası, 6 Mart 1967, s f 6
Günaydın: 2 Aralık 1982 s.1
Günaydın: "En Büyük Tehlike" 3 Ocak 1980
Hürriyet, 30 Mayıs 1960
Hürriyet, 12 Haziran 1960
Hürriyet, 30 Mayıs 1960
Hürriyet, 28 Mayıs 1960
Hürriyet: "Birliğe çağrı", 3 Ocak 1980
Hürriyet: "Neredesiniz" 15 Şubat 1980
Hürriyet: "İşbirliğinden Umut Yok" 24 Temmuz 1980
Hürriyet: "Gün Birlik Günüdür" 21 Temmuz 1980
Hürriyet: 21 Şubat 1996
Hürriyet: 20 Aralık 1996
Hürriyet: 27 Şubat 1996
Hürriyet: 27 Haziran 1996
Hürriyet, 9 Ağustos 1996
Hürriyet: 19 Ocak 1997
Hürriyet: 20 Şubat 1997
Hürriyet: 6 Mart 1997

Hürriyet: 2 Mart 1997
Hürriyet: 17 Nisan 1997
Hürriyet: 4 Kasım 1997
Hürriyet, 17 Haziran 1997
Hürriyet: 8 Mayıs 1997
Hürriyet, 7 Mayıs 1999
Hürriyet, 29 Ocak 2000
Hürriyet: 25 Haziran 2000
Hürriyet, 4 Ekim 2000
Hürriyet, 3 Mayıs 2001
Kanal 7, İskele Sancak, 20 Kasım 2002
Milliyet, 3 Kasım 1968
Milliyet: 20 Temmuz 1980
Milliyet: “12 Eylül'ün Başarısı Şarttır” 12 Eylül 1980
Milliyet: 8 Aralık 1996
Milliyet, 8 Ağustos 2000
World Politics, “Political Order and Political Decay”, 1965
Radikal: 27 Ocak 1997
Radikal: 8 Şubat 1997
Radikal, 3 Haziran 1997
Radikal, 14 Aralık, 1998
Sabah: 27 Aralık 2005
Sabah: 8 Ağustos 1996
Sabah: 5 Şubat 1997
Sabah: 5 Şubat 1997
Sabah: 5 Şubat 97
Sabah: 6 Mart 1997
Sabah: 14 Mart 1997
Sabah, 14 Mayıs 97
Sabah, 7 Mayıs 1999
Son Havadis, 7 Mart 1997 sf: 1
Son Havadis, 17 Mart 1971 sf :1

Öküz Dergisi, 22 Aralık 1999

Tercüman, 30 Mayıs 1960.

Tercüman, 30 Mayıs 1960

Yeni Asya, 20 Mart 1971, sf 1

Yeni Binyıl, 4 Ağustos 2000

Yeni Yüzyıl: 4 Aralık 1996

Yeni Yüzyıl: 27 Ocak 1997

Yeni Yüzyıl: 6 Şubat 1997

Yeni Yüzyıl: 30 Mart 1997

Zaman: 2 Kasım 1996

Zaman: 27 Aralık 1995

Zaman: 14 Mart 1996

İnternet

Resulation 1003 on the Ethics of Journalism, Council of Europe website,
<http://assembly.coe.int> July 1993

E Griflin, , A First Look at Communication Theory New York: McGraw-Hill, 1994

University of Colorado School of Education web sitesi, (çevirimiçi) [http://jwww.afirsdook.comjarchivejsipiral.cfm?source archther](http://jwww.afirsdook.comjarchivejsipiral.cfm?source....archther) .

EKLER

1-27 Mayıs 1960 Darbesi Öncesi ve Sonrasında Gazetelerin Manşetleri

Tercüman

20 Mayıs: 19 Mayıs kutlandı

21 Mayıs: Hindistan Başvekili Nehru Ankara' da törenle karşılandı.

22 Mayıs: Pandit Nehru bu aksam İstanbul'a gelecek

23 Mayıs: Pandit Nehru İstanbul' da. Üniversiteler, Örfi İdarinin devamınca kapalı kalacak. Ankara Örfi İdare mühim tedbirler aldı.

24 Mayıs: Meclis Tahkikat Encümeni dün yeni bir karar yayınladı. (Meclisin dünkü toplantısında gündem dışı yapılan konuşmaların neşri yasak edildi)

25 Mayıs: Adnan Menderes bugün yurt gezisine çıkıyor.

Başvekil ve hariciye vekili Yunanistan'a yapacakları ziyareti tehir ettiler.

26 Mayıs: Başvekil Eskişehir'de dün gece çok mühim bir konuşma, yaptı.Menderes, iktidarın seçim yolunda bulunduğunu bir kez daha açıkladı.Başvekil; Meclis Takip Komisyonunun vazifesi sona erecektir dedi.

23 gazeteci yargılandı.

27 Mayıs: Başvekil, Konya'ya gidiyor

Başvekil'e şeref madalyası verildi.

28 Mayıs: TSK, millî bir inkılap hareketini kan dökülmeden başardı.

Milletçe bayram sevinci içindeyiz.

Bayar, Menderes, bütün vekiller, mahut Takip Komisyonu Üyeleri dün nezaret altına alındılar.

Meclis fesh edildi.

Üniversiteler açılıyor.

Kısa zamanda seçime gidilecek

29 Mayıs: Kabine kuruldu.

Bütün yurttaki normal hayat başladı.

Nezaret altındaki şahısların ailelerinin mallarını devir, rehin ve ferağ ve satışa çıkarmaları yasak edildi.

Eski idarecilerin korkunç projeleri

Menderes kitle halinde tevkiflere girişecekti

Refik Koraltan' ın cebinden kağıda sarılı kadın saçları, Polatkan ve Zorlu' da dolar bulundu.

İnönü “intikam, gazez ve kinden sakınınız” dedi. Hapisteki gazeteciler serbest bırakıldı.

28 Nisan hadiselerinde 90 üniversiteli kayıp

Emniyet Müdürlüğü'nden şehitlerin nereye gömüldüğü hakkında bilgi talep edildi. Yabancı gazeteci gözü ile ilk medeni ihtilal

30 Mayıs: Yeni kabine bugün vazifeye başlıyor

Başvekil Org Cemal Gürsel'e yurdun her tarafından binlerce tebrik ve sevgi telgrafi gönderildi.

Bayar ve Menderes'in eşleri muhafaza altına alındı.

31 Mayıs: Kabine ilk toplantısını yaptı.

ABD, İngiltere, Fransa, İran ve Pakistan yeni hükümeti tanıdıklarını açıkladılar.

Menderesin bir isteği yerine getirilmedi. (Sabık Başvekil Menderes dün gece jilet istedi.

Fakat intihar etmemesi için bu arzusu yerine getirilmedi)

Eski Dahiliye Vekili Dr. Namık Gedik intihar etti.

Menderes hiç sıkılmadan millete yalan söylüyordu,

Beyazıt Meydanını kiralık katiller üniversiteli kanına bulamıştı.

1 Haziran: Partizan memurlar tasfiye edilecek,

Nezaret altındaki iktidar ricaline çok iyi muamele ediliyor. Menderes Kütahya’ da nasıl yakalandı?

2 Haziran: Başvekil dün gençliğe hitap etti. İsmet İnönü bir basın toplantısı yaptı.

3 Haziran: Şehit Teğmen Ali İhsan Korkmaz'ın hatıra defteri (sür manşet)

Hükümet icraat arifesinde

Şehit talebe miktarı kası zamanda tespit edilecek.

4 Haziran: Menderes'in başvekaletteki kasasında mühim evrak bulundu,

Bunlar arasında sakıt vekillerden bazılarının eşlerinin sabık Başvekil ile yazdığı aşk mektupları var.

Başvekil Anıtkabir'i ziyaret etti.

Şehit cesetleri canavarca yok edilmiş. (Bunlardan bir kısmı kuyulara atılmış bir kısmı da makinelerde kıyılmış.)

5 Haziran: Sabık Başvekilin kötü niyetini açığa çıkaran bir vesika (sür manşet) Menderes partiye yaptığı tamiminde "hürriyet isteyenleri merkeze ihbar edin" diyordu.)

Bir mezarlıktan 2 erkek 1 kadın cesedi çıkarıldı. (Bu cesetler Beyazıt Meydanındaki olaydan sonra bir gece yarısı gizlice gömüldü.)

Turan Emeksiz 11 kurşunla öldürüldü.

9 Haziran : İstanbul'da 2 büyük miting yapıldı.

Bayar' ın tasarladığı korkunç bir cinayet daha açıklandı. (Sabık devlet reisi bütün harbiyelilerin kurşuna. dizilmesini araştırıyordu.

Hürriyet

20 Mayıs: Büyük kurtarıcı Atatürk' ü milletçe saygı ile andık.

Samsundan getirilen 19 Mayıs bayrağı dün Çankaya' da

Cumhurreisi ve Başvekil Anıtkabir'e giderek saygı duruşunda bulundular.

Cumhurreisi, Meclisreisi ve Başvekil Anıtkabil"e giderek saygı duruşunda bulundular.

21 Mayıs: Hindistan Başvekili Nehru Ankara'ya geldi.

Nehru dün alanda gazetecilere söyledi: "Şu anda Türkiye' de bulunmaktan çok memnunum."

Başvekil Nehru bugün Anıtkabir 'e çelenk koyacak.

22 Mayıs: Hindistan Başvekili Nehru bugün 17' de İstanbul'a geliyor.

Misafir hükümet reisi üç gün şehrimizde kalacak.

23 Mayıs : İcra vekilleri heyetince bu hususta karar alındı.Örfi İdarenin devamınca öğretmen yetiştirenler hariç üniversiteler ve yüksekokullar kapalı kalacak.

Ankara'da gece yasağı uzatıldı.

Örfi İdare , muhaberat üzerine de sansür koydu.

24 Mayıs: Dün mecliste bazı kanun tasarıları müzakere edildi. Meclis çarşamba günü toplanacak.

Tahkikat encümeni 23 Mayıs 1960' da Ankara mebusu Avni Doğan ve arkadaşlarına meclis tahkikatı açılması konusunda zabıt ceridesi hark her türlü vasıtalarla neşri yasak edilmiştir.

Tahkikat Encümeni Reisi Denizli mebusu A. Hamdi Sancar.

25 Mayıs: Hariciye Vekaleti bunu neşrettiği tebliği ile açıklayacak.

Atina seyahati müsait fırsatta yapılacaktır.

Yurt işlerinin çokluğu seyahatin geri bırakılmasını zaruri kıldı. DP Meclis Grubu bugün toplanıyor

Haber gazetesi 10 gün kapatıldı .

26 Mayıs: Meclis Tahkikat Encümeni işini bitirdi,

Başvekil dün, şimdi encümenin raporunu hazırlayacağını bildirdi. Eskişehir’de tezahüratlarla karşılanan Menderes yedi dakika konuşup şöyle dedi:

"Yolumuz seçim yoludur. "

Başvekil öptü (Bu gece şeker fabrikasında verilen bir yemekte Hava Kuvvetleri Hastanesi Doktorlarından Albay Necdet Ay’ la bir konuşma yapan Menderes'e karşı duygularını dile getirdi. "Kalbi vatan sevgisi ile çarpan başvekilimizi müsaade ederlerse öpeyim“ demiş. Ve elinde bulunan bir çiçeği , Menderes'e uzattıktan sonra öptü.

27 Mayıs: Türk ordusu vazife başında TSK bütün yurttta idareyi fiilen ele aldı.

İstanbul Askeri Valisi (Logo altı)

İstanbul Radyosu üçüncü tebliği şu şekilde vermiştir. İstanbul Askeri Vali ve Belediye Reisliğini Tuğgeneral Refik Tulga üstlenmiştir.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin millete tebliği (Logo altı)

İstanbul'un fetih yılında hiçbir tören yapılmayacak.

Milli Müdafaa istişare Konseyi dün toplandı.

Mahrumiyet bölgeleri arttırıldı. 3 yıllık Albaylar bir üst rütbeden maaş alacak.

Yurttta tam bir huzur hüküm sürüyor (Manşet)

Yeni anayasa hazırlıkları ilerliyor

Bu akşam Menderes'in istifasını ciplere binmiş subaylar megafonla halka ilan etmişlerdir. Bunun Üzerine halk, " Buna geç bile kaldı diye mukabele ermiştir. " Maliye Bakanı Harp Okuluna götürdükten sonra eşi Mutahhara Polatkan bir kart yazmış, sıhhatinin çok iyi. olduğunu söylemiştir.

İstanbul’da yaşanan tarihi an . 27 Mayıs Cuma saat 3 Türk ordusu saatte idareyi ele aldı (İkinci haber)

28 Nisan 1960 Türk gençliği o gün şahlandı.

MBB Org Cemal Gürsel'in Türk milletine hitabı Beyazıt Meydanından 'Yaşasın ordumuz' yazısının olduğu pankartın ve tankların bir fotoğrafı. Fotoğrafın alt yazısında ise "Hürriyet Meydanı”

29 Mayıs: Yeni hükümet, Devlet Reisi Org. Cemal Gürsel tarafından dün kuruldu. Yeni hükümete memleket çapında şöhret yapmış ve siyasi partiye mensup olmayan zevat alındı.

Başvekil Gürsel dün yaptığı basın toplantısında: " Seçimler üç ay içinde yapılacaktır” dedi.

Kabine üyeleri açıklandı (2. Haber)

Menderes kaçarken ele geçirildi.

Sabık başvekilin nasıl kaçtığı bütün tafsilatı ile belli oldu.

Vatandaş gruplarının Anıtkabir'i ziyaret resimleri

Hazırlanmakta olan yeni Anaya yepyeni esasları ihtiva edecek

Anayasa taslağı dün Başvekil'e verildi.

Ordunun, "Hürriyet", hareketini nasıl yaptığı dün açıklandı.

İstanbul'da en büyük vazife 3. Zırhlı Tugay'a düştü.

27 Mayıs Cuma sabahı 3' ten itibaren ordunun hakim olup memleket idaresini ele almasıyla neticelenen hareket hakkında izahat verdi.

Fikir safhası ve Plan safhası

Hapisteki gazeteciler serbest bırakıldı.

İsmet İnönü beyanname neşretti (5 sf)

İnönü"Sanlı Türk ordusu anayasa dışı baskı idaresine son verdi. "

Ankara ve İstanbul dünü nasıl geçirdi? (son sayfa)

Kutlamalar ve hürriyet adında doğan bebek (son sayfa)

30 Mayıs: Yeni kabine bugün Org. Gürsel'in başkanlığında ilk toplantısını yaptı. Kıbrıslı Türkünde imanı çok kuvvetlendi.

Yeni anaya ile beraber seçkinci ve baskı kanunları hürriyeti garanti eder şekle getirilecek. (Manşet)

7 Mayıs 1960 günü İzmir' de Org. Cemal Gürsel'in hürriyet vasıtası ile Türk Ordusuna mesajı. (Bu mesajın neşri yasak edilmişti.)

"Kibar inkılap" (Bir İngiliz Gazetesi böyle yazıyor Daily Express" Gülen İstanbul. "Yaşasın TSK ve MBK" (Yeni Camii önünde fotoğraf)

Sabık hükümet üyelerine radyo dinletiliyor

Bunlar zaman zaman harp okulunda bir araya da getirildi.

31 Mayıs: Kabine ilk toplantısında anti demokratik bütün kanunların lağvına karar verdi.

İktisadi durumu ıslah için süratle tedbirler alınacak.

İspat hakkı da tanınıyor. Vekiller ilk toplantısından sonra göreve başladı.

Gedik intihar etti. (Sabık dahiliye vekili 3. kat penceresinden kendini aşağıya attı.) Bütün dünya yeni hükümet için sabırsızlanıyor'

Gençlik Adapazarı'nda bugün saat 15' de büyük bir miting tertiplendi.

Dünya basını ne diyor. (son sayfa)

1 Haziran: Sabık iktidar mensupları hakkında tahkikat açılması dün kararlaştırıldı. Suçlu görülecekler Yüce Divana verilecek.

Tahkikatı hakimler heyeti yapacak.

Koordinasyon vekaleti lağvedildi.

Bir çok yerlerde lüzumu olmayan silahlar bulundu (manşet altı kutu içinde)

Org. Gürsel dün basın toplantısı yaptı.

Dahiliye vekili dün: "Sabık iktidar şefleri hesap gününü bekliyor" dedi.

Vekil, 27 Mayıs hareketinin milletten saklanan facialara son verdiğini söyledi.

İzmir tarihi bir gün yaşadı. (son sayfa)

(İzmir' de yapılan 27 Mayıs mitingi)

2 Haziran: Sabık DP mebuslarının hepsi muhafaza altına alınıyor.

Dün geceye kadar bunlardan 300 den fazlası yakalandı.

İstanbul Valisi Yetkiner 2 ayda bankalardan 300 bin lira çekmiş. Sarol'un da 2otomobili ele geçti.

Gazeteciler Cemiyeti dün açıklama yaptı. (Beyannamede hak ve hürriyete kavuşmanın sevinci belirtilecek Türk basınının vazifesine müdrik olduğu kaydedilecek.)

İnönü, ordunun inkılap hareketini övüyor. Fakat hareketi önceden biliyormuş.

3 Haziran: Polatkan'ın zimmetinde 4 milyon lira çıktı.

Suistimaller tahkik ediliyor.

Ziraat bankası kredi yolsuzluğu da 7 milyon liranın üstünde,

Sabık iktidar erkanının bankalardan külliyetli paralar çektiği anlaşıyor.

Bütün yurt tam bir huzur içinde.

Milletten hiç bir şey saklanmıyor.

Sabıklardan bir kısmı daha Yassı adaya nakledildi, Beykoz ile Küçüksu arasında dün orduya bağlılık yürüyüşü yapıldı.

Yurdun her yerinde şenlikler devam ediyor.

Taksimdeki törenlerin fotoğrafları (arka sayfa.)

4 Haziran

Hürriyet şehidi gençlerimiz hakkında dün MBK açıklama yaptı.

Cesetlerin makine da kıyılıp toz haline getirildiği ihbar edildi.

Halktan aramalar için yardım isteniyor.

Org. Gürsel:” Seçimler en kısa zamanda olacaktır” (Manşet yanı kutu içinde)
Bölükbaşı, "Bugünler için yaşadık" diyor
Zorlu'nun annesinin evinde küçük bir hazine ele geçirildi.
Org. Cemal Gürsel Anıtkabir'i ziyaret etti.
İsmet İnönü dünya gazeteleriyle konuşuyor(dördüncü sayfa)
(6 Mayıs günü saat 15 de İnönü'nün kendisini evinde ziyaret eden yabancı basın mensupları ile toplantı.)
Yurtta sevinç fotoğrafları (arka sayfa)
5 Haziran: Şehit gençlerin sayısı henüz belli değil.
Rakam Üniversiteler açılınca anlaşılacak
Maarif Vekili şöyle dedi: İstanbul’ da 11 talebenin öldürüldüğü söyleniyor.”
Org. Gürsel millete hitaben bir bayram mesajı neşretti.
İsmet İnönü’nün, 19 Mayıs' ta yaptığı konuşmanın tam metni (4. sayfa)
Cumartesi veya pazar okulun inha, gençlerin yok edileceğini haber aldık (5. sayfa)
9 Haziran: Hürriyet şehitlerimizin cenazeleri bugün büyük törenle Haydarpaşa'ya götürüldü.
10 Haziran: Ankara' da şehitlerimiz büyük bir törenle Anıtkabir yanında hazırlanan hürriyet şehitliğine “ defin edilecek.
Sabıkların Harp Okulunu imha planı.

Milliyet

24 Mayıs: Meclisteki görüşmelerin neşri kısmen yasak edildi.
CHP'nin tahkikat talebi, gündem dışında yayınlanamayacak.
25 Mayıs: Menderes'in, Yunanistan seyahati tehir edildi.
Başvekil, yurt içinde yeni bir geziye başlamak üzere Eskişehir’e gidiyor.
DP Meclis Grubu fevkalade toplantıya çağırıldı
26 Mayıs: Başvekile göre komisyon işini bitirdi.
Menderes, vazifesi 3 ay olarak tespit edilen komisyonun işini bitirdiğini açıkladı. Dünkü Meclise ait neşriyat yasak edildi.
Sebeep Tahkikat Komisyonunun tahkikatı selamette yürütmesi.
27 Mayıs: İdare ordu' da (Tam sayfa fotosuz), (2. baskı)

Silahlı Kuvvetler sabaha karşı 3' de idareyi ele aldı. Hareket hiç bir yerde bir can kaybı olmadan başarılıdı.

Yayınlanan ilk tebliğ.

Hareketin maksadı.

Sokağa çıkılmayacak.

Kin güdülmeyecek.

28 Mayıs: Meclis fesh edildi.

Yeni anayasa hazırlanıncaya kadar siyasi faaliyetler durduruldu.

Gürsel, “Diktatör olmayacağım” dedi.

Menderes, Kütahya yolunda yakalandı..

İlim ve hukuk heyeti kuruldu.

Rektör Onar riyasetinde Profesörler yeni bir anayasa hazırlayacak.

Hadisenin yabancı memleketlerde aksi (3. sayfa)

Askeri Vali halkı huzura davet etti.

29 Mayıs: Hükümet kuruldu.

Reisi Cumhur Org, Cemal Gürsel, seçimlerin 3 ay içinde yapılacağını söyledi. (Kutu içinde)

Hürriyet şehitleri için kampanya

Şehit Üniversitelilere üniversite bahçesinde dikilecek anıt için ilk gün 48 bin lira toplandı.

Teberru listesi.

Şehir gençlerin isimle açıklanacak.

Menderes'in Eskişehir'den firarı ve tevkifi (3.sayfa)

Mahkum gazeteciler tahliye edildi. (4. sayfa)

Nasıl hazırlandı?

Nasıl yapıldı?

Türk ordusunun başardığı büyük hürriyet hamlesinin fikir ve hareket safhaları dün açıklandı. (4. sayfa)

Gürsel'in İzmir'den Ankara'ya gidişi.

Hürriyet mücadelemiz (27 Nisan~27 Mayıs), (5. sayfa)

Topsuz, tüfeksiz hürriyet mücahitleri üniversite gençliği.

Yaka!ananların hikayesi (arka sayfa)

30 Mayıs: Vesikalar açıklanacak.

Org. Gürsel, "Asil milletimiz yaşadığı karanlık günleri bütün çıplaklığı ile öğrenecektir." dedi.

İnönü, Gürsel'i dün ziyaret etti.

Yeni kabine toplanıyor.

31 Mayıs : Gedik intihar etti.

Yeni kabine toplandı.

Mebuslardan bir kısmı Yassıada'ya sevk edildi.

Şiddet devrinin dahiliye vekili (Ömer Sami Çoşar)

1 Haziran: Menderes Org. Gürsel'e "Beni kurtardınız " dedi.

Gürsel, eski başvekilinin hareketi tasvip eden mesaj gönderdiğini açıkladı.

Davutpaşa kışlasının yeni adı: "Ankara Palas"

Menderes, bize şöyle bir sözü olduğunu bildirdi.

Harp Okulunda muhafaza altındaki odasının kapısı arkasından seslenen arkadaşlarımıza cevap verdi.

Suiistimallere dair vesikalar ele geçti. (3700 tüfek istedi.)

2 Haziran: Yeni iç ve dış ticaret rejimi ilan edilecek.

Başvekil gençliğe hitap etti.

Eline taş bağlana Uşak Valisi Engin Ankara'ya getirildi.

Suçluluğunu kabul eden Vali; "Bana emir veren Gedikli, şimdi nasıl ispat ederim" dedi.

(İnönü'nün vurulması için zabıtaya emir verilmesi)

İnönü ; "Harekattan haberim yoktu" dedi.

Ordudan 35 bin 139 tüfeğin teslimi istenmişti, (arka sayfa)

Sevinç gösterileri her yerde devam ediyor.

Davutpaşa Kışlasında dün 33 kişi muhafaza altına alındı.

3 Haziran: Suiistimalleri tetkik komisyonu kuruldu,

Yurtta muhteşem mitingler yapıldı, (5 fotoğraf kullanılmış)

Karikatür (ölmüş bir kırat ve arpa torbası)

DP'li ileri gelenlerin üzerinde milyonlarca liralık dolar ve mücevher çıkıyor.

3 Haziran günü yayınlanan "Koyun sürüsü zannettiler" başlıklı "Durum"köşesinde şu görüşlere yer verildi: "Günlük olayları okuyucularımıza objektif olarak anlatarak ve tahlil etmek için kurduğumuz, "Durum" sütununda malum Tahkikat Komisyonu tesisi ile başlayan karanlık devir içerisinde son vermek zorunda kalmıştık. 27 Mayıs inkılabının basınımıza bahşettiği

hürriyet sayesinde "Durum" sütununun eskisinden daha berrak şekilde hazırlaya bilmenin sevinci içinde vazifemize başlıyoruz. Koyun sürüsü zannettiler...Her yıl gittikçe artan ,şiddet politikasının tazyiki bir gün elbette büyük bir patlamaya sebep olacaktı. İlk önce basın, sonra gençler ve aydınlar seslerini yükselttiler. Ordumuzun aydın vatansever subayları olayları büyük teessür fakat sabırlar takip etmekteydiler. Siyasete karışmama prensibine bağlı vatan evlatları, vekar ve serin kanlılıklarını kaybetmemeğe çalışıyorlardı. Fakat 28 Nisan günü başlayan hadiselerden sonra iktidar orduyu kendi şiddet politikasına alet etmeye kalkışınca haysiyetlerine ve vatan severliklerine vurulan bu şamar orduyu harekete geçirdi. Birleştiler ve 27 Mayıs 1960 günü büyük harekatı başarı ile gerçekleştirdiler.

4 Haziran: Suçsuz DP mensupları seçimlere girebilecek.

Korkunç ihbarlar

Milli Birlik Komitesi, öldürülen gençlerin makinelerde kıyılarak toz haline getirildiğine dair haber alındığını açıkladı.

Yurtdışındaki sabık mebuslar çağırılıyor.

Dönmemekte ısrar edenler Türk vatandaşlığından çıkarılacak, 5 Haziran: Gürsel, "En büyük kuvvetimiz matbuattır dedi.

Milli Eğitimde reform yapılacak.

Cesetlerin tespiti için komiteler çalışıyor.

9 Haziran: Harp okulunu imha planı açıklandı.

Org. Cemal Gürsel bu konuda Bayar'ın riyaasetinde Çankaya' da yapılan toplantının tafsilatı anlattı.

Sabık Cumhur Reisi, 1500 harbiyelinin imhasında hiç mahsur olmadığını söyledi.

Dilaver Orgun icabında ordunun lağv edileceğini bildirmiş,

Şehrimizde iki büyük miting yapıldı. (Taksim ve Bayazıt)

(Turhan Emeksiz ve Nedim Küçükpolat, Teğmen Ali İhsan Kekuz, Ersan Özbey, Gültekin Sökmen)

Yüzbinlerce İstanbullu dün şehitleri Ankara'ya yolcu etti.

10 Haziran: Hürriyet şehitleri Ankara' da

12 Haziran: Mahkemeler teşkil ediliyor.

Subaylara bir yıllık kıdem verildi.

13 Haziran: Geçici anayasa

Bakanların murakabe ve kanun yapma yetkisi MBK' ya verildi.

Sakıt rejimin mesullerinin yargılamak üzere Adalet Divanı kuruluyor.

Basım kanunu kaldırıldı.

14 Haziran: Üniversite gençliği yuvasına döndü.

Yaslı gittin şen geldin

15 Haziran: Sanıkların duruşması İstanbul' da yapılacak.

4 talebenin kaybolduğu açıklandı.

17 Haziran; Ardahan'ı, Rusya'ya vermek istemişler.

18 Haziran: İstanbul' da 12 talebenin kayıp olduğu açıklandı.

Yazamadıklarımız

Uşak hadiseleri.

24 Haziran: Cemal Gürsel, gazete sahipleriyle görüştü.

Devrimin Başkanı; "Biz matbuatın yolunu ve nefesini kesen baskı ve tazyik gibi menfur usulleri ebediyyen yok ettik" dedi.

25 Haziran: DP' nin milis teşkilatı kurduğu açıklandı.

Ankara nümayişlerinde talebeleri polise ihbar edip yakalayan DP' lilere günde 25 bin lira verildiğini açıklandı.

28 Haziran: İnönü'ye tecavüz edenler hesap veriyor.

İnönü'yü, Topkapı'da öldürmeye teşebbüs iddiası ile "DP'li tevkif edildi.".

2- Sansasyonel Haberler

İhtilal sonrasında çok sayıda sansasyonel haberi gazeteler, gayet ciddi bir üslupla manşetlerine çekti. İhtilal karmaşası içinde tekzip de edilemeyen haberlerden bazıları şöyleydi:

HÜRRİYET

Hürriyet darbeyi "Türk ordusu vazife başında, silahlı kuvvetlerimiz bütün yurttaki idareyi fiilen ele aldı" biçiminde bir manşet kullanarak vermiştir.

Birkaç gün öncesine kadar haberlerine yer verdiği DP iktidarının aleyhinde haberleri yer vermeye başlayan Hürriyet 28 Nisanda önemsiz bir habermiş gibi verdiği 28 Nisan olaylarını 28 Mayıs 1960 günü şu şekilde yer vermiştir:

"Teklif ediyoruz!

28 Nisan Perşembe günü Atatürk'ün Cumhuriyeti emanet ettiği (en hakiki mürşit ilim) in beşiği (üniversite) bahçesinde, Atatürk gençliğine yakışır bir vakar içinde, göğüslerini dolduran hürriyet ateşi ile Türk milletinin en samimi hislerine tercüman olmuş, onların hep bir ağızdan göklere yükselen hürriyet avazelerine silah ateşiyle karşılık verilmiştir. Bu vatan toprağının 507 senedir, Türk'ün olan tarihi şehir İstanbul'da bu masum evlatlarımızın üzerine sıkılan kahpe kurşunlarla, şehit olanların uğrunda öldükleri ideal, bu gün Tanrıya şükürler olsun tahakkuk etmiştir... Bugün onların göğüslerini kurşunla siper ederek istedikleri hürriyet, kahraman Türk ordusu tarafından sağlanmıştır.. Bu gaye ile Üniversite bahçesinde aziz Üniversiteli şehitlerimiz için bir anıt dikilmesini teklif ediyoruz..."

Hürriyet Gazetesinin 29 Mayıs 1960 tarihli nüshasında şu haber göze çarpıyordu
"Hürriyet şehitlerinin mezarları aranıyor." Bu gazete, aynı haberi 4

Haziran 1960 tarihli nüshasında 8 sütuna manşet çekmişti. Haberin başlığı şu
şekildeydi: "Hürriyet şehidi gençlerimiz hakkında dün Milli Birlik Komitesi açıklama
yaptı: Cesetlerin makinede kıyıp toz haline getirildiği ihbar edildi"Bu gazete de yer
alan diğer dikkat çekici haberler ise şöyleydi.

5 Haziran 1960: "Şehit gençlerin sayısı henüz belli değil". "Rakam üniversiteler açılınca
anlaşılacak." yine aynı gün dikkat çekici bir haber daha vardı Hürriyet gazetesinde; "Harp
okulu kumandam Tuğgeneral Sıtkı Ulay: "Cumartesi veya Pazar günü okulun imha.
nıncıların yok edileceği haberini aldık." .

9 Haziran 1960: "Sabıkların Harp Okulunun imhasına dair korkunç planı.

MİLLİYET

27 Mayıs askeri darbesi öncesinde Milliyet Gazetesinin içeriği, gerek siyasal ve
gerek haber üslubu yönünden diğer gazetelerden farklılaşmaktadır. İç haberlere ağırlık veren
gazete Demokrat Parti iktidarını da eleştirel yaklaşmıştır.

Milliyet 26 Mayıs'a değin Öğrencilerin ayaklanmaları, gösteri yürüyüşleri, hükümetin bu olaylara bakış açısı ve aldığı antidemokratik yasalar, hükümeti eleştirir bir biçimde yer almıştır. (Örneğin telgraf ve mevkutelerin sansüre bağlı kılınması, meclis görüşmelerinin yayınının kısmen yasak edilmesi) gibi konular manşete verilmiştir.

Milliyet gazetesinin ihtilalden sonra manşetten verdiği haberler ise şöyleydi:

29 Mayıs 1960: "Şehit gençlerin gömüldükleri yerler açıklanacak."

1 Haziran 1960: "Sabıklanın devlet adamına yakışmayan cirkirilikteki hususi hayatı ifşa ediliyor".

3 Haziran 1960: "İstanbul emniyeti mezarları arıyor" , " Şehit gençleri tespit için anket açılıyor."

4 Haziran 1960: "Korkunç İhbarlar ...Milli Birlik Komitesi öldürülen gençlerin makinelerde kıyılarak toz haline getirildiğine dair haberler alındığını açıkladı."

5 Haziran 1960: "Cesetlerin tespiti için komiteler çalışıyor", "Üniversite kayıp talebelerin ailelerini yardıma davet ediyor."

9 Haziran 1960: "Harp Okulunun imha planları açıklandı."

AKŞAM GAZETESİ

Akşam Gazetesi haberleri görsel olarak abartarak vermesiyle dikkat dikkat çekiyordu. Manşetten verilen sansasyonel haberler şöyleydi.

28 Mayıs 1960: "Polisle çarpışmada sayılan hala bilinmeyen Üniversite Öğrencileri polis kurşunlarıyla can verdiler."

29 MAYIS 1960: "Tahkikat Komisyonu Selahiyetleri Kanunu, sessiz yürüyüşle protesto etmek isteyen masum Üniversite gençleri polis kurşunu altında can vermişti.

31 MAYIS 1960: " Konya'da kuyulara atılan cesetlerden kim haberdar ?, "Ankara soğuk hava depolarında bile cesetler var."

3 HAZİRAN 1960: " Rektör Sıddık Sami Onar Beyazıt olayları sırasında şehit olan öğrencilerin sayılarını tam olarak tespitlemek gayesiyle çocuklarından haber alamamış olan velilerin durumu rektörlüğe bildirmelerini istedi: "

4 HAZİRAN1960: (Sekiz sütuna manşet) "Cesetler, yem makinelerinde kıyılıp toz haline getirilmiş", "Mezarlıklarda arama başladı."

5 HAZİRAN 1960: "Korkunç cinayetler aydınlanıyor", "Bir çukura gömülen 3 ceset bulundu", (Sekiz sütuna manşet)

9 HAZİRAN 1960: "Gürsel eski iktidarın Harbiye'yi imha tasavvurlarını açıkladı: Celal Bayar, harbiyelileri imha için korkunç fikirler ortaya atmış."

DÜNYA GAZETESİ

Dünya Gazetesinin de ihtilalin hemen ertesindeki manşetleri şu şekildeydi:

28 MAYIS 1960: "Nasıl yakalandılar?", "Ankara şenlik içinde,"

31 MAYIS 1960: "Korkunç plan ele geçti", Demokrat Parti iktidarı düşmeseydi, dün geniş bir katliam hareketine girişecekti," (8 sütuna manşet)

Gazete aynı gün ikinci baskı yaparak şu manşeti atmıştı: "Katliam planı", DP'nin 40 milyon lira sarfıyla Üniversite ve Harbiye'yi imha için teşkilat kurduğu anlaşıldı."

4 HAZİRAN 1960: (8 sütuna manşet) "Korkunç vahşet", "Eski iktidarın şehit öğrencileri yok etmek için makinelerde kıydırdığı bildiriliyor", "Sabık Genelkurmay Başkanının, gençleri orduya kırdırmak için ne gayretler sarf ettiği açıklandı." Bu haberin yayınlandığı gün ihtilalciler tarafından tevkif edilen Genelkurmay Başkanının fotoğrafı da yayınlanmıştı. Fotoğrafın resim altı yazısı ise şöyleydi: "Sakit iktidarın Genelkurmay Başkanı - o zamanki deyimle Erkan Harbiye Umumiye Reisi- Rüştü Erdelhun."

9 HAZİRAN 1960: "Harbiyeyi imha planı !", " Cemal Gürsel: "Yıktığımız insanlar çok mücrimdir"

YENİ SABAH

Yeni Sabah'ın manşetleri ise şöyleydi :

28 MAYIS 1960: "Baş vekil nasıl yakalandı? (sekiz sütuna manşet) Bu haberin Özetinde ise şöyle deniyordu: Sabık Başvekil Kütahya yolunda bir çamlığın arkasında gizlenmeye yeltenirken yakalandı."

30 MAYIS 1960: "Bazı gizli planlar ile geçti" (8 sütuna manşet) "Mahut Tahkik Encümeni İnönü'yü hudut dışı etmeye, 116 mebus, 15 general, 10 profesör ve bazı gazetecilere ağır ceza vermeye hazırlanıyordu."

1 HAZİRAN 1960: "İmha planı Haziran'ın ilk haftasında tatbik edilecekti", Rüştü Erdelhun'un planına göre, bir manevrası sırasında hürriyetçi subaylar bir sığınağa alınıp, bazı çapulculara imha ettirilecekti."

4 HAZİRAN 1960: (8 sütuna manşet) "Talebelerin ölümüyle ilgili korkunç ihbarlar yapılıyor", Milli Birlik Komitesi tahsildeki çocukları kayıp olan annelerin ve babaların müracaatını istiyor "

9 HAZİRAN 1960 : (8 sütuna manşet) "‘Bayar’ ın Harbiyeyi imha p!anı, Org Görsel: ‘Bayar, 30 milyonun içinde 1500 kişinin imhasında mahzur yok demiştir' dedi. İhtilali destekleyen ve bu desteğin gereği olarak ihtilalin lehinde haberler veren gazeteciler zamanın tanınmış gazeteleriydi. Bu bakımdan yayınladıkları haberler tesirini gösteriyor ve halk büyük tedirginlik ve ürküntü duyuyordu.

VATAN

Kurucusunun Ahmet Emin Yalman olduğu bu gazete de manşetten verdiği haberlerinde diğer gazetelerin uslubunu kullanmıştı.

31 MAYIS 1960: "DP idarecilerinin korkunç: planları" Bir yandan CHP' yi kapatmak mevzuunda temaslar yapılırken, Öte yandan münevver kıyımı' için hazırlığa girildiği söyleniyor.

3 HAZİRAN 1960: "Üniversitedeki şehit sayısı tespit ediliyor"

4 HAZİRAN 1960: " Cesetler, canavarca tedbirlerle yok edilmiş."

Bazı şehitlerin kuyulara atıldığı, hayvan yeni makinelerinde toz haline getirildiği, buzdolaplarında saklandığı söyleniyor "

9 HAZİRAN 1960: "Sabıkların en hunharca planı 8 sütuna manşet verilen haberin spotları ise şöyleydi: ‘Harbiyeliler bir meydana toplanacak, bombalar, makineli tüfeklerle, özel adamları tarafından imha edileceklerdi. "

"Gürsel ; 2Tarihte bizim yıktığımız insanlar kadar mücrim insan tasavvur edilemez. Neronlar bunlar seviyesine ulaşabilir' dedi,"

CUMHURİYET

29 MAYIS 1960: " 27-28 Nisan tarihleri arasında öldürülen üniversitelilerin mezarları tespit ediliyor. "

2 HAZİRAN 1960: " Buzhane ve çukurlarda bulunan cesetler", " Bir Milli Birlik Komitesi üyesi Fransız ajansı muhabirine verdiği malumatta çukurlarda ve Et Balık Kurumu'nun buzhanesinde cesetler bulunduğunu açıkladı .

3 HAZİRAN 1960: " Bütün yurttta bayram devam ediliyor", " Bayar ve Menderes' in resimleri indirildi. "

4 HAZİRAN 1960: " Halk arasında büyük heyecan uyandıran ihbarlar: Şehit cesetleri kıyılıp hayvan yemi yapıldı."

5 HAZİRAN 1960: "Sabık idarenin Harp Oku!unu imha planı "

Ulus sahibi İsmail Rüştü Aksal, Umumi Neşriyat Müdürü Nihad Subaşı , Yazı işleri müdürü Erdoğan Taner., olduğu künyesinde gözüken ancak CHP" nin yayın organı olan bu gazetede ki haber manşetleri şöyleydi:

30 MAYIS 1960: (8 sütuna manşet) " Sabık iktidarın yarıda kalan tertibi:

İstanbul Taşlıtarla' da parayla tutulmuş adamlara dağıtılmış 7 bin silah ve asker elbisesi ele geçti. Depolar bulundu. Tahrip teşkilatı yakalandı. "

Memleketimiz ve halkımız büyük tehlike atlattı. Bu silahlarla yüzlerce kişi tevkif ve yok edilecekti”

9 HAZİRAN 1960 : (8 sütuna manşet) " Sabık iktidarın Harp Okulu öğrencileri için tasarladığı suikast tasarısı dün açıklandı . ‘Gürsel’ in subaylara yaptığı konuşma: " Harp Okulu makinacılar ve bombayla imha edilecekti. "

11 HAZİRAN 1960 “İstanbul’ da 9 ceset bulundu “

TERCÜMAN

27 Mayıs tarihinde Adnan Menderes' in gezilerini geniş geniş veren gazete bir gün sonra ihtilalin haberini “Milletçe Bayram sevinci içindeyiz” diye veriyordu. Gazete ayrıca Atatürk’ün “ Ben diktatör değilim. Benim kuvvetim olduğunu söylüyorlar. Evet, bu doğrudur Benim arzu edipte yapamayacağım hiçbir şey yoktur " şeklindeki sözleri de ilk sayfa mizanpajında yer alıyordu.

Manşetlerin yanı sıra gazetenin yazarlarında Haldun Taner, Kadircan Kafflı, Muammer Yaşar' da ihtilal yanlısı yazdı. Gazetede yer alan manşetler ise şöyleydi:

29 MAYIS : "Eski idarecilerin korkunç projeleri: Menderes kitle halinde tevkiflere girişecekti. "

30 MAYIS: (8 sütuna manşet) " Yaşasın Türk Silahlı Kuvvetleri ve Milli Birlik Komitesi “, “Başvekil Org. Cemal Gürsel' e yurdun her yerinden dün binlerce tebrik ve sevgi telgrafi gönderildi. "

31 MAYIS: (8 sütuna sür manşet) " Menderes'in korkunç tasavvurları meydana çıktı .", "Uydurma bir halk hareketi hazırlanacak ve bir çok kimse insafsızca öldürülecekti.", " Şehitleri tespit için komisyon kuruldu. " , " Üniversitelileri öldürdükten sonra meçhul yerlere gömen polisler sorguya çekiliyor.", "Beyazıt meydanını kiralık katiller üniversiteli kanına bulamıştı.", "İhtilal dediğin işte böyle olmalı "

3 HAZİRAN: " Şehit talebe miktarı kısa zamanda tespit edilecek. "

4 HAZİRAN: “ Şehit cesetleri canavarca usullerle yok edilmiş”

Tercüman gazetesi her gün iki sayfa bol fotoğraflı ihtilal haberleri de yayınladı. Öğrencilerin et makinalarında kıyma yapıldığı şeklindeki haberler üzerine CHP milletvekilleri olayı araştırmaya başladılar.

3- 27 Mayıs 1960 "Askeri Müdahalesine Karşı Köşe Yazarlarının Tavırları

Gazete haberlerinde olduğu gibi köşe yazılarında da 27 Mayıs darbesine destek verilmiştir. Köşe yazılarında darbeyi eleştiren yorumlara rastlanılmamıştır. Ancak yazılar arasında desteğin derecesi ve ifade ediliş biçimi açısından farklılıklar olmuştur. Gazetelerde dikkat çeken bir husus da köşe yazılarının sayısında darbe öncesi ve darbe sonrasındaki değişikliklerdir. Örneğin Hürriyet gazetesinde 1 Nisan tarihinden darbenin yapıldığı 27 Mayıs tarihine kadar politika ile ilgili tek köşe yazısı ikinci sayfada yer alan, yazarın isminin yer almadığı ve genellikle dış politika yazılarının yer aldığı “Günün Hadisesi” köşesidir. Ancak 27 Mayıs'tan sonra özellikle 30 Mayıs'tan itibaren köşe yazılarının sayısında ciddi bir artış olmuştur. Darbeyi destekleyen veya Menderes hükümetini eleştiren yazıların yer aldığı bu köşelerden Emin Karakuş'un “Ankara Notları” ve Tahsin Öztin'in “Düşünceler” köşesindeki yazıları hemen hemen her gün yayınlanmıştır. Bunlar dışında Hürriyet gazetesinde Necati Zincirkıran, Ord. Prof. Vasfi Reşid Seviğ, Erol Kayalıoğlu, Eşref Şefik, Nizam

Payzın, Doç. Dr. Vakur Ersan, Alan Day, İlhan Engin'in aynı içerikli yazılarına yer verilmiştir.

Tercüman gazetesinde Haldun Taner 27 Mayıs 1960 darbesine kadar sadece Pazar günleri ikinci sayfada "Devekuşuna Mektuplar" başlıklı köşede çok değişik konularda yazılar yazmıştır. Taner 28 Mayıs 1960'dan itibaren gazetenin başyazılarını yazmaya başlamıştır. Ayrıca Taner 29 Mayıs'tan 29 Haziran'a kadar olan dönemde ikinci sayfada, "Gerçek Demokrasinin Eşiğinde" isimli köşede 27 Mayıs'ın yararlarını değerlendiren yazılar kaleme almıştır.

HALDUN TANER

28 Mayıs 1960 tarihli "Sonuç Değil Başlangıç" başlıklı yazısında Taner, Menderes hükümetinin icraatları için "zalim ve hain bir zorbalık" tanımı yaptıktan sonra şöyle devam etmiştir: "Başımızdaki zorba rejimin heyulası ortadan kaldırılmış, ufkumuzu kapayan ruhlarımızı karartan, gelecek hakkındaki umutlarımızı söndürmeye yüz tutan gerici, diktatörlük rejimi yıkılmış bulunuyor. Taner'e göre "tarihimiz boyunca en kritik anlarda milletçe bütün iyiye, doğruya özlemlerimizi fiil halinde gerçekleştirme şerefi kendine düşen ordu zamanında ve çok vukua" müdahale etmiştir. Yazara göre 27 Mayıs "talihsiz bir devrin sonu, ama gerçek bir demokrasi ve tam bir tolerans devrinin de sadece ilk adımıdır."

Taner'e göre darbeden çıkarmamız gereken asıl ders kurtuluşun partilerde değil, partiler dışındaki manevi kuvvetlerde olduğudur. Yarınki demokrasimizin koruyucuları da "politika ihtiraslarının içinde gözleri buğulanan politikacılardan değil, haksızlığın tek vücut olarak birleştirdiği tarafsız manevi kuvvetler arasından çıkacaktır. Yine Taner'e göre bu manevi kuvvetler Türk gençliği, üniversite ve "çıkar mikrobunu ile soysuzlaşmamış tertemiz vicdanlı, insanı, büyük vatan sevgisini her şeyin üstünde tutmasını bilen Türk ordusu"dur.

Haldun Taner, 29 Mayıs 1960 tarihli ve "27 Mayıs Mucizesi" başlıklı başyazısında darbe sonrası durumu "buz devrindekiler misali yıllar süren bir kara kıştan bahara yeni çıkmışlığın sarhoşluğu içerisindeyiz" şeklinde tanımlamıştır.

DP hükümetini "hürriyet düşmanları" olarak tanımlayan yazara göre 29 Mayıs 1960 tarihi "Bizi sürü yapmak için çalışan zorbalardan boyunduruğundan kurtuluş

kaderimizi batının en ileri demokrasi, tolerans ve fikir hürriyeti ilkeleri içinde yeniden kurmaya karar verdiğimiz mutlu dönemin ikinci günü"dür. Oysa darbe öncesi dönemde Tercüman gazetesinin ifade hürriyetinden yana fazla bir sorunu olmamıştır. Özellikle 1960 yılı Mayıs ayı içerisinde İstanbul Örfi İdare Kumandanı Fahri Özdilek imzalı II numaralı tebliğle Cumhuriyet gazetesi 1 Mayıs'tan itibaren 10 gün, 22 Numaralı tebliğle Yeni Sabah 10 gün, 25 numaralı tebliğle 9 Mayıs gününden itibaren Milliyet gazetesi 15 gün, 26 numaralı tebliğle 10 Mayıs'tan itibaren Hür Adam 10 hafta, 31 numaralı tebliğle 19 Mayıs'tan itibaren Akşam gazetesi 20 gün, Ankara Örfi İdare Kumandanlığı'nın 16 numaralı tebliğiyle Zafer gazetesi 7 Mayıs'tan itibaren 1 hafta kapatılırken Tercüman gazetesi hiç kapatılmamıştır.

BÜLENT ECEVİT

CHP' nin yayın organı olan " Ulus " gazetesinin 28 Mayıs 1960 tarihli nüshasının birinci sayfasında " Günaydın " başlıklı bir yazı kaleme alan Bülent Ecevit' in satırları şöyleydi.

" Karanlık günlerin sona erdi. Günaydın Türk Milleti ! " .. " Dün Türkiye' de büyük bir İnkılap gerçekleşti, kökleşti. Bu inkılap vatandaş şuurunda boy verdi, gençlik kanı ile sulandı, ordu ile pekişti. "

Bülent Ecevit 30 Mayıs 1960 tarihli yazısında da Anayasa Komisyonun hazırladığı ihtilali meşru gösteren raporu savunuyordu. " Anayasa Komisyonunun Milli Birlik Komitesi Başkanına sunduğu rapor, Türk ordusunun başardığı hareketin ne kadar meşru ve ne kadar yerinde bir hareket olduğunu tereddüde yer bırakmayacak bir açıklıkla belirtmektedir "

Ecevit, 1 Haziran 1960 tarihli yazısında ise şöyle diyordu. " Türk ordusu bütün dünyanın hayranlığını çekecek kadar başarılı; medeni ve meşru bir ihtilal hareketini görülmemiş bir süratle, 2 saat içinde bütün yurtta zafere ulaştırdığı andan itibaren demokratlık rejiminin, sosyal müesseselerin ve Cumhuriyet devrimlerinin kurtarılması için faaliyete geçmiştir. "

3 Haziran 1960 tarihli yazısında ise şunları yazmaktaydı; " 27 Mayıs hareketi üzerine kurulan Milli Birlik İdaresi altında geçireceğimiz birkaç ay, Türk Milleti için, erişilmemiş, bazı yüce ülkülere erişme, yitirilmiş nice hürriyetlere ve manevi değerlere yeniden kavuşma imkanı olduğu kadar, yıkılmış bazı büyük ve gerekli müesseseleri yeniden canlandırma imkanını da sağlayabilir.

" Ad önemli değildir. Başka bir ad verilebilir. Halk Evlerinin, Halk Odalarının eski yapıları alınıp, o yapılar da 27 Mayıs 1960 ruhunu kuşaktan kuşağa yaş atarak, o ruhun ateşini Türk Milleti yaşadıkça yanar tutacak yepyeni birer kültür ocağı kurulabilir." Ecevit 1960 ihtilali sonrasında kurucu meclis üyesi oldu.

ALTAN ÖYMEN

28 Mayıs 1960 tarihli Dünya Gazetesinde bahsedilen diğer genç teğmen Altan Öymendi. Haber şöyle devam ediyordu. "... Öte yandan tahkikat komisyonu üyelerinin tevkifini yine gazeteci olup yedek subaylığını yapan teğmen Altan Öymen yapmıştır. Bütün komisyon üyeleri nezaret altına alınmışlardır. Altan Öymen terhis olur olmaz yazılarına Ulus Gazetesinde devam etti. 4 Haziran 1960 tarihinde başlayan yazı dizisinde 27 Mayıs öncesinde gelişen olayları anlatıyordu. Aynen Ulus, Gazetesinin yanı sıra Kim Dergisinde de yazmaktaydı. Öymen çizgisini burada da devam ettirdi. Altan Öymen'de Kurucu Meclis üyesi oldu ve yeni anayasanın hazırlanmasında rol oynadı.

ABDİ İPEKÇİ

Abdi İpekçi bu dönemde Milliyet Gazetesi Yazı işleri Müdürlüğünü yapıyordu. İpekçi darbe sabahını 30 Mayıs 1960 tarihli Milliyet Gazetesi'nde şöyle anlatmıştır. "...Radyoevi tanklarla çevrili, köprüyü askeri birlikler tuttu. Heyecandan titriyor, parlayan gözlerimiz birbirimize aynı 'acaba' ile bakıyordu. Acaba beklediğimiz gün gelmiş miydi? Matbaada herkes kucaklaşmaya başladı ve biraz sonra gelen askeri kamyon diğer meslektaşlarımızla birlikte bizi orduvine götürecek orada Türk ordusunun en şanlı, en büyük, en medeni, en cesur, en insani başarısını resmen kutlayacaktık Örfi İdare Kumandanlığı'na bir gece yarısı ifade vermek üzere götürüldüğümüz zaman, bizi kucaklayıp bağrına basan subaylarımız '15 gün daha dışınızı sakın' demişlerde. Gazetemiz kapatıldığı gün aynı şeyi tekrarlamışlardı: '15 gün sabrettik; şimdi sevinçten ağlıyoruz."

İpekçi, 4 Haziran 1960 tarihli yazısının başlığını "Bu bir ihtilal değildir." şeklinde atmıştı. Yazıda şu gerekçelere yer veriliyordu:

1- Meşruiyet: Mesnedini iç hizmet kanunun 34 maddesinden almaktadır.

2- Kan dökülmedi.

3- Kahraman yaratılmadı

4-İktidar hırsı yok

İpekçi askeri yönetimce çıkarılan .kanunları savunan yazılarda kaleme aldı. İhtilali Koruma Kanunu hakkında 1 Temmuz 1960'da yazdığı yazıda şunları ifade ediyordu; "İnkılap veya ihtilal geçiren memleketlerde, düzeni korumak huzuru sağlamak gayesiyle bazı tedbirler alınması normaldir. Bu gibi hallerde hükümleri havi kanunların çıkarıldığına dair örnekler çoktur. İşte evvelki gün yürürlüğe giren, inkılap!arın korunmasına dair kanunu da bu ışık altında incelemek ve bu bakımdan makul görmek gerekir. "

HALİT KIVANÇ

Halit Kıvanç o yıllarda Millet Gazetesinde yazmaktaydı. 5 Haziran 1960 tarihli yazısında şu ifadelere yer verilmekteydi:

"Bayram içinde bayram. Yıllardır böylesine ağız tadı ile bir bayram kutlamamıştık. 27 Mayıs sabahı doğan güneş, göz kamaştırıyor, ...öyle bir güneş ki bu ... Hürriyet aşıklarını, Atatürk çocuklarını, Cumhuriyet bekçilerini iliklerine kadar ısıtıyor da ... Hürriyet düşmanlarını, Ata'yı unutanları, coplu demokrasinin azgın buzdağlarını lahzada eritiveriyor.

" Kutlu olsun ... Mutlu olsun ... Bize bu büyük hürriyet bayramını hediye edenler sağolsun ... Var olsun ... ", " Çifte bayram neşesi içinde, gelin, şu sabıkları sakıtları hatırlayıp bir daha neşelenelim.... Kara günlerde dillerde dolaşanları kalemden kağıda aktarı verelim"

12 Haziran 1960 tarihli yazısında ise şu görüşlere ver veriyordu: "Daktilonun başına oturdum. Tam yazmaya başlayacakken, sokaktan incecik seslerle dolu bir şarkı yükseldi; "Kızım seni Bayar'a vereyim mi ? İstemem babacığım istemem. O' nun adı Bayar, milleti soyar. İstemem babacığım, istemem. ”

ÇETİN ALTAN

Çetin Altan da ihtilali destekledi. Altan, Milliyet gazetesindeki köşesinde 27 Mayıs 1960 tarihinde; "Büyük Gün" başlığı ile kaleme aldığı yazıda şunlara yer veriyordu:" Bütün Türk vatanperverleri bu muazzam ve şanlı günün sevinci ve heyecanı içindeler. Çürümüş,

süfli politika tertiplerinin şahsi ihtiraslarla Türkiye'yi tehlikeli badirelere, kardeş kavgalarına sürüklemek üzere olduğu bir sırada, Türk Silahlı Kuvvetlerin medeni bir şekilde devlet idaresine el koymaları ve memleketi karanlık bir akıbetten kurtarmaları ve tarihimizin büyüklüğüne yakışan mutlu bir hareket olarak milletimize hür ve insan haklarına uygun yeni ufuklar açmaktadır.(...) Hakiki hürriyetin saati çalmıştır. Atatürk inkılaplarına bağlı olarak demokratik bir memlekette Türklüğün şerefine yakışan bir nizamın temelleri atılmaktadır..."Yaşasın Türk Milleti, yaşasın Türk Ordusu."

28 Mayıs 1960 tarihli yazısının başlığı ise " Bugün canım yazı yazmak istiyor" şeklindeydi. Yazı şöyle devam ediyordu: "Bize bugünleri tattıran ve bir milletin haysiyetine konmaya çalışan tozları bir üfleyişte temizleyiveren Türk Silahlı Kuvvetleri sağ olsunlar Kardeş kanı dökülmeden yapılan bu hareketin aynı vakar içinde gerçek demokrasinin temellerini atmasını bekliyor, seviniyor, övünüyor, övünüyor, seviniyoruz."

Çetin Altan Tahkikat Komisyonu'nun baskılarının arttığı sırada "Bugün canım yazı yazmak istemiyor" diye sütununu boş bırakmıştı. Bu yazısı ona karşı bir nazireydi. Altan şu cümlelerle yazısını sürdürüyordu. "Demokrasi rejimi yakında bu güzel vatana olduğu mutluluğu getirecektir. (...) Bize bu günleri tattıran ve bir milletin haysiyetine konmaya çalışan tozları bir üflemeyle temizleyiveren, Türk Silahlı Kuvvetleri sağ olsunlar. Kardeş kanı dökülmeden yapılan bu hareketin aynı vakar içinde gerçek demokrasinin temellerini atmasını bekliyor, seviniyor, övünüyor,öveniyor, seviniyoruz."

Altan 14 Haziran tarihli yazısında ise eleştirilerinin doruğuna çıktı. " Haysiyetsizlerin miydi bu iddia? " Şayet sizlere haysiyetsiz demişsek özür dileriz, sizlerden değil, başka haysiyetsizlerden: çünkü en haysiyetsiz olan bile sizlerin yanında İsa Aleyhisselam gibi kalır..."

AZİZ NESİN

Aziz Nesin de ihtilale destek veren kalemler arasındaydı. Nesin ihtilalden bir gün sonra 28 Mayıs 1960 tarihinde Akşam Gazetesinde yazdığı yazdığı yazı da şu görüşlere yer vermişti: "Sağ ol Generalim, sağ ol Albayım, Yarbayını, Binbaşım, Yüzbaşım! Sağ olun yiğit komutanlarım! Var olsun Türk ordusu !"

"Bu aydınların diktatör ve uşaklarına çarptığı şamadır. Bu kez siyasi evliyaı, aydınlar çarptı.", " ...Daha dün, gazetelerde çıkamayan bir söylevinde, yine profesörlerle, avukatlarla alay

ederek şöyle dedin: " Dönersem kahpeyim millet yoluna azimetten !" ,” Bu söz ağzına yakışmaz. Sana yakışanı şöyle demeli; ‘ Dönersem kahpeyim koltuk yolunda her hezimetten!

" Duyduk ki Ankara' da yakana yapı şanlara" Kelle mi istiyorsunuz? diye bağırımtı, hayır kellenizi istemiyoruz. Biz, paçacı mıyız, senin kelleni ne yapalım? Sahibine yaramayan kelle bize hiç gerekmez. "

2 Haziran 1960 tarihli yazısında da, " Kuyruklar dışarıda kaldı" diyerek, Demokrat Parti sempatanlarının yakalanmasını istedi. 20 Mayıs 1961 tarihili Hürriyet Gazetesinde Aziz Nesin'in tevkif edildiği ve yeni operasyonların yapılacağı yolunda bir haber yer alıyordu. "Solcu yazar Aziz Nesin' in tevkifi bir başlangıç. Yakında büyük ölçüde operasyonlar yapılması muhtemel. Büyük bir hürriyet havası içinde olmamıza rağmen, bir intikal devresi geçirdiği gerçek olan milletimizi , uçuruma sürüklemek isteyen bazı yabancı, komünist unsurlar, yurdumuz üzerinde faaliyetlerine başlamışlardır. Gayelerini gerçekleştirmek maksadıyla yabancı bir komünist teşkilatı tarafından, bu iş için gizlice yurdumuza dışarıdan külliyatlı miktarda altın sokulduğu sanılmaktadır.

"Her türlü iktisadi ve sosyal olayları gerçekten başka türlü göstererek devamlı istismar yoluna sapan ve gizli bir teşekküle uşaklık eden bu gibi unsurlar, son zamanlarda, yer yer kendini göstermeye başlamıştır. Bu durumu gözünden kaçırmayan siyasi polis, son günlerde faaliyetini bu yönde arttırmış bulunmaktadır.”

" Bu şahısların, yalnız propaganda yaparak, sırf vatandaşların kafalarına zehirleyici fikirler sokmakla kalmayıp, fiiliyata geçerek, Silahtarağa Elektrik Fabrikası' nı tahribe yeltendikleri ve Taşlıtarla' da bir hafta evvel şoförleri greve teşvik ettikleri polisin gözünden kaçmamıştır.

"Günlük bir sabah gazetesinde (Akşam Gazetesi) devamlı neşriyatı ile komünizm propagandası yaptığı tespit edilen Aziz Nesin, Cumhuriyet Savcılığı tarafımdan Örfi idare makamlarına teslim edilmiştir. Bu şahsın yazdığı seri halindeki makaleleri , üniversite hocalarından kurulu bir bilirkişi raporuna istinaden değerlendirilmiş ve bunlarda komünizm propagandası görüldüğü belirlenmiştir. Ayrıca hu şahsın evinde yapılan aramada, yurtiçine sokulması yasak olan, pek çok kitap ele geçirilmiştir. "

NADİR NADİ

İhtilali destekleyen kalemlerden biri de Cumhuriyet Gazetesinin başyazarı Nadir Nadi'ydi. 28 Mayıs 1960 tarihli yazısında Nadir Nadi şöyle diyordu. “ Türk milleti dünden beri tarihinin yeni dönüm noktasına ulaştı.On yıl önce gerçekleştirdiğini sandığımız çok

partili demokratik idare sisteminin zamanla nasıl soysuzlaşmaya başladığını bütün memleket sever vatandaşlar yakından görüyor ve hu hali önlemek için ilgilileri uyarmaya. Çalışıyordu. (...) "Milletimizin gözbebeği , kahraman ordumuzun yaptığı ilk hamlenin vatandaş kanı dökülmeksizin başarılması, bize iyi yarınları müjdeleyen bir tarih eseridir. Fakat aylardan beri içine saplandığımız çıkmazı açabilmek için bundan böyle de elbirliği ile ve temkinle çalışmaya hem de çok çalışmaya mecburuz. Yaşasın Türk Milleti ! Yaşasın onun kahraman ve şerefli ordusu !”

Nadir Nadi ihtilale gerekçe olarak gösterilen gençlerin kıyma makinelerinde kıyıldığı iddiaları üzerine de yazılar kaleme almıştır.

"Üzerinden tam bir ay geçiyor, 28 Nisan Perşembe günü Beyazıt meydanında ‘Hürriyet hürriyet ‘ diye çırpınan Türk çocuklarının kanı aktı.Kız, erkek içlerinde can verenler , yaralananlar, sakat kalanlar oldu. Bunların kimlik ve sayılarını hala iyice bilemiyoruz. Şimdiye dek resmi çevreler küçük rakamlar etrafında dolaşarak olayı azımsamaya çalıştılar. Sırası geldiği zaman elbette öğreneceğiz.”

BURHAN FELEK:

Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Burhan Felek, ihtilalin ilk günlerinde sessiz kalmayı tercih etti.1 Haziran 1960 tarihinde ihtilali destekleyen ilk yazısını yayınladı.Yazıda şu görüşlere yer veriyordu ; “ İktidarı kaybetmenin normal yollarını kapayanlar anormal yollara düşmeyi kabul etmişler demektir. Tıpkı bir merdiveni yakanların pencereden düşmeye mecbur oluşları gibi.”

Burhan Felek, 2 Haziran 1960 tarihli yazısında ise ihtilalin bilimselliğinden , düzenli oluşundan ve önceden provasının yapılmış olmasını konu ediyordu.

“.... Şöyle bir geriye bakınız ; Arjantin, Küba ve Kore’de şu birkaç sene zarfında ihtilaller oldu. Bizdeki gibi kansız var mı ? Zulümsüz , intikamsız, medeni olanını gördünüz mü ?

“ İtiraf etmeliyiz .Bu ihtilali hazırlayanlar , bir ilmi tramvay gibi tertiplemişler. Anlattıklarına göre provalarını bile yapmışlar. Kolay şey değil bu ! Acele etmeden vaktini saatini bekleyerek ihtilal tertiplemek , ölümle oynamak demektir. Çünkü tertipler vaktinden evvel haber alındı mı iş sarpa sarar. Onun için bizim çok fenni ve insani şekilde bir ihtilal oldu.Buna sevinmek, çok sevinmek ve bununla iftihar etmek yeridir.”

YAŞAR KEMAL:

Cumhuriyet Gazetesi yazarı Yaşar Kemal'de yazılarıyla ihtilale destek verdi.29 Mayıs 1960 tarihli yazısında Kemal şöyle yazmıştı :

"İnsan bu kadar gencecikte ölse, ölüm büyük bir talih. Dünyasına doymadan ölmek , ölümlerin en kötüsü. Ama böylesi ölüm güzel. Genç kanlarından bir milletin bir daha silinmeyecek ,bir daha yok edilmeyecek, asırlardır özlediği hürriyet destanı yazılıyor. Bu doğan hürriyet, bir daha hiç kimse tarafından gasledilmeyecek. Bu ateş artık söndürülmeyecek . Bu temelde dal gibi gencecik ölen çocuklarımızın kanlarının akıtılışları var. Bu büyük ateşte Türk halkının asırlardır arzuladığı hürriyetin yalımı var. Kim tarafından olursa olsun, bu gün yarın, bir asır sonra, bu yalım zapt edilmeyecek. Bu büyük yalı m zincire vurulamayacak. Bütün zincirlere paydos. Ben buna inanıyorum. Bu son"

YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU;

Edebiyatçı yönüyle tanınan Yakup Kadri Karaosmanoğlu o dönemde CHP' nin sesi olan Ulus Gazetesinde yazdığı yazılarla ihtilale destek verdi Demokrat Partililerin ağır bir biçimde cezalandırılmalarını istedi. 1 Haziran 1960 tarihli yazısında ihtilali, nizam ve kanun yolu olarak değerlendiriyor ve ihtilalin meşru olduğunu söylüyordu. Yakup Kadri 3 Haziranda yazdığı yazıda da Demokrat Partililerin biran önce cezalandırılmasını istiyordu. " Biz, sabık iktidar erkanının biran evvel Yüce Divana verilmesini dört gözle bekliyoruz. Ta ki, 27 Mayıs dersi tamam olsun ve bu suretle Türk tarihinin bir ayıbı bir felaket devri artık büsbütün tasfiye edilip maziye karışsın "

Yakup Kadri Karaosmanoğlu da ihtilale verdiği desteği Kurucu Meclis üyesi olarak alan yazarlar arasına katıldı. Yakup Kadri, Milli Birlik Komitesi kontenjanından Kurucu Meclis üyesi oldu.

AYHAN HÜNALP

İhtilalden üç gün sonra 30 Mayıs günü Tercüman Gazetesi yazarlarından Ayhan Hünalp gazetesinin üçüncü sayfasında" Selam Olsun Sana Ey Türk Ordusu!" başlığı ile bir yazı kaleme aldı. Hünalp şunları yazıyordu: "Yüreğini kabartıp, dörde katlayıp, beşe, altıya katlayın' bir dört yol ağızda bırakmanın, soluğunu kısımadan, kasıkları patlamış, ağzına

çaputlar, takılıp, tırnakları yolunmuş bir nesil olmaktan, kahrolmaktan, zillet içinde kancıkçasına ve kalleşçesine bir hayat yaşamanın hamallığından kurtulmuş bir neslin haykırışı; " Selam Olsun Sana"

BEDİİ FAİK

30 Mayıs tarihinde Dünya Gazetesindeki köşesinde ihtilale ilgili olarak yazı yazan diğer bir kalemde Bedii Faikdi. Faik, şunları yazıyordu:

"Yeryüzünde kendi halkından bu derece kopmuş, onu bu kadar düşman bellemiş bir iktidar az görüşmüştür.", " Yakalanan her bakana, milletvekiline, politikacıya bakınız, hatta karılarına, ailelerine kulak veriniz. Ne diyorlar? Hepsinin ağzında kendilerini almaya gelen kahraman Türk subaylarına karşı bir yakarı:

Bizi halka teslim etmeyiniz! Elbette korkuları, kabusları bu ! Çünkü Türkle beraber değil, Türke karşı idiler. Çünkü halkla birlikte değil, halka karşı idiler!..

4-12 Mart 1971 Muhtırası Dönemi Öncesi ve Sonrasında Gazetelerin Manşetleri

Mart 1971 Hürriyet

4 Mart: 6 öğrenci lideri konuştu: " Verdiğimiz savaş devam edecek."

5 Mart: 4 ABD'li kurşuna dizilecek.

6 Mart: 4 Amerikalı ODTÜ' de aranırken kanlı savaş çıktı.

7 Mart: Çember daraldı.

ODTÜ' nün yeraltı kanalları aranıyor.

ODTÜ öğrenci Birliği Başkanı sert konuştu. "Askeri bir yönetim gelirse direneceğiz" Ege Üniversitesi öğrencileri, İzmir Ankara karayolunu trafiğe kapattı.

8 Mart: 20 bin kişi 4 rehineyi arıyor.

9 Mart: 4 ABD'li serbest

Gezmiş ve arkadaşları polisin elinden kaçtı. Gençlerin elindeki cephaneye ve silahlar Kızıl Çin malı. İşte üniversitenin yeraltı şehri (kroki)

10 Mart: Amerikalılar fidye vermedi.

Dev-Genç iddia ediyor. "Pazarlık yapıldı."

İki önemli toplantı (3. sayfa)

11 Mart: Komutanlar olayların hafife alındığı görüşünde birleşti. "Ordu rejimi korumakta kararlıdır" (Komutanlar toplantısı)

12 Mart: Hükümetin istifası için generallere söz verildi.

30 AP'li milletvekili bu konuda çalışıyor.

Demirel yine başkan kalması fakat yeni bir başbakanın kabulü isteniyor Başbakanın kardeşleri ve yolsuzluk hikayeleri orduvevlerinde konuşuluyor.

13 Mart: Ordu ultiatom verdi.

Hükümet istifa etti.

Güçlü hükümet kurulmazsa ordu idareye el koyacak. Bütün birlikler alarma geçirildi.

Bunun böyle olacağı belliydi.

14 Mart: Ordu ne istiyor.

Kumandanlar Çankaya' da

Ordu İstanbul' daki anarşik hareketleri önlemek için Anayasa' da değişiklik istiyor. Senato Başkanı muhtıraya itiraz eden konuşma yaptı.

İslamköy' de kapılar duvar oldu.

Oğlu istifa ettiğı için baba Demirel koç kurban edecek.

15 Mart: Demirel'in iştirak etmediğı Çankaya' daki liderler toplantısı sadece 25 dk sürdü.

Cevap günü: Çarşamba

Yazılı bir metin okuyan Başkan Sunay, "hükümet süratle kurulmalıdır" dedi. Demirel, "Yanlış iş yaptığımıza kani değiliz. "

16 Mart: Sunay'ın millete mesajı

"Yeni devir başladı" dedi. 12 Martta Türkiye için tehlikeli bir dönem geri bırakılmıştır İnönü derhal seçim istedi.

Parlamento artık görev yapamaz

17 Mart: Gezmis ve Aslan gece yakalandı.

Şarkışladaki çatışmada Yusuf Aslan ağır yaralı

Partilerin ortak fikri koalisyon

5 general ve 11 albay emekliye sevk edildi.

18 Mart: "Yakalandığı an oradaydık" Demirel, Sunayla görüştü.

19 Mart: Başbakan bugün tayin edilecek liderler kabinede görev almıyor Hayalci olmayalım

20 Mart: Erim Başbakan

Tercüman

5 Mart: Ankara' da 4 Amerikan askeri kaçırıldı.

Bu akşam 6' ya kadar 6 milyon dolar verilmezse 4 Amerikalı kurşuna dizilecek. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (Beyannamesi)

6 Mart: Silahlı 6 kişi Akbank Selamiçeşme Şubesini soydu. (sür manşet) Demirel, "Sıkı yönetim şu anda söz konusu değil"

ODTÜ 5 bin jandarma ve 2 bin polis tarafından kuşatılıp arandı.

1 öğrenci öldü, sayıları 20' yi bulan yaralılardan bir erin durumu ağır. Ankara dün savaş alanı gibi (6 sayfa)

7 Mart: ODTÜ' de arama devam ediyor. 370 öğrenci gözaltında.

4 ABD' 'linin ne olduğu belli değil

Asker'e karşı kullanılan silahın tek manası var, millete, memlekete düşmanlık. ODTÜ' de Mehmetçiğin üzerine sıkılan kurşun tarihin affetmeyeceği kadar ağırdır. Mesele artık iktidar meselesi olmaktan çıkmış bir düzen meselesi olmaktan da çıkmış düpedüz bir savaş meselesi olmuştur.

8 Mart: İnönü, "Saldırganlar aklını başına alsın" dedi. Ortadoğu kazılıyor.

Binaya istihkam taburu sevk edildi.

Deniz Gezmiş'in ODTÜ' de birisi kızlar yurdunda iki odası varmış.

9 Mart: 4 Amerikalı serbest bırakıldı.

10 Mart: Gezmiş, Polisin elinden kaçtı

11 Mart: Kumandanlar toplantısında Tağmaç: "Ordu adate müdahaleye zorlanıyor.". Genel Kurmay Başkanı toplantıda belirlenecek esasları Sunay'a ve hükümete bildirecek .

Toplanan Yüksek Askeri Şura için ordu komutanları dün 10.00' da başlayıp, 7 saat süren toplantı yaptı.

12 Mart: Herşey açık açık resmen söylemelidir.

Olayların genişlediği meselelerin dar boğaza itildiği içinden çıkılmaz gibi görünen ortamın doğduğu günler geldiği zaman Türkiye'deki bütün kafalar tek yönlü işleyen çark gibi, ordunun ne yapacağını ve hatta ne zaman idareye el koyacağını düşünmeye başlar.

Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın, kumandanlar toplantısı açış konuşmasında orduyu müdahaleye iten ve zorlayanlar olduğunu fakat Türk ordusunun Anayasa'nın sınırları içinde kalmaya kararlı olduğunu söylemiştir.

13 Mart: Ordu idareye el koyacak (sürmanşet)

Parlamento ve hükümet, yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluk içine salmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır tehlike içine düşürülmüştür.

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Senato ve Meclis Başkanı Demirel hükümetten çekildi.

"Muhtıra ile anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değildir" İsmet İnönü, "Demokratik mekanizma işliyor"

Muhtırayı TRT'yi bir general ve 3 albay verdi.

14 Mart: Arıburun muhtıraya karşı çıktı.

Senato Başkanının konuşmasını AP'liler ayakta alkışladı. Kumandanlarla görüşen Sunay bugün parti liderlerini kabul edecek. Demirel, olayları sükunetle karşılıyor.

15 Mart: Kumandanların Sunay'dan ne istedikleri açıklandı.

"Genel Kurmay Sunay'a başbakanlık için isim empoze etmedi" Anarşik hareketler ve inkılap kanunlarına aykırı hareketler engellensin

Uzun vadeli reformlar: (Öğretim reformu, Kooperatiflerin geliştirilmesi, seçim sisteminin değişmesi, suistimallerin önlenmesi, parlamenterler için mal beyanı konulsun.)

"Hukuka sadık olmaktan başka suçumuz yok"

Parlamenterler ve siyasi çevrelerin ortak kanaati "Milli koalisyon" Demirel Çankaya'da toplantıya katılmadı.

Sunay, liderlere, "ordu bu hareketinde haklıdır" dedi.

16 Mart :Sunay, beklenen açıklamasını yaptı: "Anarşi önlenecek"

İnönü, "Demokrasi dışında bir rejimi tanımıyorum"

İnönü: Muhtıra, demokrasiyi esas tutuyor. "Meclislerin yetkileri muhakkaktır"

17 Mart: 5 general, 10 Albay emekliye sevk edildi.

Erzurum'a tayin edilen Genel Kurmay Genel Sekreteri Tuğg. Menlet Tuğcu istifa etti.

Deniz Gezmiş yakalandı. (sür manşet)

18 Marta: Sunay'ın liderle yaptığı temaslarda nasıl bir kabine kurulmasının arz edildiği anlaşıldı. (Tarafsız başbakan ve AP-CHP koalisyonu)

Deniz Gezmiş: "Cezam idamdır" dedi.

Deniz Gezmiş'in itirafları ...

Gayemiz tedhiş ve terör havası yaratmaktı.

19 Mart: Gezmiş, teşkilatını açıklamıyor.

Yeni Meclisler gereğini yapmalıdır.

Başbakan TBMM' den seçilecek

5-12 Mart 1971 Muhtırası Dönemi Öncesi ve Sonrasında Köşe Yazarlarının Tavırları

Ergun Göze, Köşebaşı (Tercüman)

13 Mart 1971

Generallerin beş çayı

Ankara'da generallerimiz toplandılar. Muhakkak ki bu toplantı bir "beş çayı" içmek için değildi. (...) Bu toplantıyı sol kalemler istismara yeltenecektir. Fakat şu hususlar toplantının karakteristikleri olarak kesinleşmiştir.

1 -Ordu Anayasadan ve demokratik düzenden yanadır.

2-Ordu, askere silah çekilmiş olmasından şiddetle münafidir. ve sol akımın tedhişçi mahiyetini tamamıyla idrak eder bir sol hareket olursa ilk olarak ordunun imha edileceğini tespit etmiş bulunmaktadır. Bu bakımdan aşarı solu, aşarı sağ diye takdim edilmek istenen tehlikeden çok daha vahim görmektedir.

3-Ordu, ilk defa açıkça bir hükümeti, "Olayları değerlendirmemek", "Gerekli tedbirleri vaktinde almamak", "Bazı yolsuzluk haberlerinin konusu olmakla itham etmiştir. "

14 Mart 1971

Hakka Tapan Millet

Dünkü yazımda "Ordu Demirel'in yayında değildir" demiştim. Ne var ki bu kadar çabuk ve direk karşısına geçeceğini tahmin etmemiştim. Şimdi olanlar olmuştur kabahatin

kimde olduğunu aramaya lüzum yok. Bugüne kadar Demirel'i çok tenkit etmiş bir insanım ve hadiselerin şahısların çapını aştığını görmekteyim, bu bakımdan en hayati bir kaç noktaya dokunacağım. Birincisi Ordunun sivil ve parlamenter rejime kökten karşı olmadığı gerçeğidir. (...) İkincisi bu hareketin komünizme dur emri mahiyetinde bulunduğu. (...) Bunun en kuvvetli delili de sol gazetelerin şimdiden bu hareket sahip çıkmaya çalışmalarıdır. Fakat sol cephenin en belirli vasfı yüzsüzlüğüdür. Senelerdir "Subay Holding", "Ordu Yardımlaşma" diye tutturup ordunun refah seviyesi tahriş konusu yapıldıktan, "Amerikancı Generaller" diye hakaretler edildikten sonra bu seferde, "Atatürkçülük" perdesi arkasında bu hareket ve orduya yamanmaya kalkabilirler.

16 Mart 1971 Aydınlığa Doğru

Son askeri operasyonun solcular tarafından istismar edileceğini halbuki sola tam zıt olduğunu yazmıştık. 15 Mart tarihli gazetelerdeki haberler bu noktayı açığa kavuşturdu. Sunay'ın başkanlığındaki kumandanlar toplantısında şu hususlar parti başkanlarına bildirilmek üzere karara bağlandı.

1-Bu muhtıranın gayesi Türkiye'de demokrasiyi sağlamaktır. Çünkü Türk Silahlı Kuvvetleri, parlamentosu, partileri, Anayasa kuruluşları ile demokrasiye saygılıdır. Hiçbir sağ ve sol dikta bu hareket ile alakalı değildir.

2-Bu hareketin ana gayesi Türk devletinin bağımsızlık ve güvenliğini tehdit eden anarşiyi ortadan kaldırmaktır. Anarşiyi getirmeye çalışmanın altından barbarlık çıkar demiştik.

3- Bazı akımların özellikle aşırı solun orduyu kendi gayelerine vasıta kılma çabaları bu hareketi suya düşmüş bulunmaktadır.

(...) 1961 yılından bu yana her önüne geleni Anayasa dışına çıkmış olarak tehdit eden ve Atatürk'e ihanet edildiğini ileri süren çevreler son zamanlarda Anayasayı rafa kaldırmak ve Atatürk'ün yerine kendi liderlerini ikame etmek ve Türkiye' de sosyalizm maskesi altında KOMÜNİZM rejimini kurmak sevdasına kapılmışlardı. . Bu izahata göre hareketin hedefi, Atatürkçüyüz diye başlayıp, Mao'cuyuz, diye bitirilmeye çalışılan solun ihanet şebekesidir. Yalnız o kadar değil. Açıklamalara göre: "Üstelik bu menfur emellerine ulaşmak için orduyu vasıta kılmaya uğraşmışlardır. (..)

6-12 Eylül 1980 Askeri Darbesi Öncesi ve Sonrası Gazetelerin Yayınları

Tercüman

5 Eylül: Erkmen için güven oylaması bugün Demirel, "Kış artık seçim için engel değildir."

6 Eylül: Erkmen düştü

Ecevit, "Erken seçim ihtimali kalktı"

7 Eylül: Demirel, "Atatürk'ün çizdiği dış politikayı aynen katip ediyoruz" CHP, MSP'nin düven suyuna girdi. Kudüs'ü kurtarma günü mitingi Konya' da yapıldı.

8 Eylül: Meclisin bu haftadan sonra fiilen tatile girmesi bekleniyor Kritik hafta

MSP'nin mitingi hakkında savcılık soruşturma açtı. / 5 gün içinde 19'u ölü 387 kişi yakalandı.

9 Eylül: Sol kanata mensup 31 parlamenter genel merkeze açık mektup yayınladı. "Kendi birliğini sağlamayan CHP, ülke birliğinden söz edemez"

Konya mitingi sorgusu Siyasi Partiler Kanunu açısından yürütülecek.

10 Eylül: Türkiye: Ecevit'in beyanı kaygı ile karşılandı. Metronun temeli "Tek yol devrim" sloganlarıyla atıldı. Ecevit, sadece işçileri değil bütün halkı tribünlerden sahaya inmeye davet ettim.

11 Eylül: Ortak grupta kavga çıktı. CHP grubu robot gibi oldu. Eren: Anarşi dünyada oduğu gibi ülkemizde de amacına ulaşamayacak.

12 Eylül: Demirel, "Vatandaş sahaya indireceğine Ecevit tribünlere çıksın." Komünistler, İstanbul' da 200'e yakın bombalı pankart asıldı.

13 Eylül: Silahlı Kuvvetler yönetime el koydu.

MGK Başkanı Org. Evren açıkladı. Yeni Anayasa hazırlanacak. Dış dünya: "Ordu mecbur kaldı"

14 Eylül: Siyasi Parti tabelaları indirildi.

Demirel, Ecevit ve Erbakan yakınlarıyla telefon görüşmesi yapıyorlar. ABD ve F. Almanya yardıma devam edecek.

"Ordunun iktidarda kalma hırsı yok"

15 Eylül: Türkiye teminat altına alındı. Bütün grev ve lokavtlar ertelendi.

Sunday Telegraf: "Nato ülkeleri memnun"

16 Eylül: Onbinlerce işçi dün işbaşı yaptı.

Sıkıyönetim Mahkemeleri kurma ve kaldırmaya MGK yetkili kılındı.

17 Eylül: MGK ve Genel Kurmay Başkanı Org. Kenan Evren, ilk basın toplantısını yaptı.

Harekat demokrasi içindir.

Siyasi parti liderleri gözaltı değil güvenlik altında

18 Eylül: MGK bugün ordu komutanlarıyla bir toplantı yapacak. Konsey üyeleri bugün yemin edecek.

İstanbul' da Türk-İş'e bağlı bir çok sendikanın faaliyetleri durduruldu.

19 Eylül: Yemin ettiler.

İlk tebriki Anayasa Mahkemesi başkanı yaptı. (Şevket Müfitgil)

Cumhuriyet:

5 Eylül: Demirel ilk aşamada Erkmen'i feda etti.

Dışişleri Bakanı düşürüldü. (MSP tarafından verilen gensoru ile) CHP Ordu İl Başkanı ve 5 yakınını öldürdüler.

6 Eylül: Ecevit tribündeki işçi sahaya inmeli (Petrol-İş Genel Kurulu)

7 Eylül: Erken seçim suya düşerken CHP-MSP'nin hükümet ortaklığı zor gözüküyor.

8 Eylül: MSP'liler Kudüs'ü kurtarma mitinginde şeriat özelemlerini sahneleme olanağı buldu.

Ankara'da 2, İstanbul' da 1 kişi öldürüldü.

AP Başkanlık divanı kararı hükümete devam.

9 Eylül: Sağda geride bir CHP topluma öncü olamaz" Başsavcılık, MSP için soruşturma açtı

6 kentte ikisi Öğrenci bir eczacı 11 kişi Öldürüldü.

'10 Eylül: Adana'da biri er, 5 kişi diğer illerdeki olarda ise 15 kişi öldürüldü. Türkiye'nin "en turistik yöresi Sultanahmet alanında dolaşmak yürek ister"

11 Eylül: Ankara' da kurşuna dizilen 2' si kardeş, 4, Fatsa' da 3, Malatya' da 2, olmak üzere yurttta 17 kişi Öldürüldü.

12 Eylül: Silahlı Kuvvetler yönetime el koydu.

Tüm yurttta sıkı yönetim ve sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Parlamento üyelerinin dokunulmazlıkları kaldırıldı.

Orgeneral Kenan Evren i 3' te Radyo ve TV' den halka hitap edecek.

13 Eylül: Evren, Ersin, Tümer ve Şahinkaya'nın yaşam öyküleri (5. sayfa) Org. Evren, MGK'nın ilkelerini açıkladı.

14 Eylül: MGK, MHP lideri Türkeş'in verilen süre içinde emirlere uymaması durumunda suçlu ilan edileceğini açıkladı.

Ecevit, Demirel eşleriyle birlikte Gelibolu' da bulundukları açıklandı. Erbakan ve eşi de kendi isteği ile İzmir, Uzunadaya gönderilecek.

Türkeş'e bugün 13'e kadar süre tanındı.

Devlet Başkanı görevini üstelen Org. Evren Başbakanlık ve bakanlık müsteşarları ile toplantı yaptı.

Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyması ile ilgili yankılar ve yorumlar sürüyor. Amerikan New York Times, Türkiye İran ya da Afganistan olmaz diyor.

Batı Avrupa Radyo, TV ve basını genellikle politikacıları sorumsuzlukla suçlayıp, Türkiye'nin demokrasiye dönmesini vurguluyorlar.

15 Eylül: MHP Başkanı Türkeş de teslim oldu.

27 Mayıs'ın lideri Org. Gürsel törenle anıldı.

Ankara Sıkı yönetim Komutanlığı: eylemci gençlerin üst yöneticileri açıklamaları bekleniyor.

16Eylül: Müsteşarlar bakan yetkilerini kullanacaklar.

DİSK, HAK-İŞ'e bağlı sendikaların paralarının bloke edilmesine karar verildi. Durum ve Zaman başlığıyla yayınlanan ve gazetenin görüşlerini yansıtan köşede şunlar ifade ediliyordu: " Türkiye' de bir değişiklik gerçekleşti. Ordu yönetime el koydu. Bunca büyük değişiklik böylesine sesiz, kolay, gürültüsüz biçimde gerçekleşmesi, bütün kesimlerce onaylanıp, benimsenmesi toplumun bekleyişlerine karşılık verilmesi anlamını taşır. Bankalar açıldı. Grevdeki 51 bin işçi dün işbaşı yaptı. 12 Eylül eylemini toplumdaki çeşitli kesimler ve çevreler kendi özlemlerinin bir aracı gibi görmektedirler. 12 Eylül'ün çeşitli toplumsal kesimler arasında bir halk etkinliğine yönelmemesi beklenir."

Kente göre sokağa çıkma yasağı ve başvurulacak telefonlar açıkladı (5. sayfa) 17 Eylül:

Evren: Bu hareket tarih kitaplarındaki bir darbe değildir. (Basın toplantısından)

Evren dünya' da günün adamı

18 Eylül: Vergi reformu kısa zamanda çıkacak. Genç yaşlı herkes duvarları temizliyor.

19 Eylül: And içtiler.

MGK, bugün toplanıyor. Gündemde Atatürk Kanunu var.

HÜRRİYET

15 Eylül: Bugün yeni bir gündür. Yeni bir dönem başladı.

Artık sokakları, mahalleri yaşanmaz hale getiren, kurtarılmış bölgeler yaratan, masum çocuklarımızı anarşiye alet eden, bizi canımızdan bezdiren, her gün bir ananın gözyaşı dökmesine neden olan dünya sona erdi. Hainlerin, küstah ve kabadayılının, demokrasiyi yozlaştıran tüm güçlerin hepsi geriye itildi.

Atatürk Türkiye'sinin temeline bir çivi daha çakıldı. Demokrasiye inancını açıklayan yeni yöntem işçi-işveren ilişkilerinden, köylümüzün efendiliğine, hatta bankalardaki paralarımıza kadar güvence getirdi. O halde bize düşen görevlerde olmalıdır. Fırsat düşkünlerine, sapık ideologlarına inanmaksızın, fısıltıyı, dedikoduyu unutarak bu ülkede haysiyetli ve güçlü bir yapı oluşturmamız. Mutlu günler bizim, huzur bizim olmalıdır. Güçlü bir Türkiye için kini, nefreti, ikiliği, bölücülüğü bırakıp bütün olmalıyız. Bugün günlerden pazartesi. Yeni bir hafta, yeni bir dünya başlıyor.

Atatürk'ün demokrasiye inanan evlatları haykırıyor:

Ne mutlu Türküm diyene ... Haydi işbaşına ...

7-12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi'nden Sonra Köşe Yazarların Tavırları

12 Eylül Askeri Müdahalesini gerçekleştiren zamanın Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren, "12 Eylül' den Önce ve Sonra" adlı kitabında, "Basının normal demokratik düzene geçildikten sonra, askeri yönetim dönemini methetmeleri beklenmez. Ancak evvelce yazdıklarım da inkar etmeleri, bilmem ne derece doğru olur?", "Maksadım, yazarları teşhir etmek amiyane tabirler" döneklilikleri" ortaya dökmek değildir." demektedir. Evren, kitabında basının ve köşe yazarlarının büyük kısmının 27 Aralık 1979' da Silahlı Kuvvetlerin verdiği mektubun bir çok gazete ve yazar tarafından eleştirilmediğini haklı bulunduğunu ifade ediyor. Evren şunları belirtiyor: "Silahlı Kuvvetler hükümetin emrindedir. Hükümet emrinde olan bir güç nasıl oluyor da müdahale niteliği taşıyan böyle bir uyarı mektubunu Cumhurbaşkanı'na verebiliyor? Bu mektubu imzalayan komutanların hemen emekli edilmeleri ve haklarında gerekli yasal işlem yapılmalıdır." şeklinde makale kaleme alınmamıştır. Bu da gösteriyor ki, mektup basın tarafından onay görmüştür."

Evren kitabında, 27 Aralık 1979' da uyarı mektubunun verilmesinden, 12 Eylül'e kadar basının anarşi ve terör olaylarına yer vererek, zaman zaman müdahale beklentisini

yazdığını ifade ediyor. 12 Eylül 1980 ile Özal hükümetinin kurulduğu 1983 sonuna kadar devam eden Milli Güvenlik Konseyi döneminde basının darbeye destek verdiğini belirtiyor. Ancak Evren, Cumhurbaşkanlığından ayrıldığı 1989 tarihinden sonra daha önce müdahaleyi savunan gazete ve yazarlar tarafından alay derecesinde eleştirildiğini alıntı yaptığı yazılarla ortaya koyuyor.

Oktay Akbal, Cumhuriyet 13 Eylül 1980

"Kim gelecek kim gidecek? Bir iktidar değişmesi, gün sorunu mu?. Şimdi bekliyoruz. Yeniden bekliyoruz. Hep bekledik. Bir şeyler olsun diye, değişsin diye" ... Böyle yazmıştım bir aç gün önce. Ankara' da geçirdiğim günlerin, özellikle toplantı izlenimlerimin sonuncusuydu o düşüncelerim... Altı aydır Cumhurbaşkanını seçemeyen bir Parlamento...Çıkmazlarda bocalayan bir azınlık iktidarı...Kaç kez denememiz yararsız, başarısız olduğu anlaşılmış bir siyasi lider.. Kendi içinde bir katım çekişmelerin depremine tutulmuş bir anamuhalefet ...) Kaç kez uyardılar! Kaç kez açık açık söylediler! Hepimiz yazdık, hepimiz söyledik! Evlerde, kahvelerde, taşıtlarda, halkımız her sabah her akşam bunları konuşuyordu: Sonu yoktur bu gidişin. Bu anlaşmazlığın, bu düşmanlık havasının. Hele şu "Her şeyi ben çözümlerim" diye partizanca bir tutum ve davranış içindeki bir azınlık iktidarının bir saz daha devlet gemisini karaya oturacağı görülen, bilinen bir gerçektir. (...) Şimdi yeni bir yaprak açılmıştır. Bu yeni yaprağın, Atatürk'ün özlediği devrimci demokrasi çizgisinde ileri aşamalar yaratması beklenir. Halkımız böyle bir demokrasiyi, gerçek demokrasiyi özlemle istemektedir. Gelecek günlerin yurdumuza ve ulusumuza güvenli ve aydınlıklar getirmesi dileğiyle ... "

Refik Erduran, Milliyet 13 Eylül 1980

" Uzun söze hiç gerek yok. Oysa basında böyle günlerde sıralanması adet olmuş pek çok laf göreceksiniz şimdi. En çok da şunu okuyacaksınız.

-Nasıl, dediğim çıkmadı mı ? Ben biliyordum, bekliyordu m, falan.

Görünen köy kılavuz istemediğine göre, kehanet sayılmaz o tür şeyler yazmış olmak. "Ben söylemiştim" sözü ancak arkasının şöyle gelmesiyle gerekli ve yararlı bir nitelik kazanabilir: Teşhisin doğruluğu anlaşıldığına göre, tedavi konusundaki Önerilerime kulak

verin lütfen. Herşey bir yana, o gürültünün ve dövüşün kesilmesiyle şimdi sessiz sadece oturup düşünme olanağı var kaşımızda. Başka ülkelerde yönetim olağanüstü bir yoldan el değiştirirken genellikle kan akar. Bizde ise 12 Eylül 1980, yıllardır kansız geçen ilk gün oldu. Her kes kafasında dilediği yorumu ve soyut değerlendirmeye yapabilir. Ama bu somut durum büyük çoğunluğa rahat bir soluk aldıracağı gerçeğini hesaba katmamak yanıltıcı sonuçlara götürür yorumcuyu. "Kansızlık" özelliği önümüzdeki dönemde sürdürmek için elden gelini yanmak her iyi niyetli yurttaşın ilk görevidir. Silah seslerinin, cenaze görüntülerinin, anlamsız şamataların kesilmesiyle ortaya çıkan serinkanlı düşünme olanağından yararlanırken kafalarda vurgulanmasını bir kez daha önereceğim. ...''.

Ahmet Kabaklı: Tercüman 13 Eylül 1980

Devlet ve Milletin Hayrına

12 Eylül Cuma günü tarihe inşallah hayır ve faydalarla geçen bir tarih olacaktır. Dün sabahın çok erken saatlerinde uyandık ve pekte sürpriz olmayan bir sürprizle karşılaştık. Sokağa çıkma yasağı vardı ya , çevremiz halkında hiçbir şaşkınlık hatta iyiden kötüden bir tepki mevcut değildi. Son günler idi ki, artık her durana, her bakana, her yaklaşıma bizi öldürmeye gelen caniler gözüyle bakıyorduk. İşçi, esnaf, memur, ev kadını, gazeteci, politikacı... Hatta çocuklar bile eve döneceğinden, hatta evde öldürülmeyeceğinden emin değildiler. Önüne gelen haraç alıyordu, harç vermeyen vatandaş, sanat, iş, ticaret ve memuriyetini icra edemiyordu. Bize gelen mektuplar, canhıraş feryatlar koparıyor, şehitlerin, kurbanların anaları. Ana baba ve çocukları ağlıyorlardı. "Mahallemizi, sokağımızı işgal eden haydutlardan bizi kim kurtaracak. kime, nereye başvuralım?" diye soruyorlardı. Ellerimiz böğrümüzde kalıyorduk. Yazsan tesiri yok, sussan gönül razı değil, işte öylesine bir ıstırap içinde çırpınıp' duruyorduk. Gazeteye, kat kat polis kordonları altında giriyorduk. Fakir, fedakar Mehmetçikler, vatan hizmetinde subaylar, polisler şehit ediliyordu. Asayişin sığınağı karakollar basılıyor, hakimler rahat çalışmıyor, devlet büyüklerine ağır hakaretlere cüret eden bildiriler dağıtılıyor, afişler asılıyor ve korsan mitingler yapılıyordu.

(...) Politikacıların bir kısmı anarşi ve ıstırapları ciddiye almak yerine ve hafiflik ve çıkar yoluna saptılar. Kendilerine, bir buçuk yıldan beri, kardeşçe, nezaketle yapılan

hatırlatmaları kulak ardına atarak, basit çatışma ve çekişmelerine devam ettiler. Demokrasiyi gülünç ve devleti sakat kılmaya kalktılar. Şimdi" Emir ve komuta zinciri içinde ve EMİRLE" Muhtemel kardeş kavgasını önlemek, tezat içine düşen anayasal kuruluşlara" nizam vermek devletimize yakışan şan ve şerefi kurtarmak. "İç ve dış düşmanları"kahretmek azmiyle gelen Türk Silahlı Kuvvetlerine, kesin başarılar dilek ve yurdumuzun. işler bir demokratik devlet statüsüne geldiğini görmek, milletimizin gönülden dilediğidir.

Oktay Ekşi, Hürriyet 13 Eylül 1980

Oh Olsun Demeli Mi "?

İnsan doğrusu merak ediyor: Türk Silahlı Kuvvetlerinin, memleketin yönetimine el koyması karşısında acaba Türkiye'nin dört büyük partisinin liderleri neler hissediyorlar? Acaba, "Türkiye'yi bu noktaya biz getirdik. Parti çekişmeleri her şeyden önemli saymasak. ülkenin derin bir uçuruma doğru yuvarlanmakta olduğunu yıllardan beri söyleyenlere, bizi bir araya gelmeye memleketin büyük yararları uğrunda harekete geçmeye çağıranlara kulak versek, siyasi mücadeleyi yozlaştırıp kör düğüşün haline getirmesek, bu böyle olmazdı" diyorlar mı?

Ve insan merak ediyor, şu anda feshedilmiş bulunan Parlamentonun üyeleri acaba" kedimizi uyarma görevini tam olarak yapsak siyasi litaratürde, "abesle iştigal etmez" diye bilinen parlamentoyu abesten başka hiçbir şeyle iştigal etmez bir kuruluş haline düşürmesek, parti disiplini denen kavramı lidere körü körüne bağlılık anlamında kabul etmesek ülkenin beklediği denetim görevini tam yapmanın, yolsuzluklarla mücadele etmenin bizim başta gelen yükümlülüğümüz olduğunu unutmasak, Türkiye bu noktaya gelmezdi" diyorlar mı ? Altı aya yakın zamandan beri bir Cumhurbaşkanı seçimini dahi başarıyla gerçekleştirememiş bir parlamentonun, çözüm yerine problem üreten bir parlamentonun ulusumuza ayak bağı olmaktansa, yerine çözümler üretecek organlara bırakmasının en azından daha umut verici olduğunu kabul ediyorlar mı ? Artık alaya alınan bir yüksek mahkememizin üyeleri idareyi işlemez hale getiren yüzlerce, binlerce karar vererek, devleti içinden çürüttüklerinin ve Türkiye' yi bugüne getiren faktörlerin arasında bu tutumun önemli bir şey iştigal ettiğin biliyorlar mı ? Meslek kuruluşları, bölücülerin yıkıcıların oyuncağı olduklarını, bilim adamları kendilerini düşen "uyarma" görevini

yapmadıklarını, bazı sendikaların yöneticileriyle bir kısım işverenler, topluma ve birbirine kaşı sorumlucu davranmadıklarını ve bütün bu "gaflet, dalalet ve hatta hıyanetlerin birike birike Türkiye'yi bu hale getirdiğini görüyorlar mı? Aslında onların yeteneği olsaydı, yıllardan beri sürüp gelen uyarılar bir parça işe yarar ve tutumlarını değiştirirlerdi. Nitekim Orgeneral Evren ile dört kuvvet komutanının "Milli Güvenlik Kurulu üyesi" sıfatıyla 27 Aralık 1979 günü, o zaman ki Cumhurbaşkanı Korutürk'e sundukları mektupta, ülkenin karşı karşıya bulunduğu tehlikeler en açık bir dille anlatılmıştı. Hatta, "Ülkenin içinde bulunduğu bu durumdan bir an önce kurtulması hükümetler kadar diğer partilerimizin de görevleri arasında arasındadır. Türk Silahlı Kuvvetleri, İç Hizmet Yasası ile kendine verilen görev ve sorumluluğun idraki içinde, ülkemizin bugünkü sorunları karşısında siyasi partilerimizin bir an önce milli menfaatlerimizi ön plana alarak Anayasamızın ilkeleri doğrultusunda ve Atatürkçü bir görüşle bir araya gelerek anarşi ve terör, bölücülük gibi devleti çökertmeye yönelik her türlü faaliyetlere karşı bütün önlemleri müştereken almalarını ve diğer Anayasal kuruluşlarında bu yönde yardımcı olmalarını ısrarla istemektedir" diyen cümlelere yer verilmişti.

Bütün kamuoyumuzun beklentilerini dile getiren ve bu istekleri de savsaklayan siyasilerimiz, bugünkü sonuçtan başka neyi bekliyorlardı.

Oktay Ekşi, Hürriyet 18 Eylül 1980

Gevşemeden, Gevşetmeden

Önceki akşam bütün halkımız televizyonun başındaydı. Evren Paşa ne dedi?

Evren Paşa nasıldı?

Senin izlenimin ne?

Ne dersin, gidecekler' mi? kalacaklar mı? Birde biz soralım:

Ne oluyor?

Durun bakalım bir kere toz duman yatışsın. Ortalık ağarsın. Göz gözü görsün de ondan sonra bir karar verilsin.

Herkesin aklındaki "Madem ki 12 Eylül harekatı yapıldı, madem ki parlamento feshedilip yerine Milli Güvenlik Konseyi kuruldu, madem ki birkaç güne kadar sivil bir hükümeti ilan edecek kadar işler rahatladı. O halde bıraksınlar da bildiğimiz gibi yaşayıp gidelim ... "

Yok kardeşim ... O kadar kolay değil.

Sen eğer dünkü kadar fütursuz dünkü kadar sorumsuz, dünkü kadar insafsız ve dünkü kadar saygısız olmaya devam edeceksen, bilmen gerek ki Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu ve sana düşen görevleri anlamak için daha kırk fırın ekmek yemen gerekecek.

(...) Evren Paşa sempatikti.

Evren Paşa demokratik sistemin en kısa zamanda işletileceğini vaat etti. Evren Paşa, içtenlikle konuştu. Doğrudur, Evren Paşa bu izlenimleri vermiştir ama, orada bitmemiştir. daha doğrusu Evren Paşa'nın işi orada bitmemiştir, tam tersine orada başlamıştır. Evren Paşa, son derece ağır bir sorumluluk altına girmiştir. Bu, Türkiye'yi yıllardır bunaltan anarşik, terör ve bölücülüğü tam bir tarafsızlıkla kökenden kurutmak ve ülkemizi aydınlık ve huzurlu günlere tekrar kavuşturmak sorumluluğudur. (...)

Cüneyt Arcayürek, Hürriyet 14 Eylül 1980

"Yurdunu seven her insan gibi ortak bakışlarımız geçmişe değil geleceğe çevirmeliyiz. Geleceğe dönük hesaplar yapar, yaşantımızı sağlam esaslar üzerine oturtmak gayreti içinde yirmi yıl sonra tekrar düşerken, geçmişin acı deneylerinden çıkardığımız sonuçlarımız akıldan uzak tutmalıyız.

Ordu müdahalesinin gerçekleştirdiği saatlerde, daha önceleri sık sık konuştuğum üst düzeydeki bir komutan bana, "Evimizden çıkıp bir kapı ötesindeki komşumuza geceleri rahatlıkla gitmeyi istemezsiniz? İşte, her şeyden önce bu sağlanacaktır" dedi. Büyük iddiaların, sorunların tartışıldığı geçmiş günlerde bile kamuoyunun mantığıyla duygusu işte bu cümlelerin içinde yaşıyordu. (...) Ordu 1979'dan bu yana kademeli biçimde yetkilileri uyardığı ve biz, bunları yazdığımız zaman bağınaz ve budala olanların hemen hepsi gerçeği yansıtıp yansıtmadığına bakmamış, sanki her işi alabildiğince doğru yörengede sürdürüyorlarmış gibi bize siyasetçileri baskı altında tutmak istediğimiz gibi adi itirafları hak görmüşlerdi. Kısaca özetleyelim: 1979' da ordu üst kademelerinin sivil yöneticileri Milli Güvenlik Kurulu toplantıları dahil hemen her resmi toplantı da ve hatta özel konuşmalarda Türkiye'yi içinde bulunduğu badireden çıkarmak için yapılması gerekenleri söylemişlerdi.

(...) Kısaca ordunun sonradan 1 Ocak 1980' de "uyarı mektubu"yla açıkça beyan ettiği bu dilekleri kulak ardı etmekte de ustalıklarını gösterdiler. Hala şaşarım, bu uyanlara kuru sıkı diye tartışmalar bile görülmüştü. Atatürkçülük Ordu bu son aşamada geleneksel

Atatürkçülüğün gösterdi ve müdahale kesinleşti. Orgeneral Evren'in böyle müdahalelere hiç yatkın olmadığını, hiç bir zaman arzulamadığını bizzat biliyorum. Defaatle konuştum kendisiyle. Her seferinde bütün iyi niyetiyle ülke için gerekli gördüklerini yetkili kesimlerin sağlamasından yana olduğunu içi yanarak dile getirmişti. Nihayet Evren Paşa, ordunun başıdır ve ordu, geleneksel Atatürkçülüğe bağlı bir güç olduğu için bir gün "Yapılamayanları yapmak zorunda" kalabilirdi. Bu zorunluluk 12 Eylül günü ve gecesi gerçekleşti.

Şimdi bakınız Evren Paşa'nınTV konuşması metnine. 1979'dan beri yazdıklarımızdan farklı tek satır göremezsiniz. Yıllar, aylar boyu süren istekler bu konuşma metni içinde yer almıştır. Ordu müdahalesi ile gelecek yeni yönetim kadrolarına Evren'in konuşması bir çeşit programdır. (...) Çünkü asker-sivil herkes biliyor ki, Türk halkı laiktir, gönülden de demokratiktir. Sağduyusuyla demokratik düzene layıktır.Yeni yönetimde görev alanlar nasıl ki, süratle bu sonucu sağlamayı görev biliyorlarsa, onlara destek olunarak demokratik; laik ve hukuk düzenini sağlamayı isteyen herkes yeni yöneticilere yardımcı olarak üzerine düşeni yapmalıdır.

Cüneyt Arcayürek, Hürriyet 18 Eylül 1980

S on Oluşumlar

"Devlet Başkanı Evren ülkeyi tertemiz yapmadan görevleri başından gitmeyeceklerini Diyarbakır' da söyledi ya ! Başkentten İstanbul'a Başkentte fısır fısır türlü söylenti, olmadık yorum, akla gelmeyecek yakıştırmalar. Hiç biri doğru değil. İlk önce şu soruyu sormalıyız: Yeni yönetimin anarşiyi de terörü de kökünden kazımadan gitmesini istiyor muyuz? Elbette istemiyoruz. (...) Bir zamanlar baktık ki; anarşiyi bir günde durduracaklarını vaat edenler ikinci gününde hüsrana uğradı. Bir hükümet programını 100 günde uygulayıp yolu açacaklarını ilan eden bazı önemli konularda başarıya ulaşırsalar dahi anarşi karşısında çaresiz kaldı.(...)

Uğur Mumcu, Cumhuriyet 14 Eylül 1980

Silahlı Kuvvetlerin emir-komuta zinciri içinde yönetime tümüyle el koyması, yağmurun yağması gibi, doğal bir olaydır! Kuraldır, benzer nedenler, benzer sonuçlar doğuruyor. Devlet, devlet olmaktan çıkar, parlamento, 15 gün içinde seçilmesi gereken Cumhurbaşkanı seçmez ve ülke baştan ba a örtülü bir i  savaşın kanlı arenasına d n  rse, Silah Kuvvetlerin yönetime el koymasından doğal ne olabilir ki? Sonuç  a ırtıcı değildir. Çok partili yaşama damımızı attığımız günden bu yana tam yıl geçmiştir. Bu otuz yılın ilk onuncu yılında 27 Mayıs ihtilali yaşandı. 27 Mayıs ihtilalini on bir yıl sonra 12 Mart Muhtırası izledi; 12 Mart Muhtırasından dokuz yıl sonra da 12 Eylül 1980 günü Silahlı Kuvvetler hiyerarşik bütünlük içinde yönetime el koydu. Arada 22  ubat ve 21 Mayıs gibi ihtilal girişimlerine de tanık olundu. 1950 yılından bu yana, 12 Eylül tarihi ile birlikte, tam dokuz kez sıkıyönetim ilan edilmiş buluyor. Otuz yıllık çok partili ya antımızın, her iki yılına karşılık bir sıkıy netimli yıl ile ilginç bir siyasal grafik çizdi. Bu gerçekleri alt alta koyarsanız, sonucu kendiliğinden belirir: Biz çok parti ya am , çoğulcu ve  zg rl k u demokrasiyi, Anayasal düzeni ya atamadık. Hukuk devletini kan g l ne boğduk, demokrasinin ne olduğunu, daha önemlisi, ne olmadığımızı bir türlü anlayamadık! Bu bir iflastır. Bu sonuç, otuz yıldır bizleri yöneten, yönettiklerini sanan kadroların ve bunların siyasal d  ncelerinin tam bir iflası demektir. 1960 ihtilalinin hep beraber ya adık. 60 Mayısında yönetime el koyan Silahlı Kuvvetler, bu ihtilalin lideri Orgeneral Cemal G rsel'in deyi i ile "Duvarları küfürlerle kirlenmemi  bir parlamentoyu "Sivil yönetime armağan etti; sivil yönetim bu armağanın değerini hiç anlamadı. 12 Mart karga asından sonra yönetimde ağırlığını duyuran askeri yönetim isteseydi sürekli kalıcı bir askeri yönetime d n  şebilirdi, 12 Mart yönetimi de sivil yönetime kapılarını açtı. Genekurmay Başkanı ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Evren'in yaptığı ilk açıklamada "Ferdin ve toplumun huzur ve refahına önem veren  zg rl k u demokratik, laik ve sosyal hukuk kurallarına dayalı bir yönetim" kurma amacını taşıdıklarını s yleyi i, Silahlı Kuvvetlerin sivil yönetime dönme yolundaki sağlıklı geleneğin canlı tutulduğunu göstermektedir. Buradan da bir başka sonuç çıkmaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri çok partili hayata adımımızı attığımız günden buyana olu a gelen olaylar karşısında hiç bir zaman sürekli ve kalıcı bir askeri yönetim kurmayı d   nmemi tir. Bu tutum, değer çok sonra anlaşılacak bir büyük güvencedir. Bu gibi büyük olaylar, yaşadığımız bunalımların temelindeki nedenleri anlamaya katkıda bulunmalıdır. Bugüne kadar, kalıcı ve sürekli bir "Sivil Yönetim"kuramadık, yaşadığımız deneylerden de yararlanarak, bundan sonra,

"özgürlükçü, demokratik, laik ve sosyal hukuk kurallarına dayalı" yönetimi nasıl kuracağız, hep birlikte bu konuyu düşünelim.

Uğur Mumcu, Cumhuriyet 15 Eylül 1980

"12 Eylül ortamı, 27 Mayıs ve 12 Mart' tan çok başka türdür. Böylesine kanlı ortanda devletin ilk ve başlıca görevi, yurttaşları KORKUSUZ YAŞAMA ÖZGÜRLÜKLERİNE kavuşturmasıdır. Bunun da ilk koşulu, terör odaklarını, arkalarında karanlık karargahları ile birlikte ortaya çıkarmaktır. Terörün olduğu yerde, Anayasadan, hukuk devletinden, serbest seçimlerden, bağımsız yargıdan söz etmenin olanağı yoktur. Terörün bu kanlı ipoteği kaldırılmadıkça, özgürlükçü demokrasiye dönülmüş sayılmaz. Terörün hüküm sürdüğü ülkelerde, anayasa kağıt parçalarından, parlamentolar taş yığınlarından başka bir işe yaramaz. Yaramadığı ülkemizde acı deneyle görüldü. Türk Silahlı Kuvvetleri, 27 Mayıs' ta da 12 Mart' ta da kalıcı bir askeri yönetim kurmak istemedi. Yeni yönetimde "ÖZGÜRLÜKÇÜ, DEMOKRATİK, LAİK VE SOSYAL" nitelikli bir sivil YÖNETİM kurma amacını taşıdığını ilan etti. Hepimizin bir temel amacı olmalıdır. Çok yönlü kışkırtımların, kurt kapanına kapılmadan, terörsüz özgürlüğü, kansız demokrasiyi kurmak ve sivil yönetimi sağlıklı yöntemleri ve kalıcı çözümleri ile yeniden oluşturmak ... "

Çetin Emeç Hürriyet 15 Eylül 1980

Bir ülke ki, siyasi kavga, adamın kafatasına çivi çakmalarıyla son bulur... Bir ülke ki çoluklu çocuklu kalabalıkların üzerine gelişigüzel ateş etmek, moda olur ... Bir ülke ki, sırf elini sürenin kolu, bacağı kopsun, gözleri kör olsun diye, oraya buraya ölüm pankartları asılır... Orada, üniformasına efendilik sinmiş demokrasi gönüllüsü bir askeri gücün yönetime el koyması, şaşkınlık yaratır... Bugün dünya Türkiye' deki son gelişmeleri daha çok ağzı açık merakla izliyorsa, bence bundandır... Şu vahşet hamurunda, bu zerafet... Hayret. (...)

Güneri Cıvaoğlu, Tercüman 15 Eylül 1980

(...) Değerli okuyucularımız, bu satırlar ne bir zorlamadır ne bir zorunluluktur. Sokağa çıktığımızda sıradan vatandaşın hisleri ve değerlendirişi bu yoldadır. Dış basın yorumları bu doğrultudadır. Dahası inanıyoruz bir daha geçen hatanın ortalarına kadar aktif politika içinde olan kadroların büyük çoğunluğu, sorumluluğun şuuru içinde sağduyulu siyasetçilerde :Milli Güvenlik Konseyi bildirisindeki tespitlerin altına imza atabilirlerdi. Aynı düşüncedeydiler.

İlhan Selçuk, Cumhuriyet 17 Eylül 1980

"Sayın Demirel son günlerde televizyonda sık sık sözü yineliyordu: Biz gidersek Türkiye 1979 Kasımına döner. Oysa toplumların geriye dönmeyeceği bir kez daha kanıtlandı. Ülke 12 Eylül' de bir takvim yaprağı daha kopardı. Eski rejimin suyu öylesine ısınmıştı ki 12 Eylül' de olmasa bile bir başka günde kaynaması doğaldı. Kentte ve köyde çoğu kişi evinin kapısında dışarı çıkamıyor, çıktığı zaman öldürüleceği korkusuyla yaşıyordu. Rejimin erdemlerini çürütenler kendi dayanaklarını da çürütmüşlerdi. En akıl almaz işler yapılıyor ve doğal karşılanıyordu. Sayın Demirel ses duvarını aşmıştı. Ecevit'in sürekli çağrılan karşılıksız kalıyordu. Azınlık hükümetinin sayın başı son televizyon konuşmasında gazetelerin sorularına şu karşılığı veriyordu:

-Ne demiş CHP Genel Başkanı? Hakem düdük çalar oyun biter mi, demiş?

Böyle sözleri gayri ciddi sayarım.

Ama düdük çaldı.

(...) Yeni yönetim böylesine ağır sorunlar altında işe başlıyor önümüzdeki günlerde gelişecek olayları ele alırken ve tartarken bu gerçekçi yaklaşımın ölçülerini unutmamak gerekir."

Bedii Faik, Hürriyet 14 Eylül 1980

"Epitetos'un efendisi onun bacağından burarak eğleniyordu. -Buruyorsun kırılacak dedi Epitetos.Efendi eğlencesine devam ve az sonra bacak kırıldı -Sana söylemiştim dedi Epitetos, işte kırdın ! Genç demokrasimizi de niceleri böyle burmuşlardır! -"Yapmayın kırılacak" ayıplarına gülüp geçecek kızıl oyunları sürdürmek "Buruyorsunuz ama

kırılabilir" ikazlarına omuz silkerek, kara zikirleri marifet sanmak, demokrasinin gövdesini çamaşır sıkarcasına burmaktan başka neydi ki ' ...

Bedii Faik, Hürriyet 17 Eylül 1980

"Hiç kuşku yok ki, Orgeneral Evren'in deyimiyle "12 Eylül Harekatının ana amacı şu cümlelerin içinde yatıyor: (...) Milli Güvenlik Konseyi demokratik düzen ve rejimin şimdiye kadar sağlıklı bir biçimde işlemesine imkan vermeyen tüm engelleri, bir daha böyle bir müdahalenin yapılmasına lüzum bırakmayacak şekilde kaldırmaya kararlıdır. Bu cümlelerin içeriği, geçmişin deneylerinden büyü ölçüde yararlanıldığını gösteriyor. Bir daha böyle bir müdahalenin yapılmasına lüzum bırakmayacak şekilde bir partinin veya birkaç partinin eğilimlerine göre değil, ülkenin koşullarına göre yasal düzenlemeler yapılacağını açıkça vurguluyor.

Rauf Tamer, Tercüman 17 Eylül 1980

Duyuyor musunuz Danıştay üyeleri ? ..

Kenan Evren'in söylediklerini duyuyor musunuz. Anayasa Mahkemesi üyeleri? .. Çocuklarınızı bu hale getiren bir takım üniversite profesörleri duyuyor musunuz? Ve diğerleri!... Devlet Başkanının söylediklerini duyuyor musunuz? Sokaktaki sadece vatandaşa değil bu sözler. .. Ekmek parasından gayri hiçbir şey düşünmeyen tertemiz Türk işçisine ve ülkenin efendisi Türk köylüsüne değil bu sözler... Okul ve tahsil derdine düşmüş milyonlarca günahsız çocuğa ve gözyaşları dinmeyen milyonlarca anneye babaya değil bu sözler... Size söylüyor, size ... Duymuyor musunuz? Pekala duyuyorsunuz. Ama hala orada oturuyorsunuz. Üstelik "konseye bağlılık" mesajları yayınlıyorsunuz. Zannettik ki, istifa edeceksiniz Zannettik ki kendinizi feshedersiniz, aldanmışız. Sizi oraya getiren Anayasa'nın değişeceği, radyolardan gümbür gümbür ilan edilirken, bu ne sabır, bu ne tahammül? .. Bravo doğrusu.

Nazlı Ilıcak Tercüman 14 Eylül 1980

" ... Liderler kolay yetişmiyor; herkesin kusuru vardır. Ama bu kusurları dev aynasında gösterip, olumlu yanları örtmemek gerekir. Politikacıların topyekün, tasfiyesi, Türk siyasi hayatında telafisi imkansız boşluklar yaratır."

Mümtaz Soysal, Milliyet 1 9 Eylül 1980

Malzeme "İhtilal olmayan yerde ihtilalci davranmaya kalkışmak kadar kötü ihtilalcilik olmaz. Elinizdeki insan malzemesi aynı. Bir sosyal ihtilalin toplumdaki değişik katlardan getirebileceği yeni insan yığınlarıyla iş görecektir değil. Özellikle şunu bilmek lazım: Aynı malzemeyle eskisinden çok farklı saraylar ve kaleler yapılamayacağını. Dolayısıyla olur olmaz her şeyi yıkmadan önce iyi düşünmek, neyin yerine neyi, nasıl koyabileceğimizi iyi hesaplamak zorundayız. Ustalar ne kadar güçlü ve becerikli olurlarsa olsunlar ustalıklarının çapı ellerindeki malzemeyle sınırlıdır.